# คำนำ

การศึกษาพระปริยัติธรรม ที่จะอำนวยประโยชน์แก่ผู้ศึกษาเต็มที่ จำต้องมีหนังสือเครื่องประกอบหลักสูตรครบบริบูรณ์ เพราะหนังสือเครื่องประกอบเท่ากับดวงประทีปสำหรับส่องมรรคา ให้ผู้ศึกษามองเห็นแนวทางได้สะดวกชัดเจน เพราะฉะนั้น กองตำราแห่งมหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ซึ่งมีหน้าที่จัดพิมพ์หนังสือที่เกี่ยวแก่การศึกษาพระปริยัติธรรมทุกประเภท จึงได้คิดจัดพิมพ์หนังสือเครื่องอุปกรณ์ทั้งฝ่ายนักธรรมทั้งฝ่ายบาลีขึ้น เพื่อให้ผู้ศึกษาได้รับความสะดวกในการศึกษา และได้จัดพิมพ์เสร็จไปแล้วหลายเรื่อง เฉพาะหนังสือธัมมปทัฏฐกถา ก็นับว่าเป็นหนังสือสำคัญเรื่องหนึ่ง เพราะใช้เป็นหลักสูตรเปรียญธรรมประโยค ๓ ผู้ศึกษาบาลีเมื่อเรียนบาลีไวยากรณ์จบแล้ว ก็เริ่มเรียนหนังสือนี้เป็นลำดับไป เห็นควรแปลเป็นภาษาไทยให้ตลอดเรื่อง และได้มอบให้พระมหาอู นิสฺสโภ ป. ธ. ๗ วัดบวรนิเวศวิหาร เป็นผู้รับไปดำเนินการ. ท่านได้ค้นคว้ารวบรวมจากหนังสือต่าง ๆ ซึ่งพระเถรานุเถระได้แปลไว้บ้าง ขอให้ท่านที่เป็นกรรมการกองตำราช่วยแปลบ้าง ขอให้ท่านที่เป็นเปรียญในสำนักเดียวและต่างสำนักช่วยแปลบ้าง.

แต่การแปลนั้น ได้ขอให้แปลตามวิธีการที่กองตำราได้วางไว้ เพื่อให้หนังสือเป็นระเบียบเดียวกัน ไม่ลักลั่น โดยถือหลักว่า แปลให้ได้ความชัด สำนวนเรียบร้อย ไม่โลดโผนจนเสียหลักของภาษาและแปลเท่าศัพท์อย่างพระกรรมการแปลเป็นตัวอย่างในสนามหลวง ถ้าที่ไหนไม่มีศัพท์ เพิ่มเข้าใหม่ ก็ทำเครื่องหมายวงเล็บ [ ] ไว้ ถ้าที่ไหนบ่งถึงข้อธรรมก็ดี เกี่ยวกับลัทธิธรรมเนียมก็ดี ท่านชักความมาจากบาลีหรือคัมภีร์อื่น ๆ ก็ดี ก็ได้ทำเชิงอรรถบอกไว้ให้ทราบ เพื่อสะดวกแก่ผู้ศึกษาซึ่งสนใจในการค้นคว้า.

กองตำรา ฯ ขอแสดงความขอบใจท่านผู้ช่วยแปลและผู้มีส่วน

ช่วยให้หนังสือนี้สำเร็จทุก ๆ ท่าน และขออุทิศส่วนกุศลซึ่งเกิดจากหนังสือนี้ แต่ท่านบุรพูปัธยาจารย์ผู้บริหารพระศาสนาสืบ ๆ กันมา.

**กองตำรา**

มหากุฎราชวิทยาลัย

๕ เมษายน ๒๔๘๑

## ๑๘. มลวรรควรรณนา

### ๑. เรื่องบุตรของนายโคฆาตก์* [ ๑๘๒ ]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภบุตรของนายโคฆาตก์คนหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"ปณฺฑุปลาโสวทานิสิ เป็นต้น.**

**[นายโคฆาตก์สั่งให้ภรรยาปิ้งเนื้อ]**

**ดังได้สดับมา นายโคฆาตก์คนหนึ่งในพระนครสาวัตถี ฆ่าโคแล้วถือเอาเนื้อล่ำ ให้ปิ้งแล้ว นั่งพร้อมด้วยบุตรและภริยาเคี้ยวกินเนื้อ และขายด้วยราคา. เขาทำโคฆาตกกรรม (การงานของคนฆ่าโค) อยู่อย่างนี้ตลอด ๕๕ ปี มิได้ถวายยาคูหรือภัตรแม้มาตรว่าทัพพีหนึ่งในวันหนึ่งแด่พระศาสดา ซึ่งประดับอยู่ในวิหารใกล้. เขาเว้นจากเนื้อเสีย ย่อมไม่บริโภคภัตร. วันหนึ่ง เขาขายเนื้อในตอนกลางวันแล้ว ให้ก้อนเนื้อก้นหนึ่งแก่ภริยา เพื่อปิ้ง เพื่อประโยชน์แก่ตนแล้วได้ไปอาบน้ำ.**

**ลำดับนั้น สหายของเขามาสู่เรือนแล้ว พูดกะภริยาว่า "หล่อนจงให้เนื้อที่จะพึงขายแก่ฉันหน่อยหนึ่ง, (เพราะ) แขกมาที่เรือนฉัน."**

* พระมหาฟื้น ป.ธ. ๙ (ปัจจุบันเป็น สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์) วัดสามพระยา แปล.

ภริยานายโคฆาตก์ เนื้อที่จะพึงขายไม่มี, สหายของท่านขายเนื้อแล้ว บัดนี้ไปอาบน้ำ.

สหาย. อย่าทำอย่างนี้เลย, ถ้าก้อนเนื้อมี; ขอจงให้เถิด.

ภริยานายโคฆาตก์. เว้นก้อนเนื้อที่ฉันเก็บไว้เพื่อสหายของท่านแล้ว เนื้ออื่นไม่มี.

เขาคิดว่า "เนื้ออื่นจากเนื้อที่หญิงเก็บเพื่อประโยชน์แก่สหายของเรา ไม่มี, อนึ่ง สหายของเรานั้น เว้นจากเนื้อ ย่อมไม่บริโภค, หญิงนี้จักไม่ให้" จึงถือเอาเนื้อนั้นเองหลีกไป.

ฝ่ายนายโคฆาตก์อาบน้ำแล้วกลับมา, เมื่อภริยานั้นคดภัตรนำเข้าไปพร้อมกับผักต้มเพื่อตน, จึงพูดว่า "เนื้ออยู่ที่ไหน ?"

ภริยา. นาย เนื้อไม่มี.

นายโคฆาตก์. เราให้เนื้อไว้เพื่อต้องการปิ้งแล้วจึงไป มิใช่หรือ ?

ภริยา. สหายของท่านมา บอกว่า "แขกของฉันมา, หล่อนจงให้เนื้อที่จะพึงขายแก่ฉัน,' เมื่อฉันแม้ตอบว่า 'เนื้ออื่นจากเนื้อที่ฉันเก็บไว้เพื่อสหายของท่านไม่มี, อนึ่ง สหายของท่านนั้น เว้นจากเนื้อย่อมไม่บริโภค,' ก็ถือเอาเนื้อนั้นโดยพลการเองทีเดียวไปแล้ว.

นายโคฆาตก์. เราเว้นจากเนื้อ ไม่บริโภคภัตร, หล่อนจงนำภัตรนั้นไป.

ภริยา. ฉันอาจทำอย่างไรได้, ขอจงบริโภคเถิด นาย.

[นายโคฆาตก์ตัดลิ้นโคมาปิ้งบริโภค]

นายโคฆาตฏ์นั้นตอบว่า "เราไม่บริโภคภัตร" ให้ภริยานำภัตรนั้นไปแล้ว ถือมีด, ไปสู่สำนักโคตัวยืนที่หลังเรือน แล้วสอดมือเขาไปในปากดึงลิ้นออกมาเอามีดตัดที่โคน (ลิ้น) แล้วถือไปให้ปิ้งบนถ่านเพลิงแล้ว วางไว้บนภัตร นั่งบริโภคก้อนภัตรก้อนหนึ่ง วางก้อนเนื้อก้อนหนึ่งไว้ในปาก. ในขณะนั้นแล เขาได้วิบากที่เห็นสมด้วยกรรม. แม้เขาแล เป็นเหมือนโค มีสายเลือดไหลออกจากปาก เข้าไปภายในเรือน เที่ยวคลาน[๑]ร้องไป.

[บุตรนายโคฆาตก์หนี]

สมัยนั้น บุตรของนายโคฆาตก์ยืนและดูบิดาอยู่ที่ใกล้. ลำดับนั้น มารดาพูดกะเขาว่า "ลูก เจ้าจงดูบิดานี่เที่ยวคลานร้องไปในท่ามกลางเรือนเหมือนโค ความทุกข์นี้จักตกบนกระหม่อมของเจ้า, เจ้าไม่ต้องห่วงแม้ซึ่งแม่[๒] จงทำความสวัสดีแก่ตนหนีไปเถิด." บุตรนายโคฆาตก์นั้น ถูกมรณภัยคุมคาม ไหว้มารดาแล้ว หนีไป, ก็แลครั้นหนีไปแล้ว ได้ไปยังนครตักกสิลา. แม้นายโคฆาตก์เป็นเหมือนโค เที่ยวร้องไปในท่ามกลางเรือน ทำกาละแล้วเกิดในอเวจี. แม้โคก็ได้ทำกาละแล้ว. ฝ่ายบุตรของนายโคฆาตก์ไปนครตักกสิลา เรียนการงานของนายช่างทอง. ลำดับนั้น อาจารย์ของเขา เมื่อจะไปบ้านสั่งไว้ว่า "เธอพึงทำเครื่องประดับชื่อเห็นปานนี้" แล้วหลีกไป. แม้

๑. ชนฺนุเกหิ วิจรนฺโต เที่ยวไปอยู่ด้วยเข่า. ๒. อโนโลเกตฺวา ไม่แลดูแล้ว.

เขาก็ได้ทำเครื่องประดับเห็นปานนั้นแล. ลำดับนั้น อาจารย์ของเขามา เห็นเครื่องประดับแล้ว ดำริว่า "ชายผู้นี้ไปในที่ใดที่หนึ่ง เป็นผู้สามารถจะเลี้ยงชีพได้" จึงได้ให้ธิดาผู้เจริญวัยของตน (แก่เขา). เขาเจริญด้วยบุตรธิดาแล้ว.

[ลูกทำบุญให้พ่อ]

ลำดับนั้น บุตรทั้งหลายของเขาเจริญวัยแล้ว เรียนศิลปะ, ในกาลต่อมา ไปพระนครสาวัตถี ดำรงฆราวาสอยู่ในพระนครนั้น ได้เป็นผู้มีศรัทธาเลื่อมใส. ฝ่ายบิดาของพวกเขาไม่ทำกุศลอะไรๆ เลย ถึงความชราในนครตักกสิลาแล้ว. ลำดับนั้น พวกบุตรของเขาปรึกษากันว่า "บิดาของพวกเราแก่" แล้วให้เรียกมายังสำนักของตน พูดว่า "พวกฉันจะถวายทานเพื่อประโยชน์แก่บิดา" แล้วนิมนต์ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าประธาน. วันรุ่งขึ้น พวกเขานิมนต์ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธานให้นั่งภายในเรือนแล้ว อังคาสโดยเคารพ, ในเวลาเสร็จภัตกิจ กราบทูลพระศาสดาว่า "พระเจ้าข้า พวกข้าพระองค์ ถวายภัตรนี้ให้เป็นชีวภัตร (ภัตรเพื่อบุคคลผู้เป็นอยู่) เพื่อบิดา, ขอพระองค์จงทรงทำอนุโมทนา แก่บิดาของพวกข้าพระองค์เถิด."

[พระศาสดาทรงแสดงธรรม]

พระศาสดา ตรัสเรียกบิดาของพวกเขามาแล้ว ตรัสว่า "อุบาสก ท่านเป็นคนแก่ มีสรีระแก่หง่อมเช่นกับใบไม้เหลือง, เสบียงทางคือกุศล เพื่อจะไปยังปรโลกของท่าน ยังไม่มี, ท่านจง

ทำที่พึ่งแก่ตน, จงเป็นบัณฑิต อย่าเป็นพาล" ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงนำอนุโมทนา จึงได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า :-

**"บัดนี้ ท่านเป็นดุจใบไม้เหลือง, อนึ่ง บุรุษ**
**แห่งพระยายม (คือความตาย) ปรากฏแก่ท่าน**
**แล้ว. ท่านตั้งอยู่ในใกล้ปากแห่งความเสื่อม, อนึ่ง**
**แม้เสบียงทางของท่านก็ยังไม่มี. ท่านนั้น จงทำที่**
**พึ่งแก่ตน, จงรีบพยายาม เป็นบัณฑิต ท่าน**
**กำจัดมลทินได้แล้ว ไม่มีกิเลสเพียงดังเนิน จักถึง**
**อริยภูมิอันเป็นทิพย์."**

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บาทพระคาถาว่า **ปณฺฑุปลาโสว ทานิสิ** ความว่า อุบาสก บัดนี้ ท่านได้เป็นเหมือนใบไม้ที่เหลืองอันขาดตกลงบนแผ่นดิน.

ทูตของพระยายม พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกว่า **ยมปุริสา.** แต่คำนี้ พระองค์ตรัสหมายถึงความตายนั่นเอง. อธิบายว่า ความตายปรากฏแก่ท่านแล้ว.

บทว่า **อุยฺโยคมุเข** ความว่า ก็ท่านเป็นผู้ตั้งอยู่แล้วใกล้ปากแห่งความเสื่อม คือใกล้ปากแห่งความไม่เจริญ.

บทว่า **ปาเถยฺยํ** ความว่า แม้เสบียงทางคืออกุศลของท่านผู้จะไปสู่ปรโลกก็ยังไม่มี เหมือนเสบียงทางมีข้าวสารเป็นต้น ของบุคคลผู้เตรียมจะไปยังไม่มีฉะนั้น.

สองบทว่า **โส กโหริ** ความว่า ท่านนั้น จงทำที่พึ่งคือกุศลแก่ตน เหมือนบุคคลเมื่อเรืออัปปางในสมุทร ทำที่พึ่งกล่าวคือเกาะ (แก่ตน) ฉะนั้น, และท่านเมื่อทำ จงรีบพยายาม คือจงปรารภความเพียรเร็ว ๆ จงเป็นบัณฑิต ด้วยการทำที่พึ่งกล่าวคือกุศลธรรมแก่ตน. ด้วยว่า ผู้ใดทำกุศลในเวลาที่ตนยังไม่ถึงปากแห่งความตาย สามารถจะทำได้นั่นแล, ผู้นั้นชื่อว่าเป็นบัณฑิต. อธิบายว่า ท่านจงเป็นผู้เช่นนั้น อย่าเป็นอันธพาล.

สองบทว่า **ทิพฺพํ อริยภูมึ** ความว่า ท่านทำความเพียงอยู่อย่างนี้ ชื่อว่าผู้กำจัดมลทินได้แล้ว เพราะความเป็นผู้นำมลทินมีราคะเป็นต้นออกเสียได้, ชื่อว่าไม่มีกิเลสเพียงดังเนิน คือหมดกิเลส เพราะไม่มีกิเลสเพียงดังเนิน จักถึงชั้นสุทธาวาส (ภูมิเป็นที่สุดแห่งพระอริยบุคคลผู้หมดจดแล้ว) ๕ อย่าง[๑]

ในกาลจบเทศนา อุบาสกตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว. เทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่หมู่ชนผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล.

[พวกบุตรถวายทานอีก]

บุตรเหล่านั้น ทูลนิมนต์พระศาสดา แม้เพื่อประโยชน์ในวันรุ่งขึ้น ถวายทานแล้ว ได้กราบทูลพระศาสดาผู้ทรงทำภัตกิจแล้ว ในเวลาทรงอนุโมนทนาว่า "พระเจ้าข้า แม้ภัตรนี้พวกข้าพระองค์ถวายให้เป็นชีวภัตร เพื่อบิดาของปวงข้าพระองค์เหมือนกัน, ขอพระองค์

๑. อวิหา ๑ อตัปปา ๑ สุทัสสา ๑ สุทัสสี ๑ อกนิฏฐา ๑ ภพทั้ง ๕ นี้อยู่ในพรหมโลกสูง ท่านกล่าวว่าเป็นที่เกิดแห่งพระอนาคามี, ดูความพิสดารในธรรมวิภาคปริเฉทที่ ๒.

จงทรงทำอนุโมทนาแก่บิดานี้นี้แล."

พระศาสดา เมื่อจะทรงทำอนุโมทนาแก่เขา ได้ตรัส ๒ พระคาถานี้ว่า :-

**"บัดนี้ ท่านเป็นผู้มีวัยอันชรานำเข้าไปแล้ว, เป็นผู้**
**เตรียมพร้อม (เพื่อจะไป) สำนักของพระยายม,**
**อนึ่ง แม้ที่พักในระหว่าง (ทาง) ของท่านก็ยัง**
**ไม่มี, อนึ่ง ถึงเสบียงทางของท่านก็หามีไม่, ท่าน**
**นั้นจงทำที่พึ่งแก่ตน, จงรีบพยายาม จงเป็นบัณฑิต**
**ท่านเป็นผู้มีมลทินอันกำจัดได้แล้ว ไม่มีกิเลสเพียง**
**ดังเนิน จักไม่เข้าถึงชาติชราอีก."**

[แก้อรรถ]

ศัพท์ว่า **อุป** ในบทว่า **อุปนีตวโย** ในพระคาถานั้น เป็นเพียงนิบาต. ท่านมีวัยอันชรานำไปแล้ว คือมีวัยผ่านไปแล้ว ได้แก่มีวัยล่วงไปแล้ว. อธิบายว่า บัดนี้ ท่านล่วงวัยทั้ง ๓ แล้ว ตั้งอยู่ใกล้ปากของความตาย.

บาทพระคาถาว่า **สมฺปยาโตสิ ยมสฺส สนฺติกํ** ความว่า ท่านตระเตรียมจะไปสู่ปากของความตายตั้งอยู่แล้ว.

บาทพระคาถาว่า **วาโสปิ จ เต นตฺถิ อนฺตรา** ความว่า พวกคนเดินทาง ย่อมพักทำกิจนั้น ๆ ในระหว่างทางได้ ฉันใด: คนไปสู่ปรโลก ย่อมพักอยู่ฉันนั้นไม่ได้. เพราะคนไปสู่ปรโลกไม่อาจเพื่อ

จะกล่าวคำเป็นต้นว่า "ท่านจงรอสัก ๒-๓ วัน, ข้าพเจ้าจะให้ทานก่อน จะฟังธรรมก่อน." ก็บุคคลเคลื่อนจากโลกนี้แล้ว ย่อมเกิดในปรโลกทีเดียว, คำนั่น พระศาสดาตรัสหมายเอาเนื้อความนี้.

บทว่า **ปาเถยฺยํ นี้ พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ในหนหลังแล้ว ก็จริงแล, ถึงอย่างนั้น พระศาสดาทรงถือเอาในพระคาถาแม้นี้ ก็เพื่อทรงทำให้มั่นบ่อยๆ แก่อุบาสก. แม้พยาธิและมรณะ ก็เป็นอันทรงถือเอาในบทว่า ชาติชรํ นี้เหมือนกัน.**

**ก็ พระผู้มีพระภาคตรัสอนาคามิมรรค ด้วยพระคาถาในหนหลัง ตรัสอรหัตมรรคในพระคาถานี้. แม้เมื่อเป็นเช่นนั้น อุบาสก เมื่อพระศาสดาแม้ทรงแสดงธรรมด้วยสามารถแห่งมรรคชั้นสูง ก็บรรลุโสดาปัตติผลชั้นต่ำ แล้วจึงบรรลุอนาคามิผลในเวลาจบอนุโมทนานี้ ตามกำลังอุปนิสัยของตน เหมือนเมื่อพระราชาทรงปั้นพระกระยาหารขนาดเท่าพระโอฐของพระองค์ แล้วทรงนำเข้าไปแก่พระโอรส, พระกุมารทรงรับโดยประมาณพระโอฐของพระองค์เท่านั้น ฉะนั้น.**

**พระธรรมเทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่บริษัทที่เหลือ ดังนี้แล.**

**เรื่องบุตรของนายโคฆาตก์ จบ.**

## ๒. เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง* [ ๑๘๓ ]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"อนุปุพฺเพน เมธาวี"** เป็นต้น.

[พราหมณ์ทำความเกื้อกูลแก่ภิกษุ]

ดังได้สดับมา วันหนึ่ง พราหมณ์นั้น ออกไปแต่เช้าตรู่, ได้ยืนแลดูพวกภิกษุห่มจีวร ในที่เป็นที่ห่มจีวรของพวกภิกษุ, ก็ที่นั้น มีหญ้างอกขึ้นแล้ว. ต่อมา ภิกษุรูปหนึ่งห่มจีวรอยู่, ชายจีวรเกลือกกลั้วที่หญ้า เปียกด้วยหยาดน้ำค้างแล้ว. พราหมณ์เห็นเหตุนั้นแล้วคิดว่า "เราควรทำที่นี้ให้ปราศจากหญ้า[๑]" ในวันรุ่งขึ้น ถือจอบไปถากที่นั้น ได้ทำให้เป็นที่เช่นมณฑลลาน.

แม้ในวันรุ่งขึ้น เมื่อภิกษุมายังที่นั้น ห่มจีวรอยู่, พราหมณ์เห็นชายจีวรของภิกษุรูปหนึ่ง ตกไปบนพื้นดินเกลือกกลั้วอยู่ที่ฝุ่น จึงคิดว่า "เราเกลี่ยทรายลงในที่นี้ควร " แล้วขนทรายมาเกลี่ยลง.

[พราหมณ์สร้างมณฑปและศาลา]

ภายหลังวันหนึ่ง ในเวลาก่อนภัตรได้มีแดดกล้า. แม้ในกาลนั้น พราหมณ์เห็นเหงื่อไหลออกจากกายของพวกภิกษุผู้กำลังห่มจีวร

* พระมหาฟื้น ป. ธ. ๙ (ปัจจุบันเป็น สมเด็จพระพุทธโฆษจารย์) วัดสามพระยา แปล

๑. อปหริตํ ให้มีของเขียวไปปราศ.

อยู่ จึงคิดว่า "เราให้สร้างมณฑปํในที่นี้ควร" จึงให้สร้างมณฑป แล้ว.

รุ่งขึ้นอีกวันหนึ่ง ได้มีฝนพรำแต่เช้าตรู่. แม้ในกาลนั้น พราหมณ์แลดูพวกภิกษุอยู่, เห็นพวกภิกษุมีจีวรเปียก จึงคิดว่า "เราให้สร้างศาลาในที่นี้ควร" จึงให้สร้างศาลาแล้วคิดว่า "บัดนี้ เราจักทำการฉลองศาลา," จึงนิมนต์ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ให้ภิกษุทั้งหลายนั่งทั้งภายในทั้งภายนอก ถวายทาน, ในเวลาเสร็จภัตกิจรับบาตรพระศาสดา เพื่อประโยชน์แก่การทรงอนุโมทนา แล้วกราบทูลเรื่องนั้นทั้งหมด จำเดิมตั้งแต่ต้นว่า "พระเจ้าข้า ข้าพระองค์ยืนแลดูอยู่ในที่นี้ ในเวลาที่พวกภิกษุห่มจีวร, เห็นเหตุการณ์อย่างนี้ ๆ จึงให้สร้างสิ่งนี้ ๆ ขึ้น."

[พระศาสดาทรงแสดงธรรม]

พระศาสดาทรงสดับคำของเขาแล้ว ตรัสว่า "พราหมณ์ ธรรมดาบัณฑิตทั้งหลายทำกุศลอยู่คราวละน้อย ๆ ทุก ๆ ขณะ, ย่อมนำมลทินคืออกุศล ของตนออกโดยลำดับทีเดียว" ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า :-

**"ผู้มีปัญหา (ทำกุศลอยู่[๒]) คราวละน้อย ๆ ทุก ๆ**
**ขณะ โดยลำดับ พึงกำจัดมลทินของตนได้ เหมือน**
**ช่างทองปัดเป่าสนิททองฉะนั้น."**

๑. ปะรำ ๒. จะแปลโดยไม่ต้องเติม "กุสลํ กโรนฺโต" เข้ามา แปลเท่าที่มีก็ได้.

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อนุปุพฺเพน** คือ โดยลำดับ. ผู้ประกอบด้วยปัญญาอันรุ่งเรืองในธรรม ชื่อว่า **เมธาวี.**

**สองบทว่า ขเณ ขเณ ความว่า ทำกุศลอยู่ทุก ๆ โอกาส.**

**บาทพระคาถาว่า กมฺมาโร รชตสฺสเสว ความว่า บัณฑิตทำกุศลอยู่บ่อย ๆ ชื่อว่า พึงกำจัด มลทินคือกิเลสมีราคะเป็นต้น ของตน, ด้วยว่า เมื่อเป็นอย่างนั้น บัณฑิตย่อมเป็นผู้ชื่อว่ามีมลทินอันขจัดแล้ว คือไม่มีกิเลส เหมือนช่างทองหลอมแล้วทุบทองครั้งเดียวเท่านั้น ย่อมไม่อาจไล่สนิมออกแล้วทำเครื่องประดับต่าง ๆ ได้, แต่เมื่อหลอมทุบบ่อย ๆ ย่อมไล่สนิมออกได้, ภายหลัง ย่อมทำให้เป็นเครื่องประดับต่าง ๆ หลายอย่างได้ฉะนั้น.**

**ในกาลจบเทศนา พราหมณ์ดำรงอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว. เทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่มหาชนแล้ว ดังนี้แล.**

**เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง จบ.**

## ๓. เรื่องพระติสสเถระ* [ ๑๘๔ ]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุรูปหนึ่งชื่อติสสเถระ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"อยสาว มลํ สมุฏฺฐาย"** **เป็นต้น.**

**[พระติสสะมอบผ้าสาฎกเนื้อหยาบให้พี่สาว]**

**ดังได้สดับมา กุลบุตรชาวเมืองสาวัตถีคนหนึ่ง ได้บรรพชาอุปสมบทแล้ว ปรากฏชื่อว่า "ติสสเถระ."**

**ในกาลต่อมา พระติสสเถระนั้น เข้าจำพรรษา ณ วิหารในชนบท, ได้ผ้าสาฎกเนื้อหยาบประมาณ ๘ ศอก จำพรรษา ปวารณาแล้ว, ถือผ้านั้นไปวางไว้ใกล้มือพี่สาว. พี่สาวนั้น ดำริว่า "ผ้าสาฎกผืนนี้ไม่สมควรแก่น้องชายเรา" แล้วตัดผ้านั้นด้วยมีดอันคม ทำให้เป็นชิ้นน้อยชิ้นใหญ่, โขลกในครก แล้วสาง ดีด กรอ ปั่น ให้เป็นด้ายละเอียด ให้ทอเป็นผ้าสาฎกแล้ว.**

**[พระเถระเตรียมจะตัดจีวร]**

**ฝ่ายพระเถระ ก็จัดแจงด้วยและเข็ม, นิมนต์ภิกษุหนุ่มและสามเณรผู้ทำจีวรให้ประชุมกันแล้ว ไปยังสำนักพี่สาว พูดว่า "พี่จงให้ผ้าสาฎกผืนนั้นแก่ฉัน, ฉันจักให้ทำจีวร."**

**พี่สาวนั้น นำผ้าสาฎกประมาณ ๙ ศอกออกมาวางไว้ใกล้มือ**

* พระมหาฟื้น ป. ธ. ๙ (ปัจจุบันเป็น สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์) วัดสามพระยา แปล

ของพระผู้น้องชาย. ท่านรับผ้าสาฎกนั้นมาพิจารณาแล้วพูดว่า "ผ้าสาฎก ของฉันเนื้อหยาบ ประมาณ ๘ ศอก, ผืนนี้เนื้อละเอียด ประมาณ ๙ ศอก, ผ้านี้มิใช่ผ้าสาฎกของฉัน, นี่เป็นผ้าสาฎกของพี่, ฉันไม่ต้องการผ้าผืนนี้, พี่จงให้ผ้าสาฎกผืนนั้นแหละแก่ฉัน." พี่สาวตอบว่า "ท่านผู้เจริญ นี่เป็นผ้าของท่านทีเดียว, ขอท่านจงรับผ้านั้นเถิด." ท่านไม่ปรารถนาเลย.

ลำดับนั้น พี่สาวจึงบอกกิจที่ตนทำทุกอย่างแก่พระเถระนั้นแล้ว ได้ถวายว่า "ท่านผู้เจริญ นั่นเป็นผ้าของท่านทีเดียว, ขอท่านจงรับผ้านั้นเถิด," ท่านถือผ้านั้นไปวิหาร เริ่มจีวรกรรม.

[พระเถระห่วงใยในจีวร ตายแล้วเกิดเป็นเล็น]

ลำดับนั้น พี่สาวของท่านจัดแจงวัตถุมียาคูและภัตรเป็นต้น เพื่อประโยชน์แก่ภิกษุสามเณรผู้ทำจีวรของพระติสสะนั้น. ก็ในวันที่จีวรเสร็จ พี่สาวให้ทำสักการะมากมาย. ท่านแลดูจีวรแล้ว เกิดความเยื่อใยในจีวรนั้น คิดว่า "ในวันพรุ่งนี้ เราจักห่มจีวรนั้น" แล้วพับพาดไว้ที่สายระเดียง, ในราตรีนั้น ไม่สามารถให้อาหารที่ฉันแล้วย่อยไปได้ มรณภาพแล้ว เกิดเป็นเล็นที่จีวรนั้นนั่นเอง.

[พระศาสดารับสั่งไม่ให้แจกจีวร]

ฝ่ายพี่สาว สดับการมรณภาพของท่านแล้ว ร้องไห้กลิ้งเกลือกใกล้เท้าของพวกภิกษุ. พวกภิกษุทำสรีรกิจ (เผาศพ) ของท่านแล้วพูดกันว่า "จีวรนั้นถึงแก่สงฆ์ทีเดียว เพราะไม่มีคิลานุปัฏฐาก, พวกเราจักแบ่งจีวรนั้น" แล้วให้นำจีวรนั้นออกมา. เล็นวิ่งร้องไปข้างโน้น

และข้างนี้ว่า "ภิกษุพวกนี้แย่งจีวรอันเป็นของเรา."

พระศาสดาประทับนั่งในพระคันธกุฎีเทียว ทรงสดับเสียงนั้น ด้วยโสตธาตุเพียงดังทิพย์ ตรัสว่า "อานนท์ เธอจงบอกอย่าให้พวกภิกษุแบ่งจีวรของติสสะ แล้วเก็บไว้ ๗ วัน." พระเถระให้ทำอย่างนั้นแล้ว.

[พระศาสดารับสั่งให้แจกจีวรของพระติสสเถระ]

แม้เล็นนั้น ทำกาละในวันที่ ๗ เกิดในวิมานชั้นดุสิตแล้ว, ในวันที่ ๘ พระศาสดารับสั่งว่า "ภิกษุทั้งหลาย จงแบ่งจีวรของติสสะแล้วถือเอา." พวกภิกษุทำอย่างนั้นแล้ว.

พวกภิกษุสนทนากันในธรรมสภาว่า "เหตุไรหนอแล พระศาสดาจึงให้เก็บจีวรของพระติสสะไว้สิ้น ๗ วัน แล้วทรงอนุญาตเพื่อถือเอาในวันที่ ๘ ?

[ตัณหาทำให้สัตว์ถึงความพินาศ]

พระศาสดาเสด็จมาแล้ว ตรัสถามว่า "ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้พวกเธอนั่งประชุมสนทนากันด้วยเรื่องอะไรหนอ ?" เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า "ด้วยเรื่องชื่อนี้," ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย ติสสะเกิดเป็นเล็นที่จีวรของตน, เมื่อพวกเธอจะแบ่งจีวรนั้น วิ่งร้องไปข้างโน้นและข้างนี้ว่า 'ภิกษุพวกนี้แย่งจีวรอันเป็นของเรา,' เมื่อพวกเธอถือเอาจีวรอยู่. เขาขัดใจในพวกเธอแล้วพึงเกิดในนรก, เพราะเหตุนั้น เราจึงให้เก็บจีวรไว้; ก็บัดนี้เขาเกิดในวิมานชั้นดุสิตแล้ว, เพราะเหตุนั้น เราจึงอนุญาตการถือเอาจีวรแก่พวกเธอ," เมื่อภิกษุพวกนั้น

กราบทูลอีกว่า "พระเจ้าข้า ขึ้นชื่อว่าตัณหานี้หยาบหนอ" จึงตรัสว่า "อย่างนั้น ภิกษุทั้งหลาย ขึ้นชื่อว่าตัณหาของสัตว์เหล่านี้หยาบ; สนิมตั้งขึ้นแต่เหล็ก ย่อมกัดเหล็กนั่นเอง ย่อมให้เหล็กพินาศไป ทำให้เป็นของใช้สอยไม่ได้ ฉันใด; ตัณหานี้ (ก็) ฉันนั้นเหมือนกัน เกิดขึ้นภายในของสัตว์เหล่านี่แล้ว ย่อมให้สัตว์เหล่านั้นเกิดในอบายมีนรกเป็นต้น ให้ถึงความพินาศ" ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า :-

**"สนิมตั้งขึ้นแต่เหล็ก ครั้นตั้งขึ้นแต่เหล็กแล้ว**
**ย่อมกัดเหล็กนั่นเอง ฉันใด; กรรมทั้งหลายของ**
**ตน ย่อมนำบุคคลผู้มักประพฤติล่วงปัญญาชื่อว่า**
**โธนา ไปสู่ทุคติ ฉันนั้น."**

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อยสา** คือแต่เหล็ก. บทว่า **สมุฏฺฐาย** คือตั้งขึ้นแล้ว. บทว่า **ตทุฏฺฐาย** คือครั้นตั้งขึ้นแต่เหล็กนั้น.

ในบทว่า **อติโธนาจารินํ** ปัจจัยพึงทราบวินิจฉัยดังนี้ :-

ปัญญาเป็นเครื่องพิจารณาปัจจัย ๔ ว่า "การบริโภคนี้ เป็นประโยชน์ด้วยปัจจัยเหล่านี้" แล้วบริโภค พระผู้มีพระภาคตรัสว่าโธนา, บุคคลประพฤติก้าวล่วงปัญญาชื่อว่าโธนานั้น ชื่อว่า อติโธนาจารี.

พระผู้มีพระภาคตรัสเป็นคำอธิบายไว้ดังนี้ "สนิมเกิดขึ้นแต่เหล็ก ตั้งขึ้นแต่เหล็ก ย่อมกัดเหล็กนั่นเอง ฉันใด; กรรมทั้งหลายของตน คือกรรมเหล่านั้นชื่อว่าเป็นของตนนั่นแหละ เพราะตั้งขึ้นในตน ย่อม

๑. อยสาว=อยสา+อิว-ฉันใด.

นำบุคคลผู้ไม่พิจารณาปัจจัย ๔ แล้วบริโภค ชื่อว่าผู้ประพฤติก้าวล่วงปัญญาชื่อว่าโธนา ไปสู่ทุคติ ฉันนั้นเหมือนกัน.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระติสสเถระ จบ.

## ๔. เรื่องพระโลฬุทายีเถระ* [ ๑๘๕ ]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระโลฬุทายีเถระ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"อสชฺฌายมลา มนฺตา"** เป็นต้น.

[พระโลฬุทายีอวดดีอยากแสดงธรรม]

ดังได้สดับมา พวกอริยสาวกประมาณ ๕ โกฏิ ในพระนครสาวัตถี ถวายทานในเวลาก่อนภัตรแล้ว ในเวลาหลังภัตร จึงถือวัตถุทั้งหลายมีเนยใส น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อยและผ้าเป็นต้น ไปวิหารแล้วฟังธรรมกถาอยู่, ก็ในเวลาฟังธรรมแล้วเดินไป ย่อมกล่าวคุณของพระสารีบุตรพระโมคคัลลานะ.

พระอุทายีเถระ สดับถ้อยคำของอริยสาวกเหล่านั้นแล้ว จึงพูดว่า "พวกท่านฟังธรรมกถาของเถระทั้ง ๒ นั้น ยังกล่าวถึงอย่างนี้ก่อน, ฟังธรรมกถาของฉันแล้ว จักกล่าวอย่างไรหนอแล ?"

พวกมนุษย์ ฟังถ้อยคำของท่านแล้ว คิดว่า "พระเถระแม้นี้จักเป็นพระธรรมกถึกองค์หนึ่ง, พวกเราฟังธรรมกถาของพระเถระแม้นี้ ควร." วันหนึ่ง พวกเขาอาราธนาพระเถระว่า[๑] "ท่านขอรับ วันนี้ เป็นวันฟังธรรมของพวกกระผม," ถวายทานแก่พระสงฆ์แล้วพูดว่า "ท่านขอรับ ขอท่านพึงกล่าวธรรมกถาในกลางวันเถิด."

* พระมหาฟื้น ป. ธ. ๙ (ปัจจุบัน สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์) วัดสามพระยา แปล

๑. ยาจิตฺวา=ขอหรือวิงวอน.

ฝ่ายพระเถระนั้น รับนิมนต์ของพวกมนุษย์นั้นแล้ว.

[พระเถระไม่สามารถแสดงธรรมได้]

เมื่อพวกมนุษย์นั้นมาในเวลาฟังธรรมแล้ว พูดว่า "ท่านขอรับ ขอท่านจงกล่าวธรรมแก่พวกกระผมเถิด," พระโลฬุทายีเถระนั่งบนอาสนะแล้ว จับพัดอันวิจิตรสั่นอยู่, ไม่เห็นบทธรรมแม้บทหนึ่ง พูดว่า "ฉันจักสวดสรภัญญะ, ขอภิกษุรูปอื่นจงกล่าวธรรมกถา" ดังนี้แล้ว ก็ลง (จากอาสนะ). มนุษย์พวกนั้น นิมนต์ภิกษุรูปอื่นให้กล่าวธรรมกถาแล้ว นิมนต์พระโลฬุทายีขึ้นอาสนะอีกเพื่อต้องการสวดสรภัญญะ. พระโลฬุทายีนั้น ไม่เห็นบทธรรมอะไร ๆ แม้อีก จึงพูดว่า "ฉันจักกล่าวในกลางคืน, ขอภิกษุรูปอื่นจงสวดสรภัญญะ" แล้วก็ลง. มนุษย์พวกนั้น นิมนต์ภิกษุรูปอื่นให้สวดสรภัญญะแล้ว นำพระเถระมาในกลางคืนอีก. พระเถระนั้น ก็ยังไม่เห็นบทธรรมอะไร ๆ แม้ในกลางคืน พูดว่า "ฉันจักกล่าวในเวลาใกล้รุ่งเทียว, ขอภิกษุรูปอื่นจงกล่าวในกลางคืน" แล้วก็ลง. มนุษย์พวกนั้น นิมนต์ภิกษุรูปอื่นให้กล่าวแล้ว ในเวลาใกล้รุ่ง ก็นำพระเถระนั้นมาอีก. พระเถระนั้น แม้ในเวลาใกล้รุ่ง ก็มิได้เห็นบทธรรมอะไร ๆ.

[พระเถระถูกมหาชนไล่ไปตกหลุมคูถ]

มหาชน ถือวัตถุทั้งหลายมีก้อนดินและท่อนไม้เป็นต้น คุกคามว่า "พระอันธพาล เมื่อพวกข้าพเจ้ากล่าวสรรเสริญพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ ท่านพูดอย่างนี้และอย่างนี้, บัดนี้ เหตุไร

จึงไม่พูด ?" ดังนี้แล้ว ก็ติดตามพระเถระผู้หนีไป. พระเถระนั้น หนีไปตกลงในเวจกุฎีแห่งหนึ่ง.

มหาชนสนทนากันว่า "พระโลฬุทายี เมื่อถ้อยคำสรรเสริญคุณพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะเป็นไปอยู่ อวดอ้างประกาศความที่ตกเป็นธรรมกถึก, เมื่อพวกมนุษย์ทำสักการะแล้ว พูดว่า 'พวกกระผมจะฟังธรรม,' นั่งบนอาสนะถึง ๔ ครั้ง ไม่เห็นบทธรรมอะไร ๆ ที่สมควรจะพึงกล่าว ถูกพวกมนุษย์ถือวัตถุทั้งหลายมีก้อนดินและท่อนไม้เป็นต้น คุกคามว่า 'ท่านถือตัวเท่าเทียม[๑]กับพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานเถระ ผู้เป็นเจ้าของพวกเรา' ไล่ให้หนีไปตกลงในเวจกุฎีแล้ว.

[บุรพกรรมของพระโลฬุทายี]

พระศาสดา เสด็จมาแล้ว ตรัสถามว่า "ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้พวกเธอนั่งประชุมกันด้วยเรื่องอะไร ?" เมื่อพวกภิกษุกราบทูลว่า "ด้วยเรื่องชื่อนี้," จึงตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย มิใช่แต่ในบัดนี้เท่านั้น, แม้ในกาลก่อน โลฬุทายีนั้น ก็จมลงในหลุมคูถเหมือนกัน" ดังนี้แล้ว ทรงนำอดีตนิทานมา ตรัสชาดก[๒]นี้ให้พิสดารว่า :-

**"สหาย เรามี ๔ เท้า, สหาย แม้ท่านก็มี**
**๔ เท้า. มาเถิด สีหะ ท่านจงกลับ, เพราะ**
**เหตุไรหนอ ท่านจึงกลัวแล้วหนีไป ? สุกร**

๑. ยุคคฺคาหํ คณฺหสิ=ถือความเป็นคู่. ๒. ขุ. ชา. ๒๗/๕๑ ตทฏฺฐกถา ๓/๑๑ สุกรชาตกนฺติ ขายติ.

**ท่านเป็นผู้ไม่สะอาด มีขนเปื้อนด้วยของเน่า**
**มีกลิ่นเหม็นฟุ้งไป; ถ้าท่านประสงค์ต่อสู้,**
**เราจะให้ความชนะแก่ท่าน นะสหาย"**

ดังนี้แล้ว ตรัสว่า "ราชสีห์ในกาลนั้นได้เป็นสารีบุตร, สุกรได้เป็นโลฬุทายี."

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย โลฬุทายี เรียนธรรมมีประมาณน้อยแท้, อนึ่ง มิได้ทำการท่องเลย; การเรียนปริยัติอย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว ไม่ทำการท่องปริยัตินั้น เป็นมลทินแท้" ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า :-

**"มนุษย์ทั้งหลาย มีอันไม่ท่องบ่นเป็นมลทิน,**
**เรือน มีความไม่หมั่นเป็นมลทิน, ความเกียจ**
**คร้าน เป็นมลทินของผิวพรรณ, ความประมาท**
**เป็นมลทินของผู้รักษา."**

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อสชฺฌายมลา** เป็นต้น ความว่า เพราะปริยัติหรือศิลปะอย่างใดอย่างหนึ่ง เมื่อบุคคลไม่ท่อง ไม่ประกอบเนือง ๆ ย่อมเสื่อมสูญ หรือไม่ปรากฏติดต่อกัน; ฉะนั้น พระผู้มีพระภาค จึงตรัสว่า **"อสชฺฌายมลา มนฺตา."**

อนึ่ง เพราะชื่อว่าเรือนของบุคคลผู้อยู่ครองเรือน ลุกขึ้นเสร็จสรรพแล้วไม่ทำกิจ มีการซ่อมแซมเรือนที่ชำรุดเป็นต้น ย่อมพินาศ

ฉะนั้น พระผู้มีพระภาค จึงตรัสว่า **"อนุฏฺฐานมลา ฆรา."**

เพราะกายของคฤหัสถ์หรือบรรพชิต ผู้ไม่ทำการชำระสรีระหรือการชำระบริขาร ด้วยอำนาจความเกียจคร้าน ย่อมมีผิวมัวหมอง; ฉะนั้น พระผู้มีพระภาค จึงตรัสว่า **"มลํ วณฺณสฺส โกสชฺชํ."**

อนึ่ง เพราะเมื่อบุคคลรักษาโคอยู่ หลับหรือเล่นเพลินด้วยอำนาจความประมาณ, โคเหล่านั้น ย่อมถึงความพินาศ ด้วยเหตุมีวิ่งไปสู่ที่มิใช่ท่าเป็นต้นบ้าง ด้วยอันตรายมีพาลมฤค[๑]และโจรเป็นต้นบ้าง ด้วยอำนาจการก้าวลงสู่ที่ทั้งหลาย มีนาข้าวสาลีเป็นต้นของชนพวกอื่นแล้วเคี้ยวกินบ้าง, แม้ตนเอง ย่อมถึงอาชญาบ้าง การบริภาษบ้าง.

ก็อีกอย่างหนึ่ง กิเลสทั้งหลาย ล่วงล้ำเข้าไป[๒]ด้วยอำนาจความประมาท ย่อมยังบรรพชิตผู้ไม่รักษาทวาร ๖ ให้เคลื่อนจากศาสนา; ฉะนั้น พระผู้มีพระภาค จึงตรัสว่า **"ปมาโท รกฺขโต มลํ."** อธิบายว่า ก็ความประมาทนั้น ชื่อว่าเป็นมลทิน เพราะความประมาทเป็นที่ตั้งของมลทิน ด้วยการนำความพินาศมา.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระโลฬุทายีเถระ จบ.

๑. พาลมิค-เนื้อร้าย. ๒. โอตริตฺวา-หยั่งลงแล้ว.

## ๕. เรื่องกุลบุตรคนใดคนหนึ่ง* [ ๑๘๖ ]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภกุลบุตรคนใดคนหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"มลิตฺถิยา ทุจฺจริตํ"** เป็นต้น.

[สามีละอายเพราะภริยาประพฤตินอกใจ]

ดังได้สดับมา มารดาและบิดา นำกุลสตรีผู้มีชาติเสมอกันมาเพื่อกุลบุตรนั้น. นางได้เป็นหญิงมักประพฤตินอกใจ[๑] (สามี) จำเดิมแต่วันที่นำมาแล้ว. กุลบุตรนั้น ละอาย เพราะการประพฤตินอกใจของนาง ไม่อาจเข้าถึงความเป็นผู้เผชิญหน้าของใครได้ เลิกกุศลกรรมทั้งหลาย มีการบำรุงพระพุทธเจ้าเป็นต้น โดยกาลล่วงไป ๒-๓ วัน เข้าไปเฝ้าพระศาสดา ถวายบังคมแล้ว นั่ง ณ ที่สมควรข้างหนึ่ง เมื่อพระศาสดา ตรัสว่า "อุบาสก เพราะเหตุไร เราจึงไม่ (ใคร่) เห็นท่าน?" จึงกราบทูลความนั้นแล้ว.

[สตรีเปรียบเหมือนของ ๕ อย่าง]

ลำดับนั้น พระศาสดา ตรัสกะกุลบุตรนั้นว่า "อุบาสก แม้ในกาลก่อน เราก็ได้กล่าวแล้วว่า 'ขึ้นชื่อว่า สตรีทั้งหลาย เป็นเช่นกับแม่น้ำเป็นต้น. บัณฑิต ไม่ควรทำความโกรธในสตรีเหล่านั้น,' แต่ท่านจำไม่ได้ เพราะความเป็นผู้อันภพปกปิดไว้" อันกุลบุตรนั้นทูลอาราธนาแล้ว ตรัสชาดก[๒]ให้พิสดารว่า :-

* พระมหาอู ป. ธ. ๗ วัดบวรนิเวศวิหาร แปล. ๑. อติจารินี ผู้มักประพฤติล่วง.
๒. ขุ. ชา. ๒๗/๒๑ ตทฏฺฐกถา ๓/๙๘. ตตฺถ ปน อนภิรติชาตกนฺติ ขายติ.

**"ธรรมดาสตรีในโลก เป็นเหมือนแม่น้ำ หนทาง**
**โรงดื่ม ที่พักและบ่อน้ำ, เวลา๑ย่อมไม่มีแก่สตรี**
**เหล่านั้น."**

ดังนี้แล้ว ตรัสว่า "ก็อุบาสก ความเป็นผู้มักประพฤตินอกใจ เป็นมลทินของสตรี, ความตระหนี่ เป็นมลของผู้ให้ทาน, อกุศลธรรม เป็นมลทินของสัตว์ทั้งหลายในโลกนี้และโลกหน้า เพราะอรรถว่า เป็นเครื่องยังสัตว์ให้ฉิบหาย, แต่อวิชชา เป็นมลทินอย่างยอดยิ่ง กว่ามลทินทั้งปวง" ดังนี้แล้ว ได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า :-

**"ความประพฤติชั่ว เป็นมลทินของสตรี, ความ**
**ตระหนี่ เป็นมลทินของผู้ให้, ธรรมอันลามก**
**ทั้งหลาย เป็นมลทินแล ทั้งในโลกนี้ ทั้งใน**
**โลกหน้า, เราจะบอกมลทินอันยิ่งกว่ามลทินนั้น,**
**อวิชชาเป็นมลทินอย่างยิ่ง ภิกษุทั้งหลาย ท่าน**
**ทั้งหลาย ละมลทินนั่นได้แล้วย่อม เป็นผู้หมด**
**มลทิน."**

[แก้อรรถ]

ความประพฤตินอกใจ ชื่อว่า ความประพฤติชั่ว ในพระคาถานั้น. ก็แม้สามี ย่อมขับไล่สตรีผู้มักประพฤตินอกใจออกไปเสียจากเรือน, สตรีนั้น ไปสู่สำนักของมารดาบิดา (ก็ถูก) มารดาบิดาขับไล่ด้วยคำว่า "เองไม่มีความเคารพตระกูล เราไม่อยากเห็นแม้ด้วย

๑. ได้แก่ กำหนด, เขตแดน, ความจำกัด.

นัยน์ตาทั้ง ๒" สตรีนั้น หมดที่พึ่ง เที่ยวไป ย่อมถึงความลำบากมาก; เพราะเหตุนั้น พระศาสดา จึงตรัสความประพฤติชั่วของสตรีนั้นว่า "เป็นมลทิน."

บทว่า **ททโต** แปลว่า ของผู้ให้. ก็เมื่อบุคคลใด ในเวลาไถนา คิดอยู่ว่า "เมื่อนานี้สมบูรณ์แล้ว, เราจักถวายภัตรทั้งหลายมีสลากภัตรเป็นต้น," เมื่อข้าวกล้าเผล็ดผลแล้ว, ความตระหนี่เกิดขึ้น ห้ามจิตอันสัมปยุตด้วยจาคะ, บุคคลนั้น เมื่อจิตสัมปยุตด้วยจาคะ ไม่งอกงามขึ้นได้ ด้วยอำนาจความตระหนี่ ย่อมไม่ได้สมบัติ ๓ อย่าง คือ มนุษย์สมบัติ ทิพยสมบัติ (และ) นิพพานสมบัติ; เพราะฉะนั้น พระศาสดา จึงตรัสว่า "ความตระหนี่เป็นมลทินของผู้ให้." แม้ในบทอื่น ๆ ซึ่งมีรูปอย่างนี้ ก็มีนัยเช่นนี้เหมือนกัน.

สองบทว่า **ปาปกา ธมฺมา** ความว่า ก็อกุศลธรรมทั้งหลายเป็นมลทินทั้งนั้น ทั้งในโลกนี้ ทั้งในโลกหน้า. บทว่า **ตโต** ความว่ากว่ามลทินที่ตรัสแล้ว ในหนหลัง. บทว่า **มลตรํ** ความว่า เราจะบอกมลทินอันยิ่งแก่ท่านทั้งหลาย.

บทว่า **อวิชฺชา** ความว่า ความไม่รู้ อันมีวัตถุ[๑] ๘ นั่นแลเป็นมลทินอย่างยิ่ง.

บทว่า **ปหนฺตฺวาน** ความว่า ภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายมลทินนั่นได้แล้ว ย่อมเป็นผู้หามลทินมิได้.

๑. พึงดู อวิชชา ๘ ในธรรมวิภาคปริเฉทที่ ๒ หมวด ๘.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องกุลบุตรคนใดคนหนึ่ง จบ.

## ๖. เรื่องภิกษุชื่อจูฬสารี* [ ๑๘๗ ]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภสัทธิ-วิหาริก ของพระสารีบุตรเถระ ชื่อจูฬสารี จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"สุชีวํ อหิริเกน"** เป็นต้น.

[พระจูฬสารีได้โภชนะเพราะทำเวชกรรม]

ดังได้สดับมา วันหนึ่ง พระจูฬสารีนั้นทำเวชกรรมแล้วได้โภชนะอันประณีตแล้ว ถือออกไปอยู่ พบพระเถระในระหว่างทาง จึงเรียนว่า "ท่านขอรับ โภชนะนี้ กระผมทำเวชกรรมได้แล้ว, ใต้เท้าจักไม่ได้โภชนะเห็นปานนี้ในที่อื่น, ขอใต้เท้าจงฉันโภชนะนี้, กระผมจักทำเวชกรรม นำอาหารเห็นปานนี้ มาเพื่อใต้เท้าตลอดกาลเป็นนิตย์." พระเถระฟังคำของพระจูฬาสารีนั้นแล้ว ก็นิ่งเฉย หลีกไปแล้ว. ภิกษุทั้งหลายมาสู่วิหารแล้ว กราบทูลความนั้นแด่พระศาสนา.

[ผู้ตั้งอยู่ในอเนสนกรรมเป็นอยู่ง่าย]

พระศาสดา ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย ธรรมดาบุคคลผู้ไม่มีความละอาย ผู้คะนอง เป็นผู้เช่นกับกา ตั้งอยู่ในอเนสนา[๑] ๒๑ อย่าง ย่อมเป็นอยู่ง่าย, ส่วนบุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยหิริและโอตตัปปะ ย่อมเป็นอยู่ยาก" ดังนี้แล้ว ได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า :-

**"อันบุคคลผู้ไม่มีความละอาย กล้าเพียงดังกา**
**มีปกติกำจัด (คุณผู้อื่น) มักแล่นไป (เอาหน้า)**

* พระมหาอุ ป. ธ. ๗. วัดบวรนิเวศวิหาร แปล.

๑. อเนสนา แปลว่า การแสวงหาไม่สมควร. พึงดูในวินัยมุข เล่ม ๒ กัณฑ์ที่ ๑๘.

**ผู้คะนอง ผู้เศร้าหมอง เป็นอยู่ง่าย. ส่วนบุคคล ผู้มีความละอาย ผู้แสวงหากรรมอันสะอาดเป็นนิตย์ ไม่หดหู่ ไม่คะนอง มีอาชีวะหมดจด เห็นอยู่ เป็นอยู่ยาก."**

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อหิริเกน** คือผู้ขาดหิริและโอตตัปปะ. อธิบายว่า อันบุคคลผู้เห็นปานนั้น อาจเรียกหญิงผู้มิใช่มารดานั่นแลว่า "มารดาของเรา" เรียกชายทั้งหลายผู้มิใช่บิดาเป็นต้นนั่นแล โดยนัยเป็นต้นว่า "บิดาของเรา" ตั้งอยู่ในอเนสนา ๒๑ อย่าง เป็นอยู่โดยง่าย.

บทว่า **กากสูเรน** ได้แก่ เช่นกาตัวกล้า. อธิบายว่า เหมือนอย่างว่า กาตัวกล้า ใคร่จะคาบวัตถุทั้งหลายมียาคูเป็นต้น ในเรือนแห่งตระกูลทั้งหลาย จับ ณ ที่ทั้งหลายมีฝาเรือนเป็นต้นแล้ว รู้ว่าเขาแลดูตน จึงทำเป็นเหมือนไม่แลดู เหมือนส่งใจไปในที่อื่น และทำเป็นเหมือนหลับอยู่ กำหนดความเผอเรอของพวกมนุษย์ได้แล้วก็โผลง, เมื่อพวกมนุษย์ไล่ว่า "สุ สุ" อยู่นั่นแล ก็คาบเอาอาหารเต็มปากแต่ภาชนะแล้วบินหนีไปฉันใด; แม้บุคคลผู้ไม่มีความละอายก็ฉันนั้นเหมือนกัน เข้าไปบ้านกับภิกษุทั้งหลายแล้ว ย่อมกำหนดที่ทั้งหลายมีที่ตั้งแห่งยาคูแลภัตรเป็นต้น, ภิกษุทั้งหลายเที่ยวไปบิณฑบาตในบ้านนั้น รับเอาอาหารสักว่ายังอัตภาพให้เป็นไป ไปสู่โรงฉันพิจารณาอยู่ ดื่มยาคูแล้ว ทำกัมมัฏฐานไว้ในใจ สาธยายอยู่ ปัดกวาด

โรงฉันอยู่; ส่วนบุคคลนี้ไม่ทำอะไร ๆ เป็นผู้บ่ายหน้าตรงไปยังบ้าน, เขาแม้ถูกภิกษุทั้งหลาย บอกว่า "จงดูบุคคลนี้" แล้วจ้องดูอยู่ ทำเป็นเหมือนไม่แลดู เหมือนส่งใจไปในที่อื่น เหมือนหลับอยู่ ดุจกลัดลุกดุม ทำที่เป็นดุจจัดจีวร พูดว่า "การงานของเราชื่อโน้นมีอยู่" ลุกจากอาสนะเข้าไปบ้าน เข้าไปสู่เรือนหลังใดหลังหนึ่ง บรรดาเรือนที่กำหนดไว้แล้วแต่เช้า, เมื่อหมู่มนุษย์ในเรือน แม้แง้มประตู[๑]แล้วนั่งกรอ (ด้าย) อยู่ริมประตู, เอามือข้างหนึ่ง ผลักประตูแล้วเข้าไปภายใน. ลำดับ[๒]นั้นมนุษย์เหล่านั้นเห็นบุคคลนั้นแล้ว แม้ไม่ปรารถนาก็นิมนต์ให้นั่งบนอาสนะแล้ว ถวายของมียาคูเป็นต้นที่มีอยู่, เขาบริโภคตามต้องการแล้ว ถือเอาของส่วนที่เหลือด้วยบาตรหลีกไป, บุคคลนี้ชื่อว่าผู้กล้าเพียงดังกา, อันบุคคลผู้หาหิริมิได้เห็นปานนี้ เป็นอยู่ง่าย.

บทว่า **ธํสินา** ความว่า ชื่อว่าผู้มีปกติกำจัด เพราะเมื่อคนทั้งหลาย กล่าวคำเป็นต้นว่า "พระเถระชื่อโน้น เป็นผู้มีความปรารถนาน้อย," กำจัดคุณของคนเหล่าอื่นเสีย ด้วยคำเป็นต้นว่า "ก็แม้พวกเราไม่เป็นผู้มีความปรารถนาน้อยดอกหรือ ?" ก็มนุษย์ทั้งหลายฟังคำของคนเห็นปานนั้นแล้ว เมื่อสำคัญว่า "แม้ผู้นี้ก็เป็นผู้ประกอบด้วยคุณ มีความเป็นปรารถนาน้อยเป็นต้น" ย่อมสำคัญของที่ตนควรให้. แต่ว่าจำเดิมแต่นั้นไป เขาเมื่อไม่อาจเพื่อจะยังจิตของบุรุษผู้รู้ทั้งหลายให้ยินดี ย่อมเสื่อมจากลาภแม้นั้น. บุคคลผู้มีปกติกำจัดอย่างนี้ ย่อมยังลาภทั้งของตนทั้งของผู้อื่นให้ฉิบหายแท้.

๑. โถกํ กวาฏํ ปิธาย ปิดบานประตูหน่อยหนึ่ง. ๒. ของสนามหลวง พ.ศ. ๒๔๗๖.

บทว่า **ปกฺขนฺทิกา** ความว่า ผู้มักประพฤติแล่นไป คือผู้แสดงกิจของคนเหล่าอื่นให้เป็นดุจกิจของตน. เมื่อภิกษุทั้งหลายทำวัตรที่ลานพระเจดีย์เป็นต้นแต่เช้าตรู่ นั่งด้วยกระทำไว้ในใจซึ่งกัมมัฏฐานหน่อยหนึ่งแล้วลุกขึ้น เข้าไปบ้านเพื่อบิณฑบาต, บุคคลนั้นล้างหน้าแล้วตกแต่งอัตภาพ ด้วยอันห่มผ้ากาสาวะมีสีเหลือง หยอดนัยน์ตาและทาศีรษะเป็นต้น ให้ประหารด้วยไม้กวาด ๒-๓ ทีเป็นดุจกว่ากวาดอยู่ เป็นผู้บ่ายหน้าไปสู่ซุ้มประตู, พวกมนุษย์มาแต่เช้าตรู่ ด้วยคิดว่า "จักไหว้พระเจดีย์ จักกระทำบูชาด้วยระเบียบดอกไม้" เห็นเขาแล้วพูดกันว่า "วิหารนี้ อาศัยภิกษุหนุ่มนี้ จึงได้การประคับประคอง, ท่านทั้งหลายอย่าละเลยภิกษุนี้" ดังนี้แล้ว ย่อมสำคัญของที่ตนพึงให้แก่เขา. อันบุคคลผู้มักแล่นไปเช่นนี้ เป็นอยู่ง่าย.

บทว่า **ปคพฺเภน** ความว่า ผู้ประกอบด้วยความคะนองกายเป็นต้น. สองบทว่า **สงฺกิลิฏฺเฐน ชีวิตํ** ความว่า ก็อันบุคคลผู้เลี้ยงชีวิตเป็นอยู่อย่างนี้ ชื่อว่าเป็นผู้เศร้าหมองแล้ว เป็นอยู่. การเป็นอยู่นั้น ชื่อว่าเป็นอยู่ชั่ว คือเป็นอยู่ลามกแท้.

บทว่า **หิริมตา จ** ความว่า อันบุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยหิริและโอตตัปปะ เป็นอยู่ยาก. เพราะเขาไม่กล่าวคำว่า "มารดาของเรา" เป็นต้น กะหญิงผู้มิใช่มารดาเป็นต้น เกลียดปัจจัยที่เกิดขึ้นโดยไม่ชอบธรรมดุจคูถ แสวงหา (ปัจจัย) โดยธรรมโดยเสมอ เที่ยวบิณฑบาตตามลำดับตรอก สำเร็จชีวิตเป็นอยู่เศร้าหมอง.

บทว่า **สุจิคเวสินา** ความว่า แสวงหากรรมทั้งหลาย มีกายกรรม

เป็นต้นอันสะอาด. บทว่า **อลีเนน** ความว่า ไม่หดหู่ด้วยความเป็นไปแห่งชีวิต.

สองบทว่า **สุทฺธาชีเวน ปสฺสตา** ความว่า ก็บุคคลเห็นปานนี้ ย่อมเป็นผู้ชื่อว่า มีอาชีวะหมดจด, อันบุคคลผู้มีอาชีวะหมดจดแล้วอย่างนี้นั้น เห็นอาชีวะหมดจดนั้นแลโดยความเป็นสาระ ย่อมเป็นอยู่ได้ยาก ด้วยอำนาจแห่งความเป็นอยู่เศร้าหมอง.

ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุชื่อจูฬสารี จบ.

### ๗. เรื่องอุบาสกห้าคน* [ ๑๘๘ ]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภอุบาสก ๕ คน ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"โย ปาณมติมาเปติ"** เป็นต้น.

[อุบาสกเถียงกันในเรื่องศีล]

ความพิสดารว่า บรรดาอุบาสกเหล่านั้น อุบาสกคนหนึ่ง ย่อมรักษา สิกขาบทคือเจตนาเครื่องงดเว้นจากการยังชีวิตสัตว์ให้ตกล่วงไปอย่างเดียว. (ส่วน) อุบาสกทั้งหลายนอกนี้ ย่อมรักษาสิกขาบททั้งหลายนอกนี้. วันหนึ่ง อุบาสกเหล่านั้น เกิดทุ่มเถียงกันว่า "เราย่อมทำกรรมที่ทำได้โดยยาก, เราย่อมรักษาสิ่งที่รักษาได้โดยยาก" (ต่าง) ไปสู่สำนักของพระศาสดา ถวายบังคมแล้วกราบทูลความนั้น.

[พระศาสดาทรงตัดสิน]

พระศาสดา ทรงสดับถ้อยคำของอุบาสกเหล่านั้นแล้ว มิได้ทรงกระทำศีลแม้ข้อหนึ่งให้ต่ำต้อย ตรัสว่า "ศีลทั้งหมด เป็นของรักษาได้โดยยากทั้งนั้น" ดังนี้แล้ว ได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า:-

**"นระใด ย่อมยังสัตว์มีชีวิต ให้ตกล่วงไป ๑,**
**กล่าวมุสาวาท ๑, ถือเอาทรัพย์ที่บุคคลอื่นไม่**
**ให้ในโลก ๑, ถึงภริยาของผู้อื่น ๑, อนึ่ง นระใด**
**ย่อมประกอบเนือง ๆ ซึ่งการดื่มสุราและเมรัย นระ**

* พระมหาภุชงค์ ป. ธ. ๗ วัดราชประดิษฐ์ ฯ แปล. ๑. กนิฏฺฐกํ.

**นี้ (ชื่อว่า) ย่อมขุดซึ่งรากเง่าของตนในโลก**
**นี้ทีเดียว. บุรุษผู้เจริญ ท่านจงทราบอย่างนี้**
**ว่า 'บุคคลผู้มีบาปธรรมทั้งหลาย ย่อมเป็นผู้**
**ไม่สำรวมแล้ว' ความโลภและสภาพมิใช่ธรรม**
**จงอย่ารบกวนท่าน เพื่อความทุกข์ ตลอดกาล**
**นานเลย."**

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บาทพระคาถาว่า **โย ปาณมติมาเปติ** ความว่า บรรดาประโยคทั้ง ๖ มีสาหัตถิกประโยค[๑]เป็นต้น นระใด ย่อมเข้าไปตัดอินทรีย์คือชีวิตของผู้อื่น แม้ด้วยประโยคอันหนึ่ง.

บทว่า **มุสาวาทํ** ความว่า และย่อมกล่าวมุสาวาท อันหักเสียซึ่งประโยชน์ของชนเหล่าอื่น.ๆ

บาทพระคาถาว่า **โลเก อทินฺนํ อาทิยติ** ความว่า ย่อมถือเอาทรัพย์อันบุคคลอื่นหวงแหนแล้ว ด้วยบรรดาอวหารทั้งหลาย มีไถยาวหารเป็นต้น อวหารแม้อันหนึ่งในสัตวโลกนี้.

บาทพระคาถาว่า **ปรทารญฺจ คจฺฉติ** ความว่า นระเมื่อผิดในภัณฑะทั้งหลาย ที่บุคคลอื่นรักษาและคุ้มครองแล้ว ชื่อว่าย่อมประพฤตินอกทาง.

๑. ประโยคแห่งการฆ่ามี ๖ คือ สาหัตถิกประโยค ๑ นิคสัคคิยประโยค ๑ อาณัตติกประโยค ๑ ถาวรประโยค ๑ วิชชามยประโยค ๑ อิทธิมยประโยค ๑ สาหัตถิกประโยคนั้น ได้แก่การทำด้วยมือตนเอง. สมนฺตปาสาทิกา ๑/๕๒๖.

บทว่า **สุราเมรยปานํ** ได้แก่การดื่มซึ่งสุราและเมรัยอย่างใดอย่างหนึ่งนั่นเทียว. บทว่า **อนุยุญฺชติ** คือย่อมเสพ ได้แก่ ย่อมกระทำให้มาก.

สองบทว่า **มูลํ ขนติ** ความว่า ปรโลกจงยกไว้. ก็ในโลกนี้นั่นแล นระนี้จำนองหรือขายขาด แม้ซึ่งทรัพย์อันเป็นต้นทุนมีนาและสวนเป็นต้น อันเป็นเครื่องที่จะพึงดำรง [ตน] อยู่ได้ ดื่มสุราอยู่ ชื่อว่าย่อมขุดซึ่งรากเง่าของตน คือเป็นคนหาที่พึ่งมิได้ เป็นคนกำพร้าเที่ยวไป.

พระศาสดา ย่อมตรัสเรียกบุคคลผู้ทำกรรมคือทุศีล ๕ ด้วยคำว่า **เอวํ โภ.** **บทว่า ปาปธมฺมา** ได้แก่ผู้มีธรรมลามก. บทว่า **อสญฺญตา** ได้แก่ผู้เว้นแล้วจากการสำรวม มีการสำรวมทางกายเป็นต้น. พระบาลีว่า **อเจตสา** ดังนี้บ้าง. ความว่า ผู้ไม่มีจิต.

สองบทว่า **โลโภ อธมฺโม จ** ได้แก่โลภะและโทสะ. แท้จริงกิเลสชาตแม้ทั้ง ๒ นี้ เป็นอกุศลโดยแท้.

บาทพระคาถาว่า **จิรํ ทุกฺขาย รนฺธยุํ** ความว่า ธรรมเหล่านี้จงอย่าฆ่า อย่าย่ำยี (ซึ่งท่าน) เพื่อประโยชน์แก่ทุกข์ทั้งหลายมีทุกข์ในนรกเป็นต้น ตลอดกาลนาน.

ในกาลจบเทศนา อุบาสก ๕ คนนั้น ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว. พระธรรมเทศนาได้มีประโยชน์ แม้แก่ชนผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องอุบาสก ๕ คน จบ.

## ๘. เรื่องภิกษุหนุ่มชื่อติสสะ* [ ๑๘๙ ]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุหนุ่มชื่อติสสะ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"ททาติ เว ยถาสทฺธํ"** เป็นต้น.

[พระติสสะนินทาชนอื่นแต่ชมเชยญาติของตน]

ได้ยินว่า พระติสสะนั้น เที่ยวติเตียนทาน ของพระอริยาสาวกแม้ ๕ โกฏิ คือ อนาถบิณฑิกคฤหบดี นางวิสาขาอุบาสิกา (เป็นต้น), แม้ถึงอสทิสทานก็ติเตียนเหมือนกัน, ได้ของเย็นในโรงทานของอริยสาวกเหล่านั้น ย่อมติเตียนว่า "เย็น," ได้ของร้อน ย่อมติเตียนว่า "ร้อน," แม้เขาให้น้อย ย่อมติเตียนว่า "เพราะเหตุไร ชนเหล่านี้จึงให้ของเพียงเล็กน้อย ?" แม้เขาให้มาก ย่อมติเตียนว่า "ในเรือนของชนเหล่านี้ เห็นจะไม่มีที่เก็บ, ธรรมดาบุคคล ควรให้วัตถุพอยังอัตภาพให้เป็นไปแก่ภิกษุทั้งหลายมิใช่หรือ ? ยาคูและภัตรเท่านี้ย่อมวิบัติไปไม่มีประโยชน์เลย," แต่กล่าวปรารภพวกญาติของตนเป็นต้นว่า "น่าชมเชย เรือนของพวกญาติของเรา เป็นโรงเลี้ยงของภิกษุทั้งหลาย ผู้มาแล้วจากทิศทั้ง ๔" ดังนี้แล้ว ย่อมยังคำสรรเสริญให้เป็นไป.

* พระมหาภุชงค์ ป. ธ. ๗ วัดราชประดิษฐ์ ฯ แปล. ๑. หาทานเสมอเหมือนมิได้.

[พวกภิกษุสอบสวนฐานะของติสสะ]

ก็พระติสสะนั้น เป็นบุตรของผู้รักษาประตูคนหนึ่ง เที่ยวไปกับพวกช่างไม้ ผู้เที่ยวไปยังชนบท ถึงพระนครสาวัตถี บวชแล้ว.

ครั้งนั้น ภิกษุทั้งหลาย เห็นเธอผู้ (เที่ยว) ติเตียนทางของมนุษย์ทั้งหลายอยู่อย่างนั้น คิดกันว่า "พวกเราจักสอบสวนภิกษุนั้น" จึงถามว่า "ผู้มีอายุ พวกญาติของท่านอยู่ที่ไหน ?" ได้ฟังว่า "อยู่ในบ้านชื่อนั้น" จึงส่งภิกษุหนุ่มไป ๒-๓ รูป.

ภิกษุหนุ่มเหล่านั้น ไปในบ้านนั้นแล อันชนชาวบ้าน นิมนต์ให้นั่งที่โรงฉันแล้วกระทำสักการะ จึงถามว่า "เด็กหนุ่มชื่อติสสะออกจากบ้านนี้ไปบวชแล้ว มีอยู่หรือ ? ชนเหล่าไหนเป็นญาติของติสสะนั้น." มนุษย์ทั้งหลาย (ต่าง) คิดว่า "ในบ้านนี้ เด็กผู้ออกจากเรือนแห่งตระกูลไปบวชแล้ว ไม่มี; ภิกษุเหล่านี้ พูดถึงใครหนอ ?" แล้วเรียนว่า "ท่านขอรับ กระผมทั้งหลาย ได้ยินว่า 'บุตรของผู้รักษาประตูคนหนึ่ง เที่ยวไปกับพวกช่างไม้ บวชแล้ว;' ท่านทั้งหลาย เห็นจะกล่าวหมายเอาผู้นั้นกระมัง ?"

[จับโกหกได้]

ภิกษุหนุ่มทั้งหลาย ทราบว่า พวกญาติผู้ใหญ่ของติสสภิกษุหนุ่มนั้นไม่มีในบ้านนั้นแล้ว (จึงพากัน) กลับไปสู่พระนครสาวัตถี แจ้งเรื่องนั้นแก่ภิกษุทั้งหลายว่า "ท่านผู้เจริญ พระติสสะ ย่อมเที่ยวพูดเพ้อถึงสิ่งอันหาเหตุมิได้เลย." แม้ภิกษุทั้งหลาย ก็กราบทูล (เรื่องนั้น) แก่พระตถาคต.

[บรุพกรรมของพระติสสะ]

พระศาสดาตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุชื่อว่าติสสะนั้น ย่อมเที่ยวโอ้อวด ในบัดนี้เท่านั้นหามิได้; แม้ในกาลก่อน เธอก็ได้เป็นผู้โอ้อวดแล้ว," อันภิกษุทั้งหลาย ทูลวิงวอนแล้ว ทรงนำอดีต-นิทานมาแล้ว ทรงยังกฏาหกชาดก[๑]นี้ให้พิสดารว่า:-

**"นายกฏาหกนั้น ไปสู่ชนบทอื่น พึงพูดอวดซึ่ง**
**ทรัพย์แม้มาก, นายมาตามแล้ว พึงประทุษร้าย,**
**กฏาหก ท่านจงบริโภคโภคะทั้งหลายเถิด."**

ดังนี้แล้ว ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย ก็บุคคลใด เมื่อชนเหล่าอื่นให้ซึ่งวัตถุน้อยก็ตาม มากก็ตาม เศร้าหมองก็ตาม ประณีตก็ตาม หรือให้วัตถุแก่ชนเหล่าอื่น (แต่) ไม่ให้แก่ตน ย่อมเป็นผู้เก้อเขิน; ฌานก็ดี วิปัสสนาก็ดี มรรคและผลก็ดี ย่อมไม่เกิดขึ้นแก่บุคคลนั้น" ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงแสดงธรรมได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า :-

**"ชนย่อมให้ (ทาน) ตามศรัทธา ตามความ**
**เลื่อมใสแล, ชนใด ย่อมเป็นผู้เก้อเขินใน**
**เพราะน้ำและข้าวของชนเหล่าอื่นนั้น, ชนนั้น**
**ย่อมไม่บรรลุสมาธิในกลางวันหรือในกลางคืน.**
**ก็อกุศลกรรมอันบุคคลใดตัดขาดแล้ว ถอนขึ้น**
**ทำให้มีรากขาดแล้ว, บุคคลนั้นแล ย่อมบรรลุ**
**สมาธิ ในกลางวันหรือในกลางคืน."**

๑. ขุ. ชา. ๒๗/๔๐. ตทฏฺฐกถา ๒/๓๒๖.

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บาทพระคาถาว่า **ททาติ เว ยถาสทฺธํ** ความว่า ชนเมื่อให้บรรดาวัตถุมีของเศร้าหมองและประณีตเป็นต้นอย่างใดอย่างหนึ่ง ชื่อว่าย่อมให้ตามศรัทธา คือ ตามสมควรแก่ศรัทธาของตนนั่นแล.

บทว่า **ยถาปสาทนํ** ความว่า ก็บรรดาภิกษุผู้เป็นเถระและภิกษุใหม่เป็นต้น ความเลื่อมใสในภิกษุใด ๆ ย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลนั้น, เมื่อถวาย (ทาน) แก่ภิกษุนั้น ชื่อว่าย่อมถวายตามความเลื่อมใส คือ ตามสมควรแก่ความเลื่อมในของตนนั่นแล.

บทว่า **ตตฺถ** เป็นต้น ความว่า ย่อมถึงความเป็นผู้เก้อเขินในเพราะทานของชนอื่นนั้นว่า "เราได้วัตถุเล็กน้อย, เราได้เราเศร้าหมอง."

บทว่า **สมาธึ** เป็นต้น ความว่า บุคคลนั้นย่อมไม่บรรลุสมาธิด้วยสามารถแห่งอุปจารสมาธิ และอัปปนาสมาธิ หรือด้วยสามารถแห่งมรรคและผล ในกลางวันหรือในกลางคืน.

สองบทว่า **ยสฺส เจตํ** ความว่า อกุศลกรรมนั่น กล่าวคือความเป็นผู้เก้อเขินในฐานะเหล่านี้ อันบุคคลใดตัดขาดแล้ว ถอนขึ้น ทำให้มีรากขาดแล้ว ด้วยอรหัตตมรรคญาณ. บุคคลนั้น ย่อมบรรลุสมาธิ มีประการดังกล่าวแล้ว.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุหนุ่มชื่อติสสะ จบ.

## ๙. เรื่องอุบาสกห้าคน [ ๑๙๐ ]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภอุบาสก ๕ คน ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"นตฺถิ ราคสโม อคฺคิ"** เป็นต้น.

ได้ยินว่า อุบาสกเหล่านั้น ใคร่จะฟังธรรม ไปสู่วิหาร ถวายบังคมพระศาสดาแล้ว นั่ง ณ ส่วนสุดข้างหนึ่ง. ก็ความดำริว่า "ผู้นี้เป็นกษัตริย์, ผู้เป็นพราหมณ์, ผู้นี้เป็นคนมั่งมี, ผู้นี้เป็นคนยากจน. เราจักแสดงธรรมให้ยวดยิ่งแก่ผู้นี้, จักไม่แสดง (ธรรมให้ยวดยิ่ง) แก่ผู้นี้" ย่อมไม่เกิดขึ้นแก่พระพุทธเจ้าทั้งหลาย.

พระศาสดา เมื่อจะทรงแสดงธรรมปรารภบุคคลใดบุคคลหนึ่ง ย่อมทรงทำความเคารพธรรมไว้เป็นเบื้องหน้า แล้วจึงแสดง (หยดย้อย) ประหนึ่งเทพเจ้าผู้มีฤทธิ์ บันดาลให้น้ำในอากาศหลั่งไหลลงอยู่ฉะนั้น. ก็บรรดาอุบาสกเหล่านั้น ผู้นั่งแล้วในสำนักของพระตถาคตผู้ทรงแสดง (ธรรม) อยู่อย่างนั้น อุบาสกคนหนึ่ง นั่งหลับแล้วเทียว, คนหนึ่งนั่งเขียนแผ่นดินด้วยนิ้วมือ, คนหนึ่งนั่งเขย่าต้นไม้, คนหนึ่งนั่งแหงน (หน้า) มองดูอากาศ, แต่คนหนึ่งได้ฟังธรรมโดยเคารพ.

พระอานนทเถระ ถวายงานพัดพระศาสดาอยู่ แลดูอาการของอุบาสกเหล่านั้น กราบทูลพระศาสดาว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ

* พระมหาภุชงค์ ป. ธ. ๗ วัดราชประดิษฐ์ ฯ แปล.

พระองค์ ทรงบันลือลั่นดุจมหาเมฆคำรน ทรงแสดงธรรมแก่อุบาสกเหล่านี้, แต่อุบาสกเหล่านั้น เมื่อพระองค์ตรัสธรรมอยู่, นั่งทำกรรมนี้และนี้."

พระศาสดา. อานนท์ เธอไม่รู้จักอุบาสกเหล่านั้นหรือ ?

อานนท์. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ไม่รู้จัก พระเจ้าข้า.

[ประวัติเดิมของอุบาสก ๕ คน]

พระศาสดา. ก็บรรดาอุบาสกเหล่านั้น อุบาสกผู้นั่งหลับแล้วนั่นเกิดในกำเนิดแห่งงูสิ้น ๕๐๐ ชาติ พาดศีรษะไว้บนขนดทั้งหลายหลับแล้ว. แม้ในบัดนี้ ความอิ่มในการหลับของเขาย่อมไม่มี, เสียงของเรา ย่อมไม่เข้าไปสู่หูของเขา.

อานนท์. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระองค์ตรัสโดยลำดับหรือตรัสเป็นตอน[๑] ๆ ?

พระศาสดา. อานนท์ แท้จริง แม้พระสัพพัญญุตญาณ ก็ไม่อาจทรงกำหนด ซึ่งความอุบัติของอุบาสกนั่นผู้อุบัติอยู่ในระหว่าง ๆ อย่างนี้คือ 'ความเป็นมนุษย์ตามกาล, ความเป็นเทพตามกาล, ความเป็นนาคตามกาล,' แต่อุบาสกนั่นเกิดแล้วในกำเนิดแห่งนาคสิ้น ๕๐๐ ชาติโดยลำดับ แม้หลับอยู่ (ก็) ไม่อิ่มในการหลับเสียเลย.

ฝ่ายบุรุษผู้นั่งเขียนแผ่นดินด้วยนิ้วมือ เกิดในกำเนิดไส้เดือนสิ้น ๕๐๐ ชาติโดยลำดับ ขุดแผ่นดินแล้ว, ถึงบัดนี้ ก็เขียนแผ่นดินอยู่ ด้วยอำนาจความประพฤติที่ตนได้เคยประพฤติแล้ว ในกาลก่อน

๑. อนฺตรนฺตรา=ในระหว่าง ๆ.

ย่อมไม่ฟังเสียงของเรา.

ฝ่ายบุรุษผู้นั่งเขย่าต้นไม้อยู่นั่น เกิดแล้วในกำเนิดลิง สิ้น ๕๐๐ ชาติโดยลำดับ, ถึงบัดนี้ ก็เขย่าต้นไม้อยู่ ด้วยสามารถแห่งความประพฤติที่ตนได้เคยประพฤติมาแล้วในกาลก่อนนั่นเทียว. เสียงของเรา ย่อมไม่เข้าหูของเขา. แม้พราหมณ์ผู้นั่งแหงน (หน้า) มองอากาศอยู่นั่น ก็เกิดเป็น (หมอ) ผู้บอกฤกษ์สิ้น ๕๐๐ ชาติโดยลำดับ, ถึงบัดนี้ แม้ในวันนี้ ก็ยังแหงน (หน้า) ดูอากาศอยู่ ด้วยสามารถแห่งความประพฤติที่ตนได้เคยประพฤติมาแล้ว ในกาลก่อนนั่นเทียว. เสียงของเราย่อมไม่เข้าหูของเขา.

ส่วนพราหมณ์ผู้ฟังธรรมโดยความเคารพนั่น เกิดเป็นพราหมณ์ผู้ท่องมนต์[๑] ถึงฝั่งแห่งเวท ๓ สิ้น ๕๐๐ ชาติโดยลำดับ, ถึงบัดนี้ ก็ย่อมฟังธรรมโดยเคารพ เป็นดังเทียบเคียงมนต์อยู่.

อานนท์. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระธรรมเทศนาของพระองค์ย่อมแทรกอวัยวะทั้งหลายมีผิวเป็นต้น (เข้า) ไปจดเยื่อกระดูกตั้งอยู่; เพราะเหตุไร อุบาสกเหล่านี้แม้เมื่อพระองค์ทรงแสดงธรรมอยู่ จึงไม่ฟังโดยเคารพ ?

พระศาสดา. อานนท์ เธอเห็นจะทำความสำคัญว่า 'ธรรมของเรา อันบุคคลพึงฟังได้โดยง่ายกระมัง ?'

อานนท์. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ธรรม (ของพระองค์) อันบุคคลพึงฟังได้โดยยากหรือ ?

๑. มนฺตชฺฌายกพฺราหฺมโณ.

พระศาสดา. ถูกแล้ว อานนท์.

อานนท์. เพราะเหตุไร ? พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. อานนท์ บทว่า **'พุทฺโธ'** ก็ดี **'ธมฺโม'** ก็ดี **'สงฺโฆ'** ก็ดี อันสัตว์เหล่านี้ไม่เคยสดับแล้ว ในแสนกัลป์ แม้เป็นอเนก: เพราะฉะนั้น สัตว์เหล่านี้ จึงไม่สามารถฟังธรรมนี้ได้: แต่ในสงสาร มีที่สุดอันใคร ๆ ตามรู้ไม่ได้ สัตว์เหล่านี้ ฟังดิรัจฉานกถามีอย่างต่าง ๆ นั่นแล มาแล้ว: เพราะฉะนั้น สัตว์เหล่านี้ จึงเที่ยวขับร้องฟ้อนรำอยู่ ในที่ทั้งหลายมีโรงดื่มสุราและสนามเป็นที่เล่นเป็นต้น, จึงไม่สามารถจะฟังธรรมได้.

อานนท์. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อุบาสกทั้งหลายนั่น อาศัยอะไร จึงไม่สามารถ ?

ลำดับนั้น พระศาสดา ตรัสแก่พระอานนท์นั้นว่า "อานนท์ อุบาสกเหล่านั้น อาศัยราคะ อาศัยโทสะ อาศัยโมหะ อาศัยตัณหา จึงไม่สามารถ: ชื่อว่าไฟ เช่นกับด้วยไฟคือราคะไม่มี, ไฟใด ไม่แสดงแม้ซึ่งเถ้า ย่อมไหม้สัตว์ทั้งหลาย ; แท้จริง แม้ไฟซึ่งยังกัปป์ให้พินาศ ที่อาศัยความปรากฏแห่งพระอาทิตย์ ๗ ดวง บังเกิดขึ้น ย่อมไหม้โลก ไม่ให้วัตถุไร ๆ เหลืออยู่เลยก็จริง, ถึงกระนั้น ไฟนั้น ย่อมไหม้ในบางคราวเท่านั้น; ชื่อว่ากาลที่ไฟคือราคะจะไม่ไหม้ ย่อมไม่มี: เพราะฉะนั้น ไฟเสมอด้วยราคะก็ดี ผู้จับเสมอด้วยโทสะก็ดี ข่ายเสมอด้วยโมหะก็ดี ชื่อว่าแม่น้ำเสมอด้วยตัณหาก็ดี ไม่มี" ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า :-

**"ไฟเสมอด้วยราคะ ไม่มี, ผู้จับเสมอด้วย**
**โทสะไม่มี, ข่ายเสมอด้วยโมหะ ไม่มี, แม่น้ำ**
**เสมอด้วยตัณหา ไม่มี."**

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ราคสโม ความว่า ชื่อว่าไฟเสมอด้วยราคะ ย่อมไม่มี ด้วยสามารถแห่งอันไม่แสดงอะไร บรรดาควันเป็นต้น ตั้งขึ้นเผาภายในนั่นเอง. บทว่า โทสสโม ความว่า ผู้จับทั้งหลาย มีผู้จับคือยักษ์ ผู้จับคืองูเหลือม และผู้จับคือจระเข้เป็นต้น ย่อมสามารถจับได้ในอัตภาพเดียวเท่านั้น, แต่ผู้จับคือโทสะ ย่อมจับโดยส่วนเดียวทีเดียว เพราะฉะนั้น ชื่อว่าผู้จับเสมอด้วยโทสะย่อมไม่มี.**

**สองบทว่า โมหสมํ ชาลํ ความว่า ก็ชื่อว่าข่ายเสมอด้วยโมหะย่อมไม่มี เพราะอรรถว่ารึงรัดและรวบรัดได้.**

**บทว่า ตณฺหาสมา ความว่า เวลาเต็มก็ดี เวลาพร่องก็ดี เวลาแห้งก็ดี ของแม่น้ำทั้งหลาย มีแม่น้ำคงคาเป็นต้น ย่อมปรากฏ แต่เวลาเต็มหรือเวลาแห้งแห่งตัณหา ย่อมไม่มี, ความพร่องอย่างเดียว ย่อมปรากฏเป็นนิตย์ เพราะฉะนั้น ชื่อว่าแม่น้ำเสมอด้วยตัณหา ชื่อว่าย่อมไม่มี เพราะอรรถว่าให้เต็มได้โดยยาก.**

**ในกาลจบเทศนา อุบาสกผู้ฟังธรรมอยู่โดยเคารพนั้น ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว. พระธรรมเทศนา ได้มีประโยชน์แม้แก่ชนผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล.**

**เรื่องอุบาสกห้าคน จบ.**

## ๑๐. เรื่องเมณฑกเศรษฐี* [ ๑๙๑ ]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระบรมศาสดา เมื่อทรงอาศัยภัททิยนครประทับอยู่ในชาติยาวัน[๑] ทรงปรารภเมณฑกเศรษฐี ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"สุทสฺสํ วชฺชมญฺเญสํ "** เป็นต้น.

[พระศาสดาเสด็จไปภัททิยนคร]

ได้ยินว่า พระศาสดา เมื่อเสด็จเที่ยวจาริกไปในอังคุตตราปถ-ชนบททั้งหลาย ทรงเห็นอุปนิสัยโสดาปัตติผล ของคนเหล่านี้ คือ เมณฑกเศรษฐี ๑, ภรรยาของเศรษฐีนั้น ชื่อว่านางจันทปทุมา ๑, บุตรชื่อธนัญชัยเศรษฐี ๑, หญิงสะใภ้ชื่อนางสุมนเทวี ๑, หลานสาวชื่อวิสาขา ๑, ทาสชื่อปุณณะ ๑, จึงเสด็จไปสู่ภัททิยนคร ประทับอยู่ในชาติยาวัน. เมณฑกเศรษฐี ได้สดับการเสด็จมาของพระศาสดาแล้ว.

[เหตุที่ได้นามว่าเมณฑกเศรษฐี]

ถามว่า "ก็เพราะเหตุไร เศรษฐีนั่น จึงชื่อว่า เมณฑก-เศรษฐี ?" แก้ว่า ได้ยินว่า แพะทองคำทั้งหลาย ประมาณเท่าช้าง ม้า และโคอุสภะ ชำแรกแผ่นดินเอาหลังดุนหลังกัน ผุดขึ้นในที่ประมาณ ๘ กรีส ที่ข้างหลังเรือนของเศรษฐีนั้น. กรรมใส่กลุ่มด้าย ๕ สีไว้ในปากของแพะเหล่านั้น. เมื่อมีความต้องการ ด้วยเภสัชมีเนยใส

* พระมหาหวล ป. ธ. ๕ วัดท่าตำหนัก นครชัยศรี แปล.
๑. ป่าไม้มะลิ ๒. ที่อื่น ๆ ว่า สุมนาเทวี.

น้ำมัน น้ำผึ้ง และน้ำอ้อยเป็นต้น หรือด้วยวัตถุมีผ้าเครื่องปกปิด เงินและทองเป็นต้น ชนทั้งหลาย ย่อมนำกลุ่มด้ายออกจากปากของแพะเหล่านั้น. เนยใส น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย ผ้าเครื่องปกปิด เงินและทอง ย่อมไหลออกจากปากแพะแม้ตัวหนึ่ง ก็เป็นของเพียงพอแก่ชาวชมพูทวีป. จำเดิมแต่นั้นมา เศรษฐีนั้น จึงปรากฏว่า เมณฑกเศรษฐี.

[บุรพกรรมของท่านเศรษฐี]

ถามว่า ก็บุรพกรรมของเศรษฐีนั้น เป็นอย่างไร ? แก้ว่า ได้ยินว่า ในกาลแห่งพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าวิปัสสี เศรษฐีนั้น เป็นหลานของกุฎุมพีชื่ออวโรชะ ได้มีชื่อว่า อวโรชะ ซึ่งมีชื่อพ้องกับลุง. ครั้งนั้น ลุงของเขาปรารภเพื่อจะสร้างคันธกุฎี เพื่อพระศาสดา. เขาไปสู่สำนักของลุงแล้ว กล่าวว่า "ลุง เราแม้ทั้ง ๒ จงสร้างรวมกันทีเดียว" ในเวลาที่ถูกลุงนั้น ห้ามว่า "เราคนเดียวเท่านั้นจักสร้างไม่ให้สาธารณ์กับด้วยชนเหล่าอื่น" จึงคิดว่า "เมื่อลุงสร้างคันธกุฎีในที่นี้แล้ว, เราควรได้ศาลารายในที่นี้" จึงให้คนนำเครื่องไม้มาจากป่า ให้ทำเสาอย่างนี้ คือ "เสาต้นหนึ่ง บุด้วยทองคำ, ต้นหนึ่ง บุด้วยเงิน, ต้นหนึ่ง บุด้วยแก้วมณี" ให้ทำขื่อ พรึง บานประตู บานหน้าต่าง กลอน เครื่องมุงแล อิฐแม้ทั้งหมด บุด้วยวัตถุมีทองคำเป็นต้นเทียว ให้ทำศาลารายสำเร็จด้วยรตนะ ๗ ประการ แด่พระตถาคตในที่ตรงหน้าพระคันธกุฎี ในเบื้องบนแห่งศาลารายนั้น ได้มีจอมยอด ๓ ยอด อันสำเร็จแล้ว

ด้วยทองคำอันสุกเป็นแท่งแก้วผลึกและแก้วประพาฬ. ให้สร้างมณฑป ประดับด้วยแก้ว ในที่ท่ามกลางแห่งศาลาราย, ให้ตั้งธรรมาสน์ไว้. เท้าธรรมาสน์นั้น ได้สำเร็จด้วยทองคำสีสุกเป็นแท่ง, แม้แคร่ ๔ อัน ก็เหมือนกัน, แต่ให้กระทำแพะทองคำ ๔ ตัว ตั้งไว้ในภายใต้แห่งเท้า ทั้ง ๔ แห่งอาสนะ, ให้กระทำแพะ ๒ ตัวตั้งไว้ภายใต้ตั่งสำหรับรองเท้า, ให้กระทำแพะทองคำ ๖ ตัว ตั้งแวดล้อมมณฑป; ให้ถักธรรมาสน์ ด้วยเชือกเส้นเล็กสำเร็จด้วยด้ายก่อนแล้ว จึงให้ถักด้วยเชือกอันสำเร็จ ด้วยทองคำในท่ามกลาง แล้วให้ถักด้วยเชือกสำเร็จด้วยแก้วมุกดาใน เบื้องบน; พนักแห่งธรรมาสน์นั้น ได้สำเร็จด้วยไม้จันทน์. ครั้นให้ ศาลารายสำเร็จอย่างนี้แล้ว เมื่อจะกระทำการฉลองศาลา จึงนิมนต์ พระศาสดาพร้อมด้วยภิกษุ ๖ ล้าน ๘ แสน ได้ถวายทานตลอด ๔ เดือน. ในวันสุดท้ายได้ถวายไตรจีวร. บรรดาภิกษุเหล่านั้น จีวรมี ค่าพันหนึ่ง ถึงแก่ภิกษุผู้ใหม่ในสงฆ์แล้ว.

เขาทำบุญกรรม ในกาลแห่งพระวิปัสสีพุทธเจ้าอย่างนั้นแล้ว เคลื่อนจากอัตภาพนั้น ท่องเที่ยวไปในเทวดาและในมนุษย์ทั้งหลาย ในภัททกัปป์นี้ เกิดในสกุลเศรษฐีมีโภคะมากในกรุงพาราณสี ได้มี นามว่า พาราณสีเศรษฐี.

[เศรษฐีประสบฉาตกภัย]

วันหนึ่ง เศรษฐีไปสู่ที่บำรุงพระราชา พบปุโรหิต จึงกล่าวว่า "ท่านอาจารย์ ท่านตรวจดูฤกษ์ยามหรือ ?"

ปุโรหิต. ขอรับ ผมตรวจดู, เราทั้งหลาย จะมีการงานอะไรอื่น ?

เศรษฐี. ถ้าอย่างนั้น ความเป็นไปในชนบทจักเป็นเช่นไร ?

ปุโรหิต. ภัยอย่างหนึ่ง จักมี.

เศรษฐี. ชื่อว่าภัยอะไร ?

ปุโรหิต. ฉาตกภัย[๑] ท่านเศรษฐี.

เศรษฐี. จักมี เมื่อไร ?

ปุโรหิต. จักมี โดยล่วงไป ๓ ปี แต่ปีนี้.

เศรษฐี ฟังคำนั้นแล้วให้บุคคลทำกสิกรรมเป็นอันมาก รับ (ซื้อ) จำเพาะข้าวเปลือกแม้ด้วยทรัพย์ที่มีอยู่ในเรือน ให้กระทำฉาง ๑,๒๕๐ ฉาง บรรจุฉางทั้งหมดให้เต็มด้วยข้าวเปลือก. เมื่อฉางไม่พอ ก็บรรจุภาชนะมีตุ่มเป็นต้นให้เต็มแล้ว ขุดหลุมฝังข้าวเปลือกที่เหลือในแผ่นดิน. ให้ขยำข้าวเปลือกที่เลือกจากที่ฝังไว้กับด้วยดิน ฉาบทาฝาทั้งหลาย.

โดยสมัยอื่นอีก เศรษฐีนั้น เมื่อภัยคือความอดอยากถึงเข้าแล้ว ก็บริโภคข้าวเปลือกตามที่เก็บไว้, เมื่อข้าวเปลือกที่เก็บไว้ในฉางและในภาชนะมีตุ่มเป็นต้นหมดแล้ว, จึงให้เรียกชนผู้เป็นบริวารมาแล้วกล่าวว่า "พ่อทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงไป จงเข้าไปสู่ภูเขาแล้วเป็นอยู่ ประสงค์จะมาสู่สำนักของเรา ก็จงมาในเวลาที่มีภิกษาอันหาได้ง่าย, ถ้าไม่อยากจะมา, ก็จงเป็นอยู่ในที่นั้นเถิด." ชนเหล่านั้นได้กระทำเหมือนอย่างนั้นแล้ว. ส่วนทาสผู้ทำการรับใช้[๒] คนหนึ่งชื่อว่า

๑. ภัยคือความอดอยากหรือความหิว. ๒. เวยฺยาวจฺจกโร โดยพยัญชนะแปลว่า ผู้กระทำซึ่งกรรมแห่งบุคคลผู้ขวนขวาย.

ปุณณะ เหลืออยู่ในสำนักของเศรษฐีนั้น. รวมเป็นคน ๕ คนเท่านั้น คือ เศรษฐี ภรรยาของเศรษฐี บุตรของเศรษฐี บุตรสะใภ้ของเศรษฐี กับนายปุณณะนั้น (ที่ยังคงเหลืออยู่).

ชนเหล่านั้น แม้เมื่อข้าวเปลือกที่ฝังไว้ในหลุมในแผ่นดินหมดสิ้นแล้ว. พังดินที่ฉาบไว้ที่ฝาแล้ว แช่น้ำ ยังอัตภาพให้เป็นไปด้วยข้างเปลือกที่ได้แล้วจากฝานั้น.

ครั้งนี้ ภรรยาของเศรษฐีนั้น เมื่อความหิวครอบงำอยู่ เมื่อดินสิ้นไปอยู่ พังดินที่เหลืออยู่ในส่วนแห่งฝาทั้งหลายลงแล้ว แช่น้ำได้ข้าวเปลือกประมาณกึ่งอาฬหก[๑] ตำแล้ว ถือเอาข้าวสารประมาณทะนานหนึ่ง ใส่ไว้ในหม้อในหนึ่ง เพราะความกลัวแต่โจรว่า "ในเวลาเกิดฉาตกภัย พวกโจรมีมาก" ปิดแล้วฝังตั้งไว้ในแผ่นดิน. ลำดับนั้นเศรษฐีมาจากที่บำรุงแห่งพระราชาแล้ว กล่าวกะนางว่า "นางผู้เจริญ ฉันหิว, อะไร ๆ มีไหม ?" นางนั้น ไม่ได้กล่าวถึงสิ่งที่มีอยู่ว่า "ไม่มี" กล่าวว่า "นาย ข้าวสารมีอยู่ทะนานหนึ่ง."

เศรษฐี. ข้าวสารทะนานหนึ่งนั้น อยู่ที่ไหน ?

ภรรยา. ฉันฝังตั้งไว้ เพราะกลัวแต่โจร.

เศรษฐี. ถ้ากระนั้น หล่อนจงขุดมันขึ้นมาแล้ว หุงต้มอะไร ๆ เถิด.

ภรรยา. ถ้าเราจักต้มข้าวต้ม. ก็จักเพียงพอกัน ๒ มื้อ; ถ้าเรา

๑. อาฬหกหนึ่งคือ ๕ ทะนาน กึ่งอาฬหก= ๒ ทะนาน.

จักหุงข้าวสวย, ก็จักเพียงพอเพียงมื้อเดียวเท่านั้น; ฉันจักหุงต้มอะไร ล่ะ ? นาย.

เศรษฐี. ปัจจัยอย่างอื่นของพวกเราไม่มี, พวกเราต่อบริโภค ข้าวสวยแล้วก็จักตาย; หล่อนจงหุงข้าวสวยนั่นแหละ.

ภรรยาแห่งเศรษฐีนั้น หุงข้างสวยแล้ว แบ่งให้เป็น ๕ ส่วน คดข้าวสวยหนึ่งวางไว้ข้างหน้าของเศรษฐี.

[เศรษฐีถวายภัตรแก่พระปัจเจกพุทธเจ้า]

ในขณะนั้น พระปัจเจกพุทธเจ้าองค์หนึ่งที่ภูเขาคันธมาทน์ ออก จากสมบัติ. ทราบว่า ในภายในสมาบัติ ความหิวย่อมไม่เบียดเบียน เพราะผลแห่งสมาบัติ, แต่ว่า เมื่อพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลายออก จากสมาบัติแล้ว ความหิวมีกำลังย่อมเกิดขึ้น เป็นราวกะว่าเผาพื้นท้อง อยู่; เพราะฉะนั้น พระปัจเจกพุทธเจ้าเหล่านั้น ตรวจดูฐานะที่จะได้ (อาหาร) แล้ว จึงไป.

ก็ในวันนั้น ชนทั้งหลาย ถวายทานแก่พระปัจเจกพุทธเจ้า เหล่านั้นแล้ว ย่อมได้สมาบัติ บรรดาสมบัติมีตำแหน่งเสนาบดีเป็นต้น อย่างใดอย่างหนึ่ง; เพราะฉะนั้น พระปัจเจกพุทธเจ้าแม้นั้น ตรวจ ดูอยู่ทิพยจักษุ ดำริว่า ฉาตกภัย เกิดขึ้นแล้วในชมพูทวีปทั้งสิ้น, และในเรือนเศรษฐี เขาหุงข้าวสุก[๑]อันสำเร็จด้วยข้าวสารทะนานหนึ่ง เท่านั้นเพื่อคน ๕ คน; ชนเหล่านั้นจักมีศรัทธา หรืออาจเพื่อจะ

๑. แปลหักประโยคกรรมเป็นประโยคกัตตุ.

ทำความสงเคราะห์แก่เราหรือหนอแล ?" เห็นความที่ชนเหล่านั้นเป็นผู้มีศรัทธา ทั้งสามารถเพื่อจะทำความสงเคราะห์ จึงถือเอาบาตรจีวรไปแสดงตนยืนอยู่ที่ประตู (เรือน) ข้างหน้าของเศรษฐี. เศรษฐีนั้น พอเห็นท่านเข้า ก็มีจิตเลื่อมใส คิดว่า "เราประสบฉาตกภัยเห็นปานนี้ เพราะความที่เราไม่ให้ทานแม้ในกาลก่อน, ก็แลภัตรนี้พึงรักษาเราไว้สิ้นวันเดียวเท่านั้น, ส่วนภัตรที่เราถวายแล้วแก่พระผู้เป็นเจ้า จักนำประโยชน์เกื้อกูลมาแก่เราหลายโกฏิกัปป์" แล้วนำถาดแห่งภัตรนั้นออก เข้าไปหาพระปัจเจกพุทธเจ้า ไหว้ด้วยเบญจางคประดิษฐ์ นิมนต์ให้เข้าไปสู่เรือน เมื่อท่านนั่งอาสนะแล้วจึงล้างเท้า (ของท่าน) วาง (ถาดภัตร) ไว้บนตั่งทอง แล้วถือเอาถาดภัตรนั้น มาตักลงในบาตรของพระปัจเจกพุทธเจ้า. เมื่อภัตรเหลือกึ่งหนึ่ง, พระปัจเจกพุทธเจ้า เอามือปิดบาตรเสีย.

ทีนั้น เศรษฐี จึงกล่าวกะพระปัจเจกพุทธเจ้านั้นว่า "ข้าแต่ท่านผู้เจริญ นี้เป็นส่วนหนึ่งแห่งข้าวสุกที่เขาหุงไว้เพื่อคน ๕ คน ด้วยข้าวสารทะนานหนึ่ง, กระผมไม่อาจเพื่อจะแบ่งภัตรนี้ให้เป็น ๒ ส่วน, ขอท่านจงอย่ากระทำความสงเคราะห์แก่กระผมในโลกนี้เลย, กระผมใคร่เพื่อจะถวายไม่ให้มีส่วนเหลือ" แล้วได้ถวายภัตรทั้งหมด. ก็แลครั้นถวายแล้ว ได้ตั้งความปรารถนาว่า "ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าอย่าได้ประสบฉาตกภัยเห็นปานนี้ ในที่ข้าพเจ้าเกิดอีกเลย, ตั้งแต่บัดนี้ไป ข้าพเจ้าจึงสามารถเพื่อจะให้ภัตรอันเป็นพืชแก่ชาวชมพูทวีปทั้งสิ้น, ไม่พึงทำการงานเลี้ยงชีพด้วยมือของตนเอง, ในขณะที่ข้าพเจ้าใช้ให้คน

ชำระฉาง ๑,๒๕๐ ฉางแล้ว สนานศีรษะนั่งอยู่ที่ประตูแห่งฉางเหล่านั้น แล้ว แลดูในเบื้องบนเท่านั้น ธารแห่งข้าวสาลีแดง พึงตกลงมา ยังฉางทั้งหมดให้เต็มเพื่อข้าพเจ้า, และผู้นี้นั่นแหละจงเป็นภรรยา, ผู้นี้นั่นแหละจงเป็นบุตร, ผู้นี้แหละจงเป็นหญิงสะใภ้, ผู้นี้นั่นแหละ จงเป็นทาสของข้าพเจ้า ในสถานที่ข้าพเจ้าเกิดแล้ว ๆ."

[ทั้ง ๕ คนปรารถนาให้ได้อยู่ร่วมกัน]

ฝ่ายภรรยาของเศรษฐีนั้น ก็คิดว่า "เมื่อสามีของเราถูกความ หิวเบียดเบียนอยู่ เราก็ไม่อาจเพื่อจะบริโภคได้" จึงถวายส่วนของ ตนแก่พระปัจเจกพุทธเจ้าแล้วตั้งความปรารถนาว่า "ข้าแต่ท่านผู้เจริญ จำเดิมแต่นี้ ดิฉันไม่พึงประสบฉาตกภัยเห็นปานนี้ ในสถานที่ดิฉันเกิด แล้ว, อนึ่ง แม้เมื่อดิฉันวางถาดภัตรไว้ข้างหน้า ให้อยู่ซึ่งภัตรแก่ ชาวชมพูทวีปทั้งสิ้น, ดิฉันยังไม่ลุกขึ้นเพียงใด, ที่แห่งภัตรที่ดิฉัน ตักแล้ว ๆ จงเป็นของบริบูรณ์อยู่อย่างเดิมเพียงนั้น, ท่านผู้นี้แหละ จงเป็นสามี, ผู้นี้แหละจงเป็นบุตร, ผู้นี้แหละจงเป็นหญิงสะใภ้, ผู้นี้ แหละจงเป็นทาส (ของดิฉัน)." แม้บุตรของเศรษฐีนั้น ก็ถวายส่วน ของตนแด่พระปัจเจกพุทธเจ้าแล้ว ตั้งความปรารถนาว่า "จำเดิมแต่ นี้ไป ข้าพเจ้าไม่พึงประสบฉาตกภัยเห็นปานนี้, อนึ่ง เมื่อข้าพเจ้า ถือเอาถุงกหาปณะหนึ่งพัน แม้ให้กหาปณะ แก่ชาวชมพูทวีปทั้งสิ้น อยู่ ถุงนี้จงเต็มอยู่อย่างเดิม, ท่านทั้ง ๒ นี้นั่นแหละจงเป็นมารดา บิดา, หญิงคนนี้จงเป็นภรรยา. ผู้นี้จงเป็นทาส ของข้าพเจ้า." แม้ ลูกสะใภ้ของเศรษฐีนั้น ถวายส่วนของตนแด่พระปัจเจกพุทธเจ้าแล้ว

ก็ตั้งความปรารถนาว่า "จำเดิมแต่นี้ไป ดิฉันไม่พึงพบเห็นฉาตกภัยเห็นปานนี้, อนึ่ง เมื่อดิฉันตั้งกระบุงข้าวเปลือกกระบุงหนึ่งไว้ข้างหน้า แม้ให้อยู่ซึ่งภัตรอันเป็นพืชแก่ชาวชมพูทวีปทั้งสิ้น ความหมดสิ้นไปอย่าปรากฏ, ท่านทั้ง ๒ นี้นั่นแหละจงเป็นแม่ผัวและพ่อผัว, ผู้นี้นั่นแหละจงเป็นสามี, ผู้นี้นั่นแหละจงเป็นทาส (ของดิฉัน)." แม้ทาสของเศรษฐีนั้น ก็ถวายส่วนของตนแด่พระปัจเจกพุทธเจ้าแล้ว ก็ตั้งความปรารถนาว่า "จำเดิมแต่นี้ไป ข้าพเจ้าไม่พึงพบเห็นฉาตกภัยเห็นปานนี้, คนเหล่านี้ทั้งหมดจงเป็นนาย. และเมื่อข้าพเจ้าไถนาอยู่, รอย ๗ รอยประมาณเท่าเรือโกลน คือ 'ข้างนี้ ๓ รอย ข้างโน้น ๓ รอยในท่ามกลางรอย ๑, จงเป็นไป." นายปุณณะนั้น ปรารถนาตำแหน่งเสนาบดีก็สามารถจะได้ในวันนั้นเทียว. แต่ว่า ด้วยความรัก ในนายทั้งหลาย เขาจึงตั้งความปรารถนาว่า "คนเหล่านี้นั่นแหละจงเป็นนายของข้าพเจ้า. ในที่สุดแห่งถ้อยคำของชนทั้งหมด พระปัจเจกพุทธเจ้ากล่าวว่า "จงเป็นอย่างนั้นเถิด" แล้วกระทำอนุโมทนาด้วยคาถาของพระปัจเจกพุทธเจ้าแล้วคิดว่า "เรายังจิตของชนทั้งหลายเหล่านี้ให้เลื่อมใส ย่อมควร" จึงอธิษฐานว่า "ชนเหล่านี้ จงเห็นเราจนถึงภูเขาคันธมาทน์" ดังนี้แล้ว ก็หลีกไป. แม้ชนเหล่านั้น ได้ยืนแลดูอยู่เทียว. พระปัจเจกพุทธเจ้านั้นไปแล้ว แบ่งภัตรนั้นกับด้วยพระปัจเจกพุทธเจ้า ๕๐๐ องค์. ด้วยอานุภาพแห่งพระปัจเจกพุทธเจ้านั้น

ภัตรนั้นเพียงพอแล้วแก่พระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหมด. ชนแม้เหล่านั้น ได้ยืนแลดูอยู่ทีเดียว.

[อานิสงส์ของการถวายทาน]

ก็เมื่อเวลาเที่ยงล่วงไปแล้ว ภรรยาเศรษฐีล้างหม้อข้าวแล้ว ปิดตั้งไว้. ฝ่ายเศรษฐี ถูกความหิวบีบคั้น นอนแล้วหลับไป. เศรษฐีนั้น ตื่นขึ้นในเวลาเย็น กล่าวกะภรรยาว่า "นางผู้เจริญ ฉันหิวเหลือเกิน, ข้าวตังก้นหม้อมีอยู่บ้างไหมหนอ ?" ภรรยานั้น แม้ทราบความที่ตนล้างหม้อตั้งไว้แล้ว ก็ไม่กล่าวว่า "ไม่มี" คิดว่า "เราเปิดหม้อข้าวแล้วจึงจะบอก" ดังนี้แล้ว จึงลุกขึ้นไปสู่ที่ใกล้หม้อข้าวแล้ว เปิดหม้อข้าว.

ในขณะนั้นเอง หม้อข้าวเต็มด้วยภัตร มีสีเช่นกับดอกมะลิตูม ได้ดุนฝาละมีตั้งอยู่แล้ว. ภรรยานั้น เห็นภัตรนั้นแล้ว เป็นผู้มีสรีระอันปีติถูกต้องแล้ว กล่าวกะเศรษฐีว่า "จงลุกขึ้นเถิด นาย, ดิฉันล้างหม้อข้าวปิดไว้, แต่หม้อข้าวนั้นนั่น เต็มด้วยภัตร มีสีเช่นกับด้วยดอกมะลิตูม, ชื่อว่าบุญทั้งหลายควรที่จะกระทำ, ชื่อว่าทานควรจะให้; ขอท่านจงลุกขึ้นเถิด นาย, บริโภคเสียเถิด." ภรรยานั้น ได้ให้ภัตรแก่บิดาและบุตรทั้ง ๒ แล้ว. เมื่อบิดาและบุตรนั้น บริโภคเสร็จแล้ว นางนั่งบริโภคกับด้วยลูกสะใภ้แล้ว ได้ให้ภัตรแก่นายปุณณะ. ที่แห่งภัตรอันชนเหล่านั้นตักแล้ว ๆ ย่อมไม่สิ้นไป. ปรากฏเฉพาะตรงที่ตักด้วยทัพพีคราวเดียวเท่านั้น.

๑. เมล็ดข้าวอันไฟไหม้ทั้งหลาย.

ในวันนั้นนั่นแล ฉางเป็นต้น ก็กลับเต็มแล้วโดยทำนองที่เต็มในก่อนนั่นแล. นางให้กระทำการโฆษณาในเมืองว่า "ภัตรเกิดขึ้นแล้วในเรือนของเศรษฐี, ผู้มีความต้องการด้วยภัตรอันเป็นพืชจงมารับเอา." มนุษย์ทั้งหลาย ถือเอาภัตรอันเป็นพืชจากเรือนของเศรษฐีนั้นแล้ว. แม้ชาวชมพูทวีปทั้งสิ้น ก็อาศัยเศรษฐีนั้น ได้ชีวิตแล้วนั่นแล.

[เศรษฐีและคณะไปเกิดที่ภัททิยนคร]

เศรษฐีนั้น เคลื่อนจากอัตภาพนั้นแล้ว บังเกิดในเทวโลก ท่องเที่ยวอยู่ในเทวโลกและมนุษยโลก ในพุทธุปบาทกาลนี้ บังเกิดในสกุลเศรษฐี ในภัททิยนคร. แม้ภรรยาของเขา บังเกิดในสกุลมีโภคะมากเจริญวัยแล้ว ก็ได้ไปสู่เรือนของท่านเศรษฐีนั้นนั่นเอง. แพะทั้งหลายมีประการดังกล่าวแล้ว อาศัยกรรมในกาลก่อนของเศรษฐีนั้นผุดขึ้นแล้วที่ภายหลังเรือน, แม้บุตรก็ได้เป็นบุตรของท่านเหล่านั้นแหละ, หญิงสะใภ้ก็ได้เป็นหญิงสะใภ้เหมือนกัน, ทาสก็ได้เป็นทาสเทียว. ต่อมาวันหนึ่ง ท่านเศรษฐี ใคร่จะทดลองบุญของตน จึงให้คนชำระฉาง ๑,๒๕๐ ฉาง สนานศีรษะแล้วนั่งที่ประตู แหงนดูเบื้องบน. ฉางแม้ทั้งหมด เต็มแล้วด้วยข้าวสาลีแดง มีประการดังกล่าวแล้ว. เศรษฐีนั้น ใคร่จะทดลองบุญแม้ของชนที่เหลือ จึงกล่าวกะภรรยาและบุตรเป็นต้นว่า "เธอทั้งหลาย จงทดลองบุญแม้ของพวกเธอเถิด." ลำดับนั้น ภรรยาของเศรษฐีนั้น ประดับแล้วด้วยเครื่องอลังการทั้งปวง, เมื่อมหาชนกำลังแลดูอยู่นั่นแล. ใช้ให้

คนตวงข้าวสารทั้งหลาย ให้หุงข้าวสวยด้วยข้าวสารเหล่านั้น นั่งบนอาสนะอันเขาปูลาดแล้วที่ซุ้มประตู ถือทัพพีทองคำแล้ว ให้ป่าวร้องว่า "ผู้มีความต้องการด้วยภัตรจงมา" แล้วได้ให้จนเต็มภาชนะที่ชนผู้มาแล้ว ๆ รับเอา. เมื่อนางนั้นให้อยู่แม้จนหมดวัน ก็ปรากฏเฉพาะตรงที่ตักด้วยทัพพีเท่านั้น. ก็ประทุมลักษณะเกิดเต็มฝ่ามือข้างซ้าย, จันทรลักษณะเกิดเต็มฝ่ามือข้างขวา, เพราะนางจับหม้อข้าวด้วยมือซ้ายจับทัพพีด้วยมือขวา แล้วถวายภัตรจนเต็มบาตรของภิกษุสงฆ์ แม้ของพระพุทธเจ้าในปางก่อนทั้งหลาย ด้วยประการดังนี้แล. ก็เพราะเหตุที่นางถือเอาธมกรกกรองน้ำถวายแก่ภิกษุสงฆ์เที่ยวไป ๆ มา ๆ; ฉะนั้นจันทรลักษณะจึงเกิดเต็มฝ่าเท้าเบื้องขวาของนาง, ประทุมลักษณะจึงเกิดจนเต็มฝ่าเท้าเบื้องซ้ายของนางนั้น. เพราะเหตุนี้ ญาติทั้งหลายจึงขนานนามของนางว่า "จันทปทุมา."[๑]

แม้บุตรของเศรษฐีนั้น สนานศีรษะแล้ว ถือเอาถุงกหาปณะพันหนึ่ง กล่าวว่า "ผู้มีความต้องการด้วยกหาปณะทั้งหลายจงมา" แล้วได้ให้จนเต็มภาชนะที่ชนผู้มาแล้ว ๆ รับเอา. กหาปณะพันหนึ่งก็คงมีอยู่ในถุงนั่นเอง. แม้ลูกสะใภ้ของเศรษฐีนั้น ประดับด้วยเครื่องอลังการทั้งปวง ถือเอากระบุงข้าวเปลือกแล้ว นั่งที่ลานกลางแจ้งกล่าวว่า "ผู้มีความต้องการด้วยภัตรอันเป็นพืช จงมา" แล้วได้ให้จนเต็มภาชนะที่ชนผู้มาแล้ว ๆ รับเอา. กระบุง (ข้าวเปลือก) ก็คงเต็มอยู่ตามเดิมนั่นเอง. แม้ทาสของเศรษฐีนั้น ประดับแล้วด้วย

๑. หมายความว่า มีลักษณะเหมือนพระจันทร์และดอกปทุม.

เครื่องอลังการทั้งปวง เทียมโคทั้งหลายที่แอกทองคำด้วยเชือกทองคำ ถือเอาด้ามปะฏักทองคำ ให้ของหอมอันบุคคลพึงเจิมด้วยนิ้วทั้ง ๕ แก่โคทั้งหลาย สวมปลอกทองคำที่เขาทั้งหลาย ไปสู่นาแล้วขับไป. รอย ๗ รอย คือ "ข้างนี้ ๓ รอย ข้างโน้น ๓ รอย ในท่ามกลาง รอย ๑" ได้แตกแยกกันไปแล้ว. ชาวชมพูทวีปถือเอาสิ่งของ บรรดาภัตรพืชเงินทองเป็นต้น ตามที่ตนชอบใจจากเรือนของเศรษฐีเท่านั้น.

เศรษฐีผู้มีอานุภาพมากอย่างนั้น สดับว่า "ได้ยินว่า พระศาสดาเสด็จมาแล้ว" จึงคิดว่า "เราจักกระทำการรับเสด็จพระศาสดา" ออกไปอยู่ พบพวกเดียรถีย์ในระหว่างทาง, แม้ถูกพวกเดียรถีย์เหล่านั้นห้ามอยู่ว่า "คฤหบดี ท่านเป็นผู้กิริยาวาทะ[๑] จะไปสู่สำนักของพระสมณโคดมผู้เป็นอกิริยวาทะ[๒] เพราะเหตุไร ? ก็มิได้เชื่อถ้อยคำของพวกเดียรถีย์เหล่านั้นเทียว ไปแล้ว ถวายบังคมพระศาสดาแล้ว นั่ง ณ ส่วนสุดข้างหนึ่ง,

[โทษของคนอื่นเห็นได้ง่าย]

ลำดับนั้น พระศาสดา ตรัสอนุบุพพีกถาแก่เศรษฐีนั้น, ในเวลาจงเทศนา เศรษฐีนั้นบรรลุโสดาปัตติผล แล้วกราบทูลความที่ตนถูกพวกเดียรถีย์กล่าวโทษแล้วห้ามไว้แด่พระศาสดา. ครั้งนั้น พระศาสดาตรัสกะท่านเศรษฐีนั้นว่า "คฤหบดี ขึ้นชื่อว่าสัตว์เหล่านี้ย่อมไม่เห็นโทษของตนแม้มาก, ย่อมโปรยโทษของชนเหล่าอื่นแม้ไม่มีอยู่กระทำ

๑. ผู้กล่าวว่า กรรมอันบุคคลทำแล้ว ชื่อว่าเป็นอันทำ. ๒. ผู้กล่าวว่า กรรมอันบุคคลทำแล้วว่า ไม่เป็นอันทำ.

ให้มี ราวกะบุคคลโปรยแกลบลงในที่นั้น ๆ ฉะนั้น" ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า:-

**"โทษของบุคคลเหล่าอื่นเห็นได้ง่าย, ฝ่ายโทษของ**
**ตนเห็นได้ยาก; เพราะว่า บุคคลนั้น ย่อมโปรย**
**โทษของบุคคลเหล่าอื่น เหมือนบุคคลโปรยแกลบ,**
**แต่ว่าย่อมปกปิด (โทษ) ของตน เหมือนพราน**
**นกปกปิดอัตภาพด้วยเครื่องปกปิดฉะนั้น."**

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สุทสฺสํ** ความว่า โทษคือความพลั้งพลาดของบุคคลอื่น แม้มีประมาณน้อย อันบุคคลเห็นได้ง่าย คืออาจเพื่อจะเห็นได้โดยง่ายทีเดียว, ส่วนโทษของตน แม้ใหญ่ยิ่ง อันบุคคลเห็นได้ยาก.

บทว่า **ปเรสํ หิ** ความว่า เพราะเหตุนั้นนั่นแล บุคคลนั้นย่อมโปรยโทษทั้งหลายของชนเหล่าอื่นในท่ามกลางสงฆ์เป็นต้น เหมือนบุคคลยืนบนที่สุดแล้วโปรยแกลบลงอยู่ฉะนั้น.

อัตภาพชื่อว่า กลิ ด้วยสามารถที่ประพฤติผิดในนกทั้งหลาย ในคำว่า **กลึว กิตวา สโฐ**[๑] นี้.

เครื่องปกปิด มีกิ่งไม้ที่พอหักได้เป็นต้น ชื่อว่า **กิตวา (ในคำว่า "กิตวา" นี้).**

**นายพราน ชื่อว่า สโฐ (ในคำว่า "สโฐ" นี้.) อธิบายว่า**

๑. แก้อรรถตอนนี้ บางอาจารย์เห็นว่าใช้วินิจฉัย.

นายพรานนกประสงค์จะจับนกฆ่า ย่อมปกปิดอัตภาพด้วยเครื่องปกปิด ฉันใด, บุคคลย่อมปกปิดโทษของตนฉันนั้น.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องเมณฑกเศรษฐี จบ.

๑๑. เรื่องพระอุชฌานสัญญีเถระ* [ ๑๘๒ ]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระเถระรูปหนึ่ง อุชฌานสัญญี ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"ปรวชฺชานุปสฺสิสฺส"** เป็นต้น

[คุณวิเศษไม่เกิดแก่ผู้เพ่งโทษผู้อื่น]

ได้ยินว่า พระเถระนั้น เที่ยวแส่หาแต่โทษของภิกษุทั้งหลายเท่านั้นว่า "ภิกษุนั้น ย่อมนุ่งอย่างนี้, ภิกษุนี้ ย่อมห่มอย่างนี้." พวกภิกษุ กราบทูลแด่พระศาสดาว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระเถระชื่อโน้น ย่อมกระทำอย่างนี้."

พระศาสดา ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ตั้งอยู่ในข้อวัตรกล่าวสอนอยู่อย่างนี้ ใคร ๆ ไม่ควรติเตียน, ส่วนภิกษุใด แสวงหาโทษของชนเหล่าอื่น เพราะความมุ่งหมายในอันยกโทษ กล่าวอย่างนี้แล้วเที่ยวไปอยู่, บรรดาคุณวิเศษมีฌานเป็นต้น คุณวิเศษแม้อย่างหนึ่ง ย่อมไม่เกิดขึ้นแก่ภิกษุนั้น, อาสวะทั้งหลายเท่านั้น ย่อมเจริญอย่างเดียว" ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า :-

**"อาสวะทั้งหลายย่อมเจริญแก่บุคคลนั้น ผู้คอยดู**
**โทษของบุคคลอื่น ผู้มีความมุ่งหมายในอันยกโทษ**
**เป็นนิตย์, บุคคลนั้น เป็นผู้ไกลจากความสิ้นไป**
**แห่งอาสวะ."**

* พระมหาหวล ป. ธ. ๕ วัดท่าตำเหนัก นครชัยศรี แปล.

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อุชฺฌานสญฺญิโน** ความว่า บรรดาธรรมทั้งหลายมีฌานเป็นต้น ธรรมแม้อย่างหนึ่ง ย่อมไม่เจริญแก่บุคคลผู้ชื่อว่ามากไปด้วยการยกโทษ เพราะความเป็นผู้แส่หาโทษของชนเหล่าอื่นว่า "ควรนั่งอย่างนี้, ควรห่มอย่างนี้" เป็นต้น, โดยที่แม้อาสวะทั้งหลายย่อมเจริญ; เพราะเหตุนั้น บุคคลนั้น จึงชื่อว่าเป็นผู้อยู่ไกลคือแสนไกล จากความสิ้นไปแห่งอาสวะ กล่าวคือ พระอรหัต.

ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระอุชฌานสัญญีเถระ จบ

## ๑๒. เรื่องสุภัททปริพาชก* [ ๑๙๓ ]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา ผทมแล้วบนพระแท่นเป็นที่ปรินิพพาน ในสาลวันของเจ้ามัลละทั้งหลาย อันเป็นที่แวะพัก ใกล้พระนครกุสินารา ทรงปรารภปริพาชกชื่อว่าสุภัททะ ตรัสพระธรรมเทศนาที่ว่า **"อากาเสว ปทํ นตฺถิ"** เป็นต้น.

[บุรพกรรมของสุภัททะ]

ได้ยินว่า ในอดีตกาล สุภัททปริพาชกนั้น เมื่อน้องชายให้ทานอันเลิศถึง ๙ ครั้ง ในเพราะข้าวกล้าครั้งหนึ่ง, ไม่ปรารถนาเพื่อจะให้ ท้อถอยแล้ว ได้ให้ในกาลเป็นที่สุด.

เพราะฉะนั้น จึงไม่ได้เพื่อจะเฝ้าพระศาสดา ทั้งในปฐมโพธิกาล ทั้งในมัชฌิมโพธิกาล, แต่ว่า ในปัจฉิมโพธิกาล ในเวลาเป็นที่ปรินิพพานแห่งพระศาสดา คิดว่า "เราถามความสงสัยของตน ในปัญหา ๓ ข้อ กะปริพาชกทั้งหลายซึ่งเป็นคนแก่ ไม่ถามกะพระสมณโคดม ด้วยความสำคัญว่า 'เป็นเด็ก,' ก็บัดนี้ เป็นกาลปรินิพพานของพระสมณโคดมนั้น, วิปฏิสาร[๑]พึงบังเกิดแก่เราในภายหลัง เพราะเหตุไม่ถามพระสมณโคดม" แล้วเข้าไปเฝ้าพระศาสดา แม้ถูกพระอานนทเถระห้ามอยู่ เข้าไปแล้วสู่ภายในม่าน เพราะความที่พระศาสดาทรงกระทำโอกาสแล้ว ตรัสว่า "อานนท์ เธออย่า

* พระมหาหวล ป.ธ. ๕ วัดท่าตำหนัก นครชันศรี แปล. ๑. ความเดือดร้อน.

ห้ามสุภัททะเลย, สุภัททะจงถามปัญหากะเรา" จึงนั่งใกล้ข้างล่างเตียง ทูลถามปัญหาเหล่านี้ว่า "ข้าแต่พระสมณะผู้เจริญ ชื่อว่ารอยเท้าใน อากาศ มีอยู่หรือหนอแล ? ชื่อว่าสมณะภายนอกแต่ศาสนานี้ มีอยู่ หรือ ? สังขารทั้งหลายชื่อว่าเที่ยง มีอยู่หรือ ?"

[พระศาสดาทรงแก้ปัญหาของสุภัททะ]

ลำดับนั้น พระศาสดา เมื่อจะตรัสบอกความไม่มีแห่งรอยเท้า ในอากาศเป็นต้นเหล่านั้นแก่เขา จึงทรงแสดงธรรมด้วยพระคาถา เหล่านี้ว่า:-

**"รอยเท้าในอากาศนั่นเทียว ไม่มี; สมณะภายนอก**
**ไม่มี; หมู่สัตว์เป็นผู้ยินดียิ่งแล้วในธรรมเครื่องเนิ่น**
**ช้า, พระตถาคตทั้งหลาย หาธรรมเครื่องเนิ่นช้ามิได้.**
**รอยเท้าในอากาศนั่นเทียวไม่มี, สมณะภายนอก**
**ไม่มี, สังขารทั้งหลาย (ชื่อว่า) เที่ยง ไม่มี, กิเลส**
**ชาตเครื่องหวั่นไหว ไม่มีแก่พระพุทธเจ้าทั้งหลาย."**

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ปทํ** ความว่า ชื่อว่ารอยเท้าแห่ง สัตว์ไร ๆ อันบุคคลพึงบัญญัติว่า "มีรูปอย่างนี้" ด้วยสามารถแห่งสี และสัณฐานในอากาศนี้ ไม่มี.

บทว่า **พาหิโร** ความว่า ชื่อว่าสมณะผู้ดำรงอยู่ในมรรคและ ผลภายนอกแต่ศาสนาของเรา ไม่มี.

บทว่า **ปชา** ความว่า หมู่สัตว์ กล่าวคือสัตวโลกนี้ ยินดียิ่งแล้วในธรรมเครื่องเนิ่นช้า มีตัณหาเป็นต้นเท่านั้น.

บทว่า **นิปฺปปญฺจา** ความว่า ส่วนพระตถาคตทั้งหลาย เป็นผู้ชื่อว่าหาธรรมเครื่องเนิ่นช้ามิได้ เพราะความที่พระองค์ตัดธรรมเครื่องเนิ่นช้าทั้งปวงได้ขาดแล้ว ที่ควงแห่งไม้โพธิ์นั่นแล.

ขันธ์ ๕ ชื่อว่าสังขาร, ในขันธ์ ๕ เหล่านั้น ขันธ์อันหนึ่งชื่อว่าเที่ยง ไม่มี.

บทว่า **อิญฺชิตํ** ความว่า ก็ชนทั้งหลายพึงถือเอาว่า "สังขารทั้งหลาย เป็นสภาพเที่ยง" ด้วยบรรดากิเลสชาตเครื่องหวั่นไหว คือตัณหามานะและทิฏฐิอันใด, แม้กิเลสชาตเครื่องหวั่นไหวนั้นอันหนึ่งมิได้มีแก่พระพุทธเจ้าทั้งหลาย."[๑]

ในเวลาจบเทศนา สุภัททปริพาชก ตั้งอยู่แล้วในอนาคามิผล. พระธรรมเทศนา ได้มีประโยชน์แม้แก่บริษัทผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องสุภัททปริพาชก จบ.

มลวรรค วรรณนา จบ.

วรรคที่ ๑๘ จบ.

๑. ถ้าแปลตัด พึงแปลอย่างนี้ ก็บรรดากิเลสชาตเครื่องหวั่นไหวคือตัณหา มานะ ทิฏฐะ กิเลสชาตแม้อย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นเหตุที่สัตว์ทั้งหลายพึงยึดถือว่า "สังขารทั้งหลายเที่ยง" ย่อมไม่มีแก่พระพุทธเจ้าทั้งหลาย.

## ๑๙. ธัมมัฏฐวรรค วรรณนา

### ๑. เรื่องมหาอำมาตย์ผู้วินิจฉัย* [ ๑๙๔ ]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภมหาอำมาตย์ผู้วินิจฉัย ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"น เตน โหติ ธมฺมฏฺโฐ"** เป็นต้น.

[พวกภิกษุเห็นมหาอำมาตย์รับสินบน]

ความพิสดารว่า วันหนึ่ง พวกภิกษุเที่ยวบิณฑบาตในบ้านใกล้ประตูด้านทิศอุดร แห่งนครสาวัตถี กลับจากบิณฑบาตแล้วมาสู่วิหารโดยท่ามกลางพระนคร. ขณะนั้น เมฆใหญ่ตั้งขึ้นยังฝนให้ตกแล้ว. ภิกษุเหล่านั้น เข้าไปสู่ศาลที่ทำการวินิจฉัยอันตั้งอยู่ตรงหน้า เห็นพวกมหาอำมาตย์ผู้วินิจฉัยรับสินบนแล้ว ทำเจ้าของไม่ให้เป็นเจ้าของ จึงคิดว่า "โอ! มหาอำมาตย์เหล่านี้ไม่ตั้งอยู่ในธรรม, แต่พวกเราได้มีความสำคัญว่า 'มหาอำมาตย์เหล่านี้ทำการวินิจฉัยโดยธรรม," เมื่อฝนหายขาดแล้ว, มาถึงวิหาร ถวายบังคมพระศาสดานั่ง ณ ส่วนสุดข้างหนึ่งแล้วกราบทูลความนั้น

* พระมหาเกษม ป.ธ. ๗ วัดมหาธาตุ แปล.

[ลักษณะบุคคลผู้ตั้งอยู่และไม่ตั้งอยู่ในธรรม]

พระศาสดา ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย พวกมหาอำมาตย์ผู้วินิจฉัย เป็นผู้ตกอยู่ในอำนาจอคติมีฉันทาคติเป็นต้น ตัดสินความโดยผลุนผลัน ไม่ชื่อว่าเป็นผู้ตั้งอยู่ในธรรม, ส่วนพวกที่ไต่สวนความผิดแล้ว ตัดสินความโดยละเอียดลออ ตามสมควรแก่ความผิดนั่นแหละ เป็นผู้ชื่อว่าตั้งอยู่ในธรรม" ดังนี้แล้ว ได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า:-

**"บุคคลไม่ชื่อว่าตั้งอยู่ในธรรมเพราะเหตุที่นำคดีไป**
**โดยความผลุนผลัน; ส่วนผู้ใดเป็นบัณฑิต วินิจฉัย**
**คดีและไม่ใช่คดีทั้ง ๒ ย่อมนำบุคคลเหล่าอื่นไป**
**โดยความละเอียดลออ โดยธรรมสม่ำเสมอ, ผู้**
**นั้นอันธรรมคุ้มครองแล้ว เป็นผู้มีปัญญา เรากล่าว**
**ว่า 'ตั้งอยู่ในธรรม."**

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **เตน** แปลว่า เพราะเหตุเพียงเท่านั้นเอง. บทว่า **ธมฺมฏฺโฐ** ความว่า บุคคลผู้ตั้งอยู่ในธรรมเครื่องวินิจฉัย ที่พระเจ้าแผ่นดินทั้งหลายจะพึงทรงกระทำด้วยพระองค์ ไม่เป็นผู้ชื่อว่าตั้งอยู่ในธรรม. บทว่า **เยน** แปลว่า เพราะเหตุใด.

บทว่า **อตฺถํ** ความว่า ซึ่งคดีที่หยั่งลงแล้วอันควรตัดสิน.

สองบทว่า **สหสา นเย** ความว่า บุคคลผู้ตั้งอยู่ในอคติมีฉันทาคติเป็นต้น ตัดสินโดยผลุนผลัน คือโดยกล่าวเท็จ. อธิบายว่า

จริงอยู่ ผู้ใดตั้งอยู่ในความพอใจ[๑] กล่าวมุสาวาท ย่อมทำญาติหรือมิตรของตนซึ่งมิใช่เจ้าของนั่นแลให้เป็นเจ้าของ, ตั้งอยู่ในความชัง[๒] กล่าวเท็จ ย่อมทำคนที่เป็นศัตรูของตนซึ่งเป็นเจ้าของแท้จริงไม่ให้เป็นเจ้าของ, ตั้งอยู่ในความหลง[๓] รับสินบนแล้ว ในเวลาตัดสิน ทำเป็นเหมือนส่งจิตไปในที่อื่น แลดูข้างโน้นและข้างนี้ กล่าวเท็จ ย่อมนำบุคคลอื่นออกด้วยคำว่า "ผู้นี้ชำนะ, ผู้นี้แพ้," ตั้งอยู่ในความกลัว[๔] ย่อมยกความชำนะให้ผู้เป็นใหญ่บางคนนั่นแลแม้ที่ถึงความแพ้; ผู้นี้ ชื่อว่าย่อมนำคดีไปโดยผลุนผลัน. ผู้นั้นไม่เป็นผู้ชื่อว่าตั้งอยู่ในธรรม.

บาทพระคาถาว่า **โย จ อตฺถํ อนตฺถญฺจ** ความว่า ซึ่งเหตุที่จริงและไม่จริง. สองบทว่า **อุโภ นิจฺเฉยฺย** ความว่า ส่วนผู้ใดเป็นบัณฑิต วินิจฉัยที่เป็นคดีและไม่เป็นคดีทั้ง ๒ แล้วย่อมกล่าว.

บทว่า **อสาหเสน** คือ โดยไม่กล่าวเท็จ. บทว่า **ธมฺเมน** แปลว่า โดยธรรมเครื่องวินิจฉัย คือ หาใช่โดยอำนาจอคติ มีฉันทาคติเป็นต้นไม่. บทว่า **สเมน** คือ ย่อมนำบุคคลเหล่าอื่นไป คือ ให้ถึงความชำนะหรือความแพ้โดยสมควรแก่ความผิดนั่นเอง.

สองบทว่า **ธมฺมสฺส คุตฺโต** ความว่า ผู้นั้นอันธรรมคุ้มครองแล้ว คือ อันธรรมรักษาแล้ว ประกอบแล้วด้วยปัญญาอันรุ่งเรืองในธรรม ชื่อว่า มีปัญญา พระผู้มีพระภาคตรัสว่า 'ผู้ตั้งอยู่ในธรรม' เพราะเป็นผู้ตั้งอยู่ในธรรมเครื่องวินิจฉัย.

๑. ฉันทาคติ ๒. โทสาคติ ๓. โมหาคติ ๔. ภยาคติ.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องมหาอำมาตย์ผู้วินิจฉัย จบ.

## ๒. เรื่องภิกษุฉัพพัคคีย์* [ ๑๙๕ ]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุฉัพพัคคีย์ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"น เตน ปณฺฑิโต โหติ"** เป็นต้น.

[ภิกษุฉัพพีคคย์ทำโรงภัตรให้อากูล]

ได้ยินว่า ภิกษุเหล่านั้น เที่ยวทำโรงภัตรให้อากูล ในวัดบ้าง ในบ้านบ้าง. ครั้นวันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลาย ถามภิกษุหนุ่มและสามเณรผู้ทำภัตกิจในบ้านแล้วมาว่า "ท่านผู้มีอายุ โรงภัตรเป็นเช่นไร ?" ภิกษุหนุ่มและสามเณร ตอบว่า "อย่าถามเลย ขอรับ, พวกภิกษุฉัพพัคคีย์ กล่าวว่า 'พวกเราแหละเป็นผู้ฉลาด, พวกเราเป็นบัณฑิต จักประหารภิกษุเหล่านี้ โปรยหยากเยื่อที่ศีรษะแล้วนำออกไป' แล้วจับหลังพวกกระผมโปรยหยากเยื่ออยู่ ทำโรงภัตรให้อากูล." ภิกษุทั้งหลาย ไปสู่สำนักพระศาสนาแล้ว กราบทูลความนั้น.

[ลักษณะบัณฑิตและไม่ใช่บัณฑิต]

พระศาสดา ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย เราไม่เรียกคนที่พูดมากเบียดเบียนผู้อื่นว่า 'เป็นบัณฑิต,' แต่เราเรียกคนที่มีความเกษม ไม่มีเวร ไม่มีภัยเลยว่า "เป็นบัณฑิต" ดังนี้แล้วตรัสพระคาถานี้ว่า :-

* พระมหาเกษม ป. ธ. ๗ วัดมหาธาตุ แปล.

**"บุคคลไม่ชื่อว่าเป็นบัณฑิต เพราะเหตุเพียงพูด**
**มาก; (ส่วน) ผู้มีความเกษม ไม่มีเวร ไม่มีภัย**
**เรากล่าวว่า 'เป็นบัณฑิต."**

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ยาวตา** เป็นต้น ความว่า บุคคลไม่ชื่อว่าเป็นบัณฑิต เพราะเหตุที่พูดมากในท่ามกลางสงฆ์เป็นต้น, ส่วนบุคคลใด ตนเองเป็นคนมีความเกษม ชื่อว่าไม่มีเวร เพราะเวร ๕ ไม่มี ผู้ไม่มีภัย คือภัยย่อมไม่มีแก่มหาชน เพราะอาศัยบุคคลนั้น, ผู้นั้นชื่อว่า 'เป็นบัณฑิต' ดังนี้แล.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุฉัพพัคคีย์ จบ.

๓. เรื่องพระเอกุทานเถระ* [ ๑๘๖ ]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระขีณาสพชื่อว่าเอกุทานเถระ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"น ตาวตา ธมฺมธโร"** เป็นต้น.

[พวกเทวดาให้สาธุการแก่เทศนาของพระเถระ]

ได้ยินว่า พระเถระนั้น อยู่ในราวไพรแห่งหนึ่งแต่องค์เดียว. อุทานที่ท่านช่ำชองมีอุทานเดียวเท่านั้นว่า :-

**"ความโศกทั้งหลาย ย่อมไม่มีแก่บุคคลผู้มีจิตมั่น-**
**คง ไม่ประมาท เป็นมุนี ศึกษาในทางแห่งโมนปฏิบัติ**
**ผู้คงที่ ระงับแล้ว มีสติทุกเมื่อ."**

ได้ยินว่า ในอุโบสถ ท่านป่าวร้องการฟังธรรมเอง ย่อมกล่าวคาถานี้. เสียงเทวดาสาธุการดุจว่าเสียงแผ่นดินทรุด. ครั้นวันอุโบสถวันหนึ่ง ภิกษุผู้ทรงพระไตรปิฎก ๒ รูป มีบริวารรูปละ ๕๐๐ ได้ไปสู่ที่อยู่ของท่าน. ท่านพอเห็นภิกษุเหล่านั้น ก็ชื่นใจ กล่าวว่า "ท่านทั้งหลายมาในที่นี้ เป็นอันทำความดีแล้ว, วันนี้ พวกกระผมจักฟังธรรมในสำนักของท่านทั้งหลาย."

พวกภิกษุ. ท่านผู้มีอายุ ก็คนฟังธรรมในที่นี้ มีอยู่หรือ ?

พระเอกุทาน. มี ขอรับ, ราวไพรนี้ มีความบันลือลั่นเป็น

* พระมหาเกษม ป.ธ. ๗ วัดมหาธาตุ แปล.

อันเดียวกัน เพราะเสียงเทวดาสาธุการในวันฟังธรรม.

[พวกเทวดาไม่ให้สาธุการแก่เทศนาของภิกษุ ๒ รูป]

บรรดาภิกษุ ๒ องค์นั้น พระเถระผู้ทรงพระไตรปิฎกองค์หนึ่ง สวดธรรม, องค์หนึ่งกล่าวธรรม. เทวดาแม้องค์หนึ่งก็มิได้ให้สาธุการ. ภิกษุเหล่านั้น จึงพูดกันว่า "ท่านผู้มีอายุ ท่านกล่าวว่า ' ในวันฟังธรรม พวกเทวดาในราวไพรนี้ ย่อมให้สาธุการด้วยเสียงดัง,' นี่ชื่ออะไรกัน ?"

พระเอกุทาน. ในวันอื่น ๆ เป็นอย่างนั้น ขอรับ, แต่วันนี้กระผมไม่ทราบว่า 'นี่เป็นเรื่องอะไร.'

พวกภิกษุ. ผู้มีอายุ ถ้าอย่างนั้น ท่านจงกล่าวธรรมดูก่อน.

ท่านจับพัดวีชนีนั่งอาสนะแล้ว กล่าวคาถานั้นนั่นแล. เทวดาทั้งหลายได้ให้สาธุการด้วยเสียงอันดัง.

[พวกภิกษุติเตียนเทวดา]

ครั้งนั้น ภิกษุที่เป็นบริวารของพระเถระทั้ง ๒ ยกโทษว่า "เทวดาในราวไพรนี้ ให้สาธุการด้วยเห็นแก่หน้ากัน, เมื่อภิกษุผู้ทรงพระไตรปิฎก แม้กล่าวอยู่ประมาณเท่านี้, ก็ไม่กล่าวแม้สักว่าความสรรเสริญอะไร ๆ, เมื่อพระเถระแก่องค์เดียวกล่าวคาถาหนึ่งแล้ว, พากันให้สาธุการด้วยเสียงอันดัง." ภิกษุเหล่านั้นแม้ไปถึงวิหารแล้ว กราบทูลความนั้นแด่พระศาสดา.

[ลักษณะผู้ทรงธรรมและไม่ทรงธรรม]

พระศาสดาตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย เราไม่เรียกผู้เรียนมากหรือพูดมาว่า 'เป็นผู้ทรงธรรม' ส่วนผู้ใดเรียนคาถาแม้คาถาเดียวแล้วแทงตลอดสัจจะทั้งหลาย, ผู้นี้ชื่อว่าเป็นผู้ทรงธรรม" ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า :-

**"บุคคล ไม่ชื่อว่าทรงธรรม เพราเหตุที่พูดมาก;**
**ส่วนบุคคลใด ฟังแม้นิดหน่อย ย่อมเห็นธรรม**
**ด้วยนามกาย, บุคคลใด ไม่ประมาทธรรม, บุคคล**
**นั้นแล เป็นผู้ทรงธรรม."**

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ยาวตา** เป็นต้น ความว่า บุคคลไม่ชื่อว่าผู้ทรงธรรม เพราะเหตุที่พูดมาก ด้วยเหตุมีการเรียน และการทรงจำและบอกเป็นต้น, แต่ชื่อว่าตามรักยาวงศ์ รักษาประเพณี.

บทว่า **อปฺปํปิ** เป็นต้น ความว่า ส่วนผู้ใดฟังธรรมแม้มีประมาณน้อย อาศัยธรรมะ อาศัยอรรถะ เป็นผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม กำหนดรู้สัจจะมีทุกข์เป็นต้น ชื่อว่าย่อมเห็นสัจจธรรม ๔ ด้วยนามกาย, ผู้นั้นแล ชื่อว่าเป็นผู้ทรงธรรม.

บาทพระคาถาว่า **โย ธมฺมํ นปฺปมชฺชติ** ความว่า แม้ผู้ใดเป็นผู้มีความเพียรปรารภแล้ว หวังการแทงตลอดอยู่ว่า "(เราจักแทงตลอด) ในวันนี้ ๆ แล" ชื่อว่าย่อมไม่ประมาทธรรม, แม้ผู้นี้ก็ชื่อว่า

ผู้ทรงธรรมเหมือนกัน.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระเอกุทานเถระ จบ.

## ๔. เรื่องพระลกุณฏกภัททิยเถระ* [ ๑๘๗ ]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระลกุณฏกภัททิยเถระ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"น เตน เถโร โหติ "** เป็นต้น.

[พวกภิกษุเห็นพระเถระเข้าใจว่าเป็นสามเณร]

ความพิสดารว่า วันหนึ่ง เมื่อพระเถระนั้น ไม่สู่ที่บำรุงพระศาสดา พอหลีกไปแล้ว, ภิกษุผู้อยู่ป่าประมาณ ๓๐ รูป พอเห็นท่านก็มาถวายบังคมพระศาสดาแล้วนั่ง. พระศาสดาทอดพระเนตรเห็นอุปนิสัยแห่งพระอรหัตของภิกษุเหล่านั้นแล้ว ตรัสถามปัญหานี้ว่า "พระเถระองค์หนึ่งไปจากนี้ พวกเธอเห็นไหม ?"

พวกภิกษุ. ไม่เห็น พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. พวกเธอเห็นพระเถระนั้นมิใช่หรือ ?

พวกภิกษุ. เห็นสามเณรรูปหนึ่ง พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. ภิกษุทั้งหลาย นั้นไม่ใช่สามเณร, นั่นเป็นพระเถระ.

พวกภิกษุ. เล็กนัก พระเจ้าข้า.

[ลักษณะเถระและมิใช่เถระ]

พระศาสดา ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย เราไม่เรียกว่า 'เถระ' เพราะความเป็นคนแก่ เพราเหตุสักว่านั่งอาสนะพระเถระ, ส่วน

* พระมหาเกษม ป.ธ. ๗ วัดมหาธาตุ แปล.

ผู้ใด แทงตลอดสัจจะทั้งหลายแล้ว ตั้งอยู่ในความเป็นผู้ไม่เบียดเบียนมหาชน, ผู้นี้ ชื่อว่าเป็นเถระ" ดังนี้แล้ว ได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า:-

**"บุคคล ไม่ชื่อว่าเป็นเถระ เพราะมีผมหงอกบนศีรษะ, ผู้มีวัยแก่รอบแล้วนั้น เราเรียกว่า 'แก่เปล่า,' (ส่วน) ผู้ใด มีสัจจะ ธรรมะ อหิงสา สัญญมะและทมะ, ผู้นั้นแล ผู้มีมลทินอันคายแล้ว ผู้มีปัญญา, เรากล่าวว่า "เป็นเถระ."**

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านี้ บทว่า **ปริปกฺโก** ความว่า อันชราน้อมไปรอบแล้ว คือถึงความเป็นคนแก่แล้ว. บทว่า **โมฆชิณฺโณ** ความว่าชื่อว่าแก่เปล่า เพราะภายในไม่มีธรรม เครื่องทำให้เป็นเถระ.

บทว่า **สจฺจญฺจ** ความว่า ก็บุคคลใดมีสัจจะทั้ง ๔ เพราะความเป็นผู้แทงตลอดด้วยอาการ ๑๖ และมีโลกุตรธรรม ๙ อย่าง เพราะความเป็นผู้ทำให้แจ้งด้วยญาณ.

คำว่า **อหึสา** นั่น สักว่าเป็นหัวข้อเทศนา. อธิบายว่า อัปปมัญญาภาวนาแม้ ๔ อย่าง มีอยู่ในผู้ใด. สองบทว่า **สญฺญโม ทโม** ได้แก่ศีลและอินทรีย์สังวาร. บทว่า **วนฺตมโล** คือ มีมลทินอันนำออกแล้วด้วยมรรคญาณ. บทว่า **ธีโร** คือ สมบูรณ์ด้วยปัญญาเป็นเครื่องทรงจำ. บทว่า **เถโร** ความว่า ผู้นั้น พระผู้มีพระภาคตรัสว่า "เถระ'

เพราะความเป็นผู้ประกอบด้วยธรรมเครื่องทำความเป็นผู้มั่นคงเหล่านี้.

ในกาลจบเทศนา ภิกษุเหล่านั้น ตั้งอยู่ในพระอรหัตแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องพระลกุณฏกภัททิยเถระ จบ.

๕. [เรื่องภิกษุมากรูป* [ ๑๙๘ ]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุมากรูป ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"น วากฺกรณมตฺเตน" เป็นต้น.**

**[ พระเถระบางพวกอยากได้ลาภสักการะ]**

**ความพิสดารว่า สมัยหนึ่ง พระเถระบางพวกเห็นภิกษุหนุ่มและสามเณร ทำการรับใช้สอยทั้งหลายมีอันย้อมจีวรเป็นต้น แก่อาจารย์ผู้บอกธรรมของตนนั่นแล คิดว่า "แม้เราก็ฉลาดในลัทธิพยัญชนะ, ผลอะไร ๆ ไม่มีแก่เราเลย; ผิฉะนั้น เราพึงเข้าเฝ้าพระศาสดา ทูลอย่างนี้ว่า 'ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พวกข้าพระองค์เป็นผู้ฉลาดในลัทธิพยัญชนะ, ขอพระองค์จงบังคับภิกษุหนุ่มและสามเณรทั้งหลายว่า 'พวกเธอแม้เรียนธรรมในสำนักของอาจารย์อื่นแล้ว ยังไม่สอบทานในสำนักของภิกษุเหล่านี้แล้ว อย่าสาธยาย,' ลาภสักการะจักเจริญแก่เราทั้งหลาย ด้วยอาการอย่างนี้แล." พระเถระเหล่านั้น เข้าไปเฝ้าพระศาสดาแล้ว กราบทูลอย่างนั้น. พระศาสดาทรงสดับถ้อยคำของภิกษุเหล่านั้นแล้ว ทรงทราบว่า "ใคร ๆ ก็พูดเช่นนั้นได้ ด้วยสามารถประเพณีในพระศาสนานี้เท่านี้, แต่ภิกษุเหล่านี้ เป็นผู้อาศัยลาภสักการะ" จึงตรัสว่า "เราไม่เรียกพวกเธอว่า 'คนดี' เพราะเหตุสักว่าพูดจัดจ้าน,** [๑] ส่วนผู้ใด ตัดธรรมมีความริษยาเป็นต้นเหล่านี้ได้

* พระมหาเกษม ป. ธ. ๗ วัดมหาธาตุ แปล. ๑ เพราะเหตุสักว่าการกระทำซึ่งคำพูด.

แล้ว ด้วยอรหัตตมรรค ผู้นี้แหละชื่อว่าคนดี" ดังนี้แล้ว ได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า:-

**"นระผู้มีความริษยา มีความตระหนี่ โอ้อวด**
**จะชื่อว่าคนดี เพราเหตุสักว่าทำการพูดจัดจ้าน**
**หรือเพราะมีผิวกายงามก็หาไม่, ส่วนผู้ใด ตัด**
**โทสชาต มีความริษยาเป็นต้นนี่ได้ขาด ถอนขึ้น**
**ให้รากขาด, ผู้นั้น มีโทสะอันคายแล้ว มีปัญหา**
**เราเรียกว่า 'คนดี."**

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **น วากฺกรณมตฺเตน** ความว่า เพราะเหตุสักว่าทำการพูด คือสักว่าถ้อยคำอันถึงพร้อมด้วยลักษณะ. บทว่า **วณฺณโปกฺขรตาย วา** คือเพราะความเป็นผู้ยังใจให้เอิบอาบโดยมีสรีระสมบูรณ์ด้วยวรรณะ. บทว่า **นโร** เป็นต้น ความว่า นระผู้มีใจริษยาในเพราะลาภของคนอื่นเป็นต้น ประกอบด้วยความตระหนี่ ๕ อย่าง[๑] ชื่อว่าผู้โอ้อวด เพราะคบธรรมฝ่ายข้าศึก จะชื่อว่าคนดี เพราะเหตุเพียงเท่านี้หามิได้.

สองบทว่า **ยสฺส เจตํ** เป็นต้น ความว่า ส่วนบุคคลใดตัดโทสชาตมีความริษยาเป็นต้นนี่ได้ขาดแล้ว ด้วยอรหัตตมรรคญาณ ถอนขึ้นทำให้รากขาดแล้ว, บุคคลนั้นมีโทสะอันคายแล้ว ประกอบด้วย

๑. ตระหนี่ ๕ อย่าง คือ อาวาสมัจฉริยะ ตระหนี่ที่อยู่. กุลมัจฉริยะ ตระหนี่สกุล. ลาภมัจฉริยะ ตระหนี่ลาภ. วัณณมัจฉริยะ ตระหนี่วรรณะ. ธัมมมัจฉริยะ ตระหนี่ธรรม.

ปัญญาอันรุ่งเรืองในธรรม พระผู้มีพระภาคตรัสว่า "คนดี."

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุมากรูป จบ.

## ๖. เรื่องภิกษุชื่อหัตถกะ* [ ๑๙๙ ]

[ ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในกรุงสาวัตถี ทรงปรารภภิกษุชื่อหัตถกะ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"น มุณฺฑเกน สมโณ"** เป็นต้น.

[พระหัตถกะพูดอวดดี]

ได้ยินว่า ภิกษุนั้นพูดฟุ้งไป กล่าวว่า "ท่านทั้งหลายพึงไปสู่ที่ชื่อโน้น ในกาลโน้น, เราจักทำวาทะ" แล้วไปในที่นั้นก่อน กล่าวคำทั้งหลายเป็นต้นว่า "ดูเถิดท่านทั้งหลาย, พวกเดียรถีย์ไม่มาเพราะกลัวผม, นี่แหละเป็นความแพ้ของพวกเดียรถีย์เหล่านั้น" เที่ยวพูดฟุ้งไป กลบเกลื่อนคำอื่นด้วยคำอื่น.

[ลักษณะสมณะและผู้มิใช่สมณะ]

พระศาสดาทรงสดับว่า "ได้ยินว่า ภิกษุชื่อหัตถกะทำอย่างนั้น" แล้วรับสั่งให้เรียกเธอมา ตรัสถามว่า "หัตถกะ ได้ยินว่า เธอทำอย่างนั้นจริงหรือ ?" เมื่อเธอกราบทูลว่า "จริง," จึงตรัสว่า "เหตุไฉน เธอจึงทำอย่างนั้น ? ด้วยว่า ผู้ทำมุสาวาทเห็นปานนั้น จะชื่อว่าเป็นสมณะ เพราะเหตุสักว่ามีศีรษะโล้นเป็นต้นเท่านั้นหามิได้; ส่วนผู้ใด ยังบาปน้อยหรือใหญ่ให้สงบแล้วตั้งอยู่ ผู้นี้แหละชื่อว่าสมณะ" ดังนี้แล้ว ได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า:-

* พระมหาเกษม ป. ธ. ๗ วัดมหาธาตุ แปล. ๑. วาทกฺขิตฺโต ผู้มีวาทะอันซัดไป.

**"ผู้ไม่มีวัตร พูดเหลาะแหละ ไม่ชื่อว่าสมณะ**
**เพราะศีรษะโล้น, ผู้ประกอบด้วยความอยากและ**
**ความโลภ จะเป็นสมณะอย่างไรได้; ส่วนผู้ใด ยัง**
**บาปน้อยหรือใหญ่ให้สงบโดยประการทั้งปวง, ผู้นั้น**
**เรากล่าวว่า 'เป็นสมณะ' เพราะยังบาปให้สงบ**
**แล้ว."**

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **มุณฺฑเกน** ความว่า เพราะเหตุสักว่าศีรษะโล้น. บทว่า **อพฺพโต** คือเว้นจากศีลวัตรและธุดงควัตร. สองบทว่า **อลิกํ ภณํ** ความว่า ผู้กล่าวมุสาวาท ประกอบด้วยความอยากในอารมณ์อันยังไม่ถึง และด้วยความโลภในอารมณ์อันถึงแล้ว จักชื่อว่าเป็นสมณะอย่างไรได้. บทว่า **สเมติ** ความว่า ส่วนผู้ใดยังบาปน้อยหรือใหญ่ให้สงบ, ผู้นั้น พระผู้มีพระภาคตรัสว่า 'เป็นสมณะ' เพราะยังบาปเหล่านั้นให้สงบแล้ว.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุชื่อหัตถกะ จบ.

## ๗. เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง* [ ๒๐๐ ]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"น เตน ภิกฺขุ โส โหติ"** เป็นต้น.

[พราหมณ์อยากให้พระศาสดาเรียกตนว่าภิกษุ]

ได้ยินว่า พราหมณ์นั้นบวชในลัทธิภายนอกเที่ยวภิกษาอยู่ คิดว่า "พระสมณโคดมเรียกสาวกของตนผู้เที่ยวภิกษาว่า 'ภิกษุ,' การที่พระสมณโคดมเรียกแม้เราว่า 'ภิกษุ' ก็ควร." เขาเข้าไปเฝ้าพระศาสดา ทูลว่า "ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ แม้ข้าพเจ้าก็เที่ยวภิกษาเลี้ยงชีพอยู่, พระองค์จงเรียกแม้ข้าพเจ้าว่า 'ภิกษุ."

[ลักษณะภิกษุและผู้มิใช่ภิกษุ]

ลำดับนั้น พระศาสดา ตรัสกะพราหมณ์นั้นว่า "พราหมณ์ เราหาเรียกว่า 'ภิกษุ' เพราะอาการเพียงขอ (เขา) ไม่, เพราะผู้สมทานธรรมอันเป็นพิษแล้วประพฤติอยู่ ย่อมเป็นผู้ชื่อว่าภิกษุหามิได้, ส่วนผู้ใดเที่ยวไปด้วยพิจารณาสังขารทั้งปวง, ผู้นั้นชื่อว่าเป็นภิกษุ" ดังนี้แล้ว ได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า:-

**"บุคคลชื่อว่าเป็นภิกษุ เพราะเหตุที่ขอกะคน**
**พวกอื่นหามิได้, บุคคลสมาทานธรรมอันเป็นพิษ**

* พระมหาเกษม ป. ธ. ๗ วัดมหาธาตุ แปล.

**ไม่ชื่อว่าเป็นภิกษุ ด้วยเหตุเพียงเท่านั้น; ผู้ใดใน**
**ศาสนานี้ลอยบุญและบาปแล้ว ประพฤติพรหม-**
**จรรย์ (รู้ธรรม) ในโลก ด้วยการพิจารณาเที่ยวไป**
**ผู้นั้นแลเราเรียกว่า 'ภิกษุ."**

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ยาวตา** ความว่า ชื่อว่าเป็นภิกษุ เพราะเหตุสักว่าขอกะชนพวกอื่นหามิได้. บทว่า **วิสํ** เป็นต้น ความว่า ผู้ที่สมาทานธรรมไม่เสมอ หรือธรรมมีกายกรรมเป็นต้นอันมีกลิ่นเป็นพิษประพฤติอยู่ หาชื่อว่าเป็นภิกษุไม่. บทว่า **โยธ** เป็นต้น ความว่า ผู้ใดศาสนานี้ ลอยคือบรรเทาบุญและบาปแม้ทั้งสองนี้ ด้วยมรรคพรหมจรรย์ ชื่อว่าเป็นผู้ประพฤติพรหมจรรย์. บทว่า **สงฺขาย** คือด้วยญาณ. บทว่า **โลเก** เป็นต้น ความว่า บุคคลรู้ธรรมแม้ทั้งหมด ในโลกมีขันธโลกเป็นต้น อย่างนี้ว่า "ขันธ์เหล่านี้เป็นภายใน, ขันธ์เหล่านี้เป็นภายนอก" เที่ยวไป, ผู้นั้นพระผู้มีพระภาคตรัสเรียกว่า 'ภิกษุ' เพราะเป็นผู้ทำลายกิเลสทั้งหลายด้วยญาณนั้นแล้ว.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพราหมณ์คนใดคนหนึ่ง จบ.

## ๘. เรื่องเดียรถีย์ [ ๒๐๑ ]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพวก เดียรถีย์ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"น โมเนน"** เป็นต้น.

[เหตุที่ทรงอนุญาตอนุโมทนากถา]

ได้ยินว่า พวกเดียรถีย์เหล่านั้น ทำอนุโมทนาแก่พวกมนุษย์ ในสถานที่ตนบริโภคแล้ว. กล่าวมงคลโดยนัยเป็นต้นว่า "ความ เกษมจงมี, ความสุขจงมี, อายุจงเจริญ; ในที่ชื่อโน้นมีเปือกตม, ในที่ชื่อโน้นมีหนาม, การไปสู่ที่เห็นปานนั้นไม่ควร" แล้วจึงหลีก ไป. ก็ในปฐมโพธิกาล ในเวลาที่ยังไม่ทรงอนุญาตวิธีอนุโมทนา เป็นต้น ภิกษุทั้งหลาย ไม่ทำอนุโมทนาแก่พวกมนุษย์ในโรงภัตรเลย ย่อมหลีกไป. พวกมนุษย์ยกโทษว่า "พวกเราได้ฟังมงคลแต่สำนัก ของเดียรถีย์ทั้งหลาย, แต่พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลายนิ่งเฉยหลีกไปเสีย." ภิกษุทั้งหลายกราบทูลความนั้นแด่พระศาสดา.

พระศาสดา ทรงอนุญาตว่า "ภิกษุทั้งหลาย ตั้งแต่นี้ไป ท่าน ทั้งหลาย จงทำอนุโมทนาในที่ทั้งหลายมีโรงภัตรเป็นต้น ตามสบาย เถิด, จงกล่าวอุปนิสินนกถาเถิด.*" ภิกษุเหล่านั้น ทำอย่างนั้นแล้ว.

[พวกเดียรถีย์ติเตียนพุทธสาวก]

พวกมนุษย์ ฟังวิธีอนุโมทนาเป็นต้น ถึงความอุตสาหะแล้ว นิมนต์ภิกษุทั้งหลาย เที่ยวทำสักการะ. พวกเดียรถีย์ยกโทษว่า "พวกเราเป็นมุนีทำความเป็นผู้นิ่ง, พวกสาวกของพระสมณโคดม

* พระมหาเกษม ป. ธ. ๗ วัดมหาธาตุ แปล. ๑. กถาที่กล่าวกะบุคคลผู้ใกล้.

เที่ยวกล่าวกถามากมาย ในที่ทั้งหลายมีโรงภัตรเป็นต้น.

[ลักษณะมุนีและผู้ไม่ใช่มุนี]

พระศาสดา ทรงสดับความนั้น ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย เราไม่กล่าวเรา 'มุนี' เพราะเหตุสักว่าเป็นผู้นิ่ง; เพราะคนบางพวกไม่รู้ ย่อมไม่พูด, บางพวกไม่พูด เพราะความเป็นผู้ไม่แกล้วกล้า, บางพวกไม่พูด เพราะตระหนี่ว่า 'คนเหล่าอื่นอย่ารู้เนื้อความอันดียิ่งนี้ของเรา; เพราะฉะนั้น คนไม่ชื่อว่าเป็นมุนี เพราะเหตุสักว่าเป็นคนนิ่ง, แต่ชื่อว่าเป็นมุนี เพราะยังบาปให้สงบ." ดังนี้แล้ว ได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า:-

"บุคคลเขลา ไม่รู้โดยปกติ ไม่ชื่อว่าเป็นมุนี เพราะ
ความเป็นผู้นิ่ง, ส่วนผู้ใด เป็นบัณฑิตถือธรรมอัน
ประเสริฐ ดุจบุคคลประคองตราชั่ง เว้นบาปทั้งหลาย,
ผู้นั้นเป็นมุนี, ผู้นั้นเป็นมุนีเพราะเหตุนั้น; ผู้ใดรู้อรรถ
ทั้ง ๒ ในโลก, ผู้นั้นเรากล่าวว่า 'เป็นมุนี' เพราะ
เหตุนั้น."

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านี้ บทว่า น โมเนน ความว่า ก็บุคคลชื่อว่าเป็นมุนี เพราะโมนะคือมรรคญาณ[๑] กล่าวคือข้อปฏิบัติเครื่องเป็นมุนีก็จริงแล, ถึงอย่างนั้นในพระคาถานี้ พระผู้มีพระภาคตรัสว่า โมเนน หมายเอาความเป็นผู้นิ่ง. บทว่า **มุฬฺหรูโป** คือเป็นผู้เปล่า.

๑. ญาณอันสัมปยุตด้วยมรรค.

บทว่า อวิทฺทสุ คือไม่รู้โดยปกติ. อธิบายว่า "ก็บุคคลเห็นปานนั้น แม้เป็นผู้นิ่ง ก็ไม่ชื่อว่าเป็นมุนี; อีกอย่างหนึ่ง ไม่ชื่อว่าโมไนยมุนี, แต่เป็นผู้เปล่าเป็นสภาพ และไม่รู้โดยปกติ.

บาทพระคาถาว่า **โย จ ตุลํ ว ปคฺคยฺห** ความว่า เหมือนอย่างคนยืนถือตราชั่งอยู่, ถ้าของมากเกินไป, ก็นำออกเสีย, ถ้าของน้อย, ก็เพิ่มเข้า ฉันใด; ผู้ใดนำออก ชื่อว่าเว้นบาป ดุจคนเอาของที่มากเกินไปออก. บำเพ็ญกุศลอยู่ดุจคนเพิ่มของอันน้อยเข้าฉันนั้นเหมือนกัน; ก็แลเมื่อทำอย่างนั้น ชื่อว่าถือธรรมอันประเสริฐ คือสูงสุดทีเดียว กล่าวคือศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ เว้นบาป คือกรรมที่เป็นอกุศลทั้งหลาย. สองบทว่า **ส มุนิ** ความว่า ผู้นั้นชื่อว่าเป็นมุนี. หลายบทว่า **เตน โส มุนิ** ความว่า หากมีคำถามสอดเข้ามาว่า "ก็เพราะเหตุไร ผู้นั้นจึงชื่อว่าเป็นมุนี ?" ต้องแก้ว่า "ผู้นั้นเป็นมุนี เพราะเหตุที่กล่าวแล้วในหนหลัง."

บาทพระคาถาว่า **โย มุนาติ อุโภ โลเก** ความว่า บุคคลผู้ใดรู้อรรถทั้ง ๒ นี้ ในโลกมีขันธ์เป็นต้นนี้ โดยนัยเป็นต้นว่า "ขันธ์เหล่านี้เป็นภายใน, ขันธ์เหล่านี้เป็นภายนอก" ดุจบุคคลยกตราชั่งขึ้นชั่งอยู่ ฉะนั้น. หลายบทว่า **มุนิ เตน ปวุจฺจติ** ความว่า ผู้นั้น พระผู้มีพระภาคตรัสเรียก 'เป็นมุนี' เพราะเหตุนั้น.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องเดียรถีย์ จบ.

## ๙. เรื่องพรานเบ็ดชื่ออริยะ* [ ๒๐๒ ]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพรานเบ็ดชื่ออริยะคนหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"น เตน อริโย โหติ "** เป็นต้น.

[พรานเบ็ดต้องการให้พระศาสดาตรัสเรียกตนว่าอริยะ]

ความพิสดารว่า วันหนึ่ง พระศาสดา ทรงเห็นอุปนิสัยแห่งโสดาปัตติมรรค ของนายอริยะนั้น เสด็จเที่ยวบิณฑบาตในบ้านใกล้ประตูด้านทิศอุดร แห่งกรุงสาวัตถี อันภิกษุสงฆ์แวดล้อม เสด็จมาแต่บ้านนั้น. ขณะนั้น พรานเบ็ดนั้นตกปลาอยู่ด้วยเบ็ด เห็นภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ได้ทิ้งคันเบ็ดยืนอยู่แล้ว.

พระศาสดา เสด็จกลับประทับยืนอยู่ ณ ที่ไม่ไกลพรานเบ็ดนั้น ตรัสถามชื่อ ของพระสาวกทั้งหลายมีพระสารีบุตรเถระเป็นต้นว่า "เธอชื่อไร ? เธอชื่อไร ?" แม้พระสาวกเหล่านั้น ก็กราบทูลชื่อของตน ๆ ว่า "ข้าพระองค์ชื่อสารีบุตร, ข้าพระองค์ชื่อโมคคัลลานะ" เป็นต้น. พรานเบ็ดคิดว่า "พระศาสดาย่อมตรัสถามชื่อสาวกทุกองค์, เห็นจักตรัสถามชื่อของเราบ้าง."

[ลักษณะผู้เป็นอริยะและไม่ใช่อริยะ]

พระศาสดา ทรงทราบความปรารถนาของพรานเบ็ดนั้น จึงตรัสถามว่า "อุบาสก เธอชื่อไร ?" เมื่อเขาทูลว่า "ข้าพระองค์

* พระมหาเกษม ป.ธ. ๗ วัดมหาธาตุ แปล.

ชื่ออริยะ พระเจ้าข้า" ตรัสว่า "อุบาสก ผู้ที่ฆ่าสัตว์เช่นท่าน จะชื่อว่าอริยะไม่ได้, ส่วนผู้ที่ตั้งอยู่ในความไม่เบียดเบียนมหาชนจึงจะชื่อว่าอริยะ" ดังนี้ แล้วตรัสพระคาถานี้ว่า :-

**"บุคคลไม่ชื่อว่าเป็นอริยะ เพราะเหตุที่เบียด-**
**เบียนสัตว์; บุคคลที่เรากล่าวว่า 'เป็นอริยะ'**
**เพราะไม่เบียดเบียนสัตว์ทั้งปวง."**

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อหึสา** ความว่า เพราะไม่เบียดเบียน.

มีคำอธิบายไว้เช่นนี้ว่า: "บุคคลไม่เป็นผู้ชื่ออริยะ เพราะเหตุที่เบียดเบียนสัตว์ทั้งหลาย; ส่วนผู้ใด ตั้งอยู่ไกลจากความเบียดเบียน เพราะไม่เบียดเบียนสัตว์ทั้งปวงด้วยฝ่ามือเป็นต้น คือเพราะความที่ตนตั้งอยู่แล้ว ในภาวนามีเมตตาเป็นต้น, ผู้นี้ พระผู้พระภาคตรัสเรียกว่า 'อริยะ.'

ในกาลจบเทศนา พรานเบ็ดตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว. เทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่บุคคลผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล้ว.

เรื่องพรานเบ็ดชื่ออริยะ จบ.

## ๑๐. เรื่องภิกษุมากรูป* [ ๒๐๓ ]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุมากรูป ผู้ถึงพร้อมด้วยคุณมีศีลเป็นต้น ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"น สีลพฺพตมตฺเตน"** เป็นต้น.

ได้ยินว่า บรรดาภิกษุเหล่านั้น บางพวกได้มีความคิดอย่างนี้ว่า "พวกเรามีศีลสมบูรณ์แล้ว. พวกเราทรงซึ่งธุดงค์, พวกเราเป็นพหุสูต, พวกเราอยู่ในเสนาสนะอันสงัด, พวกเราได้ฌาน, พระอรหัตพวกเราได้ไม่ยาก, พวกเราจักบรรลุพระอรหัต ในวันที่พวกเราปรารถนานั่นเอง." บรรดาภิกษุเหล่านั้น แม้ภิกษุผู้เป็นอนาคามีได้มีความคิดเช่นนี้ว่า "บัดนี้ พระอรหัต พวกเราได้ไม่ยาก." วันหนึ่งภิกษุเหล่านั้นแม้ทั้งหมดเข้าไปเฝ้าพระศาสดา ถวายบังคมแล้วนั่งอยู่ อันพระศาสดาตรัสถามว่า "ภิกษุทั้งหลาย กิจแห่งบรรพชิตของพวกเธอถึงที่สุดแล้วหรือหนอ ? " ต่างก็กราบทูลอย่างนี้ว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พวกข้าพระองค์เห็นปานนี้ ๆ; เพราะฉะนั้น พวกข้าพระองค์จึงคิดว่า 'พวกเราสามารถเพื่อบรรลุพระอรหัตในขณะที่ปรารถนาแล้ว ๆ นั่นเอง' ดังนี้แล้วอยู่."

พระศาสดาทรงสดับถ้อยคำของภิกษุเหล่านั้นแล้ว ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย ชื่อว่าภิกษุจะเห็นว่า 'ทุกข์ในภพของพวกเราน้อย' ด้วยคุณสักว่าความเป็นผู้มีศีลบริสุทธิ์เป็นต้น หรือด้วยคุณสักว่าความสุข

* พระมหาเกษม ป.ธ. ๗ วัดมหาธาตุ แปล.

ของพระอนาคามีไม่ควร, และยังไม่ถึงความสิ้นอาสวะ ไม่พึงให้ความคิดเกิดขึ้นว่า 'เราถึงสุขแล้ว" ได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า :-

**"ภิกษุ ภิกษุยังไม่ถึงอาสวักขัย อย่าเพิ่มถึง**
**ความวางใจ ด้วยเหตุสักว่าศีลและวัตร ด้วย**
**ความเป็นพหุสูต ด้วยอันได้สมาธิ ด้วยอัน**
**นอนในที่สงัด หรือ (ด้วยเหตุเพียงรู้ว่า) 'เรา**
**ถูกต้องสุขในเนกขัมมะ ซึ่งปุถุชนเสพไม่ได้**
**แล้ว."**

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สีลพฺพตมตฺเตน** คือด้วยเหตุสักว่า ปาริสุทธิศีล[๑] ๔ หรือสักว่าธุดงคคุณ[๒] ๑๓.

บทว่า **พาหุสจฺเจน วา** ความว่า หรือด้วยเหตุสักว่าความเป็นผู้เรียนปิฎก ๓.

บทว่า **สมาธิลาเภน** ความว่า หรือด้วยอันได้สมาบัติ[๓] ๘. ภิกษุอย่าเพิ่งถึงความวางใจ ด้วยเหตุมีประมาณเพียงรู้เท่านี้ว่า 'เราถูกต้องสุขของพระอนาคามี.'

บทว่า **อปุถุชฺชนเสวิตํ** ความว่า อันปุถุชนทั้งหลายเสพไม่ได้ คืออันพระอริยะเสพแล้วอย่างเดียว. ภิกษุเหล่านั้น พระผู้มี

๑. พึงดูในนวโกวาทหมดที่ ๔. ๒. พึงดูในธรรมวิภาคปริเฉทที่ ๒ ตอนอติเรกทสกะ
๓. มีชื่อเช่นเดียวกับรูปฌาน ๔ อรูปฌาน ๔.

พระภาคเมื่อทรงทักรูปใดรูปหนึ่ง ก็ตรัสว่า "ภิกษุ."

บทว่า **วิสฺสาสมาปาทิ** ความว่า อย่าเพิ่มถึงความวางใจ. มีคำอธิบายไว้ฉะนี้ว่า "ภิกษุ ชื่อว่าภิกษุเป็นผู้ยังไม่บรรลุพระอรหัต กล่าวคือความสิ้นไปแห่งอาสวะ ไม่พึงถึงความวางใจว่า 'ภพของเราน้อย นิดหน่อย' ด้วยเหตุสักว่าความเป็นผู้มีคุณมีศีลสมบูรณ์เป็นต้นนี้เท่านั้น; เหมือนคูถแม้มีประมาณน้อยก็ยังมีกลิ่นเหม็นฉันใด, ภพแม้มีประมาณน้อยก็เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ฉันนั้น."

ในกาลจบเทศนา ภิกษุเหล่านั้น ตั้งอยู่ในพระอรหัตแล้ว, เทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่บุคคลผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล้ว.

เรื่องภิกษุมากรูป จบ.

ธัมมัฏฐวรรค วรรณนา จบ.

วรรคที่ ๑๙ จบ.

## ๒๐. มัคควรรค วรรณนา

### ๑. เรื่องภิกษุ ๕๐๐ รูป* [ ๒๐๔ ]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุ ๕๐๐ รูป ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"มคฺคานฏฺฐงฺคิโก"** เป็นต้น.

[พวกภิกษุพูดถึงทางที่ตนเที่ยวไป]

ดังได้สดับมา ภิกษุเหล่านั้น เมื่อพระศาสดาเสด็จเที่ยวจาริกไปในชนบทแล้ว เสด็จมาสู่กรุงสาวัตถีอีก, นั่งในโรงเป็นที่บำรุง พูดมรรคกถาปรารภทางที่ตนเที่ยวไปแล้ว โดยนัยเป็นต้นว่า "ทางแห่งบ้านโน้นจากบ้านโน้นสม่ำเสมอ, ทางแห่งบ้านโน้น (จากบ้านโน้น) ไม่สม่ำเสมอ, มีกรวด, ไม่มีกรวด.

[อริยมรรคเป็นทางให้พ้นทุกข์]

พระศาสดา ทรงเห็นอุปนิสัยแห่งพระอรหัตของภิกษุเหล่านั้น เสด็จมายังที่แล้ว ประทับนั่งเหนืออาสนะที่เขาปูไว้ ตรัสถามว่า "ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเธอนั่งสนทนากันด้วยกถาอะไรเล่า ?" เมื่อภิกษุเหล่านั้น กราบทูลว่า "ด้วยกถาชื่อนี้," ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย ทางที่พวกเธอพูดถึงนี้ เป็นทางภายนอก ธรรมดาภิกษุทำกรรมในอริยมรรคจึงควร, (ด้วยว่า) ภิกษุเมื่อทำอย่างนั้น ย่อมพ้นจาก

* พระมหาอู ป. ธ. ๗ วัดบวรนิเวศวิหาร แปล.

ทุกข์ทั้งปวงได้" ดังนี้แล้ว ได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า:-

**"บรรดาทางทั้งหลาย ทางมีองค์ ๘ ประเสริฐ[๑], บรรดาสัจจะทั้งหลาย บท ๔ ประเสริฐ, บรรดาธรรมทั้งหลาย วิราคะประเสริฐ, บรรดาสัตว์ ๒ เท้า และ (อรูปธรรมทั้งหลาย) พระตถาคตผู้มีจักษุประเสริฐ; ทางนั่นเท่านั้น เพราะความหมดจดแห่งทัสสนะ ทางอื่นไม่มี, เพราะฉะนั้น ท่านทั้งหลายจงดำเนินทางนั่น อันเป็นที่ลุ่มหลงแห่งมารและเสนามาร, ด้วยว่า ท่านทั้งหลายดำเนินทางนั่นแล้ว จักทำที่สุดแห่งทุกข์ได้; เราทราบทางเป็นที่สลัดลูกศรแล้ว จึงบอกแก่ท่านทั้งหลาย, ท่านทั้งหลาย พึงทำความเพียรเครื่องเผากิเลส, (เพราะ) พระตถาคตทั้งหลาย เป็นแต่ผู้บอก, ชนทั้งหลายผู้ดำเนินไปแล้ว มีปกติเพ่ง ย่อมหลุดพ้นจากเครื่องผูกของมาร."**

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **มคฺคานฏฺฐงฺคิโก** ความว่า ทางทั้งหลายจงเป็นทางไปด้วยแข้งเป็นต้นก็ตาม เป็นทางทิฏฐิ ๖๒ ก็ตาม, บรรดาทางแม้ทั้งหมด ทางมีองค์ ๘ อันทำการละทาง ๘ มีมิจฉาทิฏฐิเป็นต้น ด้วยองค์ ๘ มีสัมมาทิฏฐิเป็นต้น ทำนิโรธให้เป็นอารมณ์

๑. บางมติแปลว่า "ทางมีองค์ ๘ ประเสริฐกว่าทางทั้งหลาย."

ยังกิจมีอันกำหนดรู้ทุกข์เป็นต้น ในสัจจะแม้ทั้ง ๔ ให้สำเร็จ ประเสริฐ คือยอดเยี่ยม.

บาทพระคาถาว่า **สจฺจานํ จตุโร ปทา** ความว่า บรรดาสัจจะเหล่านี้ แม้ทั้งหมด จงเป็นวจีสัจจะอันมาแล้ว (ในพระบาลี) ว่า "บุคคลพึงกล่าวคำสัตย์, ไม่พึงโกรธ," เป็นต้นก็ตาม, เป็นกษัตริย์ จริง" ก็ตาม, เป็นทิฏฐิสัจจะ (โดยนัย) ว่า[๑] "สิ่งนี้เท่านั้นจริง, เป็นกษัตริย์ จริง" เปล่า," เป็นต้นก็ตาม, เป็นปรมัตถสัจจะ อันต่างโดยสัจจะเป็นต้นว่า "ทุกข์เป็นของจริงอันประเสริฐ" ก็ตาม, บท ๔ มีว่า "ทุกข์ เป็นของจริงอันประเสริฐ" เป็นต้น ชื่อว่าประเสริฐ เพราะอรรถว่าทุกข์อันโยคาวจรควรกำหนดรู้ เพราะอรรถว่าสมุทัยอันโยคาวจรควรละ เพราะอรรถว่านิโรธอันโยคาวจรควรทำให้แจ้ง, เพราะอรรถว่ามรรคมีองค์ ๘ อันโยคาควรเจริญ เพราะอรรถว่าแทงตลอดได้ด้วยญาณอันเดียว[๒] และเพราะอรรถว่าแทงตลอดได้โดยแน่นอน.

บาทพระคาถาว่า **วิราโค เสฏฺโฐ ธมฺมานํ** ความว่า บรรดาธรรมทั้งปวง วิราคะ กล่าวคือพระนิพพาน ชื่อว่าประเสริฐ เพราะพระพุทธพจน์ว่า[๓] "ภิกษุทั้งหลาย ธรรมทั้งหลายที่ปัจจัยปรุงแต่งก็ดี ที่ปัจจัยไม่ปรุงแต่งก็ดี มีประมาณเพียงไร, บรรดาธรรมเหล่านั้นวิราคะเรากล่าวว่าเป็นยอด."

๑. องฺ. ทสก. ๒๔/๒๑๐. ๒. แปลว่า:- เพราะอรรถว่า แทงตลอดได้ในขณะเดียวกันก็มี.
๓. ขุ. อิติ. ๒๕/๒๙๘.

บาทพระคาถาว่า **ทิปทานญฺจ จกฺขุมา** ความว่า บรรดาสัตว์ ๒ เท้า อันต่างโดยเทวดาและมนุษย์เป็นต้นแม้ทั้งหมด พระตถาคต ผู้มีจักษุ* ๕ ประการเท่านั้น ประเสริฐ. จ ศัพท์ มีอันประมวลมาเป็น อรรถ ย่อมประมวลเอาอรูปธรรมทั้งหลายด้วย; เพราะฉะนั้น แม้ บรรดาอรูปธรรมทั้งหลาย พระตถาคตก็เป็นผู้ประเสริฐ คือสูงสุด.

บาทพระคาถาว่า **ทสฺสนสฺส วิสุทฺธิยา** ความว่า ทางใดที่เรา (ตถาคต) กล่าวว่า "ประเสริฐ" ทางนั่นเท่านั้น เพื่อความหมดจดแห่ง ทัสสนะคือมรรคและผล; ทางอื่นย่อมไม่มี.

บทว่า **เอตํ หิ** ความว่า เพราะเหตุนั้น ท่านทั้งหลายจงดำเนิน ทางนั่น นั่นแหละ.

ก็บทว่า **มารเสนปฺปโมหนํ** นั่น พระผู้มีพระภาคย่อมตรัสว่า "เป็นที่หลงแห่งมาร คือเป็นที่ลวงแห่งมาร."

บทว่า **ทุกฺขสฺส** ความว่า ท่านทั้งหลายจักทำที่สุด คือเขตแดน แห่งความทุกข์ในวัฏฏะแม้ทั้งสิ้นได้.

บทว่า **สลฺลสตฺถนํ** เป็นต้น ความว่า เราเว้นจากกิจทั้งหลาย มีการได้ฟัง (จากผู้อื่น) เป็นต้น ทราบทรงนั่น อันเป็นที่สลัดออกคือ ย่ำยี ได้แก่ถอนออกซึ่งลูกศรทั้งหลาย มีลูกศรคือราคะเป็นต้น โดย ประจักษ์แก่ตนแล้วทีเดียว จึงบอกทางนี้, บัดนี้ท่านทั้งหลายพึงทำ ได้แก่ควรทำความเพียรคือสัมมัปปธาน อันถึงซึ่งการนับว่าอาตัปปะ

๑. มํสจกฺขุ จักษุคือดวงตา ๑ ทิพฺพจกฺขุ จักษุทิพย์ ๑ ปญฺญาจกฺขุ จักษุ คือ ปัญญา ๑ พุทฺธจกฺขุ จักษุแห่งพระพุทธเจ้า ๑ สมนฺตจกฺขุ จักษุรอบคอบ ๑.

เพราะเป็นเครื่องเผากิเลสทั้งหลาย เพื่อประโยชน์แก่การบรรลุทางนั้น, เพราะพระตถาคตทั้งหลายเป็นแต่ผู้บอกอย่างเดียว; เพราะฉะนั้น ชนทั้งหลายผู้ปฏิบัติแล้ว ด้วยสามารถแห่งทางที่พระตถาคตเจ้าเหล่านั้นตรัสบอกแล้ว มีปกติเพ่งด้วยฌาน ๒ อย่าง ย่อมหลุดพ้นจากเครื่องผูกแห่งมารกล่าวคือวัฏฏะอันเป็นไปภูมิ ๓.

ในกาลจบเทศนา ภิกษุเหล่านั้น ดำรงอยู่แล้วในพระอรหัตตผล. พระธรรมเทศนาได้สำเร็จประโยชน์แม้แก่บุคคลผู้ประชุมกันแล้วดังนี้แล.

เรื่องภิกษุ ๕๐๐ รูป จบ.

๒. เรื่องภิกษุ ๕๐๐ รูปอื่นอีก* [ ๒๐๕ ]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุ ๕๐๐ รูป ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"สพฺเพ สงฺขารา"** เป็นต้น.

[ภิกษุเรียนกัมมัฏฐาน]

ดังได้สดับมา ภิกษุเหล่านั้น เรียนกัมมัฏฐานในสำนักพระศาสดาแล้ว แม้พากเพียร พยายามอยู่ในป่า ก็ไม่บรรลุพระอรหัต จึงคิดว่า "เราจักเรียนกัมมัฏฐานให้วิเศษ" ดังนี้แล้วได้ไปสู่สำนักพระศาสดา.

[ทางแห่งความหมดจด]

พระศาสดา ทรงพิจารณาว่า "กัมมัฏฐานอะไรหนอแล เป็นที่สบายของภิกษุเหล่านี้ ?" จึงทรงดำริว่า "ภิกษุเหล่านี้ ในกาลแห่งพระพุทธเจ้าทรงพระนามกัสสป ตามประกอบแล้วในอนิจจลักษณะสิ้นสองหมื่นปี, เพราะฉะนั้น การแสดงคาถาด้วยอนิจจลักษณะนั้นแลแก่เธอทั้งหลาย สักคาถา ๑ ควร" ดังนี้แล้ว ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย สังขารแม้ทั้งปวงในภพทั้งหลายมีกามภพเป็นต้น เป็นสภาพไม่เที่ยงเลย เพราะอรรถว่ามีแล้วไม่มี" ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า :-

**"เมื่อใด บัณฑิตย่อมเห็นด้วยปัญญาว่า 'สังขาร**
**ทั้งปวงไม่เที่ยง,' เมื่อนั้น ย่อมหน่ายในทุกข์,**
**ความหน่ายในทุกข์นั่น เป็นทางแห่งความหมดจด."**

* พระมหาอู ป.ธ. ๗ วัดบวรนิเวศวิหาร แปล.

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น หลายบทว่า **สพฺเพ สงฺขารา** เป็นต้น ความว่า เมื่อใดบัณฑิตย่อมเห็นด้วยวิปัสสนาปัญญา[๑]ว่า "ขันธ์ทั้งหลายที่เกิดขึ้นแล้วในภพทั้งหลายมีกามภพเป็นต้น ชื่อว่าไม่เที่ยง เพราะต้องดับในภพนั้น ๆ เอง," เมื่อนั้น ย่อมหน่าย ในทุกข์อันเนื่องด้วยการบริหารขันธ์นี้, เมื่อหน่ายย่อมแทงตลอดสัจจะทั้งหลาย ด้วยสามารถแห่งกิจมีการกำหนดรู้ทุกข์เป็นต้น.

บาทพระคาถาว่า **เอส มคฺโค วิสุทฺธิยา** ความว่า ความหน่ายในทุกข์นั่น เป็นทางแห่งความหมดจด คือแห่งความผ่องแผ้ว.[๒]

ในกาลจบเทศนา ภิกษุเหล่านั้น ตั้งอยู่ในพระอรหัตตผลแล้ว. เทศนาได้สำเร็จประโยชน์แม้แก่บริษัทที่ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุ ๕๐๐ รูปอีกอื่นอีก จบ.

แม้ในพระคาถาที่ ๒ เรื่องก็อย่างนั้นเหมือนกัน. ก็ในกาลนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงทราบความเป็นทุกข์แล้ว ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย ขันธ์อันกำหนดสังขารโดยความเป็นทุกข์แล้ว ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย ขันธ์แม้ทั้งปวง เป็นทุกข์แท้ เพราะอรรถว่าถูกทุกข์บีบคั้น" ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า :-

**"เมื่อใด บัณฑิต ย่อมเห็นด้วยปัญญาว่า 'สังขาร'**

๑. ปัญญาเครื่องเห็นแจ้ง. ๒. วิสุทฺธตฺถาย โวทานตฺถาย ๒ ศัพท์นี้ ในศัพท์หนึ่ง ๆ มี อตฺถ ศัพท์อยู่เบื้องหลัง แต่จะแปล อตฺถ ศัพท์ด้วย ไม่ได้ความ จึงตัดออกเสียแปลแต่ศัพท์หน้า.

**ทั้งปวงเป็นทุกข์,' เมื่อนั้น ย่อมหน่ายในทุกข์,**

**ความหน่ายในทุกข์นั่น เป็นทางแห่งความหมด**

**จด."**

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ทุกฺขา** ความว่า ชื่อว่าเป็นทุกข์ เพราะอรรถว่าถูกทุกข์บีบคั้น. บทที่เหลือ ก็เช่นกับบทอันมีในก่อนนั่นแล.

แม้ในพระคาถาที่ ๓ ก็มีนัยเช่นนั้นเหมือนกัน. ก็ในพระคาถาที่ ๓ นี้พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงทราบความที่ภิกษุเหล่านั้นเป็นผู้ตามประกอบแล้ว ในอันกำหนดสังขารโดยความเป็นอนัตตา ในกาลก่อนอย่างสิ้นเชิงแล้ว ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย ขันธ์แม้ทั้งปวงเป็นอนัตตาแท้ เพราะอรรถว่าไม่เป็นไปในอำนาจ" ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า:-

**"เมื่อใด บัณฑิต ย่อมเห็นด้วยปัญญาว่า 'ธรรม**

**ทั้งปวงเป็นอนัตตา,' เมื่อนั้น ย่อมหน่ายในทุกข์,**

**ความหน่ายในทุกข์นั่น เป็นทางแห่งความหมด**

**จด."**

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า **สพฺเพ ธมฺมา** พระผู้มีพระภาคทรงประสงค์เอาขันธ์ ๕ นี้เอง.

บทว่า **อนตฺตา** ความว่า อนัตตา คือว่างเปล่า ไม่มีเจ้าของ ได้แก่ไม่มีอิสระ เพราะอรรถว่าไม่เป็นไปในอำนาจ เพราะใคร ๆ ไม่อาจให้เป็นไปในอำนาจว่า "ธรรมทั้งปวง จงอย่าแก่ จงอย่าตาย."

บทที่เหลือ ก็เชนกับบทที่มีแล้วในก่อนนั่นเอง ดังนี้แล.

### ๓. เรื่องพระปธานกัมมิกติสสเถระ* [ ๒๐๖ ]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระ-ปธานกัมมิกติสสเถระ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"อุฏฺฐานกาลมฺหิ"** เป็นต้น.

[พวกภิกษุประสงค์จะกราบทูลคุณที่ตนได้]

ได้ยินว่า กุลบุตรชาวกรุงสาวัตถี ประมาณ ๕๐๐ คน บวชในสำนักพระศาสดา เรียนกัมมัฏฐานแล้ว ได้ไปสู่ป่า. บรรดาภิกษุเหล่านั้น รูปหนึ่งพักอยู่ในที่นั้นเอง. ที่เหลือทำสมณธรรมอยู่ในป่าบรรลุพระอรหัต คิดว่า "พวกเราจักกราบทูลคุณอันตนได้แล้วแด่พระศาสดา" ได้ (กลับ) ไปยังกรุงสาวัตถีอีก. อุบาสกคนหนึ่ง เห็นภิกษุเหล่านั้น ผู้เที่ยวบิณฑบาตอยู่ในบ้านแห่งหนึ่ง ในที่ประมาณโยชน์หนึ่งแต่กรุงสาวัตถี จึงต้อนรับ ด้วยวัตถุทั้งหลายมียาคูและภัตรเป็นต้น ฟังอนุโมทนาแล้ว จึงนิมนต์เพื่อประโยชน์แก่การฉันในวันรุ่งขึ้น.

ภิกษุเหล่านั้น ไปถึงกรุงสาวัตถีในวันนั้นเอง เก็บบาตรและจีวรไว้แล้ว ในเวลาเย็น เข้าไปเฝ้าพระศาสดา ถวายบังคมนั่งอยู่แล้ว. พระศาสดา ทรงแสดงยินดีอย่างยิ่ง กับด้วยภิกษุเหล่านั้น ได้ทรงทำการต้อนรับแล้ว.

* พระมหาอู ป. ธ. ๗ วัดบวรนิเวศวิหาร แปล.

[ความไม่รู้จักกาลให้เกิดความเดือดร้อน]

ขณะนั้น ภิกษุนั้นสหายแห่งภิกษุเหล่านั้น ผู้ยังเหลืออยู่ในที่นั้น คิดว่า "เมื่อพระศาสดาทรงทำการต้อนรับภิกษุเหล่านี้, พระโอษฐ์ย่อมไม่พอ (จะตรัส), แต่หาตรัสปราศรัยกับด้วยเราไม่ เพราะมรรคและผลของเราไม่มี, ในวันนี้แหละ เราบรรลุพระอรหัตแล้ว จักให้พระศาสดาตรัสปราศรัยกับด้วยเรา." ภิกษุแม้เหล่านั้น ทูลลาพระศาสดาว่า "พวกข้าพระองค์อันอุบาสกคนหนึ่ง ในหนทางเป็นที่มา นิมนต์เพื่อฉันเข้าในวันพรุ่งนี้ จักไปในที่นั้น แต่เช้าเทียว." ลำดับนั้น ภิกษุผู้สหายแห่งภิกษุเหล่านั้น เดินจงกรมตลอดคืนยังรุ่น ล้มลงที่แผ่นหินแห่งหนึ่งในที่สุดจงกรม ด้วยอำนาจแห่งความหลับ. กระดูกขาแตกแล้ว. เธอร้องด้วยเสียงดัง.

พวกภิกษุผู้เป็นสหายเหล่านั้นของเธอ จำเสียงได้ ต่างวิ่งเข้าไปข้างโน้นและข้างนี้. เมื่อภิกษุเหล่านั้น ตามประทีปทำกิจที่ควรทำแก่ภิกษุนั้นอยู่นั่นแล, อรุณขึ้นแล้ว. ภิกษุเหล่านั้น ไม่ได้โอกาสไปบ้านนั้น.

[ทรงแสดงชาดกในเรื่องไม่รู้จักกาล]

ลำดับนั้น พระศาสดา ตรัสกะภิกษุเหล่านั้นว่า "ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอไม่ไปสู่บ้าน เป็นที่เที่ยวภิกษาหรือ ? ภิกษุเหล่านั้น ทูลรับว่า "อย่างนั้น พระเจ้าข้า" แล้วกราบทูลเรื่องนั้น. พระศาสดาตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนั่น ทำอันตรายลาภของพวกเธอในบัดนี้เท่านั้นหามิได้, แม้ในกาลก่อน เธอก็ได้ทำแล้วเหมือนกัน" อันภิกษุเหล่า

นั้น ทูลวิงวอนแล้ว ทรงนำอดีตนิทานมา ตรัสชาดก[๑]ให้พิสดารว่า:-

**"บุคคลใด[๒] ย่อมปรารถนาจะทำกิจที่ควรทำก่อน ไว้**
**(ทำ) ภายหลัง, บุคคลนั้น ย่อมเดือดร้อนภายหลัง,**
**เหมือนมาณพผู้หักกิ่งไม้กุ่มฉะนั้น."**

ได้ยินว่า ภิกษุเหล่านั้น ได้เป็นมาณพ ๕๐๐ ในกาลนั้น, มาณพผู้เกียจคร้าน ได้เป็นภิกษุนี้, ส่วนอาจารย์ได้เป็นพระตถาคตด้วยประการฉะนี้.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย ก็บุคคลใด ไม่ทำความขยัน ในกาลที่ควรขยัน เป็นผู้มีความดำริอันจมแล้ว เป็นผู้เกียจคร้าน, บุคคลนั้น ย่อมไม่บรรลุคุณวิเศษอันต่างโดยคุณมีฌานเป็นต้น" ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า:-

**"ก็บุคคลยังหนุ่มแน่นมีกำลัง (แต่) ไม่ขยัน**
**ในกาลที่ควรขยัน เข้าถึงความเป็นผู้เกียจคร้าน**
**มีใจประกอบด้วยความดำริอันจมแล้ว ขี้เกียจ**
**เกียจคร้าน ย่อมไม่ประสบทาง ด้วยปัญญา."**

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อนุฏฺฐหาโน** ความว่า ไม่ขยันคือไม่พยายาม. สองบทว่า **ยุวา พลี** ความว่า เป็นผู้ตั้งอยู่ในความเป็นคนรุ่นหนุ่ม ทั้งถึงพร้อมด้วยกำลัง. สองบทว่า **อาลสิยํ อุเปโต**

๑. ขุ. ชา. ๒๗/๒๓. ตทฏฺฐกถา. ๒/๑๑๙. ตตฺถ วรุณขาตกนฺติ ขายติ. ๒. เวลาแปลโดยพยัญชนะ รวบว่า โย โส ปุคฺคโล บุคคลนั้น.

ความว่า ย่อมเป็นผู้เข้าถึงแล้วซึ่งความเป็นผู้เกียจคร้าน คือ กินแล้ว ๆ ก็นอน. บทว่า **สํสนฺนสงฺกปฺปมโน** ความว่า ผู้มีจิตประกอบด้วยความดำริอันจมดิ่งลงแล้ว เพราะมิจฉาวิตก[๑] ๓. บทว่า กุสีโต ได้แก่ผู้ไม่มีความเพียร. บทว่า อลโส ความว่า บุคคลนั้นเกียจคร้านมาก เมื่อไม่เห็นอริยมรรคอันพึงเห็นด้วยปัญญา จึงชื่อว่า ย่อมไม่ประสบ คือ ไม่ได้.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระปธานกัมมิกติสสเถระ จบ.

๑. กามวิตก ตรึกในกาม ๑ พยาบาทวิตก ตรึกในการพยาบาท ๑ วิหิงสาวิตก ตรึกในการเบียดเบียนคนอื่น ๑.

## ๔. เรื่องสูกรเปรต* [ ๒๐๗ ]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภสูกรเปรต ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"วาจานุรกฺขี"** เป็นต้น.

[พระมหาโมคคัลลานเถระเห็นเปรต]

ความพิสดารว่า วันหนึ่ง พระมหาโมคคัลลานเถระลงจากภูเขาคิชฌกูฏ[๑] กับพระลักขณเถระ ได้ทำการยิ้มแย้มในประเทศแห่งหนึ่ง อันพระลักขณเถระถามว่า "ท่านผู้มีอายุ อะไรหนอ เป็นเหตุแห่งการทำความยิ้มแย้มให้ปรากฏ ?" กล่าวว่า "ท่านผู้มีอายุ กาลนี้มิใช่กาลแห่งปัญหานี้, ท่านควรถามผมในสำนักของพระศาสดา" ดังนี้แล้ว เที่ยวบิณฑบาตในกรุงราชคฤห์กับพระลักขณเถระนั่นเอง กลับจากบิณฑบาตแล้ว ไปสู่พระเวฬุวัน ถวายบังคมพระศาสดาแล้วนั่ง.

ลำดับนั้น พระลักขณเถระถามนั้นกะท่าน. ท่านกล่าวว่า "ผู้มีอายุ ผมได้เห็นเปรตตนหนึ่ง, สรีระของมันประมาณ ๓ คาวุต, สรีระนั้นคล้ายสรีระของมนุษย์, ส่วนศีรษะของมันเหมือนศีรษะของสุกร, หางของมันเกิดที่ปาก, หมู่หนอนไหลออกจากปากนั้น, ผมคิดว่า 'เราไม่เคยเห็นสัตว์มีรูปอย่างนี้' ครั้นเห็นเปรตนั้นแล้ว จึงได้ทำการยิ้มแย้มให้ปรากฏ."

* พระมหาหนหล้า ป. ธ. วัดปทุมวนาราม แปล ๑. ภูเขาคิชฌกูฏ คือภูเขามียอดเหมือนแร้ง ตั้งอยู่ทางแถบเหนือของประเทศอินเดีย และสมัยนี้เรียกว่าภูเขาฮินดกษ.

[พระศาสดาตรัสรับรอง]

พระศาสดาตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย พวกสาวกของเรามีจักษุอยู่หนอ" แล้วตรัสว่า "แม้เราก็ได้เห็นสัตว์นั่นที่ควงแห่งต้นโพธิ์เหมือนกัน, แต่ไม่พูด ด้วยอนุเคราะห์แก่ชนเหล่าอื่นว่า 'ก็ชนเหล่าใดไม่พึงเชื่อต่อเรา, ความไม่เชื่อนั้น พึงมีเพื่อกรรมมิใช่ประโยชน์เกื้อกูลแก่ชนเหล่านั้น' บัดนี้เราได้โมคคัลลานะเป็นพยาน จึงกล่าว, โมคคัลลานะพูดจริง ภิกษุทั้งหลาย."

ภิกษุทั้งหลายฟังเรือนนั้นแล้ว ทูลถามพระศาสดาว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็บุรพกรรมของเปรตนั้นเป็นอย่างไร ?" พระศาสดาตรัสว่า "ถ้าอย่างนั้น พวกเธอจงฟังเถิด ภิกษุทั้งหลาย" แล้วทรงนำอดีตนิทานมา ตรัสบุรพกรรมของเปรตนั้น (ดังต่อไปนี้):-

[บุรพกรรมของสูกรเปรต]

ได้ยินว่า ในกาลแห่งพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า กัสสป พระเถระ ๒ รูปอยู่พร้อมเพรียงกันในอาวาสใกล้หมู่บ้านตำบลหนึ่ง. ในพระเถระ ๒ รูปนั้น รูปหนึ่งมีพรรษา ๖๐, รูปหนึ่งมีพรรษา ๕๙, รูปที่พรรษา ๕๙ นั้น ถือบาตรและจีวรของพระเถระนอกนี้เที่ยวไป, ได้ทำวัตตปฏิบัติทุกอย่างเหมือนสามเณร. เมื่อพระเถระทั้ง ๒ นั้นอยู่พร้อมเพรียงกัน ดุจพี่น้องที่อยู่ในท้องมารดาเดียวกัน, พระธรรมกถึกรูปหนึ่งมาสู่ที่อยู่ (ของพระเถระทั้ง ๒ ) แล้ว. ก็กาลนั้น เป็นวันธัมมัสสวนะ พระเถระทั้ง ๒ สงเคราะห์พระธรรมกถึกแล้วพูดว่า "ท่าน

สัตบุรุษ ขอท่านจงกล่าวธรรมกถาแก่พวกผมเถิด." พระธรรมกถึกนั้นก็กล่าวธรรมกถาแล้ว. พระเถระทั้ง ๒ มีจิตยินดีว่า "พวกเราได้พระธรรมกถึกแล้ว" รุ่งขึ้นพาท่านเข้าไปบิณฑบาตยังบ้านใกล้เคียง ทำภัตกิจเสร็จในบ้านนั้นแล้ว กล่าวว่า "ท่านผู้มีอายุ ขอท่านจงกล่าวธรรมกถาหน่อยหนึ่งจากที่ที่ได้พักไว้ในวันวาน" แล้วนิมนต์ให้ท่านกล่าวธรรมแก่พวกมนุษย์. พวกมนุษย์ฟังธรรมกถาแล้ว นิมนต์แม้เพื่อต้องการ (ให้ฉัน) ในวันรุ่งขึ้น. พระเถระทั้ง ๒ พาพระธรรมกถึกนั้นเที่ยวบิณฑบาต ในบ้านเป็นที่เที่ยวภิกษา บ้านละ ๒ วันโดยรอบอย่างนี้. พระธรรมกถึกคิดว่า "พระเถระ ๒ รูปนี้ เป็นผู้อ่อนโยนยิ่งนัก, การที่เราให้พระเถระแม้ทั้ง ๒ รูปนี้หนีไปเสียแล้วอยู่ในวัดนี้ควร." ในตอนเย็นท่านไปสู่ที่บำรุงของพระเถระ ในเวลาที่ภิกษุทั้ง ๒ ลุกไปแล้ว กลับเข้าไปหาพระมหาเถระแล้วพูดว่า "ท่านผู้เจริญ เรื่องบางอย่างที่ผมควรจะพูดมีอยู่," เมื่อพระมหาเถระกล่าวว่า "จงพูดเถิดผู้มีอายุ," คิดหน่อยหนึ่งแล้วพูดว่า "ท่านผู้เจริญ ขึ้นชื่อว่าการพูดมีโทษมาก ไม่พูดอะไร แล้วหลีกไป. พระธรรมกถึกนั้น ไปสู่สำนักแม้ของพระอนุเถระก็ได้ทำอย่างนั้นเหมือนกัน, ในวันที่ ๒ ท่านก็ทำอย่างนั้นเหมือนกัน, ในวันที่ ๓ เมื่อความรวนเรอย่างยิ่ง เกิดแก่พระเถระทั้ง ๒ นั้นแล้ว, เข้าไปหาพระมหาเถระแล้วพูดว่า "ท่านผู้เจริญ คำบางอย่างที่ผมควรจะพูดมีอยู่, แต่ผมไม่อาจพูดในสำนักของท่านได้," ถูกพระเถระรบเร้าว่า "ไม่เป็นไร คุณ, จงพูดเถิด" จึงกล่าวว่า "ท่านผู้เจริญ ก็ทำไม พระอนุเถระจึงไม่ถูกกับท่าน ?"

พระมหาเถระ. ท่านสัตบุรุษ ท่านพูดอะไรนั่น; ผมทั้ง ๒ เป็นเหมือนบุตรผู้อยู่ในท้องมารดาเดียวกัน, ในผมทั้ง ๒ รูปหนึ่งได้สิ่งของแล้ว รูปแม้นอกนี้ก็เป็นอันได้เหมือนกัน, โทษของพระเถระนั่นอันผมเคยเห็น ย่อมไม่มี ตลอดกาลมีประมาณเท่านี้.

พระธรรมกถึก. อย่างนั้นหรือ ? ท่านผู้เจริญ.

พระมหาเถระ. อย่างนั้น คุณ.

พระธรรมกถึก. ท่านผู้เจริญ พระอนุเถระพูดกะผมอย่างนี้ว่า 'ท่านสัตบุรุษ ท่านเป็นกุลบุตร, ทำการคบหากับพระมหาเถระนั่นด้วยทำในใจว่า 'พระมหาเถระนี้ มีความละอาย มีศีลเป็นที่รัก, ควรพิจารณาแล้วจึงทำ,' ตั้งแต่วันที่ผมมาถึง พระอนุเถระนั่นพูดกะผมอย่างนี้.

พระมหาเถระพอได้ฟังคำนั้น ก็มีใจโกรธแค้น แตกแล้ว ดุจภาชนะที่ทำด้วยดิน อันบุคคลตีด้วยไม้ฉะนั้น. พระธรรมกถึกแม้นอกนี้ลุกไปสำนักของพระอนุเถระ แล้วได้พูดเหมือนอย่างนั้น. แม้พระอนุเถระก็ได้แตกอย่างนั้นเหมือนกัน. ในพระเถระ ๒ รูปนั้น แม้รูปหนึ่ง ชื่อว่าเคยแยกกันเข้าไปบิณฑบาต ย่อมไม่มี ตลอดกาลเท่านี้ แม้ก็จริง, ถึงดังนั้น ในวันรุ่งขึ้น พระเถระทั้ง ๒ ได้แยกกันเข้าไป๑บิณฑบาต, พระอนุเถระมาถึงก่อนแล้ว ได้ยืนอยู่ที่ศาลาเป็นที่บำรุง, พระมหาเถระได้มาถึงในภายหลัง. พระอนุเถระเห็นท่านแล้วจึงคิดว่า "เราควรรับบาตรและจีวรของพระเถระนี้หรือไม่หนอ ?"

๑. ปวิสิตฺวา เป็นกิริยาปธานนัย ใช้เป็นกิริยาคุมพากย์ในที่เช่นนี้.

ท่านแม้คิดว่า "บัดนี้เราจักไม่รับ" ดังนี้แล้ว ก็ยังทำจิตให้อ่อนได้ด้วยทำในใจว่า "ช่างเถิด, กรรมเห็นปานนี้ อันเราไม่เคยทำ, การที่เรายังวัตรของตนให้เสียไปไม่สมควร" ดังนี้แล้ว เข้าไปหาพระเถระ กล่าวว่า "ท่านผู้เจริญ ท่านจงให้บาตรและจีวร." พระมหาเถระนอกนี้ ชี้นิ้วตวาดว่า "จงไป คนหัวดื้อ, คุณไม่ควรจะรับบาตรและจีวรของฉัน," เมื่อพระอนุเถระนั้นกล่าวว่า "จริงละขอรับ, ถึงผมก็คิดแล้วว่า ' จักไม่รับบาตรและจีวรของท่าน," กล่าวว่า "ท่านผู้มีอายุผู้ใหม่ ทำไม ท่านจึงคิดว่า ' ความเกี่ยวข้องอะไร ๆ ในวิหารนี้ของเรามีอยู่ ?." แม้พระอนุเถระนอกนี้ก็กล่าวว่า "ท่านผู้เจริญ ก็ทำไม ท่านจึงสำคัญอย่างนี้ว่า ' ความเกี่ยวข้องอะไร ๆ ในวิหารนี้ของเรามีอยู่ ?' นี้เป็นวิหารของท่าน," แล้วถือบาตรและจีวรออกไป. ถึงพระมหาเถระนอกนี้ก็ได้ออกไป (เหมือนกัน).

พระเถระทั้ง ๒ นั้น ไม่ไป๑แม้โดยหนทางเดียวกัน, รูปหนึ่งถือเอาหนทางโดยประตูด้านปัจฉิมทิศ, รูปหนึ่งถือเอาหนทางโดยประตูด้านปุรัตถิมทิศ. พระธรรมกถึกกล่าวว่า "ท่านผู้เจริญ อย่าทำอย่างนี้, อย่าทำอย่างนี้" เมื่อพระเถระกล่าวว่า "จงหยุดเถิด คุณ," แล้วกลับ. ในวันรุ่งขึ้นพระธรรมกถึกนั้น เข้าไปบ้านใกล้เคียง, เมื่อพวกมนุษย์กล่าวว่า "ท่านผู้เจริญทั้ง ๒ ไปไหน ? ขอรับ," กล่าวตอบว่า "คุณ อย่าถามเลย, พระผู้เป็นเจ้าผู้เข้าถึงสกุลของพวกท่าน วานนี้ทำการทะเลาะกันแล้วออกไป, ฉันแม้ร้องขออยู่ก็ไม่สามารถจะให้กลับ

๑. อคนฺตฺวา เป็นกิริยาปธานนัย.

ได้." ในคนเหล่านั้น คนที่โง่เขลาได้นิ่งเสีย, ส่วนคนฉลาดคิดว่า "ชื่อว่าความพลั้งพลาดอะไร ๆ ของท่านผู้เจริญทั้ง ๒ เราทั้งหลายไม่เคยเห็นสิ้นกาลประมาณเพียงนี้, ภัยเมื่อเกิดขึ้นแก่พระผู้เป็นเจ้าทั้ง ๒ นั้น คงเกิดขึ้นเพราะอาศัยพระธรรมกถึกรูปนี้ " แล้วได้เป็นผู้ถึงความเสียใจ. พระมหาเถระแม้เหล่านั้น ไม่ได้ความสบายจิตในที่ไปแล้ว. พระมหาเถระคิดว่า "โอ ! กรรมของภิกษุใหม่หนัก[๑], (เพราะ) เธอได้พูดกะภิกษุผู้จรมา ที่ตนเห็นแล้วครู่เดียวว่า ' ท่านอย่าได้ทำการคบหากันพระมหาเถระ." ถึงพระอนุเถระนอกนี้ก็ได้คิดว่า "โอ ! กรรมของพระมหาเถระหนัก[๒] (เพราะ) ท่านได้พูดกะภิกษุผู้จรมา อันตนเห็นแล้วครู่เดียวว่า 'อย่าได้ทำการคบหากับพระอนุเถระนี้." การสาธยายและการทำไว้ในใจมิได้มีแล้วแก่พระเถระทั้ง ๒ นั้น. โดยกาลล่วงไป ๑๐๐ ปี พระเถระทั้ง ๒ นั้นได้ไปสู่วิหารแห่งเดียวกันในปัจฉิมทิศ. เสนาสนะอันเดียวกันนั่นแล ได้ถึงแก่พระเถระทั้ง ๒ นั้น. เมื่อพระมหาเถระเข้าไปนั่งบนเตียงแล้ว, แม้พระอนุเถระนอกนี้ก็ได้เข้าไป. พระมหาเถระพอเห็นพระอนุเถระนั้นจำได้ ไม่สามารถจะอดกลั้นน้ำตาไว้ได้. ถึงพระอนุเถระนอกนี้ ก็จำพระมหาเถระได้ มีนัยน์ตาอันเต็มแล้วด้วยน้ำตา คิดว่า "เราจะพูดหรือไม่พูดหนอแล ?" แล้วคิดว่า "ข้อนั้นไม่ควรเชื่อ" แล้วไหว้พระเถระ กล่าวว่า "ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ผมถือบาตรและจีวรของท่านได้เที่ยวไปตลอดกาลประมาณ

๑. ถ้าแปล กตํ ด้วย พึงแปลดังนี้ ภิกษุใหม่ทำกรรมหนักแล้ว ๒. ถ้าแปล กตํ ด้วย พึงแปลอย่างนัยก่อน.

เพียงนี้, เออก็ มารยาทอันไม่สมควรอะไร ๆ ในทวารทั้ง ๖ มีกายทวารเป็นต้นของผม อันท่านเคยเห็นแล้วหรือ ?

พระมหาเถระ. ไม่เคยเห็น ผู้มีอายุ.

พระอนุเถระ. เมื่อเป็นเช่นนั้น ทำไม ท่านจึงได้พูดกะพระธรรมกถึกว่า 'อย่าได้ทำการคบหากับพระอนุเถระนั่น ?'

พระมหาเถระ. ผู้มีอายุ ผมหาพูดอย่างนั่นไม่, นัยว่า ท่านพูดอย่างนี้ ในระหว่างของเรา.

พระอนุเถระ. ท่านผู้เจริญ แม้ผมก็มิได้พูด.

ในขณะนั้น พระเถระทั้ง ๒ นั้น ก็ทราบได้ว่า "พระธรรมกถึกนั้น จึงใคร่ทำลายเราทั้ง ๒ จึงพูดอย่างนั้น" แล้วยังกันและกันให้แสดงโทษแล้ว. พระเถระทั้ง ๒ นั้น ไม่ได้ความสบายใจตลอด ๑๐๐ ปี เป็นผู้พร้อมเพรียงกันในวันนั้น ชวนกันว่า "มาเถิด, เราจักคร่าพระธรรมกถึกนั้นออกจากวิหารนั้น" แล้วหลีกไป ได้ถึงวิหารนั้นโดยลำดับ. แม้พระธรรมกถึกเห็นพระเถระทั้ง ๒ แล้ว เข้าไปใกล้เพื่อรับบาตรและจีวร. พระเถระทั้ง ๒ ชี้พูดว่า "ท่านไม่ควรจะอยู่ในวิหารนี้ (ต่อไป)." พระธรรมกถึกนั้นไม่อาจดำรงอยู่ได้ ออกหนีไปในทันใดนั้นเอง. ครั้งนั้น สมณธรรมที่เธอบำเพ็ญแล้วสิ้นสองหมื่นปี มิได้อาจเพื่อจะทรงเธอไว้ได้. เธอเคลื่อนจากอัตภาพนั้นแล้วเกิดในอเวจี ไหม้อยู่สิ้นพุทธันดรหนึ่ง มีอัตภาพมีประการดังกล่าวแล้วเสวยทุกข์อยู่ที่ภูเขาคิชฌกูฏในบัดนี้.

[พระศาสดาตรัสพระธรรมเทศนา]

พระศาสดา ครั้นทรงนำบุรพกรรมนี้ ของสูกรเปรตนั้นมาแล้ว ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย ธรรมดาว่าภิกษุ พึงเป็นผู้เข้าไปสงบด้วยกาย เป็นต้น" แล้วตรัสพระคาถานี้ว่า :-

**"บุคคลผู้มีปกติรักษาวาจา สำรวมดีแล้วด้วยใจ**
**และไม่ควรทำอกุศลด้วยกาย พึงยังกรรมบถทั้ง ๓**
**เหล่านี้ให้หมดจด พึงยินดีทางที่ท่านผู้แสวงหาคุณ**
**ประกาศแล้ว."**

[แก้อรรถ]

ความแห่งพระคาถานั้นว่า "บุคคล ชื่อว่าผู้มีปกติตามรักษา วาจา เพราะเว้นวจีทุจริต[๑] ๔, ชื่อว่าสำรวมใจแล้วด้วยดี เพราะไม ยังมโนทุจริตมีอภิชฌาเป็นต้นให้เกิดขึ้น, และเมื่อละกายทุจริต มี ปาณาติบาตเป็นต้น ชื่อว่าไม่ควรทำอกุศลด้วยกาย, พึงยังกรรมบถ ๓ เหล่านั่น ให้หมดจดด้วยอาการอย่างนี้; ก็เมื่อให้หมดจดได้อย่างนั้น ชื่อว่าพึงยินดีมรรคมีองค์ ๘ อันท่านผู้แสวงหาคุณทั้งหลาย มีพระ-พุทธเจ้าเป็นต้น ผู้แสวงหากองแห่งศีลเป็นต้น ประกาศแล้ว.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มี โสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องสูกรเปรต จบ.

๑. วจีทุจริต ๔ คือ ๑. พูดเท็จ ๒. พูดหยาบ ๓. พูดส่อเสียด ๔. พูดเพ้อเจ้อ คือ ตัดเสียซึ่งประโยชน์ตนและคนอื่น.

## ๕. เรื่องพระโปฐิลเถระ* [ ๒๐๘ ]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ที่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระเถระนามว่า โปฐิละ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"โยคา เว"** เป็นต้น.

[รู้มากแต่เอาตัวไม่รอด]

ดังได้สดับมา พระโปฐิละนั้นเป็นผู้ทรงพระไตรปิฎกในศาสนาของพระพุทธเจ้า ๗ พระองค์ บอกธรรมแก่ภิกษุ ๕๐๐ รูป. พระศาสดาทรงดำริว่า "ภิกษุนี้ ย่อมไม่มีแม้ความคิดว่า 'เราจักทำการสลัดออกจากทุกข์แก่ตน; เราจักยังเธอให้สังเวช."

จำเดิมแต่นั้นมา พระองค์ย่อมตรัสกะพระเถระนั้น ในเวลาที่พระเถระมาสู่ที่บำรุงของพระองค์ว่า "มาเถิด คุณใบลานเปล่า, นั่งเถิด คุณใบลานเปล่า, ไปเถิด คุณใบลานเปล่า, แม้ในเวลาที่พระเถระลุกไป ก็ตรัสว่า "คุณใบลานเปล่า ไปแล้ว. พระโปฐิละนั้นคิดว่า "เราย่อมทรงไว้ซึ่งพระไตรปิฎกพร้อมทั้งอรรถกถา, บอกธรรมแก่ภิกษุ ๕๐๐ รูป ถึง ๑๘ คณะใหญ่, ก็เมื่อเป็นเช่นนั้น พระศาสดายังตรัสเรียกเราเนือง ๆ ว่า 'คุณใบลานเปล่า' พระศาสดาตรัสเรียกเราอย่างนี้ เพราะความไม่มีคุณวิเศษ มีฌานเป็นต้นแน่แท้." ท่านมีความสังเวชเกิดแล้ว จึงคิดว่า "บัดนี้ เราจักเข้าไปสู่ป่าแล้วทำสมณธรรม" จัดแจงบาตรและจีวรเองทีเดียว ได้ออกไปพร้อมด้วยภิกษุผู้เรียนธรรมแล้วออกไปภายหลังภิกษุทั้งหมดในเวลาใกล้รุ่ง. พวก

* พระมหาหนูหล้า ป. ธ. ๖ วัดปทุมวนาราม แปล.

ภิกษุนั่งสาธยายอยู่ในบริเวณ ไม่ได้กำหนดท่านว่า "อาจารย์." พระเถระไปสิ้นสองพันโยชน์แล้ว, เข้าไปหาภิกษุ ๓๐ รูป ผู้อยู่ในอาวาสราวป่าแห่งหนึ่ง ไหว้พระสังฆเถระแล้ว กล่าวว่า "ท่านผู้เจริญของท่านจงเป็นที่พึ่งของพระผม."

พระสังฆเถระ. "ผู้มีอายุ ท่านเป็นพระธรรมกถึก, สิ่งอะไรชื่อว่าอันพวกเราพึงทราบได้ ก็เพราะอาศัยท่าน, เหตุไฉนท่านจึงพูดอย่างนี้ ?

พระโปฐิละ. ท่านผู้เจริญ ขอท่านจงอย่าทำอย่างนี้, ขอท่านจงเป็นที่พึงของกระผม.

[วิธีขจัดมานะของพระโปฐิละ]

ก็พระเถระเหล่านั้นทั้งหมด ล้วนเป็นพระขีณาสพทั้งนั้น. ลำดับนั้น พระมหาเถระ ส่งพระโปฐิละนั้นไปสู่สำนักพระอนุเถระ ด้วยคิดว่า "ภิกษุนี้มีมานะ เพราะอาศัยการเรียนแท้." แม้พระอนุเถระนั้นก็กล่าวกะพระโปฐิละนั้น อย่างนั้นเหมือนกัน. ถึงพระเถระทั้งหมดเมื่อส่งท่านไปโดยทำนองนี้ ก็ส่งไปสู่สำนักของสามเณรผู้มีอายุ ๗ ขวบผู้ใหม่กว่าสามเณรทั้งหมด ซึ่งนั่งทำกรรมคือการเย็บผ้าอยู่ในที่พักกลางวัน. พระเถระทั้งหลายนำมานะของท่านออกได้ ด้วยอุบายอย่างนี้.

[พระโปฐิละหมดมานะ]

พระโปฐิละนั้น มีมานะอันพระเถระทั้งหลายนำออกแล้ว จึงประคองอัญชลีในสำนักของสามเณรแล้วกล่าวว่า "ท่านสัตบุรุษ ขอ

ท่านจงเป็นที่พึ่งของผม."

สามเณร. ตายจริง ท่านอาจารย์ ท่านพูดอะไรนั้น, ท่านเป็นคนแก่ เป็นพหูสูต, เหตุอะไร ๆ พึงเป็นกิจอันผมควรรู้ในสำนักของท่าน.

พระโปฐิละ. ท่านสัตบุรุษ ท่านอย่าทำอย่างนี้, ขอท่านจงเป็นที่พึ่งของผมให้ได้.

สามเณร. ท่านขอรับ หากท่านจักเป็นผู้อดทนต่อโอวาทได้ไซร้, ผมจักเป็นที่พึ่งของท่าน.

พระโปฐิละ. ผมเป็นได้ ท่านสัตบุรุษ, เมื่อท่านกล่าวว่า 'จงเข้าไปสู่ไฟ,' ผมจักเข้าไปแม้สู่ไฟได้ทีเดียว.

[พระโปฐิละปฏิบัติตามคำสั่งสอนของสามเณร]

ลำดับนั้น สามเณร จึงแสดงสระ ๆ หนึ่งในที่ไม่ไกล แล้วกล่าวกะท่านว่า "ท่านขอรับ ท่านนุ่งห่มตามเดิมนั่นแหละ จงลงไปสู่สระนี้." จริงอยู่ สามเณรนั้น แม้รู้ความที่จีวร ๒ ชั้น ซึ่งมีราคามากอันพระเถระนั้นนุ่งห่มแล้ว เมื่อจะทดลองว่า "พระเถระจักเป็นผู้อดทนต่อโอวาทได้หรือไม่" จึงกล่าวอย่างนั้น. แม้พระเถระก็ลงไปด้วยคำ ๆ เดียวเท่านั้น. ลำดับนั้น ในเวลาที่ชายจีวรเปียก สามเณรจึงกล่าวกะท่านว่า "มาเถิด ท่านขอรับ" แล้วกล่าวกะท่านผู้มายืนอยู่ด้วยคำ ๆ เดียวเท่านั้นว่า "ท่านผู้เจริญ ในจอมปลวกแห่งหนึ่งมีช่องอยู่ ๖ ช่อง, ในช่องเหล่านั้น เหี้ยเข้าไปภายใน โดยช่อง ๆ หนึ่ง, บุคคลผู้ประสงค์จะจับมัน จึงอุดช่องทั้ง ๕ นอกนี้ ทำลายช่องที่ ๖ แล้ว

จึงจับเอาโดยช่องที่มันเข้าไปนั่นเอง; บรรดาทวารทั้ง ๖ แม้ท่านจงปิดทวาร ๕ ที่เหลืออย่างนั้นแล้ว จงเริ่มตั้งกรรม[๑]ไว้ในมโนทวาร." ด้วยนัยมีประมาณเท่านี้ ความแจ่มแจ้ง ได้มีแก่ภิกษุผู้เป็นพหูสูต ดุจการลุกโพลงขึ้นแห่งดวงประทีปฉะนั้น. พระโปฐิละนั้น กล่าวว่า "ท่านสัตบุรุษ คำมีประมาณเท่านี้แหละพอละ" แล้วจึงหยั่งญาณลงในกรชกาย[๒] ปรารภสมณธรรม.

[ทางเจริญและทางเสื่อมแห่งปัญญา]

พระศาสดา ประทับนั่งในที่สุดประมาณ ๑๒๐ โยชน์เทียว ทอดพระเนตรดูภิกษุนั้นแล้ว ดำริว่า "ภิกษุนี้จะเป็นผู้มีปัญญา (กว้างขวาง) ดุจแผ่นดิน ด้วยประการใดแล; การที่เธอตั้งตนไว้ด้วยประการนั้นนั่นแล ย่อมสมควร." แล้วทรงเปล่าพระรัศมีไป ประหนึ่งตรัสอยู่กับภิกษุนั้น ตรัสพระคาถานี้ว่า :-

**"ปัญญาย่อมเกิดเพราะการประกอบแล, ความ**
**สิ้นไปแห่งปัญญาเพราะการไม่ประกอบ, บัณฑิต**
**รู้ทาง ๒ แพร่แห่งความเจริญ และความเสื่อม**
**นั่นแล้ว พึงตั้งตนไว้โดยประการที่ปัญญาจะเจริญ**
**ขึ้นได้."**

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **โยคา** ความว่า เพราะการกระทำไว้ในใจโดยอุบายอันแยบคายในอารมณ์ ๓๘.

๑. คำว่า กรรม ในที่นี้ ได้แก่ บริกรรม หรือกัมมัฏฐาน. ๒. แปลว่าในกายบังเกิดด้วยธุลีมีในสรีระ.

คำว่า **'ภูริ'** นั่น เป็นชื่อว่าแห่งปัญญาอันกว้างขวาง เสมอด้วยแผ่นดิน. ความพินาศ ชื่อว่า ความสิ้นไป.

สองบทว่า **เอตํ เทฺวธาปถํ** คือ ซึ่งการประกอบและการไม่ประกอบนั่น.

บาทพระคาถาว่า **ภวาย วิภวาย จ** คือ แห่งความเจริญและความไม่เจริญ.

บทว่า **ตถตฺตานํ** ความว่า บัณฑิตพึงตั้งตนไว้ โดยประการที่ปัญญากล่าวคือภูรินี้จะเจริญขึ้นได้.

ในกาลจบพระคาถา พระโปฐิลเถระ ตั้งอยู่ในพระอรหัตแล้วดังนี้.

เรื่องพระโปฐิลเถระ จบ.

### ๖. เรื่องพระเถระแก่* [ ๒๐๙ ]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุแก่หลายรูป ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"วนํ ฉินฺทถ"** เป็นต้น.

[พวกกุฎุมพีละฆราวาสออกบวช]

ได้ยินว่า ภิกษุเหล่านั้น ในเวลาเป็นคฤหัสถ์เป็นกุฎุมพี เป็นผู้มั่งคั่ง มีทรัพย์มาก ในกรุงสาวัตถี เป็นสหายกันและกัน ทำบุญร่วมกัน ฟังธรรมเทศนาของพระศาสดาแล้ว คิดว่า "พวกเราเป็นคนแก่, ประโยชน์อะไรด้วยการอยู่ครองเรือนของพวกเรา" ดังนี้แล้ว ทูลขอบรรพชากะพระศาสดา บวชแล้ว, แต่เพราะความเป็นความแก่ ไม่สามารถเล่าเรียนธรรมได้ จึงให้คนสร้างบรรณศาลาไว้ในที่สุดวิหาร แล้วอยู่รวมกัน, แม้เมื่อเที่ยวไปบิณฑบาต โดยมากก็ไปเรือนของบุตรและภรรยานั่นแหละแล้วฉัน.

[พวกภิกษุแก่ร้องไห้รำพันถึงอุบาสิกา]

ในภิกษุเหล่านั้น ภิกษุรูปหนึ่ง มีภรรยาเก่าชื่อว่านางมธุรปาณิกา. นางได้มีอุปการะแก่ภิกษุเหล่านั้นแม้ทุกรูป; เพราะฉะนั้น ภิกษุแม้ทุกรูป ถืออาหารที่ตนได้แล้ว ไปนั่งฉันที่เรือนของนางนั่นแหละ ฝ่ายนางก็ถวายแกงและกับ แก่ภิกษุเหล่านั้น ตามที่จัดไว้.

นางอันอาพาธชนิดใดชนิดหนึ่งถูกต้องแล้ว ได้ทำกาละแล้ว ลำดับนั้น พระเถระแก่เหล่านั้น ประชุมกันในบรรณศาลาของพระเถระ

* พระมหาหนูหล้า ป. ธ. ๖ วัดปทุมวนาราม แปล.

ผู้สหาย กอดคอกันและกัน ร้องไห้รำพันอยู่ว่า "อุบาสิกาผู้มีรสมือ อันอร่อยทำกาละเสียแล้ว." และอันภิกษุทั้งหลายวิ่งเข้าไปโดยรอบ แล้วถามว่า "นี่เรื่องอะไรกัน ? ท่าน" จึงกล่าวว่า "ท่านผู้เจริญ ภรรยาเก่าของสหายของพวกผมทำกาละเสียแล้ว, นางเป็นผู้มีอุปการะ แก่พวกผมเหลือเกิน, บัดนี้พวกผมจักได้ผู้เห็นปานนั้นแต่ไหน, พวก ผมร้องไห้เพราะเหตุนี้."

[พระศาสดาตรัสกากชาดกแก่ภิกษุทั้งหลาย]

ภิกษุทั้งหลายสนทนากันในโรงธรรมแล้ว. พระศาสดาเสด็จ มาแล้ว ตรัสถามว่า "ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอนั่งประชุมกันด้วย เรื่องอะไรหนอ ? ในบัดนี้ " เมื่อภิกษุกราบทูลว่า "ด้วยเรื่อง ชื่อนี้" จึงตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย ไม่ใช่แต่ในบัดนี้เท่านั้น, แม้ใน กาลก่อน เมื่อนางมธุรปาณิกานั้น เกิดในกำเนิดกา เที่ยวไปริมฝั่ง สมุทร ถูกลูกคลื่นสมุทร (ซัด) เข้าไปสู่สมุทรให้ตายแล้ว ภิกษุ เหล่านั้น (เกิด) เป็นกา ร้องไห้ร่ำไรแล้ว, คิดว่า 'พวกเราจักนำ นางกานั้นไป,' จึงพากันวิดมหาสมุทรด้วยจะงอยปาก ลำบากแล้ว," ทรงนำอดีตนิทานมาแล้ว ตรัสกาก[๑]ชาดกให้พิสดารว่า :-

**"เออก็ คางของพวกเราล้าแล้ว, และปากซีด,**
**พวกเราจงงดเสียเถิด พวกเรา (วิดต่อไปก็)**
**ไม่สำเร็จ, เพราะห้วงน้ำใหญ่ ยังเต็มอยู่อย่างเดิม."**

แล้วตรัสเรียกภิกษุเหล่านั้นมา ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอ

๑. ขุ. ชา เอก. ๒๗/๔๒ ตทฏฺฐกถา. ๒/๓๙๓.

อาศัยป่า คือ ราคะ โทสะ และโมหะ จึงถึงทุกข์นี้, การที่พวกเธอตัดป่านั้นเสีย ควร, พวกเธอจักเป็นผู้หมดทุกข์ได้ด้วยอาการอย่างนั้น" แล้วได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า :-

**"ท่านทั้งหลายจงตัดกิเลสดุจป่า อย่าตดต้นไม้,**
**ภัยย่อมเกิดแต่กิเลสดุจป่า, ภิกษุทั้งหลาย ท่าน**
**ทั้งหลาย จงตัดกิเลสดุจป่า และดุจหมู่ไม้ตั้งอยู่**
**ในป่าแล้ว เป็นผู้ไม่มีกิเลสดุจป่าเถิด; เพราะ**
**กิเลสดุจหมู่ไม้ตั้งอยู่ในป่า ถึงมีประมาณนิดหน่อย**
**ของนรชน ยังไม่ขาดในนารีทั้งหลายเพียงใด,**
**เขาเป็นเหมือนลูกโคที่ยังดื่มน้ำนม มีใจปฏิพันธ์ใน**
**มารดาเพียงนั้น."**

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **มา รุกขํ** ความว่า ก็เมื่อพระศาสดาตรัสว่า "ท่านทั้งหลายจงตัดป่า,' ภิกษุเหล่านั้นผู้บวชยังไม่นาน ความคิดในความเป็นผู้ใคร่เพื่อตัดต้นไม้จะเกิดขึ้นว่า "พระศาสดาย่อมให้พวกเราถือมีดเป็นต้นตัดป่า;" เมื่อเป็นเช่นนั้น พระศาสดาเมื่อจะทรงห้ามภิกษุเหล่านั้นว่า "เราพูดคำนั่น หมายเอาป่าคือกิเลสมีราคะเป็นต้น (ต่างหาก), มิได้พูดหมายเอาต้นไม้" จึงตรัสว่า "อย่าตัดต้นไม้."

บทว่า **วนโต** ความว่า ภัยแต่สัตว์ร้ายมีสีหะเป็นต้น ย่อมเกิดจากป่าตามปกติ ฉันใด; แม้ภัยมีชาติเป็นต้น ย่อมเกิดจากป่ากิเลส

ฉันนั้น.

ในสองบทว่า **วนํ วนฏฺธญฺจ** นี้ พึงทราบวินิจฉัยว่า ต้นไม้ใหญ่ ชื่อว่าป่า, ต้นไม้เล็กที่ตั้งอยู่ในป่านั้น ชื่อว่าหมู่ไม้ตั้งอยู่ในป่า; อีกอย่างหนึ่ง ต้นไม้ที่เกิดก่อน ชื่อว่าป่า, ที่เกิดต่อ ๆกันมา ชื่อว่า หมู่ไม้ตั้งอยู่ในป่า (ฉันใด); กิเลสใหญ่ ๆ อันคร่าสัตว์ไว้ในภพ ชื่อว่า กิเลสดุจป่า, กิเลสที่ให้ผลในปัจจุบัน ชื่อว่ากิเลสดุจหมู่ไม้ตั้งอยู่ในป่า; อีกอย่างหนึ่ง กิเลสที่เกิดก่อน ชื่อว่า กิเลสดุจป่า, ที่เกิดต่อ ๆ มา ชื่อว่า กิเลสดุจหมู่ไม้ตั้งอยู่ในป่าฉันนั้นเหมือนกัน. ก็กิเลสชาตแม้ทั้ง ๒ อย่างนั้น อันพระโยคีพึงตัดด้วยญาณที่สัมปยุตด้วยมรรคที่ ๔, เพราะ เหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า "จงตัดกิเลสดุจป่า และดุจหมู่ไม้ ตั้งอยู่ในป่า."

สองบทว่า **นิพฺพาน โหถ** แปลว่า ท่านทั้งหลายจงเป็นผู้ไม่มี กิเลสเถิด.

สองบทว่า **ยาวญฺหิ วนฏฺโธ** ความว่า หมู่ไม้ที่ตั้งอยู่ในป่า คือกิเลสนั่น ถึงมีประมาณนิดหน่อย ของนรชน ยังไม่ขาดในนารี ทั้งหลาย เพียงใด, เขาก็เป็นเหมือนลูกโคตัวยังดื่มน้ำนม มีใจปฏิพัทธ์ คือมีจิตข้องในมารดา เพียงนั้น.

ในเวลาจบเทศนา พระเถระแก่เหล่านั้น ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล แล้ว, เทศนาได้มีประโยชน์ แม้แก่บุคคลผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล้ว.

เรื่องพระเถระแก่ จบ.

## ๗. เรื่องสัทธิวิหาริกของพระสารีบุตรเถระ* [ ๒๑๐ ]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภสัทธิวิหาริกของพระสารีบุตรเถระ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"อุจฺฉินฺท"** เป็นต้น.

[มาณพบวชแล้วได้กัมมัฏฐานไม่ถูกอัธยาศัย]

ได้ยินว่า บุตรของนายช่างทองคนหนึ่ง มีรูปสวย บวชในสำนักของพระเถระแล้ว. พระเถระดำริว่า "พวกคนหนุ่ม มีราคะหนา" แล้วได้ให้อสุภกัมมัฏฐานแก่เธอ เพื่อกำจัดราคะ. แต่กัมมัฏฐานนั้นไม่เป็นที่สบายสำหรับท่าน; เพราะเหตุนั้น ท่านเข้าไปสู่ป่าแล้ว พยายามอยู่สิ้น ๓ เดือน ไม่ได้แม้ซึ่งบุคคลมาตรว่าความเป็นผู้มีจิตแน่แน่วแล้ว จึงมาสู่สำนักของพระเถระอีก, เมื่อพระเถระกล่าวว่า "คุณ กัมมัฏฐานปรากฏแก่เธอแล้วหรือ ?" จึงบอกความเป็นไปนั้น. ครั้งนั้น พระเถระกล่าว (กะท่าน) ว่า "การถึงการปลงใจว่า 'กัมมัฏฐานไม่สำเร็จ,' ดังนี้ ย่อมไม่สมควร" แล้วบอกกัมมัฏฐานนั้นแหละให้ดีขึ้นอีก แล้วได้ให้แก่ท่าน. แม้ในวาระที่ ๒ ท่านก็ไม่อาจยังคุณวิเศษอะไร ๆ ให้เกิดขึ้นได้ จึง (กลับ) มาบอกแก่พระเถระ. แม้พระเถระบอกกัมมัฏฐานนั้นเองทำให้มีเหตุมีอุปมา. ท่านก็มาบอกความที่กัมมัฏฐานไม่สำเร็จแม้อีก. พระเถระคิดว่า "ภิกษุผู้ทำ

๑. พระมหาหนูหล้า ป. ธ. ๖ วัดปทุมวนาราม แปล.

(ความเพียร) ย่อมทราบนีวรณธรรม มีความพอใจในกามเป็นต้น ซึ่งมีอยู่ในตนว่า 'มีอยู่' และที่ไม่มีว่า 'ไม่มี;' ภิกษุแม้นี้ เป็นผู้ทำ (ความเพียร) มิใช่เป็นผู้ไม่ทำ, เป็นผู้ปฏิบัติ มิใช่เป็นผู้ไม่ปฏิบัติ; แต่เราไม่รู้อัธยาศัยของภิกษุนั่น, ภิกษุนั่นจักเป็นผู้อันพระ-พุทธเจ้าพึงแนะนำ" จึงพาท่านเข้าไปเฝ้าพระศาสดาในเวลาเย็น แล้วกราบทูลความเป็นไปนั้นทั้งหมดว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภิกษุนี้เป็นสัทธิวิหาริกของข้าพระองค์, ข้าพระองค์ให้กัมมัฏฐานชื่อนี้แก่ภิกษุนี้ ด้วยเหตุนี้."

[พระศาสดาประทานกัมมัฏฐานที่เหมาะแก่ภิกษุนั้น]

ครั้งนั้น พระศาสดาตรัสกะพระเถระนั้นว่า "ชื่อว่าอาสยานุสย-ญาณนั่น ย่อมมีแก่พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ผู้บำเพ็ญบารมีแล้ว ยังหมื่นโลกธาตุให้บันลือแล้ว ถึงความเป็นพระสัพพัญญูนั่นแล" แล้วทรงรำพึงอยู่ว่า "ภิกษุนี้บวชจากสกุลไหนหนอแล ?" ทรงทราบว่า "จากสกุลช่างทอง, ทรงพิจารณาอัตภาพที่ล่วงมาแล้ว ทรงเห็นอัตภาพ ๕๐๐ ของภิกษุนั้น อันเกิดโดยลำดับเฉพาะในสกุลช่างทอง แล้วทรงดำริว่า "ภิกษุหนุ่มนี้ ทำหน้าที่ช่างทองอยู่ตลอดกาลนาน หลอมแต่ทองมีสีสุกอย่างเดียว ด้วยคิดว่า 'เราจักทำให้เป็นดอกกัณณิกาและดอกปทุมเป็นต้น, อสุภปฏิกูลกัมมัฏฐานไม่เหมาะแก่ภิกษุหนุ่มนี้, กัมมัฏฐานที่พอใจเท่านั้น จึงจะเป็นกัมมัฏฐานที่สบายแก่เธอ" จึงตรัสว่า "สารีบุตร เธอจักเห็นภิกษุที่เธอให้กัมมัฏฐาน ลำบากแล้วตลอด ๔ เดือน บรรลุพระอรหัตในภายหลังภัตในวันนี้นั่นแหละ

เธอไปเถิด" ดังนี้แล้ว ทรงส่งพระเถระไป ทรงนิรมิตดอกปทุมทองประมาณเท่าจักรด้วยพระฤทธิ์ แล้วทรงทำให้เป็นเหมือนหลั่งหยาดน้ำจากใบและก้าน แล้วได้ประทานให้ด้วยพระดำรัสว่า "เอาเถิด ภิกษุ เธอจงถือเอาดอกปทุมนี้ไปวางไว้ที่กองทรายที่ท้ายวิหาร นั่งขัดสมาธิในที่ตรงหน้า แล้วทำบริกรรมว่า 'โลหิตกํ โลหิตกํ' (สีแดง สีแดง). เมื่อภิกษุนั้นรับดอกปทุมจากพระหัตถ์ของพระศาสดาเท่านั้น, จิตก็เลื่อมใสแล้ว. ท่านไปยังท้ายวิหารพูนทรายขึ้นแล้ว เสียบก้านดอกปทุมที่กองทรายนั้นแล้ว นั่งขัดสมาธิในที่ตรงหน้า เริ่มบริกรรมว่า "โลหิตกํ โลหิตกํ."

[ภิกษุนั้นสำเร็จคุณวิเศษ]

ครั้งนั้น นีวรณ์ทั้งหลายของท่านระงับแล้วในขณะนั้นนั่นเอง อุปจารฌานเกิดแล้ว. ท่านยังปฐมฌานให้เกิดขึ้น ในลำดับแห่งอุปจารฌานนั้น ให้ถึงความเป็นผู้ชำนาญโดยอาการ[๑] ๕ นั่งอยู่ตามเดิมเทียว บรรลุฌานทั้งหลายมีทุติยฌานเป็นต้นแล้ว นั่งเล่นฌานในจตุตถฌานที่ชำนาญอยู่.

พระศาสดา ทรงทราบว่าฌานทั้งหลายเกิดขึ้นแก่ภิกษุนั้นแล้ว ทรงพิจารณาดูว่า "ภิกษุที่จักอาจเพื่อยังคุณวิเศษอันยิ่งให้เกิดขึ้นตามธรรมดาของตนหรือหนอ ?" ทรงทราบว่า 'จักไม่อาจ' แล้วทรงอธิษฐานว่า "ขอดอกปทุมนั้นจงเหี่ยวแห้งไป" ดอกปทุมนั้นได้เหี่ยว

๑. อาการ ๕ คือ อาวัชชนะ การนึก, สมาปัชชนะ การเข้า, วุฏฐานะ การออก, อธิฏฐานะ การตั้งอยู่, ปัจจเวกขณะ การพิจารณา.

แห้งมีสีดำ เหมือนดอกปทุมที่ถูกขยี้ด้วยมือฉะนั้น ภิกษุนั้นออกจากฌานแล้ว แลดูดอกปทุมนั้น เห็นอนิจจลักษณะว่า "ทำไมหนอแลดอกปทุมนี้ถูกชรากระทบแล้วจึงปรากฏได้, แม้เมื่ออนุปาทินนกสังขารอันชรายังครอบงำได้อย่างนี้, ในอุปาทินนกสังขารก็ไม่จำพูดถึง, อันชราคงจักครอบงำอุปาทินนกสังขารแม้นี้." ก็ครั้นอนิจจลักษณะนั้นอันท่านเห็นแล้ว, ทุกขลักษณะและอนัตตลักษณะก็ย่อมเป็นอันเห็นแล้วเหมือนกัน. ภพ ๓ ปรากฏแล้วแก่ท่านดุจไฟติดทั่วแล้ว และดุจซากศพอันบุคคลผูกไว้ที่คอ.

ในขณะนั้น พวกเด็กลงสู่สระแห่งหนึ่ง ในที่ไม่ไกลภิกษุนั้น เด็ดดอกโกมุททั้งหลายแล้ว ทำให้เป็นกองไว้บนบก. ภิกษุนั้นแลดูดอกโกมุททั้งหลายบนบกและในน้ำ. ลำดับนั้น ดอกโกมุทในน้ำงดงามปรากฏแก่เธอประดุจหลั่งน้ำออกอยู่, ดอกโกมุทนอกนี้เหี่ยวแห้งแล้วที่ปลาย ๆ. ภิกษุนั้นเห็นอนิจจลักษณะเป็นต้นดีขึ้นว่า "ชราย่อมกระทบอนุปาทินนกสังขารอย่างนี้, ทำไมจึงจักไม่กระทบอุปาทินนกสังขารเล่า ?"

[จงตัดความเยื่อใย เจริญทางสงบ]

พระศาสดา ทรงทราบว่า "บัดนี้ กัมมัฏฐานปรากฏแก่ภิกษุนี้แล้ว, ประทับนั่งในพระคันธกุฎีเทียว ทรงเปล่งพระรัศมีไป. พระรัศมีนั้นกระทบหน้าภิกษุนั้น. ครั้นเมื่อท่านพิจารณาอยู่ว่า "นั่นอะไรหนอ ?" พระศาสดาได้เป็นประหนึ่งว่าเสด็จมาประทับยืนอยู่ที่ตรงหน้า. ท่านลุกขึ้นแล้วประคองอัญชลี. ลำดับนั้น พระศาสดาทรงกำหนด

ธรรมเป็นที่สบายของเธอแล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า:-

**"เธอจงตัดความเยื่อใยของตนเสีย เหมือน**
**บุคคลถอนดอกโกมุท ที่เกิดในสรทกาลด้วย**
**มือ, จงเจริญทางแห่งสันติทีเดียว, (เพราะ)**
**พระนิพพานอันพระสุคตแสดงแล้ว."**

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อุจฺฉินฺท** คือ จงตัดด้วยอรหัตตมรรค. บทว่า **สารทิกํ** ได้แก่ ที่เกิดแล้วในสรทกาล.

บทว่า **สนฺติมคฺคํ** คือ ซึ่งทางอันมีองค์ ๘ ที่ยังสัตว์ให้ถึงพระนิพพาน. บทว่า **พฺรูหย** คือ จงเจริญ. บทว่า **นิพฺพานํ** ความว่า เพราะพระนิพพานอันพระสุคตทรงแสดงแล้ว; เพราะฉะนั้น ท่านจงเจริญทางแห่งพระนิพพานนั้น.

ในเวลาจบเทศนา ภิกษุนั้น ตั้งอยู่ในพระอรหัตแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องสัทธิวิหาริกของพระสารีบุตรเถระ จบ.

## ๘. เรื่องพ่อค้ามีทรัพย์มาก* [ ๒๑๑ ]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพ่อค้ามีทรัพย์มาก ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"อิธ วสฺสํ"** เป็นต้น.

[พ่อค้าไม่ทราบความตายที่จะมาถึงตน]

ดังได้สดับมา พ่อค้านั้นบรรทุกผ้าซึ่งย้อมด้วยดอกคำ จนเต็มเกวียน ๕๐๐ เล่ม จากกรุงพาราณสีแล้ว มาสู่กรุงสาวัตถีเพื่อค้าขาย. เขาถึงฝั่งแม่น้ำแล้ว คิดว่า "พรุ่งนี้ เราจึงจักข้ามแม่น้ำ" ปลดเกวียนแล้วพักอยู่ที่ฝั่งนั้นนั่นแล. ตอนกลางคืน มหาเมฆตั้งขึ้นแล้วยังฝนให้ตก. แม่น้ำเต็มด้วยน้ำได้ทรงอยู่ตลด ๗ วัน. ถึงในพระนครพวกชนก็เล่นนักษัตรกันตลอด ๗ วัน. กิจด้วยผ้าซึ่งย้อมด้วยดอกคำไม่มี. พ่อค้าจึงคิดว่า "เรามาสู่ที่ไกล, ถ้าเราจักไปอีก, ความเนิ่นช้าก็จักมี, เราจักอยู่ทำการงานของเราในที่นี้แหละ ตลอดฤดูฝน ฤดูหนาวและฤดูร้อน แล้วขายผ้าเหล่านี้."

พระศาสดาเสด็จเที่ยวไปบิณฑบาตในพระนคร ทรงทราบจิต (ความคิด) ของเขาแล้ว ทรงทำความยิ้มแย้มให้ปรากฏ, พระอานนทเถระทูลถามเหตุแห่งการทรงยิ้มแย้ม จึงตรัสว่า "อานนท์ เธอเห็นพ่อค้ามีทรัพย์มากหรือ ?"

อานนท์. เห็น พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. เขาไม่รู้อันตรายแห่งชีวิตของตน จึงได้ตั้งจิตเพื่ออยู่

* พระมหานาค ป. ธ. ๔ วัดบรมนิวาส แปล.

ขายสิ่งของในที่นี้แหละตลอดปีนี้.

อานนท์. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็อันตรายจักมีแก่เขาหรือ ?

พระศาสดาตรัสว่า "เออ อานนท์ เขาเป็นอยู่ได้ตลอด ๗ วัน เท่านั้น ก็จักตั้งอยู่ในปากแห่งมัจจุ (ตาย)" ดังนี้แล้ว ได้ทรงภาษิต พระคาถาเหล่านี้ว่า :-

**"ความเพียรเครื่องเผากิเลส ควรทำในวันนี้**
**ทีเดียว, ใครพึงรู้ได้ว่า ' ความตายจะมีในวัน**
**พรุ่งนี้,' เพราะว่า ความผัดเพี้ยนด้วยความตาย**
**ซึ่งมีเสนาใหญ่นั้น ไม่มีเลย;[๑] มุนีผู้สงบ**
**ย่อมเรียกบุคคลผู้มีปกติอยู่อย่างนั้น มีความ**
**เพียร ไม่เกียจคร้าน ตลอดกลางวันและ**
**กลางคืน นั้นแลว่า 'ผู้มีราตรีเดียวเจริญ.[๒]"**

อานนท์. ข้าพระองค์จักไปบอกแก่เขา พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. อานนท์ เธอคุ้นเคยกัน ก็ไปเถิด.

พระเถระไปสู่ที่แห่งเกวียนแล้วเที่ยวไปเพื่อภิกษา. พ่อค้าต้อนรับ พระเถระด้วยอาหาร. ลำดับนั้น พระเถระจึงกล่าวกะพ่อค้านั้นว่า "ท่านจักอยู่ในที่นี้ ตลอดกาลเท่าไร ?"

พ่อค้า. ท่านผู้เจริญ ผมมาแต่ที่ไกล , ถ้าจักไปอีก, ความเนิ่นช้า จักมี; ผมจักอยู่ในที่นี้ ตลอดปีนี้ ขายสิ่งของ (หมด) แล้วจักไป.

๑. โน อวธารณ คือ เท่ากับเอว เช่นในคำว่า น โน สมํ อตฺถิ ตถาคเตน.
๒. ม. อุป. ๑๔/๓๔๘

อานนท์. อุบาสก อันตรายแห่งชีวิตรู้ได้ยาก, การทำความไม่ประมาท จึงจะควร.

พ่อค้า. ท่านผู้เจริญ ก็อันตรายจักมีหรือ ?

อานนท์. เออ อุบาสก, ชีวิตของท่านจักเป็นไปได้ตลอด ๗ วันเท่านั้น.

เขาเป็นผู้มีใจสังเวชแล้ว นิมนต์ภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ถวายมหาทานตลอด ๗ วัน แล้วรับบาตรเพื่อประโยชน์แก่การอนุโมทนา.

[คนเขลาย่อมไม่รู้อันตรายแห่งชีวิต]

ลำดับนั้น พระศาสดาเมื่อทรงทำอนุโมทนาแก่เขา ตรัสว่า "อุบาสก ธรรมดาบัณฑิต คิดว่า 'เราจักอยู่ในที่นี้นี่แหละตลอดฤดูฝนเป็นต้น, จักประกอบการงานชนิดนี้ ๆ' ย่อมไม่ควร, ควรคิดถึงอันตรายแห่งชีวิตของตนเท่านั้น" ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า :-

**"คนพาลย่อมคิดว่า 'เราจักอยู่ในที่นี้ตลอด**
**ฤดูฝน, จักอยู่ในที่นี้ ในฤดูหนาวและฤดูร้อน'**
**หารู้อันตรายไม่."**

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า **อิธ วสฺสํ** ความว่า เราจักอยู่ทำการงานชนิดนี้ ๆ ในที่นี้ ตลอดฤดูฝน ๔ เดือน.

บทว่า **เหมนฺตคิมฺหิสุ** ความว่า คนพาลผู้ไม่รู้ประโยชน์อันเป็นไปในทิฏฐธรรมและสัมปรายภพ ย่อมคิดอย่างนี้ว่า "เราจักอยู่

ทำการงานชนิดนี้ ๆ ในที่นี้นี่แหละ ตลอด ๔ เดือน แม้ในฤดูหนาวและฤดูร้อน."

บทว่า **อนฺตรายํ** ความว่า ย่อมไม่รูปจักอันตรายแห่งชีวิตของตนว่า "เราจักตายในกาล ในประเทศ หรือในวัยชื่อโน้น."

ในกาลจบเทศนา พ่อค้านั้นดำรงอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว, เทศนาได้มีประโยชน์ แม้แก่บุคคลที่ประชุมกันแล้ว. ฝ่ายพ่อค่าตามส่งเสด็จพระศาสดาแล้ง กลับมานอนบทที่นอน ด้วยคิดว่า "ดูเหมือนโรคในศีรษะจะเกิดขึ้นแก่เรา," นอนแล้วด้วยอาการนั้นแหละทำกาละแล้วบังเกิดในดุสิตวิมาน ดังนี้แล.

เรื่องพ่อค้ามีทรัพย์มาก จบ.

### ๙. เรื่องนางกิสาโคตมี * [ ๒๑๒ ]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภนางกิสาโคตมี ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"ตํ ปุตฺตปสุสมฺมตฺตํ "** เป็นต้น.

[ความตายเป็นของเที่ยง]

เรื่องข้าพเจ้ากล่าวให้พิสดารไว้แล้ว ในการพรรณนาพระคาถาในสหัสสวรรค ว่า:-

**"ก็ผู้ใดไม่เห็นบทอันไม่ตาย พึงเป็นอยู่สิ้น ๑๐๐**
**ปี, ความเป็นอยู่วันเดียว ของผู้เห็นอมตบท ยัง**
**ประเสริฐกว่าความเป็นอยู่ของผู้นั้น."**

ก็ในคราวนั้น พระศาสดาตรัสว่า "กิสาโคตมี เมล็ดพันธุ์ผักกาดประมาณหยิบมือหนึ่ง ท่านได้แล้วหรือ ?"

กิสาโคตมี. ไม่ได้ พระเจ้าข้า, (เพราะ) ในบ้านทั้งสิ้น คนตายแหละมีมากกว่าคนเป็นอยู่.

[มัจจุย่อมพานระไปเหมือนห้วงน้ำใหญ่]

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสกะนางว่า "ท่านเข้าใจว่า 'บุตรของเราเท่านั้น ตายแล้ว,' ความตายนั่น เป็นธรรมเที่ยงแท้ของสรรพสัตว์, เพราะมัจจุราชคร่าสรรพสัตว์ ผู้มีอัธยาศัยยังไม่เต็มเปี่ยมเท่านั้น ซัดลงไปในสมุทรคือบาย ดุจห้วงน้ำใหญ่ ฉะนั้น" ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า :-

* พระมหาลัภ ป. ธ.๘ (ปัจจุบันเป็น พระปิยทัสสี) วัดบรมนิวาส แปล.

**"มัจจุ พานระนั้น ผู้มัวเมาในบุตรและปศุสัตว์**
**ผู้มีใจข้องในอารมณ์ต่าง ๆ ไป เหมือนห้วงน้ำ**
**ใหญ่ พัดเอาชาวบ้านผู้หลับไป ฉะนั้น."**

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า **ตํ ปุตฺตปสุสมฺมตํ** ความว่า ซึ่งนระนั้นผู้ได้บุตรและปศุสัตว์ทั้งหลาย ซึ่งถึงพร้อมด้วยรูปและกำลังเป็นต้นแล้ว มัวเมาคือประมาทแล้ว ด้วยบุตรและปศุสัตว์ทั้งหลายอย่างนี้ว่า "บุตรของเรามีรูปสวย มีกำลังสมบูรณ์ ฉลาด สามารถกิจทุกอย่าง, โคของเรามีรูปงาม ปราศจากโรค สามารถนำของไปได้มาก, แม่โคของเรา มีน้ำนมมาก."

บทว่า **พฺยาสตฺตมนสํ** ความว่า ชื่อว่าผู้มีใจข้องแล้ว (ในอารมณ์) เพราะได้บรรดาเงินและทองเป็นต้น หรือสมณบริขารทั้งหลาย มีบาตรและจีวรเป็นต้น บางอย่างเท่านั้นแล้ว ปรารถนาให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไปกว่านั้น. อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่าผู้มีใจข้องในอารมณ์ต่าง ๆ เพราะข้องอยู่ในบรรดาอารมณ์ทั้งหลาย ที่จะพึงรู้ด้วยจักษุเป็นต้น หรือบรรดาสมณบริขารทั้งหลาย มีประการดังกล่าวแล้ว ในอารมณ์และบริขารอันตนได้แล้ว นั่นแล.

สองบทว่า **สุตฺตํ คามํ** ได้แก่หมู่สัตว์ผู้เข้าถึงความหลับ.

บทว่า **มโหโฆว** เป็นต้น ความว่า ห้วงมหานทีใหญ่ ทั้งลึกทั้งกว้าง พัดชาวบ้านเห็นปานนั้นไปหมด โดยที่สุดแม้สุนัข ก็มิให้เหลือไว้ ฉันใด; มัจจุย่อมพานระมีประการดังกล่าวแล้วไปฉันนั้น.

ในกาลจบเทศนา นางกิสาโคตมี ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว. เทศนาได้มีประโยชน์ แม้แก่บุคคลผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล้ว.

เรื่องนางกิสาโคตมี จบ.

๑๐. เรื่องนางปฏาจารา* [ ๒๑๓ ]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภนางปฏาจารา ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"น สนฺติ ปุตฺตา"** เป็นต้น.

[ไม่มีใครต้านทานมัจจุได้]

เรื่องข้าพเจ้ากล่าวพิสดารไว้แล้ว ในการพรรณนาพระคาถาในสหัสสวรรค ว่า :-

**"ก็ผู้ใดไม่เห็นความเกิดและความเสื่อม พึงเป็นอยู่**
**สิ้น ๑๐๐ ปี, ความเป็นอยู่วันเดียวของผู้เป็นความ**
**เกิดและความเสื่อม ยังประเสริฐกว่าความเป็นอยู่**
**ของผู้นั้น."**

ก็ในกาลนั้น พระศาสดาทรงทราบนางปฏาจาราว่ามีความโศกเบาบางแล้ว จึงตรัสว่า "ปฏาจารา ชื่อว่าปิยชนทั้งหลายมีบุตรเป็นต้น ย่อมไม่สามารถเป็นผู้ต้านทานหรือป้องกัน ของบุคคลผู้ไปสู่ปรโลกได้; เพราะฉะนั้น ชนเหล่านั้น แม้มีอยู่ ก็ชื่อว่าไม่มีแท้: อันการที่บัณฑิตชำระศีลให้หมดจดแล้ว ชำระหนทางเป็นที่ไปพระนิพพานเพื่อตนนั่นแล ย่อมควร" ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงแสดงธรรม ได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า :-

**"บัณฑิตทราบอำนาจเนื้อความว่า บุตร**
**ทั้งหลายย่อมไม่มีเพื่อต้านทาน, บิดาและพวก**

* พระมหาลัภ ป. ธ. ๘(ปัจจุบันเป็น พระปิยทัสสี) วัดบรมนิวาส แปล.

**พ้องทั้งหลาย ก็ไม่มีเพื่อต้านทาน, เมื่อบุคคล**

**ถูกความตายครอบงำแล้ว, ความต้านทานในญาติ**

**ทั้งหลายย่อมไม่มี,' ดังนี้แล้ว เป็นผู้สำรวมในศีล**

**พึงชำระทางเป็นที่ไปพระนิพพานให้หมดจดพลัน**

**ทีเดียว.[๑]"**

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ตาณาย** ความว่า เพื่อความเป็นผู้ต้านทาน คือ เพื่อประโยชน์แก่ความเป็นที่พึ่ง.

ญาติและเพื่อผู้ใจดีที่เหลือเว้นบุตรและมารดาบิดาเสีย ชื่อว่าพวกพ้อง.

บทว่า **อนฺตเกนาธิปนฺนสฺส** คือผู้ถูกความตายครอบงำ. จริงอยู่ ในปัจจุบันกาล ปิยชนทั้งหลาย มีบุตรเป็นต้น แม้เป็นผู้ต้านทานได้ ด้วยการให้ข้าวและน้ำเป็นต้น และด้วยการช่วยกิจที่เกิดขึ้นแล้ว (แต่) ในเวลาตาย ชื่อว่าย่อมไม่มีเพื่อประโยชน์แก่การต้านทาน คือเพื่อประโยชน์แก่การป้องกัน เพราะความเป็นผู้ไม่สามารถเพื่อกางกั้นความตาย โดยอุบายอะไร ๆ ได้; เพราะเหตุนั้นแล พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า **"นตฺถิ ญาตีสุ ตาณตา."**

บทว่า **เอตมตฺถวสํ** ความว่า บัณฑิตทราบเหตุนั้น กล่าวคือความที่ชนเหล่านั้น เป็นผู้ไม่สามารถ เพื่อจะเป็นผู้ต้านทานแก่กัน

๑. ใน ๒ พระคาถานี้ จะแปลแต่ต้นมาตามลำดับ คือ ไม่ต้องเติม อิติ เหมือนที่แปลไว้นี้ก็ได้.

และกันแล้ว เป็นผู้สำรวม คือรักษา ได้แก่ คุ้มครอง ด้วยปาริสุทธิ-ศีล ๔ พึงชำระทางมีองค์ ๘ เป็นที่ไปพระนิพพานให้หมดจดโดยรีบด่วน.

ในกาลจบเทศนา นางปฏาจารา ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว, ชนแม้เหล่าอื่นเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้นแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องนางปฏาจารา จบ.

มัคควรรค วรรณนา จบ.

วรรคที่ ๒๐ จบ.

## ๒๑. ปกิณณกวรรค วรรณนา

### ๑. เรื่องบุรพกรรมของพระองค์* [ ๒๑๔ ]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในเวฬุวัน ทรงปรารภบุรพกรรมของพระองค์ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"มตฺตาสุขปริจฺจาคา"** เป็นต้น.

[เกิดภัย ๓ อย่างในเมืองไพศาลี]

ความพิสดารว่า ในสมัยหนึ่ง เมืองไพศาลีได้เป็นเมืองมั่งคั่งกว้างขวาง มีชนมาก มีมนุษย์เกลื่อนกล่น. ก็ในเมืองไพศาลีนั้นได้มีกษัตริย์ครอบครองราชสมบัติตามวาระกันถึงเจ็ดพันเจ็ดร้อยเจ็ดพระองค์. ปราสาทเพื่อประโยชน์เป็นที่ประทับของกษัตริย์เหล่านั้น ก็มีประมาณเท่านั้นเหมือนกัน, เรือนยอดก็มีประมาณเท่านั้นเหมือนกัน; สถานที่รื่นรมย์และสระโบกขรณี เพื่อประโยชน์เป็นที่ประทับอยู่ในพระราชอุทยาน ก็ได้มีประมาณเท่านั้นเหมือนกัน.

โดยสมัยอื่นอีก เมืองไพศาลีนั้นได้เป็นเมืองมีภิกษาหาได้ยาก ข้าวกล้าเสียหาย. ทีแรกพวกมนุษย์ที่ขัดสนในเมืองไพศาลีนั้น ได้ตายแล้ว (มากกว่ามาก) เพราะโทษคือความหิว พวกอมนุษย์ก็เข้าไปสู่พระนคร เพราะกลิ่นซากศพของมนุษย์เหล่านั้นอันเขาทิ้งไว้ในที่

* พระมหาเฉย ป. ธ. ๗ (ต่อมาเป็น พระเทพปัญญากวี) วัดสัมพันธวงศ์ แปล.

นั้น ๆ, มนุษย์ทั้งหลายได้ตายมากกว่ามาก เพราะอุปัทวะที่เกิดจากอมนุษย์. อหิวาตกโรคเกิดขึ้นแก่สัตว์ทั้งหลาย เพราะความปฏิกูลด้วยกลิ่นศพแห่งมนุษย์เหล่านั้น. ภัย ๓ อย่าง คือ "ภัยเกิดแต่ภิกษาหาได้ยาก ๑ ภัยเกิดแต่มนุษย์ ๑ ภัยเกิดแต่โรค ๑" เกิดขึ้นแล้วด้วยประการฉะนี้.

ชาวนครประชุมกันแล้ว กราบทูลพระราชาว่า "มหาราช ภัย ๓ อย่างเกิดขึ้นแล้วในพระนครนี้, ในกาลก่อนแต่กาลนี้ จงถึงพระราชาชั้นที่ ๗ ชื่อว่าภัยเห็นปานนี้ไม่เคยเกิดขึ้นแล้ว; เพราะว่าในรัชการของพระราชาผู้ทรงธรรมทั้งหลาย ภัยเห็นปานนี้ย่อมไม่เกิดขึ้น."

พระราชารับสั่งให้ทำการประชุมแห่งชนทั้งปวงในท้องพระโรงแล้วตรัสว่า "ถ้าว่าความไม่ทรงธรรมของเรามีอยู่ไซร้, ท่านทั้งหลายจงตรวจดูซึ่งเหตุนั้น." ชาวเมืองไพศาลีตรวจดูประเพณีทุกอย่าง ไม่เห็นโทษอะไร ๆ ของพระราชา จึงกราบทูลว่า "มหาราช โทษของพระองค์ไม่มี" จึงปรึกษากันว่า "อย่างไรหนอแล ภัยของพวกเรานี้พึงถึงความสงบ ?" บรรดาชนเหล่านั้น เมื่อบางพวกกล่าวว่า "ภัยพึงถึงความสงบ ด้วยการพลีกรรม ด้วยการบวงสรวง ด้วยการกระทำมงคล," ชนเหล่านั้นทำพิธีนั้นทั้งหมด ก็ไม่อาจป้องกันได้.

ชนพวกอื่นกล่าวกันอย่างนี้ว่า "ครูทั้ง ๖ มีอานุภาพมาก, พอเมื่อครูทั้ง ๖ มาในที่นี้แล้ว, ภัยพึงสงบไป." อีกพวกหนึ่งกล่าวว่า "พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นแล้วในโลก, อันพระผู้มี-

พระภาคเจ้าพระองค์นั้นมีฤทธิ์มาก มีอานุภาพมาก ทรงแสดงธรรมเพื่อประโยชน์แก่สรรพสัตว์; เมื่อพระองค์เสด็จมาในที่นี้แล้ว, ภัยเหล่านี้พึงถึงความสงบได้." ชนแม้ทุกจำพวกชอบใจถ้อยคำของชนเหล่านั้นแล้ว กล่าวว่า "เดี๋ยวนี้พระผู้มีพระภาคองค์นั้นประทับอยู่ ณ ที่ไหนหนอแล ?"

[ชาวเมืองไพศาลีให้ไปทูลเชิญพระศาสดา]

ก็ในกาลนั้น เมื่อดิถีเป็นที่เข้าจำพรรษาใกล้เข้ามาแล้ว, พระศาสดาทรงประทานปฏิญญาแก่พระเจ้าพิมพิสาร แล้วเสด็จอยู่ในพระเวฬุวัน.

ก็โดยสมัยนั้น เจ้าลิจฉวีพระนามว่ามหาลี ทรงบรรลุโสดาปัตติผลพร้อมด้วยพระเจ้าพิมพิสารในสมาคมแห่งพระเจ้าพิมพิสาร ประทับนั่งในที่ใกล้แห่งบริษัทนั้น. ชาวเมืองไพศาลี ตระเตรียมบรรณาการใหญ่ ส่งเจ้ามหาลีลิจฉวีและบุตรของปุโรหิตไปด้วยสั่งว่า "ท่านทั้งหลาย จงยังพระเจ้าพิมพิสารให้ยินยอมแล้ว นำพระศาสดามาในพระนครนี้." เจ้ามหาลีลิจฉวีและบุตรปุโรหิตเหล่านั้นไปแล้ว ถวายบรรณาการแด่พระราชา กราบทูลความเป็นไปนั้นให้ทรงทราบแล้วอ้อนวอนว่า "มหาราช ขอพระองค์ทรงส่งพระศาสดาไปยังพระนครแห่งข้าพระองค์."

พระราชา ตรัสว่า "ท่านทั้งหลายจงรู้เอาเองเถิด" แล้วไม่ทรงรับ (บรรณาการนั้น). ชนเหล่านั้นเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถวายบังคมแล้ว ทูลอ้อนวอนว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ในเมืองไพศาลี

เกิดภัย ๓ อย่าง, เมื่อพระองค์เสด็จไป, ภัยเหล่านั้นก็สงบ, เชิญเสด็จเถิด พระเจ้าข้า, ข้าพระองค์ทั้งหลายจะไป." พระศาสดาทรงสดับคำของชนเหล่านั้นแล้ว ทรงใคร่ครวญอยู่ ก็ทรงทราบว่า "ในเมืองไพศาลี เมื่อเราสวดรตนสูตร, อาชญาจักแผ่ไปตลอดแสนโกฏิ-จักรวาล, ในกาลจบพระสูตร การบรรลุธรรมจักมีแก่สัตว์แปดหมื่นสี่พัน, ภัยเหล่านั้นก็จักสงบไป" แล้วทรงรับถ้อยคำของชนเหล่านั้น.

[พระศาสดาเสด็จเมืองไพศาลี]

พระเจ้าพิมพิสารทรงสดับข่าวว่า "นัยว่า พระศาสดาทรงรับการเสด็จไปยังเมืองไพศาลี" แล้วรับสั่งให้ทำการป่าวร้องในพระนคร เข้าไปเฝ้าพระศาสดา ทูลถามว่า "พระองค์ทรงรับการเสด็จเมืองไพศาลีหรือ พระเจ้าข้า ?" เมื่อพระศาสดาตรัสว่า "ขอถวายพระพร มหาบพิตร" ทูลว่า "ถ้ากระนั้น ขอพระองค์ทรงรอก่อน พระเจ้าข้า, ข้าพระองค์จัดแจงหนทางก่อน" แล้วรับสั่งให้ปราบพื้นที่ ๕ โยชน์ในระหว่างกรุงราชคฤห์และแม่น้ำคงคา (ต่อกัน) ให้สม่ำเสมอ ให้จัดแจงวิหารไว้ในที่โยชน์หนึ่ง ๆ จึงกราบทูลกาลเป็นที่เสด็จไปแด่พระศาสดา.

ครั้งนั้น พระศาสดา เสด็จเดินทางกับภิกษุ ๕๐๐ รูป. พระ-ราชารับสั่งให้โปรยดอกไม้ ๕ สี โดยส่วนประมาณเพียงเข้า ในระหว่างโยชน์หนึ่ง ๆ แล้วให้ยกธงชัย ธงแผ่นผ้า และต้นกล้วยเป็นต้น ให้กั้นเศวตฉัตร ๒ คันซ้อนกันแด่พระผู้มีพระภาค กั้นเศวตฉัตรแก่ภิกษุรูปละคัน ๆ พร้อมทั้งบริวาร ทรงทำบูชาด้วยดอกไม้และของหอม

เป็นต้น ทรงอาราธนาพระศาสดาให้ประทับอยู่ในวิหารแห่งหนึ่ง ๆ ถวายมหาทานแล้ว ให้เสด็จถึงฝั่งแม่น้ำคงคาโดย ๕ วัน ทรงประดับเรือในที่นั้น พลางทรงส่งข่าวไปแก่ชาวเมืองไพศาลีว่า "ชาวเมืองไพศาลีจงจัดแจงหนทาง ทำการรับรองพระศาสดาเถิด."

[ชาวเมืองไพศาลีจัดการต้อนรับพระศาสดา]

ชาวเมืองไพศาลีเหล่านั้น คิดว่า "เราทั้งหลายจักทำบูชาทวีคูณ ( ๒ เท่า) แล้วปราบพื้นที่ประมาณ ๓ โยชน์ ในระหว่างเมืองไพศาลีและแม่น้ำคงคา (ต่อกัน) ให้สม่ำเสมอ แล้วตระเตรียมเศวตฉัตรซ้อน ๆ กันด้วยเศวตฉัตร เพื่อพระผู้มีพระภาค ๔ คัน เพื่อภิกษุรูปละ ๒ คัน ทำการบูชาอยู่ ได้มายืนอยู่ที่ฝั่งแม่น้ำคงคาแล้ว.

พระเจ้าพิมพิสาร ทรงขนานเรือ ๒ ลำ ให้ทำพลับพลา ให้ประดับด้วยพวงดอกไม้เป็นต้น ปูลาดพุทธอาสน์สำเร็จด้วยรตนะทุกอย่างไว้. พระผู้มีพระภาคประทับนั่งบนพุทธอาสน์นั้น. แม้ภิกษุทั้งหลายก็ขึ้นสู่เรือ นั่งแวดล้อมพระผู้มีพระภาคแล้ว. พระราชาเมื่อตามส่งเสด็จลงไปสู่น้ำประมาณเพียงพระศอ กราบทูลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเสด็จมาตราบใด, หม่อมฉันจักอยู่ที่ฝั่งแม่น้ำคงคานี้นั่นแหละตราบนั้น" ส่งเรือไปแล้วก็เสด็จกลับ. พระศาสดาเสด็จไปในแม่น้ำคงคา สิ้นทางไกลประมาณโยชน์หนึ่งจึงถึงแดนของชาวเมืองไพศาลี.

เจ้าลิจฉวีทั้งหลาย ทรงต้อนรับพระศาสดา ลุยน้ำประมาณเพียงพระศอ นำเรือเข้ายังฝั่งแล้ว เชิญเสด็จพระศาสดาให้ลงจากเรือ. พอ

เมื่อพระศาสดาเสด็จขึ้นจากเรือเหยียบฝั่งแม่น้ำเท่านั้น, มหาเมฆตั้งขึ้นยังฝนโบกขรพรรษาให้ตกแล้ว. ในที่ทุก ๆแห่ง น้ำประมาณเพียงเข่า เพียงขา เพียงสะเอวเป็นต้น ไหลบ่าพัดพาเอาซากศพทั้งปวง ให้เข้าไปในแม่น้ำคงคาแล้ว. ภูมิภาคได้สะอาดแล้ว. เจ้าลิจฉวีทั้งหลายทูลให้พระศาสดาประทับอยู่ในที่โยชน์หนึ่ง ๆ ถวายทานทำการบูชาทวีคูณ (๒ เท่า) นำเสด็จไปสู่เมืองไพศาลี โดย ๓ วัน. ท้าวสักกเทวราช อันหมู่เทวดาแวดล้อม ได้เสด็จมาแล้ว. อมนุษย์ทั้งหลายหนีไปโดยมาก เพราะเทวดาทั้งหลายผู้มีศักดิ์ใหญ่ประชุมกันแล้ว.

[น้ำมนต์แห่งพระปริตรมีอำนาจมาก]

พระศาสดา ประทับยืนที่ประตูพระนาค ในเวลาเย็น ตรัสเรียกพระอานนทเถระมาแล้ว ตรัสว่า "อานนท์ เธอจงเรียนรตนสูตรนี้แล้ว เที่ยวไปกับเจ้าลิจฉวีกุมารทั้งหลาย ทำพระปริตร ในพระหว่างกำแพง ๓ ชั้นในเมืองไพศาลี." พระเถระเรียนรตนสูตรที่พระศาสดาประทานแล้ว เอาบาตรสำเร็จด้วยศิลาของพระศาสดาตักน้ำ ยืนอยู่ที่ประตูพระนครแล้ว. ระลึกถึงพระพุทธคุณของพระตถาคตเหล่านี้ทั้งหมด จำเดิมแต่ตั้งความเพียรไว้ ว่า "พระบารมี ๓๐ ถ้วน คือ บารมี ๑๐ อุปบารมี ๑๐ ปรมัตถบารมี ๑๐ มหาบริจาค ๕ จริยา ๓ คือ โลกัตถจริยา ๑ ญาตัตถจริยา ๑ พุทธัตถจริยา ๑ การก้าวลงสู่พระครรภ์ในภพที่สุด การประสูติ การเสด็จออกมหาภิกเนษกรมณ์ การทรงประพฤติความเพียร การชำนะมา การแทงตลอดพระ-สัพพัญญุตญาณเหนือบัลลังก์ไม้โพธิ์ การยังพระธรรมจักรให้เป็นไป

โลกุตรธรรม ๙" แล้วเข้าไปยังพระนคร เที่ยวทำปริตรในระหว่าง
กำแพงทั้ง ๓ ตลอด ๓ ยามแห่งราตรี. เมื่อคำสักว่า **"ยงฺกิญฺจิ"**
**เป็นต้น อันพระเถระนั้นกล่าวแล้วเท่านั้น, น้ำที่สาดขึ้นไปเบื้องบน**
**ตกลงบนกระหม่อมของอมนุษย์ทั้งหลาย.**

**จำเดิมแต่การกล่าวคาถาว่า "ยานีธ ภูตานิ" เป็นต้น, หยาด**
**น้ำเป็นราวกะว่าเทริดเงินพุ่งขึ้นในอากาศ แล้วตกลง ณ เบื้องบนแหง**
**มนุษย์ทั้งหลายผู้ป่วย. มนุษย์ทั้งหลายหายโรคในทันใดนั่นเอง แล้ว**
**ลุกขึ้นแวดล้อมพระเถระ. ก็จำเดิมแต่บทว่า "ยงฺกิญฺจิ" เป็นต้น**
**อันพระเถระกล่าวแล้ว อมนุษย์ทั้งหลายถูกเมล็ดน้ำกระทบแล้ว ๆ ยัง**
**ไม่หนีไปก่อน ที่อาศัยกองหยากเยื่อและส่วนแห่งฝาเรือนเป็นต้น ก็หนี**
**ไปแล้วโดยประตูนั้น ๆ, ประตูทั้งหลาย ไม่มีช่องว่างแล้ว. อมนุษย์**
**เหล่านั้น เมื่อไม่ได้โอกาส ก็ทำลายกำแพงหนีไป. มหาชนประพรม**
**ท้องพระโรงในท่ามกลางพระนครด้วยของหอมทั้งปวง ผูกผ้าเพดาน**
**อันวิจิตรด้วยดาวทองเป็นต้นในเบื้องบน ตกแต่งพุทธอาสน์ นำเสด็จ**
**พระศาสดามาแล้ว.**

**พระศาสดา ประทับนั่งบนอาสนะอันตกแต่งแล้ว. ทั้งภิกษุสงฆ์**
**ทั้งหมู่เจ้าลิจฉวีนั่งแวดล้อมพระศาสดาแล้ว. แม้ท้าวสักกเทวราชอันหมู่**
**เทวดาแวดล้อมแล้ว ได้ประทับยืนในโอกาสสมควร. ฝ่ายพระเถระ**
**เที่ยวไปสู่พระนครทั้งสิ้นโดยลำดับแล้ว มากับมหาชนผู้หายโรค ถวาย**
**บังคมพระศาสดานั่งแล้ว. พระศาสดาทรงตรวจดูบริษัทแล้ว ได้ทรง**
**ภาษิตรตนสูตรนั้นนั่นเอง. ในกาลจบเทศนา การตรัสรู้ธรรมได้มีแก่**

สัตว์แปดหมื่นสี่พันแล้ว.

พระศาสดา ทรงแสดงรตนสูตรนั้นเหมือนกัน ตลอด ๗ วัน คือ แม้ในวันรุ่งขึ้น แม้ในวันรุ่งขึ้น (ก็ทรงแสดง) อย่างนั้น ทรงทราบความที่ภัยทั้งปวงสงบแล้ว ตรัสเตือนหมู่เจ้าลิจฉวีแล้ว เสด็จออกจากเมืองไพศาลี. เจ้าลิจฉวีทั้งหลายทรงทำสักการะทวีคูณ นำเสด็จพระศาสดาไปสู่ฝั่งแม่น้ำคงคา โดย ๓ วันอีก.

[พวกพญานาคทำการบูชาพระศาสดา]

พญานาคทั้งหลายผู้เกิดในแม่น้ำคงคา คิดว่า มนุษย์ทั้งหลายย่อมทำสักการะแด่พระตถาคต, เราทั้งหลายจะทำอะไรหนอ ?" พญานาคเหล่านั้นนิรมิตเรือนสำเร็จด้วยทองคำ เงิน และแก้วมณี จัดตั้งบัลลังก์สำเร็จด้วยทองคก เงิน และแก้วมณี ทำน้ำให้ดาดายด้วยดอกปทุม ๕ สี แล้วทูลอ้อนวอนพระศาสดา เพื่อประโยชน์เสด็จขึ้นเรือนของตน ๆ ว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระองค์ทรงทำการอนุเคราะห์แม้แก่ข้าพเจ้าทั้งหลายเถิด." มนุษย์และนาคทั้งหลายย่อมทำการบูชาพระตถาคต.

เทวดาทั้งปวง ตั้งต้นแต่เทวดาผู้สถิต ณ ภาคพื้น ตลอดถึงพรหมโลกชั้นอกนิฏฐ์คิดว่า "พวกเราจะทำอะไรหนอ ?" แล้วทำสักการะ. บรรดามนุษย์และอมนุษย์เหล่านั้น นาคทั้งหลายยกฉัตรซ้อน ๆ กันขึ้นประมาณโยชน์หนึ่ง. ฉัตรที่ซ้อน ๆ กัน อันมนุษย์และอมนุษย์ทั้งหลายคือนาคภาคใต้ มนุษย์ที่พื้นดิน ภุมมัฏฐกเทวดาที่ต้นไม้ กอไม้ และภูเขาเป็นต้น อากาสัฏฐกเทวดาในกลางหาว ต่างก็ยกขึ้นแล้ว ตั้งต้น

แต่นาคภพตลอดถึงพรหมโลก โดยรอบจักรวาล ด้วยประการฉะนี้, ในระหว่างฉัตรมีธงชัย, ในระหว่างธงชัยมีธงแผ่นผ้า, ในระหว่าง ๆ แห่งธงเหล่านั้นได้มีเครื่องสักการะมีพวกดอกไม้ จุณเครื่องอบ และกระแจะเป็นต้น. เทพบุตรทั้งหลายประดับประดาด้วยเครื่องอลังการทั้งปวง ถือเพศแห่งคนเหล่ามหรสพ ป่าวร้องเที่ยวไปในอากาศ. ได้ยินว่า สมาคม ๓ แห่งเท่านั้น คือ "สมาคมในเวลาแสดงยมกปาฏิหาริย์ ๑ สมาคมในเวลาเสด็จลงจากเทวโลก ๑ สมาคมในเวลาลงสู่คงคานี้ ๑ ได้เป็นสมาคมใหญ่.

[พระเจ้าพิมพิสารให้เตรียมรับเสด็จพระพุทธเจ้าอีก]

ฝ่ายพระเจ้าพิมพิสาร ทรงตระเตรียมสักการะทวีคูณ จากสักการะอันพวกเจ้าลิจฉวีทำ ได้ทรงยืนแลดูการเสด็จมาของพระผู้มีพระภาคอยู่ที่ฝั่งโน้น. พระศาสดาทอดพระเนตรการบริจาคใหญ่ ของพระราชาทั้งหลายใน ๒ ข้างแห่งแม่น้ำคงคา และทรงทราบอัธยาศัยของสัตว์ทั้งหลายมีนาคเป็นต้น แล้วทรงนิรมิตพระพุทธนิรมิตพระองค์หนึ่ง ๆ มีภิกษุองค์ละ ๕๐๐ เป็นบริวารไว้ที่เรือลำหนึ่ง ๆ. พระผู้มีพระภาคนั้นอันหมู่นาคแวดล้อมแล้ว ได้ประทับนั่ง ณ ภายใต้แห่งเศวตฉัตรคันหนึ่ง ๆ และต้นกัลปพฤกษ์และพวงระเบียบดอกไม้. ทรงนิรมิตพระพุทธนิรมิตพระองค์หนึ่ง ๆ พร้อมทั้งบริวารในโอกาสแห่งหนึ่ง ๆ แม้ในเทวดาทั้งหลายมีเทวดาชั้นกุมมัฏฐกะเป็นต้น. เมื่อห้องจักรวาลทั้งสิ้นเกิดเป็นประหนึ่งว่า มีมหรสพอันเดียวและมีการเล่นอันเดียว ด้วยประการฉะนี้แล้ว, พระศาสดาเมื่อจะทรงทำการอนุเคราะห์แก่นาค

ทั้งหลาย ได้เสด็จขึ้นสู่เรือแก้วลำหนึ่ง แม้บรรดาภิกษุทั้งหลาย รูปหนึ่ง ๆ ก็ขึ้นสู่เรือลำหนึ่ง ๆ เหมือนกัน.

พญานาคทั้งหลาย นิมนต์ภิกษุมีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขให้เข้าไปสู่นาคภพ ฟังธรรมกถาในสำนักของพระศาสดาตลอดคืนยังรุ่ง ในวันที่ ๒ อังคาสภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ด้วยของควรเคียว ด้วยของควรบริโภคอันเป็นทิพย์. พระศาสดาทรงทำอนุโมทนา แล้วออกจากนาคภพ อันเทวดาในจักรวาลทั้งสิ้นบูชาอยู่ ทรงข้ามแม้น้ำคงคาด้วยเรือ ๕๐๐ ลำแล้ว.

พระราชาทรงต้อนรับ อัญเชิญพระศาสดาให้เสด็จลงจากเรือ ทรงทำสักการะทวีคูณ จากสักการอันเจ้าลิจฉวีทั้งหลายทำในเวลาเสด็จมา นำพระศาสดามาสู่กรุงกราชคฤห์ โดย ๕ วัน โดยนัยก่อนนั่นแล.

[พวกภิกษุชมพุทธานุภาพ]

ในวันที่ ๒ พวกภิกษุกลับจากบิณฑบาตแล้ว ในเวลาเย็น นั่งประชุมกันในโรงธรรม สนทนากันว่า "น่าชม! อานุภาพของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย, น่าประหลาดใจ ! เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายพากันเสื่อมใสในพระศาสดา; พระราชาทั้งหลายทรงทำพื้นที่ให้สม่ำเสมอในหนทาง ๘ โยชน์ ทั้งฝั่งนี้ฝั่งโน้นแห่งแม่น้ำคงคา เกลี่ยทรายลง ลาดดอกไม้มีสีต่าง ๆ โดยส่วยสูงประมาณเพียงเข่า ด้วยความเลื่อมใสอันไปแล้วในพระพุทธเจ้า, น้ำในแม้น้ำคงคาก็ดาดาษ ด้วยดอกปทุม ๕ สี ด้วยอานุภาพนาค, เทวดาทั้งหลายก็ยกฉัตรซ้อน ๆ กันขึ้นตลอดถึงอกนิฏฐภพ, ห้องจักรวาลทั้งสิ้นเกิดเป็นเพียงดังว่ามีเครื่องประดับเป็น

อันเดียว และมีมหรสพเป็นอันเดียว."

พระศาสดา เสด็จมาแล้ว ตรัสถามว่า "ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ เธอทั้งหลายนั่งประชุมกันด้วยกถาอะไรหนอ ?" เมื่อภิกษุเหล่านั้น กราบทูลว่า "ด้วยกถาชื่อนี้," จึงตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย เครื่องบูชา และสักการะนี้ มิได้บังเกิดขึ้นแก่เราด้วยพุทธานุภาพ, มิได้เกิดขึ้นด้วย อานุภาพนาคและเทวดาและพรหม, แต่ว่าเกิดด้วยอานุภาพแห่งการ บริจาคมีประมาณน้อยในอดีต" อันภิกษุทั้งหลายทูลอ้อนวอนแล้ว ใคร่จะประกาศเนื้อความนั้น จึงทรงนำอดีตนิทานมาตรัสว่า:-

[เรื่องสุสิมมาณพ]

"ในอดีตกาล ในเมืองตักกสิลา ได้มีพราหมณ์คนหนึ่ง ชื่อ สังขะ. เขามีบุตร (คนหนึ่ง) เป็นมาณพชื่อสุสิมะ มีอายุย่างเข้า ๑๖ปี. ในวันหนึ่ง สุสิมมาณพนั้นเข้าไปหาบิดาแล้ว กล่าวว่า "พ่อ ผมปรารถนาจะเข้าไปสู่เมืองพาราณสีท่องมนต์." ลำดับนั้น บิดากล่าว กะเขาว่า "พ่อ ถ้ากระนั้น พราหมณ์ชื่อโน้นเป็นสหายของพ่อ เจ้า จงไปสู่สำนักของสหายนั้น แล้วเรียนเถิด." เขารับคำว่า "ดีละ" แล้วถึงเมืองพาราณสีโดยลำดับ เข้าไปหาพราหมณ์นั้นแล้ว บอก ความที่ตนอันบิดาส่งมาแล้ว.

ลำดับนั้น พราหมณ์นั้นรับเขาไว้ ด้วยคิดว่า "บุตรสหายของ เรา" แล้วเริ่มบอกมนต์กะเขา ผู้มีความกระวนกระวายอันระงับแล้ว โดยวันเจริญ[๑]. สุสิมมาณพนั้น เรียนเร็วด้วย เรียนได้มากด้วย

๑. คืนวันดี เป็นวันมงคล.

ทรงจำมนต์ที่เรียนแล้ว ๆ ไม่ให้เสื่อมไป ราวกะว่าน้ำมันสีหะอันเขาเทไว้ในภาชนะทองคำ ต่อกาลไม่นานนัก ได้เรียนมนต์ทั้งหมดอันตนพึงเรียนจากปากของอาจารย์ ทำการสาธยายอยู่ ย่อมเป็นเบื้องต้นและท่ามกลางแห่งศิลปที่ตนเรียนแล้วเท่านั้น, (แต่) ไม่เห็นที่สุด. เขาเข้าไปหาอาจารย์แล้ว กล่าวว่า "ผมย่อมเห็นเบื้องต้นและท่ามกลางแห่งศิลปนี้เท่านั้น, ย่อมไม่เห็นที่สุด," เมื่ออาจารย์กล่าวว่า "พ่อแม้ฉันก็ไม่เห็น,' จึงถามว่า "ข้าแต่อาจารย์ เมื่อเป็นเช่นนั้น ใครจะรู้ที่สุด,' เมื่ออาจารย์กล่าวว่า "พ่อ ฤษีทั้งหลายเหล่านี้ย่อมอยู่ในป่าอิสิปตนะ ฤษีเหล่านั้นพึงรู้, เจ้าเข้าไปสู่สำนักของท่านแล้วจงถามเถิด," จึงเข้าไปหาพระปัจเจกพุทธะทั้งหลายแล้ว ถามว่า "ได้ยินว่าท่านทั้งหลายย่อมรู้ที่สุดหรือ ?"

ปัจเจก. เออ เราทั้งหลายย่อมรู้ ?"

สุสิมะ. ถ้ากระนั้น ขอท่านทั้งหลาย จงบอกแก่ข้าพเจ้า.

ปัจเจก. เราทั้งหลายย่อมไม่บอกแก่คนไม่ใช่บรรพชิต, ถ้าท่านมีประสงค์ด้วยที่สุด, จงบวชเถิด.

สุสิมมาณพนั้นรับว่า "ดีละ" แล้วบวชในสำนักพระปัจเจกพุทธะเหล่านั้น. ลำดับนั้น พระปัจเจกพุทธะเหล่านั้นกล่าวแก่ท่านว่า "เธอจงศึกษาข้อนี้ก่อน" แล้วบอกอภิสมาจาริกวัตร โดยนัยเป็นต้นว่า "ท่านพึงนุ่งอย่างนี้, พึงห่มอย่างนี้." ท่านศึกษาอยู่ในอภิสมาจาริกวัตรนั้น เพราะความที่ตนอุปนิสัยสมบูรณ์ ต่อกาลไม่นานนักก็ตรัสรู้ปัจเจกสัมโพธิ ปรากฏในเมืองพาราณสีทั้งสิ้น เป็นราวกะว่า

พระจันทร์เต็มดวงปรากฏอยู่ในท้องฟ้า ได้เป็นผู้ถึงความเป็นผู้เลิศด้วยลาภและเลิศด้วยยศ. ท่านได้ปรินิพพานต่อกาลไม่นานเลย เพราะความที่แห่งกรรมซึ่งอำนวยผลให้เป็นผู้มีอายุน้อยอันตนทำแล้ว. ลำดับนั้น พระปัจเจกพุทธะทั้งหลาย และมหาชน (ช่วยกัน) ทำสรีรกิจของท่านแล้ว ถือเอาธาตุประดิษฐานพระสตูปไว้ใกล้ประตูพระนคร.

ฝ่ายสังขพราหมณ์ คิดว่า "บุตรของเราไปนานแล้ว, เราจักรู้ความเป็นไปของเขา" ปรารถนาจะเห็นบุตรนั้น จึงออกจากเมืองตักกสิลา ถึงเมืองพาราณสีโดยลำดับ เห็นหมู่มหาชนประชุมกันแล้ว คิดว่า "ในชนเหล่านี้ แม้คนหนึ่งจักรู้ความเป็นไปแห่งบุตรของเราเป็นแน่." จึงเข้าไปแล้ว ถามว่า "มาณพชื่อสุสิมะมาในที่นี้, ท่านทั้งหลายทราบข่าวคราวของเขาบ้างหรือหนอ ?" มหาชนตอบว่า "เออ พราหมณ์ เรารู้, สุสิมมาณพนั้นสาธยายไตรเพท ในสำนักของพราหมณ์ชื่อโน้นบวชแล้วทำให้ตั้งเฉพาะแล้ว." สังขพราหมณ์นั้น ประหารพื้นดินด้วยมือ ร้องไห้คร่ำครวญแล้ว ไปยังลานพระเจดีย์ ถอนหญ้าขึ้นแล้ว เอาผ้าห่มนำทรายมา เกลี่ยลงที่ลานพระเจดีย์ ประพรมด้วยน้ำในลักจั่น ทำบูชาด้วยดอกไม้ป่า ยกธงแผ่นผ้าด้วยผ้าสาฎก ผูกฉัตรของตนในเบื้องบนแห่งพระสตูปแล้วก็หลีกไป."

[อานิสงส์แห่งการบริจาคสุขพอประมาณ]

พระศาสดา ครั้งทรงนำอดีตนิทานนี้มาแล้ว ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย ในกาลนั้น เราได้เป็นสังขพราหมณ์, เราได้ถอนหญ้าใน

ลานพระเจดีย์ ของพระปัจเจกพุทธะชื่อสุสิมะ, ด้วยผลแห่งกรรมของเรานั้น ชนทั้งหลายจึงทำหนทาง ๘ โยชน์ให้ปราศจากตอและหนาม ทำให้สะอาด มีพื้นสม่ำเสมอ, เราได้เกลี่ยทรายลงในลานพระเจดีย์นั้น, ด้วยผลแห่งกรรมของเรานั้น ชนทั้งหลายจึงเกลี่ยทรายลงในหนทาง ๘ โยชน์แล้ว; เราทำการบูชาด้วยดอกไม้ป่าที่พระสตูปนั้น, ด้วยผลแห่งกรรมของเรานั้น ชนทั้งหลายจึงโปรยดอกไม้สีต่าง ๆ ลงในหนทาง ๘ โยชน์, น้ำในคงคาในที่ประมาณโยชน์หนึ่งจึงดาดาษไปด้วยดอกปทุม ๕ สี, เราได้ประพรมพื้นที่ในลานพระเจดีย์นั้น ด้วยน้ำในลักจั่น, ด้วยผลแห่งกรรมของเรานั้น ฝนโบกขรพรรษาจึงตกลงในเมืองไพศาลี, เราได้ยกธงแผ่นผ้าขึ้นและผูกฉัตรไว้บนพระเจดีย์นั้น, ด้วยผลแห่งกรรมของเรานั้น ห้องจักรวาลทั้งสิ้น จึงเป็นราวกะว่ามีมหรสพเป็นอันเดียวกัน ด้วยธงชัย ธงแผ่นผ้า และฉัตรซ้อน ๆ กันเป็นต้น ตลอดถึงอกนิฏฐภพ, ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุดังนี้แล บูชาสักการะนั่นเกิดขึ้นแก่เรา ด้วยพุทธานุภาพก็หาไม่, เกิดขึ้นด้วยอานุภาพแห่งนาคเทวดาและพรหม ก็หาไม่,แต่ว่า เกิดขึ้น ด้วยอานุภาพแห่งการบริจาคมีประมาณน้อย ในอดีตกาล ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงแสดงธรรมจึงตรัสพระคาถานี้ว่า :-

**"ถ้าบุคคลพึงเห็นสุขอันไพบูลย์ เพราะสละสุข**
**พอประมาณเสีย, ผู้มีปัญญา เมื่อเห็นสุขอัน**
**ไพบูลย์ ก็พึงสละสุขพอประมาณเสีย (จึงจะ**
**ได้พบสุขอันไพบูลย์)."**

[แก้อรรถ]

บรรดาเหล่านั้น บทว่า **มตฺตาสุขปริจฺจาคา** ความว่า เพราะสละสุขเล็กน้อย พอประมาณ ที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า **"มตฺตาสุขํ."** **สุขอันโอฬาร ได้แก่สุขคือพระนิพพาน พระผู้มีพระภาคตรัสว่า สุขอันไพบูลย์, ความว่า ถ้าบุคคลพึงเห็นสุขอันไพบูลย์นั้น.**

**ท่านกล่าวคำอธิบายไว้ดังนี้ว่า "ก็ชื่อว่าสุขพอประมาณ ย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ให้จัดแจงถาดโภชนะถาดหนึ่ง แล้วบริโภคอยู่, ส่วนชื่อว่านิพพานสุข อันไพบูลย์ คืออันโอฬาร ย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้สละสุขพอประมาณนั้นเสียแล้ว ทำอุโบสถอยู่บ้าง ให้ทานอยู่บ้าง; เพราะเหตุนั้น ถ้าบุคคลเห็นสุขอันไพบูลย์ เพราะสละสุขพอประมาณนั้นเสีย อย่างนั้น, เมื่อเช่นนั้น บัณฑิตเมื่อเห็นสุขอันไพบูลย์นั่นโดยชอบ ก็พึงสละสุขพอประมาณนั้นเสีย.**

**ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.**

**เรื่องบุรพกรรมของพระองค์ จบ.**

## ๒. เรื่องกุมาริกากินไข่ไก่* [ ๒๑๕ ]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภกุมาริกาผู้กินไข่ไก่คนหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"ปรทุกฺขูปธาเนน"** เป็นต้น.

[แม่ไก่ผูกอาฆาตในนางกุมาริกา]

ได้ยินว่า บ้านหนึ่งชื่อปัณฑุระ อยู่ไม่ไกลเมืองสาวัตถี, ในบ้านนั้น มีชาวประมงอยู่คนหนึ่ง. เขาเมื่อไปยังเมืองสาวัตถี เห็นไข่เต่าริมฝั่งแม่น้ำอจิรวดีแล้ว ถือเอาไข่เต่าเหล่านั้นไปสู่เมืองสาวัตถี ให้ต้มในเรือนหลังหนึ่งแล้วเคี้ยวกิน ได้ให้ไข่ฟองหนึ่งแก่กุมาริกาในเรือนนั้น. นางเคี้ยวกินไข่เต่านั้นแล้ว จำเดิมแต่นั้น ไม่ปรารถนาซึ่งควรเคี้ยวอย่างอื่น. ครั้งนั้น มารดาของนาง ถือเอาไข่ฟองหนึ่งจากที่แม้ไก่ไข่แล้ว ได้ให้ (แก่นาง). นางเคี้ยวกินไข่ฟองนั้นแล้ว อันความอยากในรสผูกแล้ว จำเดิมแต่นั้น ก็ถือเอาไข่ไก่มาเคี้ยวกินเองทีเดียว. ในเวลาตกฟอง แม่ไก่เห็นกุมาริกานั้นถือเอาไข่ของตนเคี้ยวกินอยู่ ถูกกุมาริกานั้นเบียดเบียนแล้ว ผูกอาฆาต ตั้งความปรารถนาว่า "บัดนี้ เราเคลื่อนจากอัตภาพนี้แล้ว พึงเกิดเป็นยักษิณี เป็นผู้สามารถจะเคี้ยวกินทารกของเจ้า" ทำกาละแล้วบังเกิดเป็นนางแมวในเรือนนั้นนั่นเอง.

* พระมหาเฉย ป. ธ. ๗ (ต่อมาเป็น พระเทพปัญญากวี) วัดสัมพันธวงศ์ แปล.

[การจองเวรกันให้เกิดทุกข์]

แม้นางกุมาริกานอกนี้ ทำกาละแล้ว บังเกิดเป็นแม่ไก่ในเรือนนั้นเหมือนกัน. แม่ไก่ตกฟองทั้งหลายแล้ว. นางแมวมาเคี้ยวกินฟองไข่เหล่านั้นแล้ว แม้ครั้งที่ ๒ แม้ครั้งที่ ๓ ก็เคี้ยวกินแล้วเหมือนกัน. แม่ไก่ทำความปรารถนาว่า "เจ้าเคี้ยวกินฟองไข่ทั้งหลายของเราตลอด ๓ คราว บัดนี้ ยังปรารถนาจะเคี้ยวกินเรา, เราเคลื่อนจากอัตภาพนี้แล้ว พึงได้เพื่อเคี้ยวกินเจ้าพร้อมทั้งลูก" เคลื่อนจากอัตภาพนั้นแล้วบังเกิดเป็นนางเสือเหลือง.

ฝ่ายนางแมวนอกนี้ ทำกาละแล้วบังเกิดเป็นนางเนื้อ. ในเวลานางเนื้อนั้นคลอดแล้ว นางเสือเหลืองก็มาเคี้ยวกินนางเนื้อนั้นพร้อมด้วยลูกทั้งหลาย. สองสัตว์นั้นเคี้ยวกินกันอยู่อย่างนี้ ยังทุกข์ให้เกิดขึ้นแก่กันและกันใน ๕๐๐ อัตภาพ ในที่สุด นางหนึ่งเกิดเป็นยักษิณี, นางหนึ่งเกิดเป็นกุลธิดาในเมืองสาวัตถี.

เบื้องหน้าแต่นี้ พึงทราบโดยนัยที่กล่าวไว้แล้วในพระคาถาว่า **"น หิ เวเรน เวรานิ"** เป็นอาทิ นั่นแล.

แต่ในเรื่องนี้ พระศาสดาตรัสว่า "ก็เวรย่อมระงับด้วยความไม่มีเวร, ย่อมไม่ระงับด้วยเวร," ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงแสดงธรรมแก่ชนทั้ง ๒ จึงตรัสพระคาถานี้ว่า :-

**"ผู้ใด ย่อมปรารถนาสุขเพื่อตน เพราะก่อทุกข์**
**ในผู้อื่น, ผู้นั้น เป็นผู้ระคนด้วยเครื่องระคน**
**คือเวร ย่อมไม่พ้นจากเวรได้."**

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ปรทุกฺขูปธาเนน** ความว่า เพราะก่อทุกข์ในผู้อื่น, อธิบายว่า เพราะยังทุกข์ให้เกิดขึ้นแก่ผู้อื่น.

บาทพระคาถาว่า **เวรสํสคฺคสํสฏฺโฐ** ความว่า บุคคลนั้น เป็นผู้ระคนแล้ว ด้วยเครื่องระคนคือเวร อันตนทำให้แก่กันและกัน ด้วยสามารถ แห่งการด่าและการด่าตอบการประหารและการประหาร ตอบ เป็นต้น.

บาทพระคาถาว่า **เวรา โส น ปริมุจฺจติ** ความว่า ย่อมถึง ทุกข์อย่างเดียว ตลอดกาลเป็นนิตย์ ด้วยสามารถแห่งเวร.

ในกาลจบเทศนา นางยักษิณีตั้งอยู่ในสรณะทั้งหลาย สมาทาน ศีล ๕ พ้นแล้วจากเวร, ฝ่ายกุลธิดานอกนี้ ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล แล้ว, เทศนาได้มีประโยชน์ แม้แก่บุคคลผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องกุมาริกากินไข่ไก่ จบ.

### ๓. เรื่องภิกษุชาวนครภัททิยะ* [ ๒๑๖ ]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อเสด็จอาศัยนครภัททิยะ ประทับอยู่ในชาติยา-[๑] วัน ทรงปรารภภิษุชาวนครภัททิยะ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"ยํ หิ กิจฺจํ"** เป็นต้น.

[ภิกษุละเลยสมณกิจ]

ดังได้สดับมา ภิกษุชาวนครภัททิยะเหล่านั้น ได้เป็นผู้ขวนขวายในการประดับเขียงเท้า.

สมจริงตามที่พระอุบาลีเถระ กล่าวไว้ว่า "ก็โดยสมัยนั้นแล พวกภิกษุนครภัททิยะ ตามประกอบความเพียรในการประดับเขียงเท้าชนิดต่าง ๆ กันอยู่ : ทำเองบ้าง ให้คนอื่นทำบ้าง ซึ่งเขียงเท้าหญ้าธรรมดา ทำเองบ้าง ให้คนอื่นทำบ้าง ซึ่งเขียงเท้าหญ้าปล้อง เขียงเท้าหญ้ามุงกะต่าย เขียงเท้าต้นเป้ง เขียงเท้าผ้ากัมพล, ย่อมละทิ้งอุทเทส (ศึกษาเล่าเรียนธรรมวินัย) ปริปุจฉา (การไต่ถาม) อธิศีล (อินทริยสังวร) อธิจิต (สมถภาวนา) อธิปัญญา (วิปัสสนาภาวนา). ภิกษุทั้งหลาย ตำหนิโทษความที่ทำเช่นนั้นของภิกษุเหล่านั้น จึงกราบทูลแด่พระศาสดา.

[พระศาสดาทรงตำหนิโทษแล้วเทศนา]

พระศาสดา ทรงติเตียนภิกษุเหล่านั้นแล้ว ตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายมาด้วยกิจอย่างอื่นแล้ว ขวนขวายในกิจอย่าง

* พระมหาวิน ป. ธ. ๔ (ปัจจุบันเป็น สมเด็จพระมหาวีรวงศ์) วัดราชผาติการาม แปล

๑. สวนมลิ.

อื่นแล" ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงแสดงธรรม ได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ ว่า:-

**"ก็ ภิกษุละทิ้งสิ่งที่ควรทำ, แต่ย่อมทำสิ่งที่ไม่**
**ควรทำ; อาสวะ[๑]ทั้งหลาย ย่อมเจริญแก่ภิกษุ**
**เหล่านั้น ผู้มีมานะประดุจไม้อ้ออันยกขึ้นแล้ว**
**ผู้ประมาทแล้ว; ส่วนสติอันไปในกาย อันภิกษุ**
**เหล่าใด ปรารภด้วยดีเป็นนิตย์, ภิกษุเหล่านั้น**
**มีปกติทำเนือง ๆ ในกิจที่ควรทำ ย่อมไม่เสพ**
**สิ่งที่ไม่ควรทำ; อาสวะทั้งหลาย ของภิกษุเหล่านั้น**
**ผู้มีสติ มีสัมปชัญญะ ย่อมถึงความตั้งอยู่ไม่ได้."**

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า **ยํ หิ กิจฺจํ** ความว่า ก็กรรมมีอาทิอย่างนี้คือ การคุ้มครองสีลขันธ์อันหาประมาณมิได้ การอยู่ป่าเป็นวัตร การรักษาธุดงค์ ความเป็นผู้ยินดีในภาวนา ชื่อว่าเป็นกิจอันควรทำของภิกษุ จำเดิมแต่กาลบวชแล้ว. แต่ภิกษุเหล่านี้ละเลยคือทอดทิ้งกิจที่ควรทำของตนเสีย.

บทว่า **อกิจฺจํ** เป็นต้น ความว่า ก็การประดับร่ม การประดับรองเท้า การประเขียงเท้า บาตร โอ ธมกรก ประคตเอว อังสะ ชื่อว่าเป็นกิจไม่ควรทำของภิกษุ . อธิบายว่า ภิกษุเหล่าใดทำสิ่งนั้น,

๑. อาสวะมี ๔ คือ กามาสวะ อาสวะคือกาม ๑ ภวาสวะ อาสวะคือภพ ๑ ทิฏฐาสวะ อาสวะคือความเห็นผิด ๑ อวิชชาสวะ อาสวะคืออวิชชา ๑.

อาสวะทั้ง ๔ ย่อมเจริญแก่ภิกษุเหล่านั้น ผู้ชื่อว่า มีมานะประดุจไม้อ้ออันยกขึ้นแล้ว เพราะการยกมานะเพียงดังไม้อ้อเที่ยวไป ชื่อว่าประมาทแล้ว เพราะปล่อยสติ.

บทว่า **สุสมารทฺธา** ได้แก่ ประคองไว้ดีแล้ว.

สองบทว่า **กายคตา สติ** ได้แก่ภาวนาอันเป็นเครื่องตามเห็นกาย.

บทว่า **อกิจฺจํ** ความว่า ภิกษุเหล่านั้นย่อมไม่เสพ คือไม่ทำสิ่งที่ไม่ควรทำนั่น มีการประดับร่มเป็นต้น.

บทว่า **กิจฺเจ** ความว่า ในสิ่งอันตนพึงทำ คือในกรณียะ มีการคุ้มครองสีลขันธ์อันหาประมาณมิได้เป็นต้น จำเดิมแต่กาลบวชแล้ว.

บทว่า **สาตจฺจการิโน** ได้แก่ มีปกติทำเนือง ๆ คือทำไม่หยุด, อธิบายว่า อาสวะแม้ทั้ง ๔ ของภิกษุเหล่านั้น ผู้ชื่อว่ามีสติเพราะไม่อยู่ปราศจากสติ ผู้ชื่อว่ามีสัมปชัญญะ เพราะสัมปชัญญะ ๔ อย่าง คือ "สาตถกสัมปชัญญะ สัปปายสัมปชัญญะ โคจรสัมปชัญญะ อสัมโมหสัมปชัญญะ' ย่อมถึงความตั้งอยู่ไม่ได้ คือถึงความสิ้นไป ได้แก่ไม่มี.

ในกาลจบเทศนา ภิกษุเหล่านั้น ตั้งอยู่ในพระอรหัตแล้ว. เทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่บุคคลที่ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุชาวนครภัททิยะ จบ

## ๔. เรื่องพระลกุณฏกภัททิยเถระ* [ ๒๑๗ ]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระลกุณฏกภัททิยเถระ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"มาตรํ ปิตรํ หนฺตฺวา"** เป็นต้น

[อาคันตุกภิกษุเข้าเฝ้าพระศาสดา]

ความพิสดารว่า วันหนึ่ง ภิกษุอาคันตุกะหลายรูปด้วยกัน เข้าไปเฝ้าพระศาสดา ผู้ประทับนั่ง ณ ที่ประทับกลางวัน ถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ที่ควรข้างหนึ่ง. ขณะนั้น พระลกุณฏกภัททิยเถระเดินผ่านไปในที่ไม่ไกลแห่งพระผู้มีพระภาคเจ้า.

พระศาสดา ทรงทราบวารจิต (คือความคิด) ของภิกษุเหล่านั้นแล้ว ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอเห็นหรือ ? ภิกษุนี้ฆ่ามารดาบิดาแล้ว เป็นผู้ไม่มีทุกข์ ไปอยู่" เมื่อภิกษุเหล่านั้นมองดูหน้ากันและกันแล้ว แล่นไปสู่ความสงสัยว่า "พระศาสดา ตรัสอะไรหนอแล ?" จึงกราบทูลว่า "พระองค์ตรัสคำนั่นชื่ออะไร ?" เมื่อจะทรงแสดงธรรมแก่ภิกษุเหล่านั้น จึงตรัสพระคาถานี้ว่า:-

**"บุคคลฆ่ามารดาบิดา ฆ่าพระราชาผู้กษัตริย์ ๒**
**พระองค์ และฆ่าแว่นแคว้นพร้อมด้วยเจ้าพนักงาน**
**เก็บส่วยแล้ว เป็นพราหมณ์ ไม่มีทุกข์ ไปอยู่."**

* พระมหารพ ป. ธ. ๕ วัดราชาธิวาส แปล.

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สานุจรํ** ได้แก่ ผู้เป็นไปกับด้วยผู้จัดการส่วยให้สำเร็จ คือเจ้าพนักงานเก็บส่วย.

ก็ในพระคาถานี้ บัณฑิตพึงทราบวินิจฉัยว่า ตัณหา ชื่อว่ามารดา เพราะให้สัตว์ทั้งหลายเกิดในภพ ๓ เพราะบาลีว่า "ตัณหายังบุรุษให้เกิด."

อัสมิมานะ[๑] ชื่อว่าบิดา เพราะอัสมิมานะอาศัยบิดาเกิดขึ้นว่า "เราเป็นราชโอรสของพระราชาชื่อโน้น หรือเป็นบุตรของมหาอำมาตย์ของพระราชาชื่อโน้น" เป็นต้น.

ทิฏฐิทุกชนิด ย่อมอิงสัสสตทิฏฐิและอุจเฉททิฏฐิทั้ง ๒ เหมือนชาวโลกอาศัยพระราชาฉะนั้น, เพราะฉะนั้น สัสสตทิฏฐิและอุจเฉททิฏฐิ จึงชื่อว่าพระราชาผู้กษัตริย์ ๒ พระองค์.

อายตนะ ๑๒[๒] ชื่อว่าแว่นแคว้น เพราะคล้ายคลึงกับแว่นแคว้นโดยอรรถว่ากว้างขวาง. ความกำหนัดด้วยอำนาจความยินดี ซึ่งอาศัยอายตยะนั้น ดุจบุรุษเก็บส่วย จัดการส่วยให้สำเร็จ ชื่อว่าเจ้าพนักงานเก็บส่วย.

บทว่า **อนีโฆ** ได้แก่ ไม่มีทุกข์. บทว่า **พฺราหฺมโณ** ได้แก่ ผู้มีอาสวะสิ้นแล้ว.

ในพระคาถานี้ มีอธิบายดังนี้ "ผู้ชื่อว่ามีอาสวะสิ้นแล้ว เพราะกิเลสเหล่านั้นมีตัณหาเป็นต้น อันตนกำจัดได้ ด้วยดาบคืออรหัตต-

๑. การถือตัวว่าเป็นเรา. ๒. อายตนะภายใน ๖ มีจักษุเป็นต้น. ภายนอก ๖ มีรูปเป็นต้น.

มรรคญาณ จึงเป็นผู้ไม่มีทุกข์ ไปอยู่."

ในกาลจบเทศนา ภิกษุเหล่านั้น ดำรงอยู่ในพระอรหัตแล้ว.

(พระคาถาที่ ๒)

แม้ในพระคาถาที่ ๒ เรื่องก็เหมือนกันเรื่องก่อนนั่นเอง.

แม้ในกาลนั้น พระศาสดา ทรงปรารภ พระลกุณฏกภัททิยเถระเหมือนกัน เมื่อจะทรงแสดงธรรมแก่ภิกษุเหล่านั้น จึงตรัสพระคาถานี้ว่า :-

**"บุคคลฆ่ามารดาบิดา ฆ่าพระราชาผู้เป็นพราหมณ์**
**ทั้ง ๒ ได้แล้ว และฆ่าหมวด ๕ แห่งนีวรณ์มีวิจิกิจฉา**
**นีวรณ์ เช่นกันหนทางที่เสือโคร่งเที่ยวไปที่ ๕**
**แล้ว เป็นพราหมณ์ ไม่มีทุกข์ ไปอยู่."**

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า **เทฺว จ โสตฺถิเย** คือ ผู้เป็นพราหมณ์ทั้ง ๒ ด้วย.

ก็ในพระคาถานี้ พระศาสดา ตรัสสัสตทิฏฐิและอุจเฉททิฏฐิให้เป็นพระราชาผู้เป็นพราหมณ์ทั้ง ๒ เพราะพระองค์เป็นใหญ่ในพระธรรม และเพราะพระองค์เป็นผู้ฉลาดในวิธีเทศนา.

บัณฑิตพึงทราบวิเคราะห์ ในบท **เวยฺยคฺฆปญฺจมํ** นี้ว่า หนทางที่เสือโคร่งเที่ยวไป มีภัยรอบด้าน เดินไปลำบาก ชื่อว่าทางที่เสือโคร่งเที่ยวไปแล้ว, แม้วิจิกิจฉานีวรณ์ ชื่อว่าเป็นดุจทางที่เสือโคร่งเที่ยวไปแล้ว เพราะความที่วิจิกิจฉานีวรณ์นั้น คล้ายกับหนทางอัน

เสือโคร่งเที่ยวไปแล้วนั้น, วิจิกิจฉานีวรณ์เช่นกับหนทางที่เสือโคร่งเที่ยวไปแล้วนั้น เป็นที่ ๕ แห่งหมวด ๕ แห่งนีวรณ์นั้น เพราะฉะนั้น หมวด ๕ แห่งนีวรณ์ จึงชื่อว่ามีวิจิกิจฉานีวรณ์เช่นกับหนทางที่เสือโคร่งเที่ยวไปแล้วเป็นที่ ๕.

ในพระคาถาที่ ๒ นี้ มีอธิบายดังนี้ว่า "ก็บุคคลฆ่า หมวด ๕ แห่งนีวรณ์มีวิจิกิจฉานีวรณ์เช่นกับหนทางที่เสือโคร่งเที่ยวไปแล้วเป็นที่ ๕ นี้ไม่ให้มีส่วนเหลือ ด้วยดาบคืออรหัตตมรรคญาณ เป็นพราหมณ์ไม่มีทุกข์ เที่ยวไปอยู่"

บทที่เหลือ เป็นเช่นกับบทที่มีในก่อนนั่นแล ดังนี้แล.

เรื่องพระลกุณฏกภัททิยเถระ จบ.

## ๕. เรื่องนายทารุสากฏิกะ* [ ๒๑๘ ]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภบุตรของนายทารุสากฏิกะ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"สุปฺปพุทฺธํ" เป็นต้น.**

**[เด็ก ๒ คนเล่นขลุบ]**

**ความพิสดารว่า เด็กในพระนครราชคฤห์ ๒ คน คือ "บุตรของบุคคลผู้เห็นสัมมาทิฏฐิคนหนึ่ง บุตรของบุคคลผู้เป็นมิจฉาทิฏฐิคนหนึ่ง' เล่นขลุบอยู่ด้วยกันเนือง ๆ . ในเด็ก ๒ คนนั้น บุตรของบุคคลผู้เป็นสัมมาทิฏฐิ เมื่อจะทอดขลุบ ระลึกถึงพุทธานุสสติแล้ว กล่าวว่า "นโม พุทฺธสฺส" แล้วจึงทอดขลุบ. เด็กนอกนี้ระลึกเฉพาะพระคุณทั้งหลายของพวกเดียรถีย์แล้ว กล่าวว่า "นโม อรหนฺตานํ" แล้วจึงทอด. ในเด็ก ๒ คนนั้น บุตรของบุคคลผู้เป็นสัมมาทิฏฐิ ย่อมชนะ, เด็กคนนอกนี้ ย่อมแพ้. บุตรของบุคคลผู้เป็นมิจฉาทิฏฐินั้น เห็นกิริยาของบุตรผู้เป็นสัมมาทิฏฐินั้นแล้ว คิดไป "เพื่อคนนี้ ระลึกแล้วอย่างนั้น กล่าวแล้วอย่างนั้น ทอดขลุบไป จึงชนะเรา, แม้เรา ก็จักทำอย่างนั้น (บ้าง)' ได้ทำการสั่งสมในพุทธานุสสติแล้ว.**

**[เด็กผู้เป็นสัมมาทิฏฐิไปป่ากับบิดา]**

**ภายหลังวันหนึ่ง บิดาของเด็กผู้เป็นสัมมาทิฏฐินั้น เทียมเกวียน**

* พระมหาเอื้อน ป.ธ. ๕ วัดราชาธิวาส แปล.

แล้ว ไปเพื่อต้องการไม้ ได้พาเด็กแม้นั้นไปแล้ว บรรทุกเกวียนให้เต็มแล้วด้วยไม้ในดง ขับมาอยู่ (ถึง) ภายนอกเมือง ปล่อยโคไปที่อันมีความสำราญด้วยน้ำ ในที่ใกล้ป่าช้า แล้วได้กระทำการจัดแจงภัต.

ลำดับนั้น โคของเขาเข้าไปสู่เมือง กับหมู่โคที่เข้าไปสู่เมืองในเวลาเย็น. ฝ่ายนายสากฏิกะเที่ยวติดตามโคอยู่ เข้าไปสู่เมืองแล้วในเวลาเย็น พบโคแล้วจูงออกไปอยู่ ไม่ทันถึงประตู ก็เมื่อเขายังไม่ทันถึง นั่นแหละ, ประตูปิดเสียแล้ว. ขณะนั้น บุตรของเขาผู้เดียวเท่านั้น นอนแล้วในภายใต้แห่งเกวียนในส่วนแห่งราตรีก้าวลงสู่ความหลับแล้ว.

[เจริญพุทธานุสสติป้องกันอมนุษย์ได้]

ก็กรุงราชคฤห์ แม้ตามปกติ ก็มากไปด้วยอมนุษย์. อนึ่ง เด็กนี้ ก็นอนแล้วในที่ใกล้แห่งป่าช้า. พวกอมนุษย์ในที่ใกล้แห่งป่าช้านั้นเห็นเขาแล้ว. อมนุษย์ตนหนึ่ง ผู้เป็นมิจฉาทิฏฐิ เป็นเสี้ยนหนามต่อพระศาสดา, อมนุษย์คนหนึ่ง เป็นสัมมาทิฏฐิ.

ในอมนุษย์ทั้ง ๒ นั้น อมนุษย์เป็นมิจฉาทิฏฐิกล่าวว่า "เด็กคนนี้เป็นภักษาหารของพวกเรา, พวกเราจงเคี้ยวกินเด็กคนนี้." อมนุษย์ผู้เป็นสัมมาทิฏฐินอกนี้ ห้ามอมนุษย์ผู้เป็นมิจฉาทิฏฐินั้น ด้วยคำว่า "อย่าเลย, ท่านอย่าชอบใจเลย." อมนุษย์ผู้เป็นมิจฉาทิฏฐินั้นแม้ถูกอมนุษย์ผู้เป็นสัมมาทิฏฐินั้นห้ามอยู่ ก็ไม่เอื้อเฟื้อถ้อยคำของเราจับเท้าเด็กคร่ามาแล้ว.

ในขณะนั้น เด็กนั้นกล่าวว่า **"นโม พุทฺธสฺส"** เพราะความที่

ตนเป็นผู้สั่งสมในพุทธานุสสติ. อมนุษย์กลัวภัยใหญ่ จึงได้ถอยไป
ยืนอยู่แล้ว.

[อมนุษย์รักษาและบำรุงเด็กผู้นอนให้ป่าคนเดียว]

ลำดับนั้น อมนุษย์ผู้เป็นสัมมาทิฏฐินอกนี้ กล่าวกะอมนุษย์ผู้เป็นมิจฉาทิฏฐินั้นว่า "พวกเราทำสิ่งอันไม่ควรทำเสียแล้ว, พวกเราจงทำทัณฑกรรมเพื่อเด็กนั้นเสียเถิด" ดังนี้แล้ว ได้ยืนรักษาเด็กนั้น. อมนุษย์ผู้เป็นมิจฉาทิฏฐิ เข้าไปสู่พระนคร ยังถามโภชนะของพระราชาให้เต็มแล้ว ทำโภชนะมา.

ต่อมา อนมุษย์แม้ทั้ง ๒ เป็นประดุจว่ามารดาและบิดาของเด็กนั้น ปลุกเด็กนั้นให้ลุกขึ้นแล้ว ให้บริโภคโภชนะนั้น ประกาศความเป็นไปนั้นแล้ว จารึกอักษรที่ถาดโภชนะ ด้วยอานุภาพของยักษ์ ด้วยอธิษฐานว่า "พระราชาเท่านั้น จงเห็นอักษรเหล่านี้, คนอื่นจงอย่าเห็น" ดังนี้แล้ว จึงไป.

ในวันรุ่งขึ้น พวกราชบุรุษทำความโกลาหลอยู่ว่า "พวกโจรลักเอาภัณฑะคือภาชนะไปจากราชตระกูลแล้ว" จึงปิดประตูทั้งหลายแล้วค้นดู เมื่อไม่เห็นในพระนคร จึงออกจากพระนคร ตรวจดูข้างโน้นและข้างนี้ จึงเห็นถาดอันเป็นวิการแห่งทองคำบนเกวียนที่บรรทุกฟืน จึงจับเด็กนั้น ด้วยความสำคัญว่า "เด็กนี้เป็นโจร" ดังนี้แล้ว แสดงแด่พระราชา.

[เด็กถูกไต่สวน]

พระราชาทอดพระเนตรเห็นอักษรทั้งหลายแล้ว ตรัสถามว่า

"นี่อะไรกัน? พ่อ." เด็กนั้น กราบทูลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้สมมติเทพ ข้าพระองค์ไม่ทราบ, มารดาบิดาของข้าพระองค์มาให้บริโภคในราตรี แล้วได้ยืนรักษาอยู่, ข้าพระองค์คิดว่า 'มารดาบิดารักษาเราอยู่" จึงไม่มีความกลัวเลย เข้าถึงความหลับแล้ว, ข้าพระองค์ทราบเพียงเท่านี้."

ลำดับนั้น แม้มารดาและบิดาของเด็กนั้น ก็ได้ไปสู่ที่นั้นแล้ว. ไปสู่สำนักพระศาสดา กราบทูลความเป็นไปทั้งปวงแล้ว ทูลถามว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พุทธานุสสติเท่านั้น ย่อมเป็นคุณชาติเครื่องรักษาหรือหนอแล ? หรือว่า อนุสสติอื่นแม้มีธัมมานุสสติเป็นต้น ก็เป็นคุณชาติเครื่องรักษา."

[พระศาสดาทรงแสดงฐานะ ๖]

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสแก่พระราชานั้นว่า "มหาบพิตร พุทธานุสสติอย่างเดียวเท่านั้น เป็นคุณชาติเครื่องรักษาก็หามิได้, ก็จิตอันชนเหล่าใดอบรมดีแล้วโดยฐานะ ๖. กิจด้วยอันรักษาและป้องกันอย่างอื่น หรือด้วยมนต์และโอสถ ย่อมไม่มีแก่ชนเหล่านั้น ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงแสดงฐานะ ๖ ได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า :-

**"สติของชนเหล่าใด ไปแล้วในพระพุทธเจ้าเป็น**
**นิตย์ ทั้งกลางวันทั้งกลางคืน, (ชนเหล่านั้น)**
**เป็นสาวกของพระโคดม ตื่นอยู่ด้วยดี ในกาล**
**ทุกเมื่อ. สติของชนเหล่าใด ไปแล้วในพระ-**

**ธรรมเป็นนิตย์ ทั้งกลางวันทั้งกลางคืน, (ชน**
**เหล่านั้น) เป็นสาวกของพระโคดม ตื่นอยู่ด้วยดี**
**ในกาลทุกเมื่อ. สติของชนเหล่าใด ไปแล้วใน**
**พระสงฆ์เป็นนิตย์ ทั้งกลางวันทั้งกลางคืน, (ชน**
**เหล่านั้น) เป็นสาวกของพระโคดม ตื่นอยู่ด้วยดี**
**ในกาลทุกเมื่อ. สติของชนเหล่าใด ไปแล้วในกาย**
**เป็นนิตย์ ทั้งกลางวันทั้งกลางคืน, (ชนเหล่านั้น)**
**เป็นสาวกของพระโคดม ตื่นอยู่ด้วยดี ในกาลทุก**
**เมื่อ. ใจของชนเหล่าใด ยินดีแล้วในอันไม่เบียด**
**เบียน ทั้งกลางวันทั้งกลางคืน, (ชนเหล่านั้น)**
**เป็นสาวกของพระโคดม ตื่นอยู่ด้วยดี ในกาลทุก**
**เมื่อ. ในของชนเหล่าใด ยินดีแล้วในภาวนา ทั้ง**
**กลางวันทั้งกลางคืน, (ชนเหล่านั้น) เป็นสาวก**
**ของพระโคดม ตื่นอยู่ด้วยดี ในกาลทุกเมื่อ."**

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บาทพระคาถาว่า **สุปฺปพุทฺธํ ปพุชฺฌนฺติ** ความว่า (ชนเหล่านั้น) ยึดสติอันไปแล้วในพระพุทธเจ้าหลับอยู่นั่นเทียว เมื่อตื่น ชื่อว่าตื่นอยู่ด้วยดี.

บาทพระคาถาว่า **สทา โคตมสาวกา** ความว่า ชื่อว่าเป็นสาวกของพระโคดม เพราะความที่ตนเป็นผู้เกิดแล้วในที่สุดแห่งการฟังแห่ง

พระพุทธเจ้าโคตมโคตร (และ) เพราะความเป็นคืออันฟังอนุสาสนีของพระพุทธเจ้าพระองค์นั้นนั่นแล.

สองบทว่า **พุทฺธคตา สติ** ความว่า สติของชนเหล่าใด ปรารภพระพุทธคุณทั้งหลายอันต่างด้วยคุณมีว่า **"อิติปิ โส ภควา"** เป็นต้น เกิดขึ้นอยู่ มีอยู่ตลอดกาลเป็นนิตย์, ชนเหล่านั้น ชื่อว่าตื่นอยู่ด้วยดีแม้ในกาลทุกเมื่อ. ก็ชนเหล่านั้น เมื่อไม่อาจ (เพื่อจะกระทำ) อย่างนั้นได้ ทำซึ่งพุทธานุสสติไว้ในใจ ในวันหนึ่ง ๓ เวลา ๒ เวลา (หรือ) แม้เวลาเดียว ชื่อว่าตื่นอยู่ด้วยดีเหมือนกัน.

สองบทว่า **ธมฺมคตา สติ** ความว่า สติที่ปรารภพระธรรมคุณทั้งหลาย อันต่างด้วยคุณมีว่า **"สฺวากฺขาโต ภควตา ธมฺโม"** เป็นต้น อันเกิดขึ้นอยู่.

สองบทว่า **สงฺฆคตา สติ** ความว่า สติที่ปรารภพระสังฆคุณทั้งหลาย อันต่างด้วยคุณมีว่า **"สุปฏิปนฺโน ภควโต สาวกสงฺโฆ"** เป็นต้น อันเกิดขึ้นอยู่.

สองบทว่า **กายคตา สติ** ความว่า สติอันเกิดขึ้นอยู่ ด้วยสามารถแห่งอาการ ๓๒ ด้วยสามารถแห่งการอยู่ในป่าช้า ๙ ด้วยสามารถแห่งการกำหนดซึ่งธาตุทั้ง ๔ หรือด้วยสามารถแห่งรูปฌานมีนีลกสิณอันเป็นไปในภายในเป็นต้น.

สองบทว่า **อหึสาย รโต** ความว่า ยินดีแล้วในกรุณาภาวนา (การเจริญกรุณา) อันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้อย่างนี้ว่า "ภิกษุนั้นมีใจสหรคตด้วยกรุณา แผ่ไปตลอดทิศหนึ่งอยู่."

บทว่า **ภาวนาย** ได้แก่ เมตตาภาวนา. จริงอยู่ ภาวนาที่เหลือแม้ทั้งหมด พระผู้มีพระภาคทรงประสงค์เอาในบทว่า **"ภาวนาย"** นี้ เพราะความที่กรุณาภาวนาพระองค์ตรัสไว้แล้วในหนหลังแม้โดยแท้, ถึงดังนั้น เมตตาภาวนาเท่านั้น พระองค์ทรงประสงค์เอาในบทว่า "ภาวนาย" นี้. คำที่เหลือ ผู้ศึกษาพึงทราบโดยนัยที่กล่าวแล้วในคาถาต้นนั่นเทียว.

ในกาลจบเทศนา ทารกนั้น ดำรงอยู่ในโสดาปัตติผล พร้อมด้วยมารดาและบิดาแล้ว. ครั้นภายหลัง ชนแม้ทั้งหมดบวชแล้ว บรรลุพระอรหัต. เทศนาได้มีประโยชน์ แม้แก่ชนผู้ประชุมกันแล้วดังนี้แล.

เรื่องนายทารุสากฏิกะ จบ.

## ๖. เรื่องภิกษุวัชชีบุตร* [ ๒๑๘ ]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อทรงอาศัยกรุงไพศาลี ประทับอยู่ในป่ามหาวัน ทรงปรารภภิกษุผู้เป็นโอรสของเจ้าวัชชีรูปใดรูปหนึ่ง ที่พระธรรมสังคาหกจารย์ กล่าวหมายเอาว่า "ภิกษุผู้เป็นโอรสของเจ้าวัชชีรูปใดรูปหนึ่ง อยู่ในราวป่าแห่งใดแห่งหนึ่ง ใกล้เมืองไพศาลี. ก็โดยสมัยนั้นแล ในกรุงไพศาลี มีการเล่นมหรสพตลอดคือยังรุ่ง. ครั้งนั้นแล ภิกษุนั้น ได้ยินเสียงกึกก้องแห่งดนตรีที่เขาตีแล้วและประโคมแล้วคร่ำครวญอยู่ กล่าวคาถานี้ในเวลานี้ว่า :-

**"พวกเราผู้เดียว ย่อมอยู่ในป่า เหมือนไม้ที่เขา**
**ทิ้งไว้แล้วในป่า, ในราตรีเช่นนี้ บัดนี้ ใครเล่า ?**
**ที่เลวกว่าพวกเรา."**

ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"ทุปฺปพฺพชฺชํ ทุรภิรมํ"** เป็นต้น.

[เสียงกึกก้องเป็นปรปักษ์ต่อสมณเพศ]

ได้ยินว่า ภิกษุนั้นเป็นราชโอรสในแคว้นวัชชี สละราชสมบัติที่ถึงแล้วตามวาระ บวชแล้ว, ในกรุงไพศาลี เมื่อทั่วทั้งพระนครอันเขาประดับแล้ว ด้วยเครื่องประดับทั้งหลาย มีธงชัยและธงแผ่นผ้าเป็นต้น กระทำให้เนื่องเป็นอันเดียวกันกับชั้นจาตุมหาราช, เมื่อวาระเป็นที่เล่นมหรสพ ตลอดคืนยังรุ่ง ในวันเพ็ญเป็นที่บานแห่งดอกโกมุทเป็นไปอยู่, ได้ยินเสียงกึกก้องแห่งดนตรี มีกลองเป็นต้น

* พระมหาจันทร์ ป. ธ. ๕ วัดราชาธิวาส แปล.

ที่เขาตีแล้ว และเสียงดนตรีมีพิณเป็นต้น ที่เขาประโคมแล้ว, เมื่อพระราชาเจ็ดพัน เจ็ดร้อย เจ็ดพระองค์, และข้าราชบริพารทั้งหลายมีอุปราชและเสนาบดีเป็นต้นของพระราชาเหล่านั้น ก็มีจำนวนเท่านั้นเหมือนกัน ซึ่งมีอยู่ในกรุงไพศาลี ประดับประดาแล้ว ก้าวลงสู่ถนนเพื่อต้องการจะเล่นนักษัตร, จงกรม (เดินกลับไปกลับมา) อยู่ที่จงกรมใหญ่ ประมาณ ๖๐ ศอก เห็นพระจันทร์เต็มดวงเด่นอยู่ในกลางท้องฟ้า ยืนพิงแผ่นกระดาน ณ ที่สุดจงกรมแล้ว มองดูอัตภาพประดุจไม้ที่เขาทิ้งไว้ในป่า เพราะความที่ตนเว้นแล้วจากผ้าสำหรับโพกและเครื่องอลังการ คิดอยู่ว่า "คนอื่นที่เลวกว่าเรา มีอยู่หรือหนอ ?" แม้ประกอบด้วยคุณมีการอยู่ป่าเป็นวัตรเป็นต้นตามปกติ ในขณะนั้น ถูกความไม่ยินดียิ่งบีบคั้นแล้ว จึงกล่าวอย่างนั้น.

[เทวดากล่าวคาถาให้เกิดความสังเวช]

ท่านได้ยินคาถานี้ ซึ่งเทวดาผู้สิงอยู่ในไพรสณฑ์นั้น กล่าวแล้วว่า:-

**"ท่านผู้เดียว อยู่ในป่า เหมือนไม้ที่เขาทิ้งไว้ใน ป่า, ชนเป็นอันมาก ย่อมกระหยิ่มต่อท่านนั้น**

**ป่า, ชนเป็นอันมาก ย่อมกระหยิ่มต่อท่านนั้น**
**ราวกะว่าพวกสัตว์นรก กระหยิ่มต่อชนทั้งหลาย**
**ผู้ไปสู่สวรรค์ ฉะนั้น."**

ด้วยความประสงค์ว่า "เราจักยังภิกษุนี้ให้สังเวช" ในวันรุ่งขึ้นเข้าไปเฝ้าพระศาสดา ถวายบังคมแล้วนั่ง.

[พระศาสดาทรงแสดงทุกข์ ๕ อย่าง]

พระศาสดา ทรงทราบเรื่องนั้นแล้ว ประสงค์จะทรงประกาศ

ความที่ฆราวาสเป็นทุกข์ จึงทรงรวบรวมทุกข์ ๕ อย่างแล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า:-

**"การบวชก็ยาก การยินดีก็ยาก เรือนที่ปกครอง**
**ไม่ดี ให้เกิดทุกข์ การอยู่ร่วมกับผู้เสมอกัน[๑]**
**เป็นทุกข์ ไม่พึงเป็นผู้เดินทางไกล และไม่**
**พึงเป็นผู้อันทุกข์ติดตาม."**

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ทุปฺปพฺพชฺชํ** ความว่า ชื่อว่า การละกองแห่งโภคะน้อยก็ตาม มากก็ตาม และเครือญาติ บวชมอบอุระ (ถวายชีวิต) ในศาสนานี้ เป็นการยาก.

บทว่า **ทุรภิรมํ** ความว่า การที่กุลบุตรแม้บวชแล้วอย่างนั้น สืบต่อความเป็นไปแห่งชีวิต ด้วยการเที่ยวไปเพื่อภิกษา ยินดียิ่งด้วยสามารถแห่งการคุ้มครองกองแห่งศีลไม่มีประมาณและบำเพ็ญข้อปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมให้บริบูรณ์ เป็นการยาก.

บทว่า **ทุราวาสา** ความว่า ก็ราชกิจขอพระราชา อิสรกิจของอิสรชนทั้งหลาย อันผู้ครองเรือนต้องนำไป, ชนข้างเคียงและสมณพราหมณ์ผู้ประพฤติธรรม อันผู้ครองเรือนต้องสงเคราะห์, แม้เมื่อเป็นอย่างนี้ การครองเรือนก็เต็มได้โดยยาก เหมือนหม้อที่ทะลุและมหาสมุทร; เพราะฉะนั้น ชื่อว่าเรือนเหล่านั้น ที่ปกครองไม่ดีจึงชื่อว่า

๑. ตามนัยอรรถกถา ประสงค์จะให้หมายความว่าการอยู่ร่วมกับผู้ไม่เสมอกัน.

ให้เกิดทุกข์ คือให้ลำบากเพื่อจะอยู่ครอบครอง[๑]เพราะเหตุนั้นนั่นแล.

บาทพระคาถาว่า **ทุกฺโข สมานสํวาโส** ความว่า จริงอยู่ ชนเหล่าใดเป็นคฤหัสถ์ แม้เสมอกันโดยชาติ โคตร ตระกูล และโภคะก็ตาม เป็นบรรพชิต เสมอกันโดยคุณทั้งหลาย มีศีล อาจาระและพาหุสัจจะเป็นต้นก็ตาม (แต่) กล่าวคำเป็นต้นว่า "ท่านเป็นใคร ? เราเป็นใคร ?" เป็นขวนขวายในอธิกรณ์อยู่, ชนเหล่านั้น ชื่อว่าผู้ไม่เสมอกัน,ชื่อว่าการอยู่ร่วมกับชนเหล่านั้น เป็นทุกข์.

บาทพระคาถาว่า **ทุกฺขานุปติตทฺธคู** ความว่า ชนเหล่าใดชื่อว่าผู้เดินทางไกล เพราะความเป็นผู้ดำเนินไปสู่ทางไกล กล่าวคือวัฏฏะ; ชนเหล่านั้น ถูกทุกข์ติดตามแท้.

สองบทว่า **ตสฺมา น จทฺธคู** ความว่า แม้ความเป็นผู้อันทุกข์ติดตาม ก็เป็นทุกข์ แม่ความเป็นผู้เดินทางไกล ก็เป็นทุกข์; เพราะฉะนั้นบุคคลไม่พึงเป็นผู้ชื่อว่าเกิดทางไกล เพราะการเดินทางไกล กล่าวคือวัฏฏะคือ ไม่พึงเป็นผู้อันทุกข์มีประการดังกล่าวแล้วติดตามด้วย.

ในกาลจบเทศนา ภิกษุนั้นเบื่อหน่ายในทุกข์ที่พระองค์ตรัสในฐานะ ๕ แล้ว ทำลายสังโยชน์อันเป็นเบื้องต่ำ[๒] ๕ อันเป็นส่วนเบื้องสูง[๓] ๕ ดำรงอยู่ในพระอรหัตแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุวัชชีบุตร จบ.

๑. อีกนัยหนึ่ง อาวสิตุํ ฯเปฯ ทุกฺขา แปลว่า คือ การอยู่ครอง (เรือน) ชื่อว่าให้ลำบากเพราะเหตุนั้นนั่นแล.

๒. สักกายทิฏฐิ วิจิกิจฉา สีลัพพตปรามาส กามราคะ ปฏิฆะ ๓. รูปราคะ อรูปราคะ มานะ อุทธัจจะ อวิชชา.

๗. เรื่องจิตตฤหบดี * [ ๒๒๐ ]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภจิตต-คฤหบดี ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"สทฺโธ สีเลน สมฺปนฺโน "** เป็นต้น.

[ลาภสักการะเกิดขึ้นแก่จิตตคฤหบดี]

เรื่องข้าพเจ้าให้พิสดารแล้ว ในวรรณนาแห่งพระคาถา ใน พาลวรรคว่า **"อสนฺตํ ภาวมิจฺเฉยฺย"** เป็นต้น. แม้พระคาถา (นี้) ก็มาแล้วในพาลวรรคนั้นเหมือนกัน. จริงอยู่ ในพาลวรรคนั้น ข้าพเจ้า กล่าวไว้ว่า

"(พระอานนทเถระ ทูลถามพระศาสดาว่า) "ข้าแต่พระองค์ ผู้เจริญ ก็สักการะนี้เกิดขึ้นแก่คฤหบดีนั่น แม้ผู้มาสู่สำนักของพระองค์ เท่านั้นหรือ ? หรือแม้ไปในที่อื่นก็เกิดขึ้นเหมือนกัน ?"

พระศาสดา ตรัสว่า "อานนท์ เมื่อจิตตคฤหบดีนั้นมาสู่สำนัก ของเราก็ดี ไปในที่อื่นก็ดี, สักการะย่อมเกิดขึ้นทั้งนั้น, เพราะอุบาสก นี้ เป็นผู้มีศรัทธา เลื่อมใส สมบูรณ์ด้วยศีล, อุบาสกผู้เป็นปานนี้ ย่อมไปประเทศใด ๆ ; ลาภสักการะ ย่อมเกิดแก่เขาในประเทศนั้น ๆ ทีเดียว" ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า :-

**"ผู้มีศรัทธา สมบูรณ์ด้วยศีล เพียบพร้อมด้วยยศ**
**และโภคะ จะไปประเทศใด ๆ , ย่อมเป็นผู้อัน**
**เขาบูชาแล้ว ในประเทศนั้น ๆ ทีเดียว."**

* พระมหาอู ป.ธ. ๗ วัดบวรนิเวศวิหาร แปล.

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สทฺโธ** ได้แก่ ผู้ประกอบด้วยศรัทธาอันเป็นโลกิยะและโลกุตระ.

บทว่า **สีเลน** ความว่า ศีลมี ๒ อย่าง คือ ศีลสำหรับผู้ครองเรือน ศีลสำหรับผู้ไม่ครองเรือน, ใน ๒ อย่างนั้น ศีลสำหรับผู้ครองเรือน พระผู้มีพระภาคทรงประสงค์เอาในบทนี้, ความว่า ผู้ประกอบด้วยศีลสำหรับผู้ครองเรือนนั้น.

บาทพระคาถาว่า **ยโสโภคสมปฺปิโต** ความว่า ผู้ประกอบแล้วด้วยยศสำหรับผู้ครองเรือน กล่าวคือความมีอุบาสก ๕๐๐ เป็นบริวาร เช่นของชนทั้งหลาย มีอนาถบิณฑิกเศรษฐีเป็นต้น และด้วยโภคะ ๒ อย่าง (คือ) โภคะมีทรัพย์และข้าวเปลือกเป็นต้นอย่าง ๑ กล่าวคืออริยทรัพย์ ๗ อย่าง ๑.

สองบทว่า **ยํ ยํ** เป็นต้น ความว่า กุลบุตรผู้เห็นปานนี้ ไปสู่ประเทศใด ๆ ในทิศทั้งหลายมีปุรัตถิมทิศเป็นต้น; ย่อมเป็นผู้อันเขาบูชาแล้วในประเทศนั้น ๆ ด้วยลาภและสักการะเห็นปานนั้นเทียว.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องจิตตคฤหบดี จบ.

## ๘. เรื่องนางจูฬสุภัททา* [ ๒๒๑ ]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภธิดาของอนาถบิณฑิกเศรษฐี ชื่อจูฬสุภัททา ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"ทูเร สนฺโต ปกาเสนฺติ"** เป็นต้น.

[สองเศรษฐีทำกติกาต่อกัน]

ดังได้สดับมา เศรษฐีบุตร ชื่ออุคคะ ชาวอุคคนคร ได้เป็นสหายของอนาถบิณฑิกเศรษฐี ตั้งแต่เวลาที่ยังเป็นหนุ่ม. สหายทั้ง ๒ นั้น เรียนศิลปะอยู่ในตระกูลอาจารย์เดียวกัน ทำกติกาต่อกันว่า "ในเวลาที่เราทั้ง ๒ เจริญวัย เมื่อบุตรและธิดาเกิดแล้ว, ผู้ใดขอธิดาเพื่อประโยชน์แก่บุตร: ผู้นั้นต้องให้ธิดาแก่ผู้นั้น" เขาทั้ง ๒ เจริญวัยแล้ว ดำรงอยู่ในตำแหน่งเศรษฐีในนครของตน ๆ.

สมัยหนึ่ง อุคคเศรษฐี ประกอบการค้าขาย ได้ไปยังกรุงสาวัตถีด้วยเกวียน ๕๐๐ เล่ม. อนาถบิณฑิกเศรษฐี เรียกนางจูฬสุภัททาธิดาของตนมาสั่งว่า "แม่ บิดาของเจ้าชื่ออุคคเศรษฐีมา, กิจที่ควรทำแก่เขา จงเป็นภาระของเจ้า."

[อุคคเศรษฐีขอนางจูฬาสุภัททาเพื่อบุตร]

นางรับว่า "ดีละ" จึงจัดโภชนะมีแกงและกับเป็นต้น ด้วยมือของตนเอง จำเดิมแต่วันอุคคเศรษฐีนั้นมา, เตรียมวัตถุต่าง ๆ มีระเบียบดอกไม้ ของหอม และเครื่องลูบไล้เป็นต้นไว้, ในเวลา

พระมหาอู ป. ธ. ๗ วัดบวรนิเวศวิหาร แปล.

บริโภค ก็จักน้ำสำหรับอาบไว้ (คอย) ท่านเศรษฐีนั้น ตั้งแต่เวลาอาบน้ำไป ย่อมทำกิจทุกอย่างสำเร็จเรียบร้อย.

อุคคเศรษฐี เห็นอาจารสมบัติของนางสุภัททานั้นแล้ว มีจิตเลื่อมใส ในวันหนึ่ง นั่งอยู่กับ[๑]อนาถบิณฑิกเศรษฐี ด้วยกถาอันปรารภความสุขแล้ว นึกได้ว่า "ในเวลายังเป็นหนุ่ม เราทั้ง ๒ ทำกติกาชื่ออย่างนี้ไว้แล้ว" จึงขอนางจูฬสุภัททา เพื่อประโยชน์แก่บุตรของตน. แต่อุคคเศรษฐีนั้น โดยปกติเป็นมิจฉาทิฏฐิ; เพราะฉะนั้น อนาถบิณฑิกเศรษฐี จึงกราบทูลความนั้นแด่พระทศพล อันพระศาสดา ทรงเห็นอุปนิสัยของอุคคเศรษฐีแล้วทรงอนุญาต, จึงปรึกษากับภรรยา แล้วรับคำของอุคคเศรษฐีนั้น กำหนดวัน (แต่งงาน) แล้ว, ทำสักการะเป็นอันมาก เหมือนอย่างธนญชัยเศรษฐีให้นางวิสาขาผู้เป็นธิดา แล้วส่งไปฉะนั้น, เรียกนางสุภัททามาแล้ว ให้โอวาท ๑๐ ข้อ เป็นต้นว่า "แม้ธรรมดาสตรีผู้อยู่ในตระกูลพ่อผัวไม่ควรนำไฟภายในออกไปภายนอก" โดยนัยที่ธนญชัยเศรษฐีให้แก่นางวิสาขานั่นแล เมื่อจะส่งไป ยึดเอากุฎุมพี ๘ คนให้เป็นผู้รับรองว่า "ถ้าโทษของธิดาข้าพเจ้า เกิดขึ้นในที่ไปแล้ว, พวกท่านต้องชำระ," ในวันเป็นที่ส่งธิดานั้นไป ถวายมหาทานแก่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขแล้ว, ส่งธิดาไปด้วยสักการะเป็นอันมากประหนึ่งจะแสดงความเจริญแห่งผลสุจริตทั้งหลาย อันธิดาทำไว้แล้วในภพก่อน ให้ปรากฏแก่ชาวโลก. ในเวลานางถึงอุคคนครโดยลำดับ

๑. นั่งสนทนากันตามสบายกับอนาถบิณฑิกเศรษฐี.

มหาชนพร้อมกับตระกูลพ่อผัว ได้ทำการต้อนรับ.

ฝ่ายนางจูฬสุภัททานั้น แสดงตนแก่ชาวนครทั้งสิ้น เหมือนนางวิสาขา เพื่อทำสิริสมบัติของตนให้ปรากฏ ยืนอยู่บนรถเข้าไปสู่นคร รับเครื่องบรรณาการที่ชาวนครส่งมาแล้ว ส่งไป [ตอบแทน] แก่ชนเหล่านั้น ๆ ด้วยสามารถแห่งวัตถุตามสมควร ได้ทำชาวนครทั้งสิ้นให้เนื่องเป็นอันเดียวกับด้วยคุณของตน.

[พ่อผัวให้นางจูฬาสุภัททาไหว้ชีเปลือย]

ก็ในวันมงคลเป็นต้น พ่อผัวของนาง เมื่อจะทำสักการะแก่พวกชีเปลือย ส่งไปด้วยคำว่า "นางจงมาไหว้พระสมณะทั้งหลายของพวกเรา." นางไม่อาจเพื่อจะดูชีเปลือยทั้งหลาย เพราะละอายไม่ปรารถนาจะไป. พ่อผัวนั้น แม้ส่ง (ข่าว) ไปบ่อย ๆ ถูกนางห้ามแล้ว จึงโกรธพูดว่า "พวกเธอจงขับไล่มันไปเสีย." นางคิดว่า "พ่อผัวไม่อาจยกโทษแก่เรา เพราะเหตุไม่สมควรได้" ให้คนเรียกกุฎุมพีมาแล้ว บอกความนั้น. กุฎุมพีเหล่านั้น ทราบความที่นางไม่มีโทษ จึงให้เศรษฐียินยอมแล้ว. เขาบอกแก่ภรรยาว่า "ลูกสะใภ้นี้ไม่ไหว้พระสมณะทั้งหลายของเรา ด้วยเข้าใจว่า "เป็นผู้ไม่มีความละอาย."

ภรรยาเศรษฐีนั้น คิดว่า "พวกสมณะของลูกสะใภ้นี้ เป็นเช่นไรหนอแล ? นางสรรเสริญพระสมณะเหล่านั้นเหลือเกิน" ให้คนเรียกนางมาแล้ว พูดว่า :-

**"พวกพระสมณะของเจ้า เป็นเช่นไร ? เจ้าจึง**

**สรรเสริญพระสมณะเหล่านั้นหนักหนา. พระสมณะ**
**เหล่านั้น มีปกติอย่างไร ? มีสมาจารอย่างไร ?**
**เจ้าอันเราถามแล้ว จงบอกเรื่องนั้นแก่เรา."**

ลำดับนั้น นางสุภัททาประกาศคุณทั้งหลายของพระพุทธเจ้าและพระสาวกของพระพุทธเจ้า แก่แม่ผัวนั้นอยู่ ให้แม่ผัวยินดีแล้วด้วยคำทั้งหลายมีเป็นต้นอย่างนี้ว่า:-

[ลูกสะใภ้บอกสมณภาพแก่แม่ผัว]

**"ท่านผู้มีอินทรีย์สงบ มีใจสงบ ท่านเดินยืน**
**เรียบร้อย, มีจักษุทอดลง พูดพอประมาณ, พวก**
**สมณะของฉัน เป็นเช่นนั้น. กายกรรมของท่าน**
**สะอาด. วจีกรรมไม่มัวหมอง, มโนกรรมหมด**
**จดดี. พวกสมณะของฉัน เป็นเช่นนั้น. ท่านไม่**
**มีมลทินมีรัศมีดุจสังข์และมุกดา บริสุทธิ์**
**ทั้งภายใน ภายนอก เต็มแล้วด้วยธรรมอันหมดจด**
**ทั้งหลาย. พวกสมณะของฉันเป็นเช่นนั้น. โลกฟู**
**ขึ้นเพราะลาภ และฟุบลงเพราะเสื่อมลาภ, ท่าน**
**ผู้ตั้งอยู่อย่างเดียวเพราะลาภและเสื่อมลาภ. พวก**
**สมณะของฉันเป็นเช่นนั้น. โลกฟูขึ้นเพราะยศ**
**และฟุบลงเพราะเสื่อมยศ, พวกสมณะของฉัน เป็น**
**เช่นนั้น. โลกฟูขึ้นเพราะสรรเสริญ และฟุบลง**

**แม้เพราะนินทา, ท่านผู้สม่ำเสมอในเพราะนินทา**
**และสรรเสริญ, พวกสมณะของฉัน เป็นเช่นนั้น.**
**โลกฟูขึ้นเพราะสุข และฟุบลงแม้เพราะทุกข์, ท่าน**
**ไม่หวั่นไหวในเพราะสุขและทุกข์, พวกสมณะของ**
**ฉันเป็นเช่นนั้น."**

[นางจูฬาสุภัททานิมนต์ภิกษุสงฆ์ฉันอาหาร]

ลำดับนั้น แม้ผัวกล่าวกะนางว่า "เจ้าอาจแสดงสมณะทั้งหลายของเจ้า แม้แก่พวกฉันได้หรือ" เมื่อนางตอบว่า "อาจ" จึงพูดว่า "ถ้ากระนั้น เจ้าจงทำโดยประการที่พวกฉันจะเห็นสมณะเหล่านั้น." นางรับว่า "ดีละ" ตระเตรียมมหาทานเพื่อภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขแล้ว ยืนอยู่บนพื้นปราสาทชั้นบน ผินหน้าไปเฉพาะพระเชตวัน ไหว้โดยเคารพด้วยเบญจางคประดิษฐ์ ระลึกพระพุทธคุณทั้งหลาย ทำการบูชาด้วยของหอม เครื่องอบ ดอกไม้และธูป กล่าว (อัญเชิญ) ว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพเจ้านิมนต์ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข เพื่อฉันเช้าในวันพรุ่งนี้, ด้วยสัญญาณของข้าพเจ้านี้ ขอพระศาสดาจงทรงทราบว่าเป็นผู้อันข้าพเจ้านิมนต์แล้ว" ดังนี้แล้ว จึงซัดดอกมะลิ ๘ กำไปในอากาศ.

ดอกไม้ทั้งหลาย ลอยไป เป็นเพดานอันสำเร็จด้วยระเบียบดอกไม้ ได้คงที่อยู่เบื้องบนพระศาสดา ผู้ทรงแสดงธรรมอยู่ในท่ามกลางบริษัท ๔.

[สัตบุรุษย่อมปรากฏในที่ไกล]

ในขณะนั้น แม้อนาถบิณฑิกเศรษฐีสดับธรรมกถาแล้ว นิมนต์พระศาสดา เพื่อเสวยในวันพรุ่งนี้. พระศาสดา ตรัสว่า "คฤหบดี อาตมภาพรับภัตรเพื่อฉันในวันพรุ่งนี้แล้ว," เมื่ออนาถบิณฑิกเศรษฐีกราบทูลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ คนอื่นมาก่อนกว่าข้าพระองค์ไม่มี, พระองค์ทรงรับภัตรของใครหนอแล ?" ตรัสว่า "คฤหบดี นางจูฬสุภัททานิมนต์ไว้แล้ว." แม้ท่านเศรษฐีกล่าวว่า "นางสุภัททา อยู่ในที่ไกลในที่สุดประมาณ ๑๒๐ โยชน์แต่ที่นี้มิใช่หรือ ? พระเจ้าข้า" ตรัสว่า "จ๊ะ คฤหบดี, ก็สัตบุรุษทั้งหลาย แม้อยู่ในที่ไกล ย่อมปรากฏเหมือนยืนอยู่เฉพาะหน้า" ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า:-

**"สัตบุรุษทั้งหลาย ย่อมปรากฏในที่ไกล เหมือน**
**ภูเขาหิมพานต์, (ส่วน) อสัตบุรุษ ย่อมไม่**
**ปรากฏในที่นี้, เหมือนลูกศรอันเขาซัด (ยิง) ไปใน**
**ราตรี ฉะนั้น."**

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สนฺโต** เป็นต้น ความว่า ปราชญ์ทั้งหลายมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น ชื่อว่า สัตบุรุษ เพราะความที่กิเลสทั้งหลายมีราคะเป็นต้น สงบแล้ว, แต่ในที่นี้ พระผู้มีพระภาคทรงประสงค์สัตว์ผู้มีอธิการ (บุญ) อันทำไว้แล้ว ในพระพุทธเจ้าในปางก่อน มีกุศลมูลสั่งสมไว้แล้ว (และ) อบรมภาวนาแล้วว่า "สัตบุรุษ."

บทว่า **ปกาเสนฺติ** ความว่า แม้ยืนอยู่ที่ไกล เมื่อมาสู่คลอง

พระญาณแห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ชื่อว่าย่อมปรากฏได้.

บทว่า **หิมวนฺโตว** ความว่า เหมือนอย่างว่า ภูเขาหิมพานต์ กว้าง ๓๐๐๐ โยชน์ สูง ๕๐๐ โยชน์ ประดับด้วยยอด ๘ หมื่น ๔ พัน ย่อมปรากฏแม้แก่ชนทั้งหลายผู้ยืนอยู่ในที่ไกล เหมือนตั้งอยู่เฉพาะหน้า ฉันใด; สัตบุรุษทั้งหลาย ย่อมปรากฏ ฉันนั้น.

บทว่า **อสนฺเตตฺถ** ความว่า บุคคลพาล หนักในทิฏฐธรรม มีปรโลกอันผ่านไปแล้ว เห็นแก่อามิส บวชเพื่อประโยชน์แก่ชีวิต ชื่อว่า อสัตบุรุษ, อสัตบุรุษเหล่านี้ แม้นั่งในที่นี้ คือ ในที่ใกล้มณฑลแห่งพระชานุเบื้องขวาของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ย่อมไม่ปรากฏ คือ ย่อมไม่ทราบ.

สองบทว่า **รตฺตึ ขิตฺตา** คือเหมือนลูกศรที่ยิงไปในราตรีคือในที่มืด ประกอบด้วยองค์[๑] ๔.

อธิบายว่า อสัตบุรุษเหล่านั้น ย่อมไม่ปรากฏเพราะความไม่มีแห่งบุรพเหตุ ซึ่งเป็นอุปนิสัยเห็นปานนั้น.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น.

[วิสกรรมนิรมิตเรือนยอด ๕๐๐ หลัง]

แม้ท้าวสักกเทวราชลง ทรงทราบว่า "พระศาสดา ทรงรับนิมนต์ของนางจูฬสุภัททาแล้ว " ทรงบังคับวิสกรรมเทพบุตรว่า "ท่านจงนิรมิตเรือนยอด ๕๐๐ หลังแล้ว นำภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้า

๑. วันแรม ๑๔-๑๕ ค่ำ ๑ เที่ยงคืน ๑ ดงทึบ ๑ ก้อนเมฆ ๑.

เป็นประมุข ไปสู่อุคคนครในพรุ่งนี้."

ในวันรุ่งขึ้น วิสกรรมเทพบุตรนั้น นิรมิตเรือนยอด ๕๐๐ หลังแล้ว ได้ยืนอยู่ที่ประตูแห่งพระเชตวัน. พระศาสดาทรงเลือกแล้วพาภิกษุขีณาสพผู้บริสุทธิ์ทั้งนั้น ๕๐๐ รูป พร้อมด้วยบริวารประทับนั่งในเรือนยอดแล้ว ได้เสด็จไปยังอุคคนคร.

[อุคคเศรษฐีกลับเสื่อมใสในพระพุทธศาสนา]

แม้อุคคเศรษฐี พร้อมด้วยบริวาร แลดูทางเสด็จมาแห่งพระตถาคต โดยนัยอันนางสุภัททาให้แล้ว เห็นพระศาสดาเสด็จมาด้วยสิริสมบัติใหญ่ เป็นผู้มีใจเสื่อมใสแล้ว ทำสักการด้วยวัตถุทั้งหลายมีระเบียบดอกไม้เป็นต้น ต้อนรับแล้ว ถวายบังคม ถวายมหาทานนิมนต์ซ้ำอีก ได้ถวายมหาทานสิ้น ๗ วัน.

แม้พระศาสดา ทรงกำหนดธรรมเป็นที่สบายของเศรษฐีนั้นแล้ว ทรงแสดงธรรม. สัตว์ ๘ หมื่น ๔ พัน ทำเศรษฐีนั้นให้เป็นต้นได้ตรัสรู้ธรรมแล้ว.

พระศาสดา เพื่อทรงอนุเคราะห์นางสุภัททา จึงรับสั่งให้พระอนุรุทธเถระกลับ ด้วยพระดำรัสว่า "เธอจงพักอยู่ในที่นี่แหละ" แล้วได้เสด็จไปยังกรุงสาวัตถีทีเดียว. ตั้งแต่นั้นมา นครนั้น ได้มีศรัทธาเลื่อมใส ดังนี้แล.

เรื่องนางจพสุภัททา จบ.

๙. เรื่องพระเถระชื่อเอกวิหารี * [ ๒๒๒ ]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารพพระเถระชื่อเอกวิหารี[๑] ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"เอกาสนํ"** เป็นต้น.

[พวกภิกษุทูลเรื่องพระเถระแด่พระศาสดา]

ได้ยินว่า พระเถระนั้น ได้เป็นผู้ปรากฏในระหว่างแห่งบริษัท ๔ ว่า "นั่งอยู่แต่ผู้เดียว เดินแต่ผู้เดียว ยืนแต่ผู้เดียว." ต่อภิกษุทั้งหลาย กราบทูลพระเถระนั้นแด่พระตถาคตว่า "พระเถระนี้ ชื่อว่ามีรูปอย่างนี้ พระเจ้าข้า."

[ภิกษุพึงเป็นผู้สงัด]

พระศาสดา ประทานสาธุการว่า "สาธุ สาธุ" ดังนี้แล้วทรงสั่งสอนว่า "ธรรมดาภิกษุ พึงเป็นผู้สงัด" แล้วตรัสอานิสงส์ในวิเวก แล้วจึงตรัสพระคาถานี้ว่า:-

**"ภิกษุพึงเสพที่นั่งคนเดียว ที่นอนคนเดียว, พึงเป็น**
**ผู้เดียว ไม่เกียจคร้านเที่ยวไป เป็นผู้เดียว ทรมาน**
**ตน เป็นผู้ยินดียิ่งในราวป่า."**

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า **เอกาสนํ เอกเสยฺยํ** ความว่า ที่นั่งของภิกษุผู้ไม่ละมูลกัมมัฏฐาน นั่งแม้ในท่ามกลางแห่งภิกษุตั้งพัน ด้วยการทำไว้ในใจนั้นนั่นแล ชื่อว่า ที่นั่งคนเดียว. ก็ที่นอนของภิกษุ

* พระมหาอู ป. ธ. ๗ วัดบวรนิเวศวิหาร แปล. ๑. ผู้ชอบอยู่คนเดียว.

ผู้เข้าไปตั้งสติไว้แล้วนอนเหนือที่นอนอันเขาปูไว้ ในปราสาทเช่นกับโลหปราสาทก็ดี ในท่ามกลางภิกษุตั้งพันรูปก็ดี เป็นที่รองผ้าลาดอันวิจิตร อันควรแก่ค่ามาก โดย (ตะแคง) ข้างขวา ด้วยมนสิการในมูลกัมมัฏฐาน ชื่อว่าที่นอนคนเดียว. ภิกษุพึงเสพที่นั่งคนเดียวและที่นอนคนเดียวเห็นปานนั้น.

บทว่า **อตนฺทิโต** ความว่า ภิกษุเป็นผู้ไม่เกียจคร้าน ด้วยการอาศัยกำลังแข้งเลี้ยงชีวิต เที่ยวไปแต่ผู้เดียวในทุก ๆ อิริยาบถ.

บาทพระคาถาว่า **เอโก ทมยตฺตานํ** ความว่า เป็นผู้ ๆ เดียวเท่านั้นทรมานตน ด้วยสามารถแห่งการตามประกอบกัมมัฏฐานในที่ทั้งหลายมีที่พักกลางคืนเป็นต้น แล้วบรรลุมรรคและผล.

บาทพระคาถาว่า **วนนฺเค รมิโต สิยา** ความว่า ภิกษุเมื่อทรมานตนอย่างนั้น ชื่อว่า พึงเป็นผู้ยินดียิ่ง ในราวป่าอันสงัดจากเสียงทั้งหลาย มีเสียงสตรีและบุรุษเป็นต้นทีเดียว. เพราะภิกษุผู้มีปกติอยู่พลุกพล่าน ไม่อาจทรมานตนอย่างนั้นได้.

ในกาลจบเทศนา ภิกษุเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น. ตั้งแต่นั้นมา มหาชน ย่อมปรารถนาการอยู่คนเดียวเท่านั้น ดังนี้แล.

เรื่องพระเถระชื่อเอกวิหารี จบ.

ปกิณณกวรรค วรรณนา จบ.

วรรคที่ ๒๑ จบ

## ๒๒. นิรยวรรค วรรณนา

### ๑. เรื่องนางปริพาชิกาชื่อสุนทรี [ ๒๒๓ ]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภนาง ปริพาชิกาชื่อสุนทรี ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"อภูตวาที" เป็นต้น.**

**[พวกเดียรถีย์คิดตัดลาภสักการะพระศาสดา]**

**เรื่องมาโดยพิสดารในอุทานนั่นแลว่า "ก็โดยสมันนั้นแล พระผู้มีพระภาค เป็นผู้อันมหาชนสักการะ ทำความเคารพ นับถือ บูชาแล้ว" เป็นต้น. ส่วนเนื้อความย่อในเรื่องนี้ มีดังต่อไปนี้:-**

**ได้ยินว่า เมื่อลาภสักการะ เช่นกับห้วงน้ำใหญ่แห่งปัญจมหานทีเกิดขึ้นแก่พระผู้มีพระภาคและภิกษุสงฆ์แล้ว, พวกอัญญเดียรถีย์ก็เสื่อมลาภสักการะ เป็นผู้อับแสง ประหนึ่งหิ่งห้อยในเวลาพระอาทิตย์ขึ้น ร่วมประชุมปรึกษากันว่า "ตั้งแต่กาลแห่งพระสมณโคดมอุบัติขึ้น พวกเราก็เสื่อมลาภสักการะ, ใคร ๆ ย่อมไม่รู้แม้ความที่เราทั้งหลายมีอยู่, พวกเราจะพึงรวมกันกับใครหนอ ? ก่อโทษให้เกิดขึ้นแก่พระสมณโคดมแล้วยังลาภสักการะของเธอให้เสื่อมสูญ."**

**[พวกเดียรถีย์ให้นางสุนทรี ทำลายพระเกียรติพระศาสดา]**

**ครั้งนั้น ความคิดได้เกิดขึ้นแก่อัญญเดียรถีย์เหล่านั้นว่า "พวกเราร่วมกับนางสุนทรี จักสามารถ (ทำได้)." วันหนึ่ง พวกเขา (แกล้ง)**

* พระมหามานิต ป. ธ. ๖ วัดบวรนิเวศวิหาร แปล.

ไม่สนทนากะนางสุนทรี ผู้เข้าไปยังติตถิยาราม ไหว้แล้วยืนอยู่. นางแม้ปราศรัยบ่อย ๆ ก็ไม่ได้คำตอบ จึงถามว่า "พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลายถูกใคร ๆ เบียดเบียนบ้างหรือ ?"

เดียรถีย์. น้องหญิง นางไม่เห็นพระสมณโคดมที่เที่ยวเบียดเบียนพวกเรา ทำให้เสื่อมลาภสักการะหรือ ?

นางสุนทรี. ดิฉันควรจะทำอย่างไร ในเรื่องนี้ ?

เดียรถีย์. น้องหญิง นางแล มีรูปสวย ถึงความเป็นผู้งามเลิศ จงยกโทษขึ้นแก่พระสมณโคดม แล้วให้มหาชนเชื่อถ้อยคำ ทำให้เสื่อมลาภสักการะ.

นางสุนทรีนั้น รับรองว่า "ดีละ" แล้วหลีกไป ตั้งแต่นั้นมา นางถือเอาสิ่งของมีระเบียบดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ การบูชาและของเผ็ดร้อนเป็นต้น เดินบ่ายหน้าตรงไปยังพระเชตวัน ในเวลาที่มหาชนฟังธรรมเทศนาของพระศาสดาแล้วกลับเข้าพระนครในเวลาเย็น, ถูกมหาชนถามว่า "ไปไหน" ก็ตอบว่า "ไปสำนักพระสมณโคดม, ฉันอยู่ในพระคันธกุฎีเดียวกันกับพระสมณโคดมนั้น" แล้วอยู่ในติตถิยารามแห่งใดแห่งหนึ่ง ย่างลงสู่ทาง (ที่ไปยัง) พระเชตวันแต่เช้าตรู่เดินบ่ายหน้าสู่พระนคร, นางถูกมหาชนถามว่า "ไปไหนสุนทรี ?" ตอบว่า "ฉันอยู่ในพระคันธกุฎีเดียวกันกับพระสมณโคดม ให้ท่านยินดีด้วยความยินดีเพราะกิเลสแล้ว จึงกลับมา."

[พวกภิกษุถูกพวกเดียรถีย์หาว่าฆ่านางสุนทรี]

แต่นั้นมา โดยกาลล่วงไป ๒-๓ วัน พวกเดียรถีย์ให้กหาปณะ

แก่พวกนักเลงแล้วกล่าวว่า "พวกท่านจงไปฆ่านางสุนทรี แล้วหมก ไว้ที่ระหว่างกองหยากเยื่อแห่งระเบียงดอกไม้ ที่ใกล้พระคันธกุฎีของพระสมณโคดมแล้วกลับมา." พวกนักเลงก็ได้ทำอย่างนั้น.

ลำดับนั้น เดียรถีย์ทั้งหลาย ได้ทำความโกลาหลขึ้นว่า "พวกเราไม่เห็นนางสุนทรี," แล้วทูลแก่พระราชา ถูกพระราชาตรัสถามว่า "พวกท่านมีความสงสัยที่ไหน ?" ทูลว่า "นางสุนทรีอยู่ในพระเชตวันสิ้นวันเท่านี้, พวกอาตมภาพไม่ทราบความเป็นไปของนางในพระเชตวันนั้น." อันพระราชา ทรงอนุญาตว่า "ถ้ากระนั้น พวกท่านจงไป, ค้นพระเชตวันนั้นดูเถิด," พาพวกอุปัฏฐากของตนไปยังพระเชตวันค้นอยู่ ก็พบนางสุนทรีนั้น ในระหว่างกองหยากเยื่อแห่งระเบียบดอกไม้ จึงยกขึ้นเตียงเข้าไปยังพระนคร ทูลแด่พระราชาว่า "พระสาวกของพระ-สมณโคดมฆ่านางสุนทรี แล้วหมกไว้ในระหว่างกองหยากเยื่อแห่งระเบียบดอกไม้ ด้วยคิดว่า 'จักปกปิดกรรมลามกที่พระศาสดาทำ.' พระราชา ตรัสว่า "ถ้าอย่างนั้น พวกท่านจงไป เที่ยวประกาศให้ตลอดพระนครเถิด." พวกเดียรถีย์พากันกล่าวคำเป็นต้นว่า "ขอท่านทั้งหลาย จงดูกรรมของพวกสมณสักยบุตรเถิด" ในถนนแห่งพระนครแล้ว ได้ไปยังพระทวารแห่งพระราชนิเวศน์อีก. พระราชา รับสั่งให้ยกสรีระของนางสุนทรีขึ้นใส่แคร่ในป่าช้าผีดิบแล้วให้รักษาไว้. ชาวพระนครสาวัตถีเว้นพระอริยสาวก ที่เหลือโดยมากพากันกล่าวคำเป็นต้นว่า "ขอท่านทั้งหลาย จงดูกรรมของพวกสมณสักยบุตรเถิด" แล้วเที่ยวด่าพวกภิกษุ ในภายในพระนครบ้าง ภายนอกพระนครบ้าง ใน

ป่าบ้าง. ภิกษุทั้งหลาย กราบทูลเรื่องนั้นแด่พระตถาคต.

พระศาสดา ตรัสว่า "ถ้าอย่างนั้น แม้พวกเธอจงกลับโจท พวกมนุษย์เหล่านั้นอย่างนี้" ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า:-

**"ผู้มักพูดคำไม่จริง ย่อมเข้าถึงนรก, หรือแม้ผู้ใด**
**ทำแล้ว กล่าวว่า 'ข้าพเจ้ามิได้ทำ,' ชนแม้ทั้ง ๒**
**นั้น เป็นมนุษย์มีกรรมเลวทราม ละไปในโลกอื่น**
**แล้ว ย่อมเป็นผู้เสมอกัน."**

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อภูตวาที** ได้แก่ ผู้ไม่เห็นโทษของบุคคลอื่นเลย ทำการกล่าวเท็จ ตู่ผู้อื่นด้วยคำเปล่า.

บทว่า **กตฺวา** ความว่า หรือผู้ใดทำกรรมลามกแล้ว กล่าวว่า "ข้าพเจ้ามิได้ทำกรรมนั่น."

หลายบทว่า **เปจฺจ สมา ภวนฺติ** ความว่า ชนแม้ทั้ง ๒ นั้น ไปสู่ปรโลก ย่อมเป็นผู้เสมอกันโดยคติ เพราะการเข้าถึงนรก, คติของชนเหล่านั้นเท่านั้น ท่านผู้รู้กำหนดไว้แล้ว, แต่อายุของเขาท่านมิได้กำหนดไว้; เพราะว่าชนทั้งหลายทำบาปกรรมไว้มาก ย่อมไหม้ในนรกนาน, ทำบาปกรรมไว้น้อย ย่อมไหม้สิ้นกาลเพียงเล็กน้อยเท่านั้น; ก็เพราะกรรมที่ลามกของชนแม้ทั้ง ๒ นั้นนั่นเอง (เป็นเหตุ), เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า "นิหีนกมฺมา มนุชา ปรตฺถ."

ก็บทว่า **ปรตฺถ** สัมพันธ์เข้ากับบทว่า 'เปจฺจ ' ข้างหน้า. อธิบายว่า ชนผู้มีกรรมเลวทรามเหล่านั้น ละไปในโลกอื่นคือไปจากโลกนี้

ย่อมเป็นผู้เสมอกันในปรโลก.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

[พวกฆ่านางสุนทรีถูกประหารชีวิต]

พระราชา ทรงส่งราชบุรุษไปด้วยรับสั่งว่า "พวกเธอจงรู้ความที่คนอื่นฆ่านางสุนทรี." ครั้งนั้น นักเลงเหล่านั้น ดื่มสุราอยู่ด้วยกหาปณะเหล่านั้น ทำการทะเลาะกันและกัน. คนหนึ่งกล่าวคนกะคนหนึ่งว่า "แกฆ่านางสุนทรีด้วยประหารเพียงทีเดียวแล้ว หมกไว้ในระหว่างกองหยากเยื่อแห่งระเบียบดอกไม้ ดื่มสุราด้วยกหาปณะที่ได้มาจากการประหารนั้น, เรื่องนั้นยกเลิกเสียเถิด." พวกราชบุรุษจึงนักเลงนั้นไปแสดงแด่พระราชา. ลำดับนั้น พระราชา ตรัสถามนักเลงเหล่านั้นว่า "พวกเธอฆ่านางสุนทรีหรือ ?"

พวกนักเลง. ข้าแต่สมมติเทพ พระเจ้าข้า.

พระราชา. ใคร ใช้พวกเธอให้ฆ่า ?

พวกนักเลง. พวกอัญญาเดียรถีย์ พระเจ้าข้า.

พระราชา รับสั่งให้เรียกพวกเดียรถีย์มาแล้ว ทรงบังคับว่า "พวกเธอจงไปเที่ยวกล่าวทั่วพระนครอย่างนี้ว่า 'นางสุนทรีนี้ ถูกพวกข้าพเจ้าผู้ใคร่ยกโทษแก่พระสมณโคดมขึ้นฆ่าแล้ว; โทษของพระสาวกของพระสมณโคดม ไม่มี, เป็นโทษของข้าพเจ้าฝ่ายเดียว." พวกเดียรถีย์ก็ดี พวกนักเลงก็ดี ถึงอาชญาเพราะการฆ่าคน. จำเดิมแต่นั้นมา

สักการะได้มีมากแก่พระพุทธเจ้าและพระสาวกทั้งหลาย (ตามเคย) ดัง
ีนี้แล.

เรื่องนางปริพาชิกาชื่อสุนทรี จบ.

## ๒. เรื่องสัตว์ผู้ถูกทุกข์เบียดเบียน* [ ๒๒๔ ]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภสัตว์ทั้งหลายผู้อันอานุภาพแห่งผลทุจริตเบียดเบียน ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"กาสาวกณฺฐา"** **เป็นต้น**

**[พระมหาโมคคัลลานะเห็นเปรตมีแต่ร่างกระดูก]**

**ความพิสดารว่า ท่านพระมหาโมคคัลลานะลงจากภูเขาคิชฌกูฏพร้อมกับพระลักขณเถระ เห็นอัตภาพ ของเหล่าเนรยิกสัตว์มีเปรตผู้มีแต่ร่างกระดูกเป็นต้น จึงทำการยิ้มแย้ม ถูกพระลักขณเถระถามถึงเหตุที่ทำการยิ้มแย้ม ก็กล่าวว่า "ผู้มีอายุ (กาลนี้) มิใช่กาลแห่งปัญหานี้, ท่านพึงถามผมในสำนักพระตถาคต" อันพระเถระถามในสำนักพระตถาคตแล้ว บอกความที่ตนเห็นเนรยิกสัตว์มีเปรตผู้มีแต่ร่างกระดูกเป็นต้นแล้ว จึงบอกกะสหธรรมิก ๕ เหล่า ผู้เร่าร้อนอยู่กับด้วยสมณบริขารมีบาตรจีวรและประคตเป็นต้น โดยนัยว่า "ผู้มีอายุผมลงจากภูเขาคิชฌกูฏ ได้เห็นภิกษุในพุทธศาสนานี้ไปสู่อากาศ, แม้กายของภิกษุนั้นก็เร่าร้อน."**

**[ผู้มีกรรมลามกย่อมเข้าถึงนรก]**

**พระศาสดา ตรัสบอกความที่สัตว์เหล่านั้นบวชในศาสนาพระกัสสปทศพลแล้ว ไม่สามารถทำให้สมควรแก่บรรพชา เป็นผู้ลามก เพื่อจะทรงแสดงผลแห่งทุจริตกรรมของภิกษุผู้ลามกทั้งหลาย ซึ่งนั่งอยู่แล้ว**

* พระมหามานิต ป. ธ. ๖ วัดบวรนิเวศนิหาร แปล.

ณ ที่นั้น ในขณะนั้น จึงตรัสพระคาถานี้ :-

**"ชนเป็นอันมาก มีคอพันด้วยผ้ากาสาวะ เป็นผู้**
**มีธรรมลามก ไม่สำรวม, ชนผู้ลามกเหล่านั้น ย่อม**
**เข้าถึงนรกเพราะกรรมลามกทั้งหลาย.**

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **กาสาวกณฺฐา** ได้แก่ ผู้มีคอพันด้วยผ้ากาสาวะ.

บทว่า **ปาปธมฺมา** แปลว่า ผู้มีธรรมลามก.

บทว่า **อสญฺญตา** ได้แก่ ผู้เว้นจากการสำรวมทางกายเป็นต้น. อธิบาย: บุคคลผู้ลามกเห็นปานนั้น ย่อมเข้าถึงนรก เพราะอกุศลกรรมทั้งหลายที่ตนทำไว้, ชนเหล่านั้น ไหม้ในนรกนั้นแล้ว จุติจากนรกนั้น ย่อมไหม้แม้ในเปรตวิสัยทั้งหลายอย่างนั้น เพราะกรรมอันเผล็ดผลที่ยังเหลือ.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องสัตว์ผู้ถูกทุกข์เบียดเบียน จบ.

๓. เรื่องภิกษุผู้อยู่ที่ฝั่งแม่น้ำชื่อวัคคุมุทา* [ ๒๒๕ ]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อเสด็จอาศัยเมืองไพศาลี ประทับอยู่ในมหาวัน ทรงปรารภเหล่าภิกษุผู้อยู่ที่ฝั่งแม่น้ำวัคคุมุทา ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"เสยฺโย อโยคุโฬ"** เป็นต้น

[พระศาสดาทรงติเตียนภิกษุเห็นแก่ท้อง]

เรื่อง (มี) มาแล้วในอุตตริมนุสสธรรมปาราชิกสิกขาบทนั่นแล. ในกาลนั้นแล พระศาสดาตรัสกะภิกษุเหล่านั้นว่า "ภิกษุทั้งหลาย ก็พวกเธอพากันกล่าวคุณแห่งอุตตริมนุสสธรรมของกันและกัน แก่พวกคฤหัสถ์เพื่อประโยชน์แก่ท้องหรือ ?" เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า "ขอรับ พระเจ้าข้า" ดังนี้แล้ว, ทรงติเตียนภิกษุเหล่านั้นโดยอเนกปริยาย แล้วตรัสพระคาถานี้ว่า :-

**"ก้อนเหล็กอันร้อนประหนึ่งเปลวไฟ ภิกษุบริโภค**
**ยังดีกว่า, ภิกษุผู้ทุศีล ไม่สำรวม บริโภคก้อนข้าว**
**ของชาวแว่นแคว้น จะประเสริฐอะไร ?"**

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า **ยญฺเจ ภุญฺเชยฺย** ความว่า ภิกษุผู้ทุศีล คือผู้ไม่มีศีล ไม่สำรวมทางกายเป็นต้น ปฏิญญาตนว่า "เราเป็นสมณะ" รับก้อนข้าวที่ชาวแว่นแคว้นถวายด้วยศรัทธา อันชื่อว่ารัฏฐปิณฑะอันใด แล้วพึงฉัน, ก้อนเหล็กอันร้อนมีสีประหนึ่งไฟ อัน

* พระมหามานิต ป. ธ. ๖ วัดบวรนิเวศวิหาร แปล. ๑. วิ. มหาวิภงฺค ๑/๑๖๗.ห

ภิกษุบริโภคแล้ว ยังประเสริฐกว่า คือดีกว่านั้น. ถามว่าเพราะเหตุไร ? แก้ว่า เพราะอัตภาพอันเดียว พึงถูกไฟไหม้ เพราะการบริโภคก้อนเหล็กนั้นเป็นปัจจัย, แต่ทุศีลบริโภคก้อนข้าวที่เขาถวายด้วยศรัทธาพึงไหม้ในนรกตั้งหลายร้อยชาติ.

ในกาลเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุผู้อยู่ฝั่งแม่น้ำชื่อวัคคุมุทา จบ.

๔. เรื่องบุตรเศรษฐีชื่อเขมกะ [ ๒๒๖ ]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภบุตรเศรษฐีชื่อเขมกะ ซึ่งเป็นหลานของอนาถบิณฑิกเศรษฐี ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"จตฺตาริ ฐานานิ"** เป็นต้น.

[เขมกะเป็นนักเลงเจ้าชู้ ถูกจับถึง ๓ ครั้ง]

ดังได้สดับมา นายเขมกะนั้นเป็นผู้มีรูปสวย. โดยมากหญิงทั้งหลายเห็นเขาแล้ว ถูกราคะครอบงำ ไม่สามารถจะดำรงอยู่ตามภาวะของตนได้. แม้เขาก็ได้เป็นผู้ยินดียิ่งในปรทารกรรม[๑] เหมือนกัน.

ต่อมาในเวลากลางคืน พวกราชบุรุษจับเขานำไปแสดงแด่พระราชา. พระราชามิได้ตรัสอะไรกะเขา ด้วยทรงดำริว่า "เราละอายต่อมหาเศรษฐี" แล้วรับสั่งให้ปล่อยไป. ฝ่ายนายเขมกะนั้นก็มิได้งดเว้นเลย. ต่อมา (อีก) พวกราชบุรุษก็จับเขาแล้วแสดงแด่พระราชาถึงครั้งที่ ๒ ที่ ๓. พระราชาก็รับสั่งให้ปล่อยเช่นเคย. มหาเศรษฐีทราบเรื่องนั้นแล้ว พาเขาไปสำนักพระศาสดา กราบทูลเรื่องนั้นแล้วทูลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ของพระองค์โปรดแสดงธรรมแก่นายเขมกะนี้ "

[พระศาสดาทรงแสดงโทษแห่งปรทารกรรม]

พระศาสดาตรัสสังเวคกถาแก่เขาแล้ว เมื่อจะทรงแสดงโทษในการเสพภรรยาของคนอื่น ได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า:-

* พระมหามานิต ป. ธ. ๖ วัดบวรนิเวศวิหาร แปล.

๑. กรรมคือการคบหาซึ่งภรรยาของคนอื่น.

**"นระผู้ประมาทชอบเสพภรรยาของคนอื่น ย่อมถึง**
**ฐานะ ๔ อย่างคือ: การได้สิ่งที่มิใช่บุญ (เป็นที่ ๑)**
**การนอนไม่ได้ตามความปรารถนา (เป็นที่ ๒)**
**การนินทาเป็นที่ ๓ นรกเป็นที่ ๔. ได้สิ่งมิใช่บุญ**
**อย่าง ๑, คติลามกอย่าง ๑, ความยินดีของบุรุษผู้**
**กลัว กับด้วยหญิงผู้กลัว มีประมาณน้อยอย่าง ๑,**
**พระราชาย่อมลงอาชญาอันหนักอย่าง ๑, เพราะ**
**ฉะนั้น นระไม่ควรเสพภรรยาของคนอื่น"**

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ธานาริ** ได้แก่เหตุแห่งทุกข์ทั้งหลาย. บทว่า **ปมตฺโต** ได้แก่ ประกอบด้วยการปล่อยสติ. บทว่า **อาปชฺชติ** **คือย่อมถึง.**

**บทว่า ปรทารูปเสวี ความว่า เข้าไปเสพภรรยาของคนอื่นอยู่ ชื่อว่ามักประพฤตินอกทาง.**

**บทว่า อปุญฺญลาภํ ได้แก่ การได้อกุศล.**

**บทว่า น นิกามเสยฺยํ ความว่า บุคคลนั้น ไม่ได้การนอน อย่างที่ตนปรารถนา ย่อมได้การนอนตลอดกาลนิดหน่อยเท่านั้น ซึ่งตน ไม่ปรารถนา.**

**บทว่า อปุญฺญลาโภ จ ความว่า การได้สิ่งอันไม่เป็นบุญนี้ อย่าง ๑ คติอันลามก กล่าวคือนรก เพราะสิ่งอันไม่เป็นบุญนั้น (เป็น เหตุ) อย่าง ๑ ย่อมมีแก่บุคคลนั้น อย่างนี้.**

สองบทว่า **รตี จ โถกิกา** ความว่า แม้ความยินดีของบุรุษผู้กลัวนั้น กับหญิงผู้กลัวมีประมาณน้อย คือมีนิดหน่อย.

บทว่า **ครุกํ** ความว่า อนึ่ง พระราชาย่อมลงอาชญาอย่างหนักด้วยสามารถแห่งการตัดมือเป็นต้น.

บทว่า **ตสฺมา** เป็นต้น ความว่า บุคคลผู้เสพภรรยาของคนอื่น 'ย่อมถึงฐานะทั้งหลายมีสิ่งมิใช่บุญเป็นต้นเหล่านั้น; เพราะฉะนั้น นระจึงไม่ควรเสพภรรยาของคนอื่น.

ในกาลจบเทศนา นายเขมกะ ดำรงอยู่ในโสดาปัตติแล้ว. ตั้งแต่นั้นมา มหาชนยังกาลให้ผ่านไปอย่างสบาย.

[บุรพกรรมของนายเขมากะ]

ถามว่า "ก็บุรพกรรมของนายเขมกะนั้น เป็นอย่างไร ?"

แก้ว่า "ดังได้สดับมา ในสมัยของพระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสป เขาเป็นนักมวยที่เก่งที่สุด ยกธงทอง ๒ แผ่นขึ้นไว้ที่กาญจนสตูปของพระทศพลแล้ว ตั้งความปรารถนาไว้ว่า "เว้นหญิงที่เป็นญาติสาโลหิตเสีย หญิงที่เหลือเห็นเราแล้วจงกำหนัด." นี้เป็นบุรพกรรมของเขาด้วยประการฉะนี้. เพราะฉะนั้น หญิงของคนเหล่าอื่น เห็นเขาในที่เขาเกิดแล้ว จึงไม่สามารถเพื่อจะดำรงอยู่ตามภาวะของตนได้ ดังนี้แล.

เรื่องบุตรของเศรษฐีชื่อเขมกะ จบ.

๕. เรื่องภิกษุว่ายาก* [ ๒๒๗ ]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุว่ายากรูปใดรูปหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"กุโส ยถา"** เป็นต้น.

[ภิกษุเด็ดหญ้าแล้วสงสัย]

ได้สดับมา ภิกษุรูปหนึ่ง ไม่แกล้ง เด็ดหญ้าต้นหนึ่ง เมื่อความรังเกียจเกิดขึ้น, จึงเข้าไปภิกษุรูปหนึ่ง บอกความที่กรรมอันตนทำแล้ว ถามว่า "ผู้มีอายุ ภิกษุใดเด็ดหญ้า, โทษอะไร ย่อมมีแก่ภิกษุนั้น ?" ลำดับนั้น ภิกษุนอกนี้ กล่าวกะเธอว่า "ท่านทำความสำคัญว่า 'โทษอะไร ๆ มี' เพราะเหตุแห่งหญ้าที่ท่านเด็ดแล้ว, โทษอะไร ๆ ย่อมไม่มีในที่นี้, แต่ท่านแสดงแล้ว ย่อมพ้นได้" แม้ตนเองก็ได้เอามือทั้ง ๒ ถอนหญ้าแล้วถือไว้. ภิกษุทั้งหลายกราบทูลเรื่องนั้นแด่พระศาสดา.

[กรรมที่บุคคลทำย่อหย่อนไม่มีผลมาก]

พระศาสดา ทรงติเตียนภิกษุนั้นโดยอเนกปริยาย เมื่อทรงแสดงธรรม ได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า:-

**"หญ้าคาที่บุคคลจับไม่ดี ย่อมตามบาดมือนั่น**
**เอง ฉันใด, คุณเครื่องเป็นสมณะ ที่บุคคล**
**ลูบคลำไม่ดี ย่อมเคร่าเขาไปในนรก ฉันนั้น.**
**การงานอย่างใดอย่างหนึ่งที่ย่อหย่อน, วัตรใดที่**

* พระมหานาค ป. ธ. ๙ วัดบรมนิวาส แปล.

**เศร้าหมอง, พรหมจรรย์ที่ระลึกด้วยความรังเกียจ,**
**กรรมทั้ง ๓ อย่างนั้น ย่อมไม่มีผลมาก. หากว่าบุคคล**
**พึงทำ (กรรมใด) ควรทำกรรมนั้น (จริง),**
**ควรบากบั่นทำกรรมนั่นให้มั่น; เพราะว่าสมณธรรม**
**เครื่องละเว้นที่ย่อหย่อน ยิ่งเกลี่ยธุลีลง."**

[แก้อรรถ]

หญ้าที่มีคมชนิดใดชนิดหนึ่ง โดยที่สุดแม้ในตาล ชื่อว่า **กุโส ในพระคาถานั้น. หญ้าคานั้น ผู้ใดจับไม่ดี ย่อมตามบาด คือ ย่อมแฉลบมือของผู้นั้น ฉันใด; แม้คุณเครื่องเป็นสมณะกล่าวคือสมณธรรมก็ฉันนั้นเหมือนกัน ชื่อว่าอันบุคคลลูบคลำไม่ดี เพราะความเป็นผู้มีศีลขาดเป็นต้น.**

**บาทพระคาถา นิรยายูปกฑฺฒติ ความว่า ย่อมให้เกิดในนรก.**

**บทว่า สิถิลํ ได้แก่ การงานไร ๆ ที่บุคคลทำ ทำให้เป็นการยึดถือไว้ย่อหย่อน โดยทำหละหลวม.**

**บทว่า สงฺกิลิฏฺฐํ ความว่า ชื่อว่า เศร้าหมองเพราะการเที่ยวไปในอโคจร มีหญิงแพศยาเป็นต้น.**

**บทว่า สงฺกสฺสรํ ได้แก่ พึงระลึกด้วยความสงสัยทั้งหลาย คือ เห็นสงฆ์แม้ที่ประชุมกันด้วยกิจอย่างใดอย่างหนึ่ง ในบรรดากิจ มีกิจด้วยอุโบสถเป็นต้น แล้วระลึกด้วยความสงสัยของตน คือ รังเกียจ ได้แก่ระแวงอย่างนี้ว่า "ภิกษุเหล่านี้ ทราบความประพฤติของเรา มีประสงค์จะยกวัตรเรา จึงประชุมกันแน่แท้."**

สองบทว่า **น ตํ โหติ** ความว่า พรหมจรรย์ กล่าวคือ สมณธรรมนั้น คือเห็นปานนั้น ย่อมไม่มีผลมากแก่บุคคลนั้น, เพราะไม่มีผลมากแก่เธอ ก็ย่อมไม่มีผลมากแม้แก่ทายกผู้ถวายภิกษาแก่เธอ (ด้วย).

บทว่า **กยิรา เจ** ความว่า เพราะเหตุนั้น บุคคลพึงทำการงานใด, จงทำการงานนั้นจริง ๆ.

บาทพระคาถาว่า **ทฬฺหเมนํ ปรกฺกเม** ความว่า ควรทำการงานนั่นให้เป็นของอันตนทำมั่นคง คือเป็นผู้มีการสมาทานดำรงมั่นทำการงานนั่น.

บทว่า **ปริพฺพาโช** ได้แก่สมณธรรมที่บุคคลทำด้วยการยึดถือย่อหย่อน อันถึงภาวะมีความขาดเป็นต้น.

บทว่า **ภิยฺโย** ความว่า สมณธรรมเห็นปานนั้น ย่อมไม่สามารถที่จะนำออกซึ่งธุลี มีธุลีคือราคะเป็นต้น ที่มีอยู่ ณ ภายใน, โดยที่แท้ ย่อมเกลี่ยธุลี มีธุลีคือราคะเป็นต้น แม้อย่างอื่น ณ เบื้องต้นของผู้นั้น.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้นแล้ว. ภิกษุแม้นั้น ดำรงอยู่ในความสังวรแล้ว ภายหลังเจริญวิปัสสนา บรรลุพระอรหัต ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุว่ายาก จบ.

๖. เรื่องหญิงขี้หึง* [ ๒๒๘ ]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภหญิงขี้หึงคนใดคนหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"อกตํ"** เป็นต้น.

[หญิงขี้หึงทำกรรมชั่วแล้วคิดปกปิด]

ได้ยินว่า สามีของหญิงนั้น ได้ทำความเชยชิดกับหญิงรับใช้ในเรือนคนหนึ่ง. หญิงขี้หึงนั้น มัดมือมัดเท้าหญิงรับใช้คนนั้นไว้แล้ว ตัดหูและจมูกของเขา ขังไว้ในห้องว่างห้องหนึ่ง ปิดประตูแล้ว เพื่อจะปกปิดความที่กรรมนั้นอันตนทำแล้ว (ชวนสามี) ว่า "มาเถิดนาย, เราจักไปวัดฟังธรรม" พาสามีไปวัด นั่งฟังธรรมอยู่. ขณะนั้นพวกญาติผู้เป็นแขกของนางมายังเรือน (ของนาง) แล้ว เปิดประตูเห็นประการอันแปลกนั้นแล้ว แก้หญิงรับใช้ออก. หญิงรับใช้นั้นไปวัด กราบทูลเนื้อความนั้นแด่พระทศพล ในท่ามกลางบริษัท ๔.

[กรรมชั่วย่อมเผาผลาญในภายหลัง]

พระศาสดา ทรงสดับคำของหญิงรับใช้นั้นแล้ว ตรัสว่า "ขึ้นชื่อว่าทุจริต แม้เพียงเล็กน้อย บุคคลไม่ควรทำ ด้วยความสำคัญว่า 'ชนพวกอื่นย่อมไม่รู้กรรมนี้ของเรา' (ส่วน) สุจริตนั่นแหละ เมื่อคนอื่นแม้ไม่รู้ ก็ควรทำ, เพราะว่าขึ้นชื่อว่าทุจริต แม้บุคคลปกปิดทำย่อมทำ การตามเผาผลาญในภายหลัง, (ส่วน) สุจริตย่อมยังความ

* พระมหาอู ป. ธ. ๗ วัดบวรนิเวศวิหาร แปล.

ปราโมทย์อย่างเดียวให้เกิดขึ้น" ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า:-

**"กรรมชั่ว ไม่ทำเสียเลยดีกว่า, (เพราะ) กรรม**
**ชั่ว ย่อมเผาผลาญในภายหลัง , ส่วนบุคคลทำ**
**กรรมใดแล้ว ไม่ตามเดือดร้อน, กรรมนั้น เป็น**
**กรรมดี อันบุคคลทำแล้วดีกว่า."**

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ทุกฺกฏํ** ความว่า กรรมอันมีโทษ ยังสัตว์ให้เป็นไปในอบาย ไม่ทำเสียเลย ดีกว่า คือประเสริฐ ได้แก่ ยอดเยี่ยม.

สองบทว่า **ปจฺฉา ตปฺปติ** ความว่า เพราะกรรมนั้น ย่อม เผาผลาญในกาลที่ตนตามระลึกถึงแล้วๆ ร่ำไป.

บทว่า **สุกตํ** ความว่า ส่วนกรรมอันไม่มีโทษ มีสุขเป็นกำไร ยังสัตว์ให้เป็นไปในสุคติอย่างเดียว บุคคลทำแล้ว ดีกว่า.

สองบทว่า **ยํ กตฺวา** ความว่า บุคคลทำกรรมใดแล้ว ย่อม ไม่เดือดร้อนในภายหลัง คือ ในกาลเป็นที่ระลึกถึง ชื่อว่า ย่อมไม่ ตามเดือดร้อน คือ เป็นผู้มีโสมนัสอย่างเดียว, กรรมนั้น อันบุคคลทำ แล้ว ประเสริฐ.

ในกาลจบเทศนา อุบาสกและหญิงนั้น ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล แล้ว, ก็และชนทั้งหลายทำหญิงรับใช้นั้นให้เป็นไทย ในที่นั้นนั่นแล แล้วทำให้เป็นหญิงมีปกติประพฤติธรรม ดังนี้แล.

เรื่องหญิงขี้หึง จบ.

๗. เรื่องอาคันตุกภิกษุ* [ ๒๒๙ ]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุผู้อาคันตุกะหลายรูป ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"นครํ ยถา"** เป็นต้น.

[พวกภิกษุไปกรุงสาวัตถีเพื่อเฝ้าพระศาสดา]

ได้ยินว่า พวกภิกษุเหล่านั้น เข้าจำพรรษาอยู่ในปัจจันตนครแห่งหนึ่ง ได้อยู่เป็นสุขในเดือนแรก. ในเดือนท่ามกลาง พวกโจรได้มาปล้นบ้างอันเป็นที่โคจรของภิกษุเหล่านั้น จับชาวบ้านเป็นเชลยไป. จำเดิมแต่กาลนั้น มนุษย์ทั้งหลายได้พากันปฏิสังขรณ์ปัจจันตนครนั้น เพื่อประโยชน์จะป้องกันพวกโจร จึงไม่ได้โอกาสจะอุปัฏฐากภิกษุเหล่านั้นอย่างแข็งแรง. พวกภิกษุเหล่านั้นจำพรรษาหาความสำราญมิได้ (ครั้น) ออกพรรษาแล้ว ได้ไปสู่กรุงสาวัตถี เพื่อจะเฝ้าพระศาสดาถวายบังคมพระศาสดาแล้ว นั่ง ณ ที่สมควรส่วนหนึ่ง.

[พระศาสดาตรัสถามสุขทุกข์กะภิกษุเหล่านั้น]

พระศาสดาทรงทำการปฏิสันถารกับภิกษุเหล่านั้น ตรัสถามว่า "ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอพากันอยู่สบายหรือ ?" เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า "พระเจ้าข้า พวกข้าพระองค์อยู่สบายแต่ในเดือนแรกเท่านั้น, ในเดือนท่ามกลาง พวกโจรได้ปล้นบ้าน, จำเดิมแต่กาลนั้นมนุษย์ทั้งหลายพากันปฏิสังขรณ์นคร ไม่ได้โอกาสจะบำรุงอย่างแข็งแรง;

* พระราชกวี (อาบ ป. ธ. ๖) วัดบวรนิเวศวิหาร แปล.

เพราะฉะนั้น พวกข้าพระองค์ จึงจำพรรษาหาความสำราญมิได้" จึงตรัสว่า "ช่างเถอะ ภิกษุทั้งหลาย, พวกเธออย่าได้คิดเลย, ธรรมดาว่าความอยู่เป็นสุขสำราญตลอดกาลเป็นนิตย์ อันบุคคลหาได้ยาก; ธรรมดาว่าภิกษุ รักษาอัตภาพนั่นแหละ เหมือนกับพวกมนุษย์เหล่านั้นคุ้มครองนครฉะนั้น ย่อมควร" ดังนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า:-

**"ท่านทั้งหลายควรรักษาตน เหมือนกับพวก**
**มนุษย์ป้องกันปัจจันตนคร ทั้งภายในและภายนอก**
**ฉะนั้น, ขณะอย่าเข้าไปล่วงท่านทั้งหลายเสีย; เพราะ**
**ว่าชนทั้งหลายผู้ล่วงเสียซึ่งขณะ เป็นผู้เบียดเสียด**
**กันในนรก เศร้าโศกอยู่."**

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สนฺตรพาหิรํ** เป็นต้น ความว่าภิกษุทั้งหลาย ปัจจันตนครนั้น อันมนุษย์เหล่านั้นช่วยกันทำที่มั่นทั้งหลายมีประตูและกำแพงเป็นต้น ชื่อว่าทำให้มั่นในภายใน เขาทำที่มั่นทั้งหลายมีป้อมและคูเป็นต้น ชื่อว่าทำให้มั่นในภายนอก เพราะเหตุนั้น ปัจจันตนครนั้น จึงเป็นเมืองที่พวกมนุษย์ทำให้มั่นทั้งภายในทั้งภายนอกรักษาแล้วฉันใด; ก็พวกท่านจงเข้าไปตั้งสติไว้ จงปิดทวารทั้ง ๖ อันเป็นภายใน ไม่ปล่อยสติซึ่งรักษาทวาร ทำอายตนะภายใน ๖ เหล่านั้นให้มั่น ด้วยการไม่ถือเอาโดยประการที่อายตนะภายนอก ๖ ซึ่งยึดถืออยู่ จะเป็นไปเพื่อขจัดอายตนะภายในเสีย ไม่ละสติที่รักษาทวาร เพื่อไม่ให้อายตนะภายนอกเหล่านั้นเข้าไป ประพฤติอยู่ ชื่อว่ารักษาตนไว้ฉันนั้น.

บาทพระคาถาว่า **ขโณ โว มา อุปจฺจคา** ความว่า ก็ผู้ใดไม่ปกครองตนอย่างนั้น, ขณะนี้แม้ทั้งสิ้น คือ "ขณะเป็นที่บังเกิดขึ้นแห่งพระพุทธเจ้านี้ ขณะบังเกิดในมัชฌิมประเทศ ขณะอันได้สัมมาทิฏฐิ ขณะไม่ขาดแคลนแห่งอายตนะทั้ง ๖ ประการ ย่อมก้าวล่วงเสียซึ่งบุคคลผู้นั้น; ขณะนั้นจงอย่าก้าวล่วงท่านทั้งหลายไปเสีย.

บทว่า **ขณาตีตา** เป็นต้น ความว่า เพราะว่า บุคคลเหล่าใดล่วงเสียซึ่งขณะนั้น, และขณะนั้นล่วงเสียซึ่งบุคคลเหล่านั้น; ชนเหล่านั้นเป็นผู้เบียดเสียดกันในนรก คือบังเกิดในนรกนั้นแล้ว เศร้าโศกอยู่.

ในกาลจบเทศนา ภิกษุเหล่านั้นเกิดความสังเวช ตั้งอยู่ในพระ-อรหัตผลแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องอาคันตุกภิกษุ จบ.

## ๘. เรื่องนิครนถ์* [ ๒๓๐ ]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพวกนิครนถ์ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"อลชฺชิตาเย"** เป็นต้น.

[พวกนิครนถ์โต้วาทะกับพวกภิกษุ]

ความพิสดารว่า ในวันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายเห็นพวกนิครนถ์แล้ว สนทนากันว่า "ผู้มีอายุ พวกนิครนถ์เหล่านี้ ประเสริฐกว่าพวกชีเปลือยซึ่งไม่ปกปิดโดยประการทั้งปวง, (เพราะว่า) พวกนิครนถ์ที่ปกปิดแม้ข้างหน้าข้างเดียวเท่านั้น ก็เห็นจะเป็นผู้มีความละอาย (อยู่บ้าง)." พวกนิครนถ์ฟังคำนั้นแล้ว กล่าวว่า "พวกเรา ย่อมปกปิดเพราะเหตุนั่นหามิได้, พวกเราปกปิดเพราะเหตุนั้น คือ ก็ละอองต่าง ๆ มีฝุ่นและธุลีเป็นต้นนั่นเทียว เป็นของเนื่องด้วยชีวิตินทรีย์, เมื่อเป็นอย่างนั้น ละอองต่าง ๆ มีฝุ่นและธุลีเป็นต้นเหล่านั่น อย่าตกลงในภาชนะภิกษาทั้งหลายของพวกเรา" ดังนี้แล้ว ทำการพูดกับภิกษุเหล่านั้นอย่างมากมาย ด้วยสามารถแห่งการโต้ตอบวาทะกัน. ภิกษุทั้งหลายเข้าไปเฝ้าพระศาสดา กราบทูลเรื่องนั้น ในกาลที่ตนนั่งแล้ว.

[ผู้สมาทานผิดย่อมถึงทุคติ]

พระศาสดา ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลาย ชื่อว่าผู้

* พระมหาอู ป.ธ. ๗ วัดบวรนิเวศนิหาร แปล. พระธรรมวราลังการ (จับ ป. ธ. ๙) วัดโสมนัสวิหาร ตรวจแก้. ๑. ในลัทธิศาสนาเช่น ปุคฺคลา หมายความว่า ปรามญ.

ละอายในสิ่งอันไม่ควรละอาย ไม่ละอายในสิ่งอันควรละอาย ย่อม
เป็นผู้มีทุคติเป็นที่ไปในเบื้องหน้าแน่แท้" ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงแสดง
ธรรม ได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า:-

**"สัตว์ทั้งหลาย ย่อมละอายเพราะสิ่งอันไม่ควร**
**ละอาย ไม่ละอายเพราะสิ่งอันควรละอาย สมาทาน**
**มิจฉาทิฏฐิ ย่อมถึงทุคติ. สัตว์ทั้งหลาย มีปกติเห็น**
**ในสิ่งอันไม่ควรกลัวว่าควรกลัว และมีปกติเห็นใน สิ่งอันควรกลัวว่าไม่**
**ควรกลัว สมาทานมิจฉาทิฏฐิ**
**ย่อมถึงทุคติ."**

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อลชฺชิตาเย** ได้แก่ เพราะภาชนะ
ภิกษาอันไม่ควรละอาย. จริงอยู่ ภาชนะภิกษา ชื่อว่าสิ่งอันไม่ควรละอาย.
ก็สัตว์เหล่านั้น เมื่อปกปิดภาชนะภิกษานั้นแล้วเที่ยวไป ชื่อว่าย่อม
ละอาย เพราะภาชนะภิกษาอันไม่ควรละอายนั้น.

บทว่า **ลชฺชิตาเย** ความว่า เพราะองค์อันยังหิริให้กำเริบอัน
ไม่ปกปิดแล้ว. จริงอยู่ องค์อันยังหิริให้กำเริบ ชื่อว่าสิ่งอันควรละอาย
ก็สัตว์เหล่านั้น เมื่อไม่ปกปิดองค์อันยังหิริให้กำเริบนั้นเที่ยวไป ชื่อว่า
ย่อมไม่ละอายเพราะสิ่งอันควรละอาย. เพราะเหตุนั้น เมื่อสัตว์เหล่านั้น
ละอายเพราะสิ่งอันไม่ควรละอายอยู่ ไม่ละอายเพราะสิ่งอันควรละอาย.
อยู่ ชื่อว่าเป็นมิจฉาทิฏฐิ เพราะภาวะคือความยึดถือเปล่า และเพราะ
ภาวะคือความยึดถือโดยประการอื่น, สัตว์เหล่านั้นสมาทานมิจฉาทิฏฐิ
นั้นแล้วเที่ยวไปอยู่ ชื่อว่าสมาทานมิจฉาทิฏฐิ ย่อมถึงทุคติอันต่างโดย

อบายมีนรกเป็นต้น.

บท **อภเย** เป็นต้น ความว่า ภาชนะภิกษา ชื่อว่าสิ่งอันไม่ควรกลัว เพราะกิเลสคือ ราคะ โทสะ โมหะ มานะ ทิฏฐิ และภัยคือทุจริต หาเกิดขึ้นเพราะอาศัยภาชนะภิกษาไม่. ก็สัตว์ทั้งหลายปกปิดภาชนะภิกษานั้นเพราะความกลัว ชื่อว่ามีปกติเห็นในสิ่งอันไม่ควรกลัวว่าควรกลัว. ก็องค์อันยังหิริให้กำเริบนั้น ชื่อว่าสิ่งอันควรกลัว เพราะกิเลสทั้งหลายมีราคะเป็นต้นเกิดขึ้นเพราะอาศัยองค์อันยังหิริให้กำเริบ. และเพราะไม่ปกปิดองค์อันยังหิริให้กำเริบนั้น จึงชื่อว่า ผู้มีปกติเห็นในสิ่งอันควรกลัวว่าไม่ควรกลัว. สัตว์ทั้งหลายชื่อว่าสมาทานมิจฉาทิฏฐิ เพราะค่าที่ตนสมาทานการยึดถือเปล่านั้น และการยึดถือโดยประการอื่น ย่อมถึงทุคติ.

ในกาลจบเทศนา พวกนิครนถ์เป็นอันมาก มีใจสังเวชแล้วบวช, เทศนาสำเร็จประโยชน์แม้แก่บุคคลผู้ประชุมกันแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องนิครนถ์ จบ.

๙. เรื่องสาวกเดียรถีย์* [ ๒๓๑ ]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพวกสาวกเดียรถีย์ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"อวชฺเช"** เป็นต้น.

[บุตรพวกเดียรถีย์สอนบุตรไม่ให้ไหว้สมณะ]

ความพิสดารว่า สมัยหนึ่ง พวกสาวกอัญญเดียรถีย์ เห็นพวกลูก ๆ ของตนพร้อมทั้งบริวาร เล่นอยู่กับพวกลูกของพวกอบาสกผู้เป็นสัมมาทิฏฐิ ในเวลาลูกเหล่านั้นมาเรือนแล้ว จึงต่างให้กระทำปฏิญาณว่า "สมณะพวกศากยบุตร พวกเจ้าไม่พึงไหว้, แม้วิหารของสมณะเหล่านั้น พวกเจ้าก็ไม่พึงเข้าไป." วันหนึ่ง ลูกของพวกอัญญเดียรถีย์เหล่านั้น กำลังเล่นอยู่ในที่ใกล้แห่งซุ้มประตูนอก พระเชตวันวิหาร มีความระหายน้ำขึ้น. ทีนั้น พวกเขาจึงส่งเด็กของอุบาสกคนหนึ่งไปสู่พระวิหาร สั่งว่า "เจ้าไปดื่มน้ำในวิหารนั้นแล้ว จงนำมาเพื่อพวกเราบ้าง." เด็กนั้นก็เข้าไปยังพระวิหาร ถวายบังคมพระศาสดาแล้วกราบทูลความข้อนั้น.

[บุตรพวกเดียรถีย์นับถือพระพุทธศาสนา]

ครั้งนั้น พระศาสนาตรัสกะเด็กนั้นว่า "เจ้าเท่านั้น ดื่มน้ำแล้วไป จงส่งแม้พวกเด็กนอกนี้มา เพื่อต้องการแก่การดื่มน้ำในที่นี้เทียว." เขาได้ทำอย่างนั้น. พวกเด็กเหล่านั้นมาดื่มน้ำแล้ว. พระศาสดารับสั่ง

* ของสนามหลวง พ.ศ. ๒๔๗๙.

ให้หาเด็กเหล่านั้นมาแล้ว ตรัสธรรมกถาที่สบายแก่เด็กเหล่านั้น ทรงทำเด็กเหล่านั้นให้มีศรัทธามั่นคงแล้ว ให้ตั้งอยู่ในสรณะและศีล. เด็กเหล่านั้นไปสู่เรือนของตน ๆ แล้ว แจ้งความนั้นแก่มารดาและบิดา. ครั้งนั้น มารดาและบิดาของพวกเขา ถึงความโทมนัสปริเทวนาว่า "ลูกของพวกเรา เกิดเป็นคนมีทิฏฐิวิบัติเสียแล้ว. ครั้งนั้น คนที่สนิทสนมของพวกนั้น เป็นคนฉลาด มากล่าวธรรมแก่คนเหล่านั้น เพื่อต้องการแก่อันยังความโทมนัสให้สงบ.

มารดาและบิดาของพวกเด็กเหล่านั้น ฟังถ้อยคำของคนเหล่านั้นแล้ว จึงกล่าวว่า "พวกเราจักมอบพวกเด็ก ๆ เหล่านี้แก่พระสมณโคดมเสียทีเดียว" ดังนี้แล้ว นำไปสู่พระวิหารพร้อมด้วยหมู่ญาติเป็นอันมาก.

[ความเห็นเป็นเหตุให้สัตว์ไปทุคติและสุคติ]

พระศาสดา ทรงตรวจดูอาสยะของคนเหล่านั้นแล้ว เมื่อจะทรงแสดงธรรม ได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า :-

**"สัตว์ทั้งหลาย ผู้มีความรู้ว่ามีโทษในธรรมที่หาโทษมิได้ มีปกติเห็นว่าหาโทษมิได้ในธรรมที่มีโทษ เป็นผู้ถือด้วยดีซึ่งมิจฉาทิฏฐิ ย่อมไปสู่ทุคติ. สัตว์ทั้งหลาย รู้ธรรมที่มีโทษโดยความเป็นธรรมมีโทษ รู้ธรรมที่หาโทษมิได้โดยความเป็นธรรมหาโทษมิได้ เป็นผู้ถือด้วย**

**ดีซึ่งสัมมาทิฏฐิ ย่อมไป สู่สุคติ."**

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อวชฺช** คือ ในสัมมาทิฏฐิมีวัตถุ ๑๐ และในธรรมที่เป็นอุปนิสัยแห่งสัมมาทิฏฐินั้น.

บทว่า **วชฺชมติโน** คือ มีมติเกิดขึ้นว่า "นี้มีโทษ." แต่สัตว์เหล่านั้น มีปกติเห็นว่าหาโทษมิได้ ในธรรมที่มีโทษ คือ มิจฉาทิฏฐิมีวัตถุ ๑๐ และคือธรรมอันเป็นอุปนิสัยแห่งมิจฉาทิฏฐินั้น. อธิบายว่า สัตว์ทั้งหลาย ชื่อว่าผู้ถือด้วยดีซึ่งมิจฉาทิฏฐิ เพราะความที่ตนถือด้วยดีแล้วซึ่งมิจฉาทิฏฐินั่น คือความรู้ธรรมที่หาโทษมิได้ โดยความเป็นธรรมมีโทษ และรู้ธรรมที่มีโทษ โดยความเป็นธรรมหาโทษมิได้ แล้วยึดถือมั่น ย่อมไปสู่คติ.

ความแห่งพระคาถาที่ ๒ บัณฑิตพึงทราบโดยความตรงกันข้ามกับที่กล่าวแล้ว.

ในกาลจบเทศนา คนเหล่านั้นแม้ทั้งหมด ดำรงอยู่ในสรณะ ๓ แล้ว ฟังธรรมอื่น ๆ อีกอยู่ ก็ได้ดำรงอยู่ในโสดาปัตติผล ดังนี้แล.

เรื่องสาวกเดียรถีย์ จบ.

นิรยวรรค วรรณนา จบ.

วรรคที่ ๒๒ จบ.

## ๒๓. นาควรรค วรรณนา

### ๑. เรื่องของพระองค์* [ ๒๓๒ ]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในกรุงโกสัมพี[๑] ทรงปรารภพระ-องค์ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"อหํ นาโคว"** เป็นต้น.

[พระศาสดาถูกพวกมิจฉาทิฏฐิด่า]

เรื่อง ข้าพเจ้าให้พิสดารแล้ว ในวรรณนาแห่งพระคาถาแรกแห่งอัปปมาทวรรคนั่นแล. จริงอยู่ ในที่นั้น ข้าพเจ้ากล่าวไว้ฉะนี้ว่า "พระนางมาคันทิยา ไม่อาจทำอะไร ๆ แก่หญิง ๕๐๐ มีพระนางสามาวดีเป็นประมุขเหล่านั้นได้" จึงทรงดำริว่า 'เราจักทำกิจที่ควรทำแก่พระสมณโคดมให้ได้, ดังนี้แล้ว ให้สินจ้างแก่ชาวนครทั้งหลายแล้ว กล่าวว่า 'ท่านทั้งหลายพร้อมกับพวกผู้ชายที่เป็นทาสและกรรมกรจงด่าจงบริภาษพระสมณโคดม ผู้เสด็จเที่ยวเข้ามาภายในพระนคร ให้หนีไป.

พวกมิจฉาทิฏฐิ ผู้ไม่เลื่อมใสในพระรัตนตรัย ได้ติดตามพระศาสดาผู้เสด็จเข้าไปภายในพระนคร ด่าอยู่ บริภาษอยู่ ด้วยอักโกสวัตถุ ๑๐ ว่า 'เจ้าเป็นโจร เจ้าเป็นคนพาล เจ้าเป็นคนหลง เจ้าเป็น

* พระครูธรรมาธิการ (ฟื้น ป. ธ. ๗ ปัจจุบันเป็น พระธรรมโสภณ) วัดราชบพิธ แปล
๑. นครหลวงแห่งแคว้นวังสะ.

อูฐ เจ้าเป็นโค เจ้าเป็นพา เจ้าเป็นสัตว์นรก เจ้าเป็นสัตว์ดิรัจฉาน, สุคติไม่มีสำหรับเจ้า, ทุคติเท่านั้นอันเจ้าพึงหวัง.

[พระอานนท์ทูลให้เสด็จไปนครอื่นก็ไม่เสด็จไป]

ท่านพระอานนท์สดับคำนั้นแล้ว ได้กราบทูลคำนี่กะพระศาสดาว่า 'ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ชาวนครเหล่านี้ ย่อมด่า ย่อมบริภาษเราทั้งหลาย, เราทั้งหลายไปในที่อื่นจากพระนครนี้เถิด.'

พระศาสดา. ไปไหน อานนท์ ?

พระอานนท์. สู่นครอื่น พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. เมื่อมนุษย์ทั้งหลายในที่นั้น ด่าอยู่ บริภาษอยู่ เราจักไปในที่ไหนอีก อานนท์ ?

พระอานนท์. สู่นครอื่นแม้จากนครนั้น พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. เมื่ออมนุษย์ในที่นั้น ด่าอยู่ บริภาษอยู่ เราทั้งหลายจักไปในที่ไหน (อีก) เล่า อานนท์ ?

พระอานนท์. สู่นครอื่นแม้จากนครนั้น (อีก) พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. อานนท์ การทำการอย่างนั้นไม่ควร, อธิกรณ์เกิดขึ้นในที่ใด, เมื่อมันสงบแล้วในนั้นนั่นแหละ, การไปสู่ที่อื่นจึงควร; อานนท์ ก็เขาพวกไหนเล่า ย่อมด่า ?

พระอานนท์. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ชนทั้งหมดจนกระทั่งทาสและกรรมกร ย่อมด่า.

[พระศาสดาทรงอดกลั้นคำล่วงเกินได้]

พระศาสดา ตรัสว่า "อานนท์ เราเป็นเช่นกับช่างที่เข้าสู่สงคราม, การอดทนต่อลูกศรที่แล่นมาจาก ๔ ทิศ เป็นภาระของช้างที่เข้าสู่สงคราม ฉันใด, ชื่อว่าการอดทนถ้อยคำที่ชนทุศีลแม้มากกล่าวแล้วเป็นภาระของเราฉันนั้นเหมือนกัน" เมื่อทรงปรารภพระองค์แสดงธรรม ได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ ในนาควรรคว่า:-

**"เราจักอดกลั้นคำล่วงเกิน เหมือนช้างอดทน**
**ลูกศรที่ตกจากแล่งในสงครามฉะนั้น, เพราะ**
**ชนเป็นอันมากเป็นผู้ทุศีล. ชนทั้งหลาย ย่อม**
**นำสัตว์พาหนะที่ฝึกแล้วไปสู่ที่ประชุม, พระราชา**
**ย่อมทรงสัตว์พาหนะที่ฝึกแล้ว, บุคคลผู้อดกลั้น**
**คำล่วงเกินได้ ฝึก (ตน) แล้ว เป็นผู้ประเสริฐ**
**ในมนุษย์ทั้งหลาย, ม้าอัสดร ๑ ม้าสินธพผู้**
**อาชาไนย ๑ ช้างใหญ่ชนิดกุญชร ๑ ที่ฝึกแล้ว**
**ย่อมเป็นสัตว์ประเสริฐ, แต่บุคคลที่มีตนฝึกแล้ว**
**ย่อมประเสริฐกว่า (สัตว์พิเศษนั้น)."**

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **นาโคว** คือ เหมือนช้าง.

สองบทว่า **จาปาโต ปติตํ** ความว่า หลุดออกไปจากธนู.

บทว่า **อติวากฺยํ** ความว่า ซึ่งคำล่วงเกิน ที่เป็นไปแล้วด้วยสามารถแห่งอนริยโวหาร[๑] ๘.

บทว่า **ติติกฺขิสฺสํ** ความว่า ช้างใหญ่ที่เขาฝึกหัดดีแล้ว เข้าสู่สงคราม เป็นสัตว์อดทน ไม่พรั่นพรึงซึ่งลูกศรที่หลุดจากแล่งตกลงที่ตน ชื่อว่า ย่อมทนทานต่อการประหารทั้งหลาย มีประหารด้วยหอกเป็นต้นได้ ฉันใด, เราก็จักอดกลั้น คือจักทนทานคำล่วงเกิน มีรูปอย่างนั้นฉันนั้นเหมือนกัน.

บทว่า **ทุสฺสีโล หิ** ความว่า เพราะโลกิยมหาชนนี้เป็นอันมากเป็นผู้ทุศีล เที่ยวเปล่งถ้อยคำเสียดสีด้วยอำนาจแห่งความชอบใจของตน, การอดกลั้น คือการวางเฉย ในถ้อยคำนั้น เป็นภาระของเรา.

บทว่า **สมิตึ** ความว่า ก็ชนทั้งหลาย เมื่อจะไปสู่ท่ามกลางมหาชน ในสมาคมสถาน มีอุทยานและสนามกรีฑาเป็นต้น เทียมโคหรือม้าที่ฝึกแล้วเท่านั้นเข้าที่ยานแล้ว ย่อมนำไป.

บทว่า **ราชา** ความว่า แม้พระราชา เมื่อจะเสด็จไปสู่ที่เห็นปาน

๑. อนริยโวหาร ๘ คือ :-

๑. อทิฏฺเฐ ทิฏฺฐวาทิตา ความเป็นผู้มีปกติกล่าวสิ่งที่ไม่เห็นว่าเห็น"

๒. อสฺสุเต สุตวาทิตา ความเป็นผู้มีปกติกล่าวสิ่งที่ไม่ได้ยินว่าได้ยิน.

๓. อมุเต มุตวาทิตา ความเป็นผู้มีปกติกล่าวสิ่งที่ไม่รู้ว่ารู้.

๔. อวิญฺญาเต วิญฺญาตวาทิตา ความเป็นผู้มีปกติกล่าวสิ่งที่ไม่ทราบชัดว่าทราบชัด.

๕. ทิฏฺเฐ อทิฏฺฐวาทิตา ความเป็นผู้มีปกติกล่าวสิ่งที่เห็นว่าไม่เห็น.

๖. สุเต อสฺสุตวาทิตา ความเป็นผู้มีปกติกล่าวสิ่งที่ได้ยินว่าไม่ได้ยิน.

๗. มุเต อมุตวาทิตา ความเป็นผู้มีปกติกล่าวสิ่งที่รู้ว่าไม่รู้.

๘. วิญฺญเต อวิญฺญาตวาทิ ความเป็นผู้มีปกติกล่าวสิ่งที่ทราบชัดว่าไม่ทราบชัด.

นั้นนั่นแหละ ย่อมทรงสัตว์พาหนะเฉพาะที่ฝึกแล้ว.

บทว่า **มนุสฺเสสุ** ความว่า แม้ในมนุษย์ทั้งหลาย ผู้ฝึกแล้ว คือ ผู้สิ้นพยศแล้วแล[๑] ด้วยอริยมรรค ๔ เป็นผู้ประเสริฐ.

บทว่า **โยติวากฺยํ** ความว่า บุคคลใดย่อมอดกลั้น คือ ย่อมไม่โต้ตอบ ไม่พรั่นพรึงถึงคำล่วงเกินมีรูปเช่นนั้น แม้อันเขากล่าวซ้ำซากอยู่, บุคคลผู้ฝึกแล้วเห็นปานนั้น เป็นผู้ประเสริฐ.

ม้าที่เกิดจากแม่ม้าโดยพ่อฬา ชื่อว่า ม้าอัสดร. บทว่า **อาชานียา ความว่า ตัวสามารถเพื่อจะพลันรู้เหตุที่นายสารถีผู้ฝึกม้าให้กระทำ.**

**ม้าที่เกิดในแคว้นสินธพ ชื่อว่า ม้าสินธพ. ช้างใหญ่ที่เรียกว่า กุญชร ชื่อว่า มหานาค.**

**บทว่า อตฺตทนฺโต เป็นต้น ความว่า ม้าอัสดรก็ดี ม้าสินธพก็ดี ช้างกุญชรก็ดี เหล่านั่น ที่ฝึกแล้วเทียว เป็นสัตว์ประเสริฐ, ที่ยังไม่ได้ฝึก หาประเสริฐไม่, แต่บุคคลใด ชื่อว่ามีตนฝึกแล้ว คือหมดพยศแล้ว เพราะความที่ตนเป็นผู้ฝึกด้วยอริยมรรค ๔, บุคคลนี้ย่อมประเสริฐกว่าสัตว์พาหนะ มีม้าอัสดรเป็นต้นแม้นั้น คือย่อมเป็นผู้ยิ่งกว่าสัตว์พาหนะมีม้าอัสดรเป็นต้นเหล่านั้นแม้ทั้งสิ้น.**

**ในกาลจบเทศนา มหาชนแม้ทั้งหมดนั้น ผู้รับสินจ้างแล้วยืนด่า**

๑. นิพฺพิเสวโนว=มีความเสพผิดออกแล้วเทียว.

อยู่ในที่ทั้งหลาย มีถนนและทางสามแยก[๑]เป็นต้น บรรลุโสดาปัตติผลแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องของพระองค์ จบ.

๑. วีถิสิงฆาฏกาทีสุ=ในที่ทั้งหลายมีถนนและตรอกมีสัณฐานเพียรดังกระจับเป็นต้น.

## ๒. เรื่องภิกษุผู้เคยเป็นควาญช้าง* [ ๒๓๓ ]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุรูปหนึ่ง ผู้เคยเป็นนายหัตถาจารย์ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"น หิ เอเตหิ"** เป็นต้น.

[ควาญช้างฝึกช้างให้ดีได้เพราะได้นับจากภิกษุ]

ได้ยินว่า วันหนึ่ง ภิกษุนั้น เห็นนายควาญช้าง[๑] ผู้ตั้งใจว่า "เราจักฝึกช้างสักตัวหนึ่ง" แล้วไม่อาจเพื่อจะให้ช้างสำเหนียกเหตุที่ตนปรารถนาได้ อยู่ใกล้ฝั่งแม่น้ำอจิรวดี จึงเรียกภิกษุทั้งหลายซึ่งยืนอยู่ที่ใกล้มาแล้ว กล่าวว่า "ผู้มีอายุทั้งหลาย หากว่านายหัตถาจารย์นี้ พึงแทงช้างตัวนี้ในที่ชื่อโน้นไซร้, เขาพึงให้มันสำเหนียกเหตุนี้ได้โดยเร็วทีเดียว." เขาสดับคำของภิกษุนั้นแล้ว จึงทำอย่างนั้น ก็ฝึกช้างตัวนั้นให้เรียบร้อยได้.[๒] ภิกษุเหล่านั้น จึงกราบทูลเรื่องนั้นแด่พระศาสดา.

[ฝึกตนดีแล้วย่อมไปสู่ที่ไม่เคยไปได้]

พระศาสดา รับสั่งให้เรียกภิกษุนั้นมาแล้ว ตรัสถามว่า "เขาว่าเธอพูดอย่างนั้น จริงหรือ ?" เมื่อภิกษุนั้น ทูลรับว่า "จริง พระเจ้าข้า" ทรงติเตียนภิกษุนั้นแล้ว ตรัสว่า "บุรุษเปล่า เธอต้องการอะไร ด้วยยานคือช้าง หรือยานอย่างอื่น ที่ฝึกแล้ว ? เพราะชื่อว่าคนผู้สามารถเพื่อจะไปสู่สถานที่ไม่เคยไปด้วยยานเหล่านี้ หามีไม่, แต่ผู้มีตนฝึกดีแล้ว

* พระครูธรรมาธิการ (ฟื้น ป. ธ. ๗ ปัจจุบันเป็น พระธรรมโสภณ) วัดราชบพิธ แปล

๑. หตฺถิทมกํ ซึ่งบุคคลผู้ฝึกซึ่งช้าง. ๒. สุทนฺตํ ให้เป็นสัตว์ที่ฝึกดีแล้ว.

อาจไปสู่สถานที่ไม่เคยไปได้; เพราะฉะนั้น เธอจงฝึกตนเท่านั้น, เธอจะต้องการอะไรด้วยการฝึกสัตว์พาหนะเหล่านั้น" แล้วตรัสพระคาถานี้ว่า :-

**"ก็บุคคลพึงไปสู่ทิศที่ยังไม่เคยไปด้วยยานเหล่านี้**
**เหมือนคนผู้ฝึก (ตน) แล้ว ไปสู่ทิศที่ยัง**
**ไม่เคยไปได้ด้วยตนที่ฝึกแล้ว ทรมานดีแล้วฉะนั้น**
**ไม่ได้."**

[แก้อรรถ]

พระคาถานั้น มีความว่า ก็บุคคลไร ๆ พึงไป สู่ทิศ คือพระนิพพาน ที่นับว่ายังไม่ได้ไป เพราะความเป็นทิศที่ตนยังไม่เคยไป แม้โดยที่สุดด้วยความฝัน ด้วยยานทั้งหลาย มียานคือช้างเป็นต้นเหล่านี้ได้, เหมือนบุคคลผู้ฝึก (ตน) แล้ว คือผู้หมดพยศ มีปัญญา ไปสู่ทิศที่ยังไม่เคยไปแล้วนั้น คือบรรลุถึงภูมิแห่งท่านที่ฝึก (ตน) แล้ว ด้วยตนที่ฝึกแล้ว ด้วยการฝึกอินทรีย์ในส่วนเบื้องต้น ทรมานดีแล้ว ด้วยอริยมรรคภาวนาในส่วนเบื้องหลัง ฉะนั้นก็หามิได้; เพราะฉะนั้น การฝึกตนเท่านั้น จึงประเสริฐสำหรับเธอ.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุผู้เคยเป็นควาญช้าง จบ.

๓. เรื่องบุตรของพราหมณ์เฒ่า [ ๒๓๔ ]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในกรุงสาวัตถี ทรงปรารภพวก บุตร ของพราหมณ์เฒ่าคนใดคนหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"ธนปาลโก"** เป็นต้น.

[บุตรบำรุงบิดาเพราะอยากได้สมบัติ]

ได้ยินว่า พราหมณ์คนหนึ่งในกรุงสาวัตถี มีสมบัติประมาณ ๘ แสน ทำอาวาหมงคลแก่บุตร ๔ คน ผู้เจริญวัยแล้ว ได้ให้ทรัพย์ ๔ แสน. ต่อมา เมื่อพราหมณีของเขาทำกาละ (ตาย) ไปแล้ว, พวกบุตรจึงปรึกษาพร้อมกันว่า "หากพ่อของเรานี้จักนำพราหมณีคนอื่นมาไซร้, ด้วยอำนาจแห่งบุตรทั้งหลาย ที่เกิดในท้องของนาง ตระกูลก็จักทำลาย เอาเถิด พวกเรา (ช่วยกัน) สงเคราะห์ท่าน." พวกเขาบำรุงพราหมณ์เฒ่านั้นอยู่ด้วยปัจจัยมีอาหารเครื่องนุ่งห่มเป็นต้นอันประณีต ทำกิจมีอันนวดฟั้นมือและเท้าเป็นต้นอยู่ ครั้นบำรุงแล้ว วันหนึ่ง เมื่อพราหมณ์เฒ่านั้น นอนหลับกลางวันและลุกขึ้นแล้ว, จึงนวดฟั้นมือและเท้า พลางพูดถึงโทษในฆราวาสต่าง ๆ กันแล้ว วิงวอนว่า "พวกผมจักทะนุบำรุงคุณพ่อโดยทำนองนี้ตลอดชีพ, ขอคุณพ่อโปรดให้แม้ทรัพย์ที่ยังเหลือแก่พวกผมเถิด." พราหมณ์ให้ทรัพย์แก่บุตรอีกคนละแสน แบ่งเครื่องอุปโภคทั้งหมดให้เป็น ๔ ส่วน มอบให้ เหลือไว้เพียงผ้านุ่งห่มของตน. บุตรคนหัวปีทะนุบำรุงพราหมณ์นั้น ๒-๓ วัน.

* พระครูธรรมาธิการ (ฟื้น ป. ธ. ๗ ปัจจุบันเป็น พระธรรมโสภณ) วัดราชบพิธ แปล ล.

[พราหมณ์เที่ยวขอทานเขากิน]

ต่อมาวันหนึ่ง ลูกสะใภ้ยืนอยู่ที่ซุ้มประตู พูดกะพราหมณ์เฒ่านั้น ผู้อาบน้ำแล้วเดินมาอยู่ อย่างนี้ว่า "ทรัพย์ ๑๐๐ หรือ ๑,๐๐๐ ที่คุณพ่อให้แก่บุตรคนหัวปี ยิ่งกว่า (บุตรทั้งหลาย) มีอยู่หรือ, คุณพ่อให้ทรัพย์แก่บุตรทุกคน คนละ ๒ แสนมิใช่หรือ ? ไฉนคุณพ่อจึงไม่รู้จักทางแห่งเรือนของบุตรที่เหลือเล่า ?"

แม้เขาคุกคามนางว่า "อีหญิงถ่อย มึงจงฉิบหาย," โกรธแล้ว ได้ไปยังเรือนของบุตรคนอื่น. โดยกาลล่วงไป ๒-๓ วัน เขาถูกลูกสะใภ้อื่นให้เตลิดไปจากเรือนแม้นั้น ด้วยอุบายนี้เหมือนกันแล (ได้ไปยังเรือนของบุตรคนอื่น) เมื่อไม่ได้การเข้าไปแม้ในเรือนหลังหนึ่งอย่างนี้ด้วยประการฉะนี้ จึงบวชเป็นชีปะขาว เที่ยวภิกษาอยู่ โดยกาลล่วงไป ทรุดโทรมลงเพราะชรา มีสรีระเศร้าหมองเพราะโภชนะไม่ดี นอนลำบาก เที่ยวภิกษาอยู่ (กลับ) มา ทอดหลังลงนอน ก้าวลงสู่ความหลับแล้ว ลุกขึ้นนั่งมองดูตน ซึ่งมีความกระวนกระวายระงับแล้ว ไม่เห็นที่พึ่งของตนในบุตรทั้งหลาย จึงคิดว่า "ได้ยินว่าพระสมณโคดมไม่สยิ้วพระพักตร์ มีพระพักตร์เบิกบาน[๑] ตรัสถ้อยคำไพเราะ ทรงฉลาดในการต้อนรับ, เราอาจเข้าไปหาพระสมณโคดมแล้ว ได้รับการต้อนรับ." เขาจัดแจงผ้านุ่งผ้าห่มเรียบร้อยแล้ว หยิบภาชนะภิกษา ถือไม้เท้า ได้ไปยังสำนักพระผู้มีพระภาคเจ้า.

สมจริง แม้พระธรรมสังคาหกาจารย์ทั้งหลาย ก็กล่าวคำนี้ไว้ว่า

๑. อุตฺตานมุโข มีพระพักตร์หงาย.

"ครั้งนั้นแล พราหมณ์มหาศาลคนใดคนหนึ่ง ผู้เศร้าหมอง มีผ้าห่มอันเศร้าหมอง เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าโดยสถานที่พระองค์ประทับอยู่."

พระศาสดา ทรงทำปฏิสันถารกับเขาผู้นั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่งแล้ว ได้ตรัสคำนี้ว่า " พราหมณ์ เพราะอะไรหนอแล ท่านจึงเป็นผู้เศร้าหมอง มีผ้าห่มอันเศร้าหมอง ?"

พราหมณ์ทูลว่า "ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ ข้าพระองค์มีบุตรอยู่ ๔ คนในโลกนี้, บุตรเหล่านั้น ถูกภรรยายุยง จึงขับข้าพระองค์ออกเสียจากเรือน."

[พระศาสดาให้พราหมณ์เรียนคาถา]

พระศาสดา ตรัสว่า "พราหมณ์ ถ้ากระนั้น ท่านจงเรียนคาถาเหล่านี้ เมื่อหมู่มหาชนประชุมกันในสภา, เมื่อบุตรทั้งหลาย (ของท่าน) นั่งแล้ว จงกล่าวว่า:-

**"ข้าพเจ้าจักเพลิดเพลินด้วยบุตรที่เกิดแล้วเหล่า**
**ใด, และปรารถนาความเจริญแก่บุตรเหล่าใด,**
**บุตรเหล่านั้นถูกภรรยายุยง**[๑] ย่อมรุกรานข้าพเจ้า
เหมือนสุนัขรุกรานสุกรฉะนั้น. ได้ยินว่า บุตร
เหล่านั้นเป็นอสัตบุรุษ เลวทราม เรียกข้าพเจ้า
ว่า'พ่อ พ่อ' พวกเขาคือรากษส (มาแล้ว) โดย
รูปเพียงดังบุตร ย่อมทอดทิ้งข้าพเจ้าผู้ถึงความ

๑. บุตรเหล่านั้นคบคิดกับภรรยา ก็ว่า.

**เสื่อม (แก่) บิดาแม้ของเหล่าพาลชน เป็น**
**คนแก่ ต้องเที่ยวขอทานที่เรือนของชนเหล่าอื่น**
**เหมือนม้าที่แก่ใช้การงานไม่ได้ ถูกเขาพรากไป**
**จากอาหารฉะนั้น. นัยว่า ไม้เท้าของข้าพเจ้าแล**
**ยังประเสริฐกว่า, บุตรทั้งหลายไม่เชื่อฟัง จะ**
**ประเสริฐอะไร, (เพราะ) ไม้เท้ากันโคดุก็ได้,**
**อนึ่ง กันสุนัขก็ได้, มีไว้ (ยัน) ข้างหน้าเวลา**
**มืดก็ได้, (ใช้) หยั่งลงไปในที่ลึกก็ได้, เพราะ**
**อานุภาพแห่งไม้เท้า คนแก่เช่นข้าพเจ้า พลาด**
**แล้วก็กลับยืนขึ้น (อีกได้)."**

[พราหมณ์ได้อุบายดี]

เขาเรียนคาถาเหล่านั้น ในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว เมื่อพวกบุตรประดับประดาด้วยสรรพาลังการแล้ว ย่างเข้าไปสู่สภานั้น นั่งเหมือนอาสนะที่ควรแก่ค่ามาก ในท่ามกลางพวกพราหมณ์ ในวันประชุมพราหมณ์เห็นปานนั้น, ตกลงใจว่า "กาลนี้เป็นกาลของเราแล้ว" เข้าไปสู่ท่ามกลางสภา ชูมือขึ้นแล้วกล่าวว่า "ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าประสงค์จะกล่าวคาถาแก่ท่านทั้งหลาย, ท่านทั้งหลายจักฟังไหม ?" เมื่อพราหมณ์เหล่านั้น กล่าวว่า "กล่าวเถิด ๆ พราหมณ์ พวกเราจักฟัง," ได้ยืนกล่าวเทียว.

ก็โดยสมัยนั้น มนุษย์ทั้งหลายมีวัตรอยู่อย่างนี้ว่า "บุตรใดใช้

๑. จากรางหญ้า (เป็นที่เคี้ยวกิน) ก็ว่า.

สอยทรัพย์ที่เป็นของมารดาบิดา (แต่) ไม่เลี้ยงมารดาบิดา. บุตรนั้น ต้องถูกฆ่า." เพราะฉะนั้น บุตรของพราหมณ์เหล่านั้น จึงฟุบลงแทบ เท้าของบิดา วิงวอนว่า "คุณพ่อขอรับ ขอคุณพ่อโปรดให้ชีวิตแก่ พวกกระผมเถิด." เพราะความที่หทัยของบิดาเป็นธรรมชาติอ่อนโยน เขาจึงกล่าวว่า "ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ท่านทั้งหลาย อย่าให้บุตรน้อย ทั้งหลายของข้าพเจ้าพินาศเสียเลย, พวกเขาจักเลี้ยงดูข้าพเจ้า."

ทันใดนั้น มนุษย์ทั้งหลาย จึงกล่าวกะพวกบุตรของเขาว่า "ท่าน ผู้เจริญ ตั้งแต่วันนี้ไป หากพวกท่านจักไม่ประคับประคองบิดาให้ดีไซร้, พวกเราจักฆ่าพวกท่านเสีย." บุตรเหล่านั้นกลัวแล้ว เชิญบิดาให้นั่งบน ตั่ง ยกขึ้นนำไปสู่เรือนด้วยตนเอง ทาสรีระด้วยน้ำมัน ขัดสี (ให้ สะอาด) ใช้วัตถุมีกลิ่นหอมเป็นต้นชะโลมแล้ว ให้เรียกพราหมณีทั้ง หลายมาแล้ว สั่งว่า "ตั้งแต่วันนี้ไป เธอทั้งหลายจงประคับประคอง บิดาของพวกฉันให้ดี, ถ้าเธอทั้งหลายจักถึงความประมาทแล้วไซร้, พวกฉันจักนิคคหะเธอทั้งหลายเสีย" แล้วให้บริโภคโภชนะอันประณีต.

[พราหมณ์คิดถึงอุปการคุณของพระศาสดา]

พราหมณ์อาศัยโภชนะดีและการนอนสบาย โดยกาลล่วงไป ๒-๓ วัน ก็เกิดมีกำลังมีอินทรีย์เปล่งปลั่ง มองดูอัตภาพแล้ว ดำริว่า "สมบัตินี้ เราได้เพราะอาศัยพระสมณโคดม" ถือเอาผ้าคู่ ๑ เพื่อ ประโยชน์แก่ความเป็นบรรณาการ ไปสู่สำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้า มีปฏิสันถารอันพระองค์ทรงทำแล้ว นั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง วางผ้าคู่นั้น ลงแทบบาทมูลของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว กราบทูลว่า "ข้าแต่พระ-

โคดมผู้เจริญ ข้าพระองค์ชื่อว่าเป็นพราหมณ์ ย่อมแสวงทรัพย์เป็นส่วนแห่งอาจารย์ เพื่ออาจารย์, ขอพระโคดมผู้เจริญ ซึ่งเป็นพระอาจารย์ของข้าพระองค์ โปรดรับทรัพย์เป็นส่วนอาจารย์." พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงรับผ้าคู่นั้น เพื่ออนุเคราะห์เขาแล้ว ทรงแสดงธรรม.

ในกาลจบเทศนา พราหมณ์ดำรงอยู่ในสรณะแล้ว จึงกราบทูลอย่างนี้ว่า "ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ ข้าพระองค์ถวายธุวภัตร ๒ ที่ จากธุวภัตร ๔ ที่ ซึ่งบุตรทั้งหลายให้แก่ข้าพระองค์นั้น แด่พระองค์."

ลำดับนั้น พระศาสดา ตรัสว่า "งามละ พราหมณ์, แต่เราจักไปสู่สถานที่ชอบใจเท่านั้น" แล้วทรงส่งเขาไป.

พราหมณ์ไปถึงเรือนแล้ว บอกพวกบุตรว่า "พ่อทั้งหลายพระ-สมณโคดมเป็นสหายของพ่อ, พ่อถวายธุวภัตร ๒ ที่แก่พระองค์, เจ้าทั้งหลายอย่าละเลยในเมื่อพระองค์เสด็จมาถึงนะ. บุตรทั้งหลายรับว่า "ดีละ คุณพ่อ."

[พระศาสดาโปรดบุตรพราหมณ์]

วันรุ่งขึ้น พระศาสดาเสด็จไปบิณฑบาต ได้เสด็จไปถึงประตูเรือนแห่งบุตรคนหัวปี (ของพราหมณ์). เขาเห็นพระศาสดาแล้ว รับบาตร เชิญเสด็จให้เข้าไปสู่เรือน เชิญให้นั่งประทับ ณ บัลลังก์ซึ่งควรแก่ค่ามากแล้ว ได้ถวายโภชนะอันประณีต. พระศาสดาได้เสด็จไปสู่เรือนของบุตรพราหมณ์ทั้งสิ้นตามลำดับ คือ วันรุ่งขึ้น ของบุตรนอกนี้, วันรุ่งขึ้น ของบุตรนอกนี้. พวกเขาทุกคนได้ทำสักการะอย่างนั้นเหมือนกัน.

ต่อมาวันหนึ่ง บุตรคนหัวปี เมื่อการมงคลปรากฏเฉพาะแล้ว จึงพูดกะบิดาว่า "คุณพ่อขอรับ พวกกระผมจะให้มงคลแก่ใคร ?"

พราหมณ์. พ่อไม่รู้จักคนอื่น, พระสมณโคดมเป็นสหายของพ่อมิใช่หรือ ?

บุตรคนหัวปี. ถ้ากระนั้น คุณพ่อโปรดนิมนต์พระองค์พร้อมกับภิกษุ ๕๐๐ รูป เพื่อฉันในวันพรุ่งนี้.

พราหมณ์ได้ทำอย่างนั้น. วันรุ่งขึ้น พระศาสดา พร้อมด้วยบริวาร ได้เสด็จไปยังบ้านของเขา. เขานิมนต์ภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ให้นั่งในเรือนซึ่งฉาบด้วยโคมัยสด ประดับด้วยสรรพาลังการแล้ว อังคาสด้วยมธุปายาสแข้น และด้วยขานียะอันประณีต.

ก็ในระหว่างแห่งภัตรนั่นแหละ บุตร ๔ คนของพราหมณ์นั่งในสำนักพระศาสดา กราบทูลว่า "ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ ไม่ประมาท, โปรดทอดพระเนตรอัตภาพของท่านเถิด."

[การบำรุงมารดาบิดาเป็นมงคล]

พระศาสดาตรัสว่า "ท่านทั้งหลายทำกรรมงามแล้ว, ชื่อว่าการเลี้ยงมารดาบิดา โบราณกบัณฑิตทั้งหลาย (เคย) ประพฤติมาแล้วเหมือนกัน" แล้วตรัสมาตุโปสกนาคชาดก[๑]ในอากาทสนิบาตนี้โดยพิสดารว่า "เพราะช้างนั้นหลีกไปเสีย ต้นอ้อยช้างและไม้โมกมันจึง

๑. ขุ. ชา. ๒๗/๓๐๓. ตทฏฺฐกถา. ๖/๑.

งอกขึ้นไสว" ดังนี้เป็นต้น แล้วได้ทรงภาษิตพระคาถานี้ว่า :-

**"กุญชร นามว่า ธนปาลกะ ตกมันจัด ห้ามได้ยาก ถูกขังไว้ ไม่บริโภคฟ่อนหญ้า กุญชรระลึกถึง (แต่) นาควัน.[๑]"**

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ธนปาลโก นาม** นั่นเป็นชื่อของช้างที่พระเจ้ากาสิกราช ทรงส่งนายหัตถาจารย์ไปให้จับในนาควันอันรื่นรมย์ในครั้งนั้น.

บทว่า **กฏุกปฺปเภทโน** ความว่า ตกมันจัด. อันที่จริง ในกาลเป็นที่ตกมันของช้างทั้งหลาย หมวกหูทั้ง ๒ ย่อมแตกยิ้ม, แม้ตามปกติ ในกาลนั้น ช้างทั้งหลาย ย่อมไม่นำพาซึ่งขอ ปฏัก หรือโตมร ย่อมเป็นสัตว์ดุร้าย, แต่ช้างธนปาลกะนั้น ดุร้ายนักทีเดียว; เพราะฉะนั้น พระศาสดาจึงตรัสว่า **กฏุกปฺปเภทโน ทุนฺนิวารโย."**

บาทพระคาถาว่า **พทฺโธ กพฬํ น ภุญฺชติ** ความว่า ช้างธนปาลกะนั้น มิได้ถูกตกปลอกไว้, แต่ถูกเขานำไปสู่โรงช้าง ให้แวดวงด้วยม่านอันวิจิตรแล้ว พักไว้บนพื้นที่ซึ่งทำการประพรมด้วยของหอม มีเพดานวิจิตรคาดไว้ ณ เบื้องบน แม้อันพระราชาให้บำรุงด้วยโภชนะมีรสเลิศต่าง ๆ ควรแก่พระราชา ก็มิใยดีจะบริโภคอะไร ๆ , อันคำว่า **"พทฺโธ กพฬํ น ภุญฺชติ"** (นี้) พระศาสดา ตรัสหมายถึงอาการเพียงช้างถูกส่งเข้าไปสู่โรงช้าง.

สองบทว่า **สุมรติ นาควนสฺส** ความว่า ช้างธนปาละกะนั้น

๑. สุมรติ เป็นอีกรูปหนึ่ง ของสรติ. นาควนสฺส แปลกันว่า ซึ่งป่าแห่งไม้กากะทิง เป็นฉัฏฐีวิภัติลงในอรรถทุติยาวิภัติ.

ระลึกถึง นาควัน ซึ่งเป็นที่อยู่อันน่ารื่นรมย์แท้หามิได้, ก็มารดาของช้างนั้น ได้เป็นสัตว์ถึงทุกข์เพราะพรากจากบุตรในป่า, ช้างนั้นบำเพ็ญมาตามปิตุอุปัฏฐานธรรมนั่นแล, ดำริว่า "ประโยชน์อะไรของเราด้วยโภชนะนี้,' ระลึกถึงมาตาปิตุอุปัฏฐานธรรม ซึ่งประกอบด้วยธรรมเท่านั้น; ก็ช้างนั้นอยู่ในนาควันนั้นนั่นแล อาจบำเพ็ญมาตาปิตุอุปัฏฐาน-ธรรมนั้นได้, เพราะฉะนั้น พระศาสดาจึงตรัสว่า **"สุมรติ นาควนสฺส กุญฺชโร."**

เมื่อพระศาสดา ครั้นทรงนำบุรพจริยาของพระองค์นี้มาตรัสอยู่นั่นแล, บุตรของพรหมณ์แม้ทั้งหมด ยังอัสสุธารให้ไหลแล้ว มีหทัยอ่อน เงี่ยโสตลงสดับแล้ว. ครั้นนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบถึงธรรมเป็นที่สบายของพวกเขาแล้ว จึงทรงแสดงธรรมประกาศสัจจะทั้งหลาย.

ในกาลจบเทศนา พราหมณ์พร้อมกับบุตรและลูกสะใภ้ทั้งหลายดำรงอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องบุตรของพราหมณ์เฒ่า จบ.

### ๔. เรื่องพระเจ้าปเสนทิโกศล* [ ๒๓๕ ]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระเจ้าปเสนทิโกศล ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"มิทฺธิ ยทา"** เป็นต้น.

[พระเจ้าปเสนทิโกศลง่วงเพราะเสวยจุเกินไป]

ความพิสดารว่า สมัยหนึ่ง พระราชาเสวยข้างสุกแห่งข้าวสารทะนานหนึ่ง กับสูปพยัญชนะพอควรแก่ข้าวสุกนั้น. วันหนึ่ง ท้าวเธอเสวยพระกระยาหารเช้าแล้ว ยังไม่ทรงบรรเทาความเมาในภัตรได้เลย ได้เสด็จไปสู่สำนักของพระศาสดา มีพระรูปอันลำบาก พลิกไปข้างนี้และข้างนี้ แม้ถูกความง่วงครอบงำ เมื่อไม่สามารถจะผทมตรง ๆ ได้ จึงประทับนั่ง ณ ที่สุดข้างหนึ่ง.

[พระศาสดาทรงติการบริโภคจุ]

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสกะท้าวเธอว่า "มหาบพิตร พระองค์ยังไม่ทันได้ทรงพักผ่อนเลย เสด็จมากระมัง ?"

พระราชา. "ถูกละ พระเจ้าข้า, ตั้งแต่กาลที่บริโภคแล้ว หม่อมฉันมีทุกข์มาก"

ลำดับนั้น พระศาสดา ตรัสกะท้าวเธอว่า "มหาบพิตร คนบริโภคมากเกินไป ย่อมมีทุกข์อย่างนี้" แล้วตรัสพระคาถานี้ว่า :-

* พระครูธรรมาธิการ (ฟื้น ป.ธ. ๗ ปัจจุบัน พระธรรมโสภณ) วัดราชบพิธ แปล.

**"ในกาลใด บุคคลเป็นผู้กินมาก มักง่วง และมัก**
**นอนหลับกระสับกระส่าย ประหนึ่งสุกรใหญ่ ที่ถูก**
**ปรนปรือด้วยอาหารฉะนั้น, ในกาลนั้น เขาเป็น**
**คนมึนซึม ย่อมเข้าไปถึงห้องร่ำไป."**

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **มิทฺธี** ความว่า ผู้อันความท้อแท้และความง่วงเหงาครอบงำ.

บทว่า **มหคฺฆโส** ความว่า ผู้บริโภคมาก เหมือนอาหรหัตถกพราหมณ์ อลังสาฏกพราหมณ์ ตัตถวัฏกกพราหมณ์ กากมาสกพราหมณ์ และภุตตวัมมิกพราหมณ์ คนใดคนหนึ่ง

บทว่า **นิวาปปุฏฺโฐ** ความว่า ถูกปรนปรือแล้วด้วยข้าวหมูมีรำเป็นต้น. จริงอยู่ สุกรบ้านเขาเลี้ยงไว้ตั้งแต่เวลายังอ่อน ในเวลามีสรีระอ้วน ไม่ได้เพื่อจะออกจากเรือนไปข้างนอก ส่ายไปส่ายมาในที่ต่าง ๆ มีใต้เตียงเป็นต้นแล้ว ย่อมนอนหายใจฟูดฟาด[๑]อยู่เท่านั้น. ท่านกล่าวคำอธิบายนี้ว่า "บุคคลผู้มีความง่วงงุน กินจุ และเมื่อไม่อาจยังอัตภาพให้เป็นไปด้วยอิริยาบถอย่างอื่น มักนอนหลับพลิกกลับไปกลับมาตามปกติ เหมือนสุกรใหญ่ที่ถูกปรนปรือด้วยเหยื่อฉะนั้น ในขณะใด; ในขณะนั้น เขาย่อมไม่อาจเพื่อนมนสิการไตรลักษณ์ คือ **"อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา"** ได้, เพราะไม่มนสิการไตรลักษณ์เหล่านั้นจึงชื่อว่ามีปัญญาทึบ ย่อมเข้าห้อง คือ ไม่พ้นไปจากการอยู่ในห้อง"

๑. อสฺสสนฺโต หายใจออกอยู่ ปสฺสสนฺโต หายใจเข้าอยู่.

[พระศาสดาทรงบอกอุบายบรรเทาการกินจุ]

ในกาลจบเทศนา พระศาสดา ได้ตรัสพระคาถานี้ด้วยสามารถอุปการะแก่พระราชาว่า:-

**"คนผู้มีสติทุกเมื่อ รู้จักประมาณในโภชนะที่ได้**
**แล้วนั้น ย่อมมีโรคภัยไข้เจ็บน้อย แก่ช้า อายุยืน"**

ดังนี้แล้ว โปรดให้อุตตรมาณพเรียนไว้แล้ว ทรงแนะอุบาย ว่า "เธอพึงกล่าวคาถานี้เฉพาะในเวลาที่พระราชาเสวย, และพึงให้พระราชาทรงลดโภชนะลงด้วยอุบายนี้." เขาได้กระทำเช่นนั้น.

สมัยต่อมา พระราชาทรงกระปรี้กระเปร่า มีพระสรีระเบา ทรงถึงความสำราญ เพราะความที่ทรงมีพระกระยาหารทะนานหนึ่งเป็นอย่างยิ่ง ทรงมีความคุ้นเคยบังเกิดขึ้นในพระศาสดาแล้ว ทรงให้อสทิสทานเป็นไป ๗ วัน. ในเพราะทรงอนุโมทนาทาน มหาชนซึ่งมาประชุม (ณ ที่นั้น) บรรลุคุณวิเศษใหญ่แล้ว ดังนี้แล.

เรื่องพระเจ้าปเสนทิโกศล จบ.

## ๕. เรื่องสานุสามเณร* [ ๒๓๖ ]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภสามเณรชื่อสานุ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"อิทํ ปุเร"** เป็นต้น.

[สานุสามเณรประกาศธรรม]

ได้ยินว่า สามเณรนั้นได้เป็นบุตรน้อยคนเดียวของอุบาสิกาคนหนึ่ง. ครั้งนั้น นางให้เธอบรรพชาในกาลที่เธอเป็นเด็กทีเดียว. ตั้งแต่กาลที่บรรพชาแล้ว เธอได้เป็นผู้ศีล สมบูรณ์ด้วยวัตร. เธอได้กระทำวัตรแก่อาจารย์ อุปัชฌายะ และพระอาคันตุกะทั้งหลายทีเดียว. ตลอด ๘ วันของเดือน เธอลุกขึ้นแต่เช้าตรู่ เข้าไปตั้งน้ำในโรงน้ำ ปัดกวาดโรงธัมมัสสวนะ ตามประทีป ประกาศธัมมัสสวนะด้วยน้ำเสียงอันไพเราะ. ภิกษุทั้งหลายทราบเรี่ยวแรงของเธอแล้ว ย่อมเชื้อเชิญว่า "จงกล่าวบทภาณะเถิด สามเณร." เธอไม่กระทำอิดเอื้อนไร ๆ ว่า "ลมเสียดแทงหทัยของผม, หรือโรคไอเบียดเบียนผม" ขึ้นสู่ธรรมาสน์ กล่าวบทภาณะเหมือนจะให้น้ำในอากาศตกลง เมื่อจะลง ย่อมกล่าวว่า "ข้าพเจ้าให้ส่วนบุญ ในเพราะการกล่าวนี้แก่มารดาและบิดาของข้าพเจ้า." มนุษย์ทั้งหลายหาทราบความที่เธอให้ส่วนบุญแก่มารดาและบิดาไม่.

* พระครูธรรมาธิการ (ฟื้น ป. ธ. ๗ ปัจจุบัน พระธรรมโสภณ) วัดราชบพิธ แปล

[ยักษิณีเคยเป็นมารดาของสานุสามเณร]

ก็มารดาของเธอเกิดเป็นยักษิณีในอัตภาพเป็นลำดับ นางมากับเทวดาทั้งหลาย ฟังธรรมแล้ว (เมื่อจะอนุโมทนา) ส่วนบุญ๑ที่สามเณรให้ ย่อมกล่าวว่า "ฉันขออนุโมทนา พ่อ." ก็ธรรมดาภิกษุทั้งหลาย ผู้สมบูรณ์ด้วยศีล ย่อมเป็นที่รักของโลกพร้อมทั้งเทวโลก; เพราะฉะนั้น พวกเทวดาที่มีความละอาย มีความเคารพในสามเณรย่อมสำคัญเธอเหมือนมหาพรหม และกองเพลิง. และย่อมเห็นนางยักษิณีนั้นเป็นที่น่าเคารพ เพราะคารวะในสามเณร; ในสมัยทั้งหลายมีสมัยฟังธรรมและสมัยที่ยักษ์ประชุมกันเป็นต้น อมนุษย์ทั้งหลายย่อมให้อาสนะที่ดี น้ำที่ดี อาหารที่ดี แก่นางยักษิณี ด้วยคิดว่า "นางยักษิณีตนนี้ เป็นมารดาของสานุสามเณร" ยักษ์ทั้งหลายแม้ที่ศักดิ์ใหญ่เห็นนางยักษิณีนั้นแล้ว ย่อมหลีกทางให้, ย่อมลุกขึ้นจากอาสนะ.

[ยักษิณีเข้าสิงกายสามเณร]

ครั้นสามเณรนั้นถึงความเจริญ มีอินทรีย์แก่กล้า ถูกความไม่ยินดียิ่งบีบคั้น ไม่สามารถจะบรรเทาความไม่ยินดียิ่งลงได้ ปล่อยผมและเล็บไว้ยาว มีผ้านุ่งและผ้าห่มมอมแมม ไม่แจ้งแก่ใคร ๆ หยิบบาตรจีวรขึ้นแล้ว ได้ไปเรือนของมารดาลำพังคนเดียว. อุบาสิกาเห็นบุตรแล้วไหว้ กล่าวว่า "พ่อ ครั้งก่อน พ่อมาในที่นี้พร้อมกับอาจารย์และอุปัชฌายะ หรือพร้อมกับภิกษุหนุ่มและสามเณร, เพราะเหตุไร

๑. ถัดบทว่า ปตฺตึ นี้ไป บทว่า อนุโมทนฺติ หรือ อนุโมทมานา พึงตกหล่นไปเสียอีกอย่างหนึ่ง บทว่า ตยา พึงมีในที่แห่งบทที่มาแล้วว่า สามเณเรน.

ในวันนี้พ่อจึงมาคนเดียวเล่า ?" เธอแจ้งความที่ตนกระสัน (ให้มารดาทราบ) แล้ว. อุบาสิกามีศรัทธา แม้แสดงโทษในฆราวาสโดยประการต่าง ๆ ตักเตือนบุตรอยู่ ก็ไม่อาจให้เธอยินยอมได้ (แต่) ก็ไม่เสือกไสไปเสีย ด้วยคิดว่า "ถึงอย่างไร เธอพึงกำหนดได้แม้ตามธรรมดาของตน" กล่าวว่า "พ่อ โปรดรออยู่จนกว่าฉันจะจัดยาคูและภัตรเพื่อพ่อเสร็จ, ฉันจักนำผ้าที่ชอบใจมาถวายแก่พ่อผู้ดื่มยาคูกระทำภัตกิจแล้ว" แล้วได้ตกแต่งอาสนะถวาย. สามเณรนั่งลงแล้ว. อุบาสิกจัดแจงยาคูและของเคี้ยวเสร็จโดยครู่เดียวเท่านั้น ได้ถวายแล้ว. ลำดับนั้น อุบาสิกคิดว่า "เราจักจัดแจงภัตร" นั่งลงในที่ไม่ไกลชาวข้าวอยู่.

สมัยนั้น นางยักษิณีนั้นใคร่ครวญอยู่ว่า "สามเณรอยู่ที่ไหนหนอแล ? เธอได้ภิกษาหาร หรือยังไม่ได้" ทราบความที่เธอนั่งอยู่แล้วด้วยความเป็นผู้ใคร่จะสึก จึงคิดว่า "ก็เธออย่าพึงยังความละอายให้เกิดขึ้นแก่เราในระหว่างเทวดาทั้งหลายเลย, เราจะไป จักกระทำอันตรายในการสึกของเธอ" ดังนี้แล้ว จึงมาสิงในสรีระของสามเณรนั้น บิดคอให้ล้มลงเหนือแผ่นดิน. เธอมีตาทั้ง ๒ เหลือก มีน้ำลายไหล ดิ้นรนอยู่บนแผ่นดิน. อุบาสิกเห็นอาการแปลกนั้นของบุตรรีบมาช้อนบุตรแล้ว ให้นอนบนตัก๑. ชาวบ้านทั้งสิ้นมากระทำการเซ่นสรวงมีพลีกรรมเป็นต้น.

๑. อุรูสุ บนขาอ่อนทั้งหลาย. ที่แปลว่าตัก เพราะเข้าใจว่า อุบาสิกาคงนั่งขัดสมาธิแล้ววางสามเณรลงบนตัก.

[อุบาสิกาคร่ำครวญ]

ส่วนอุบาสิกาคร่ำครวญ ได้กล่าวคาถาเหล่านี้ว่า:-

**"ชนเหล่าใด ย่อมรักษาอุโบสถที่ประกอบด้วย**
**องค์ ๗ ตลอดดิถีที่ ๑๔ ที่ ๑๕ และที่ ๘ แห่งปักษ์**
**และตลอดปาริหาริยปักษ์ ประพฤติพรหมจรรย์อยู่,**
**ยักษ์ทั้งหลายย่อมไม่เล่นด้วยชนเหล่านั้น ข้าพเจ้า**
**ได้สดับคำของพระอรหันต์ทั้งหลายดังนี้: ในวันนี้**
**บัดนี้เอง ข้าพเจ้านั้นเห็นอยู่ ยักษ์ทั้งหลาย เล่นกับ**
**สานุสามเณร"**

นางยักษิณีฟังคำของอุบาสิกแล้ว จึงกล่าวว่า:-

**"ยักษ์ทั้งหลาย ย่อมไม่เล่นกับเหล่าชนผู้รักษา**
**อุโบสถประกอบด้วยองค์ ๘ ตลอดดิถีที่ ๑๔ ที่ ๑๕**
**และที่ ๘ แห่งปักษ์ และตลอดปาริหาริยปักษ์ ผู้ประ**
**พฤติพรหมจรรย์อยู่, ท่านได้สดับคำของพระอรหันต์**
**ทั้งหลายดังนี้ดีแล้ว."**

ดังนี้แล้ว จึงกล่าว (ต่อไปอีก) ว่า:-

**"ขอท่านจงบอกคำนี้ของยักษ์ทั้งหลาย กะสานุสาม-**
**เณร ผู้รู้สึกขึ้นแล้วว่า 'ท่านอย่าได้กระทำบาปกรรม**
**ในที่แจ้งหรือในที่ลับ; หากว่าท่านจักกระทำบาป-**
**กรรมก็ตาม กำลังกระทำอยู่ก็ตาม ท่านถึงจะเหาะ**
**หนีไป ก็หามีการหลุดพ้นจากทุกข์ไม่."**

นางยักษิณีตนนั้นกล่าวว่า "ความพ้นย่อมไม่มีแก่ท่านผู้แม้กระ-ทำบาปกรรมอย่างนี้แล้ว เหาะหนีไปอยู่เหมือนนก" ดังนี้แล้ว ก็ปล่อยสามเณร.

สามเณรนั้น ลืมตาขึ้นแล้ว เห็นมารดากำลังสยามผมร้องไห้สะอึกสะอื้นอยู่ และชาวบ้านทั้งสิ้นประชุมกันอยู่แล้ว ไม่ทราบความที่ตนถูกยักษ์สิง จึงนึกสงสัยขึ้นว่า "เมื่อก่อนเรานั่งบนตั่ง, มารดาของเรานั่งซาวข้าว ณ ที่ไม่ไกล, แต่บัดนี้ เรา (กลับ) นอนเหนือแผ่นดิน; นี่อะไรกันหนอ ?" นอนอยู่เทียว กล่าวกะมารดาว่า:-

**"โยม ชนทั้งหลายย่อมร้องไห้ถึงคนที่ตายไปแล้ว**
**หรือยังเป็นอยู่ (แต่) ไม่ปรากฏ: โยมโยมเห็นฉัน**
**ซึ่งเป็นอยู่ ไฉนจึงร้องไห้ถึงฉันเล่า ? โยม.**

ครั้งนั้น มารดาเมื่อจะแสดงโทษในการมาเพื่อจะสึกอีกของบุคคลผู้ละวัตถุกามและกิเลสกามบวชแล้ว แก่เธอ จึงกล่าวว่า:-

**"ลูก (ถูกแล้ว) ชนทั้งหลายย่อมร้องไห้ถึง**
**ชนที่ตายไปแล้ว หรือยังเป็นอยู่ (แต่) ไม่ปรากฏ;**
**ก็ผู้ใดละกามทั้งหลายได้แล้ว ยังจะเวียนมาในกาม**
**นี้อีก, ลูก ชนทั้งหลายย่อมร้องไห้ถึงผู้นั้นบ้าง,**
**เพราะเขา (ถึง) เป็นอยู่ต่อไป ก็เหมือนตายแล้ว."**

ก็แลครั้งกล่าวอย่างนั้นแล้ว เมื่อจะแสดงโทษในการครอบครองเรือน ทำการครอบครองเรือนให้เป็นเช่นกับเถ้ารึงเทียว และให้เป็นเช่นกับเหว จึงกล่าวอีกว่า:-

**"พ่อ พ่อถูกยกขึ้นจากเถ้ารึงแล้ว ยังปรารถนาจะ**
**ตกลงสู่เถ้ารึง (อีก), พ่อ พ่อถูกยกขึ้นจากเหว**
**แล้ว ยังปรารถนาจะตกลงไปสู่เหว (อีก)."**

ต่อมา เพื่อจะแสดงว่า "ลูก ขอพ่อจงมีความเจริญเถิด, ก็ฉันจะปรับทุกข์แก่ใคร จะให้ใครช่วยคิดเนื้อนความนี้ว่า 'บุตรน้อยของเรานี้ อันเรานำออกให้บวชในพระพุทธศาสนา ประหนึ่งภัณฑะที่ถูกนำออกจากเรือนซึ่งกำลังถูกไฟไหม้แล้ว ยังปรารถนาเพื่อรุ่มร้อนในฆราวาสอีก, ขอท่านทั้งหลายจงช่วยวิ่งเต้น จงช่วยต้านทาน แก่ข้าพเจ้าด้วยเถิด" นางจึงกล่าวคาถานี้กะสานุสามเณรนั้นว่า :-

**"ขอท่านทั้งหลายจงช่วยวิ่งเต้น ความเจริญจงมีแก่**
**ท่าน, ข้าพเจ้าจะปรับทุกข์แก่ใครเล่า ท่านเป็นดุจ**
**ภัณฑะ ซึ่งถูกนำออกจากเรือนที่ถูกไฟไหม้แล้ว**
**ยังปรารถนาเพื่อจะถูกไหม้อีก."**

สานุสามเณรนั้น กำหนดได้ในเมื่อมารดากล่าวอยู่ จึงกล่าวว่า "ฉันไม่มีความต้องการด้วยความเป็นคฤหัสถ์." ครั้งนั้น มารดาของเธอกล่าวว่า "สาธุ พ่อ" พอใจแล้ว ให้บริโภคโภชนะอันประณีต ถามว่า "พ่อ พ่อมีกาลฝนเท่าไร ?" ทราบความที่เธอมีกาลฝนครบแล้ว ก็จัดแจงไตรจีวรให้. เธอมีบาตรจีวรครบ ได้อุปสมบทแล้ว.

ต่อมา พระศาสดาเมื่อจะทรงยังความอุตสาหะในการข่มจิตให้เกิดขึ้นแก่เธอผู้อุปสมบทแล้วไม่นาน จึงตรัสว่า "ธรรมดาว่าจิตนี้

เที่ยวจาริกไปในอารมณ์ต่าง ๆ ตลอดกาลนาน, ชื่อว่าความสวัสดี ย่อมไม่มีแก่บุคคลผู้ไม่ข่มจิตนั้นลงไปได้, เพราะฉะนั้น บุคคลจึงควรทำความเพียรในการข่มจิต เหมือนนายหัตถาจารย์ทำความพยายามในการข่มช้างซับมันด้วยขอฉะนั้น" แล้วตรัสพระคาถานี้ว่า :-

**"เมื่อก่อน จิตนี้ได้เที่ยวจาริกไป ตามอาการที่**
**ปรารถนา ตามอารมณ์ที่ใคร่ (และ) ตามความ**
**สบาย, วันนี้ เราจักข่มมันด้วยโยนิโสมนสิกา**
**ประหนึ่งนายควาญช้าง ข่มช้างที่ซับมันฉะนั้น."**

[แก้อรรถ]

เนื้อความแห่งพระคาถานั้นว่า; ก่อนแต่นี้ ชื่อว่าจิตนี้เที่ยวจาริกไปในอารมณ์ทั้งหลายมีรูปเป็นต้นตลอดกาลนาน ชื่อว่าตามอาการที่ปรารถนา ด้วยสามารถแห่งอาการ แห่งกิเลสทั้งหลายมีราคะเป็นต้นอันเป็นเหตุปรารถนา ชื่อว่า (เที่ยวไป) ตามอารมณ์เป็นที่ใคร่ด้วยสามารถแห่งอารมณ์เป็นที่เกิดความใคร่แห่งจิตนั้นนั่นแหละ ชื่อว่าตามความสบาย เพราะเมื่อมันเที่ยวด้วยอาการใด ความสุขจึงมี ก็เที่ยวไปด้วยอาการนั้นนั่นแหละ, วันนี้ เราจักข่มจิตด้วยโยนิโสมนสิการ คือตักไม่ยอมให้มันก้าวล่วงได้ เหมือนบุรุษผู้กุมขอไว้ (ในมือ) ผู้ฉลาด คือนายหัตถาจารย์ ข่มช้างซับมัน คือตกมันไว้ด้วยขอฉะนั้น.

ในกาลจบเทศนา ธรรมาภิสมัยได้มีแก่เทวดาเป็นอันมาก ผู้เข้าไปเพื่อสดับธรรมพร้อมกับพระสานุ. ก็ท่านผู้มีอายุนั้น เรียนพระ-

พุทธวจนะคือพระไตรปิฎกแล้ว ได้เป็นพระธรรมกถึกที่เชี่ยวชาญ ดำรง (ชีพ) อยู่ตลอด ๑๒๐ ปี ยังชมพูทวีปทั้งสิ้นให้กระฉ่อนแล้วปรินิพพาน ดังนี้แล.

เรื่องสานุสามเณร จบ.

### ๖. เรื่องช้างชื่อปาเวรกะ* [ ๒๓๗ ]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภช้างชื่อปาเวรกะของพระเจ้าโกศล ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"อปฺปมาทรตา"** เป็นต้น.

[ช้างของพระเจ้าโกศลติดหล่ม]

ดังได้สดับมา ช้างนั้น ในกาลเป็นหนุ่ม เป็นสัตว์มีกำลังมาก โดยสมัยอื่นอีก ถูกกำลังแห่งลมซึ่งเกิดขึ้นเพราะชราตัดทอน ลงไปสู่สระใหญ่สระหนึ่ง ติดอยู่ในหล่มแล้ว ไม่ได้อาจเพื่อจะขึ้นได้. มหาชนเห็นช้างนั้นแล้ว จึงสนทนากันขึ้นว่า "ช้างชื่อแม้เห็นปานนี้ ยังถึงทุพพลภาพนี้." พระราชาทรงสดับเรื่องนั้นแล้ว ทรงบังคับนายหัตถาจารย์ว่า "เธอจงไป จงยกช้างนั้นให้ขึ้นจากหล่ม." เขาไปแล้วแสดงการรบขึ้นที่นั่น ให้ตีกลองรบขึ้นแล้ว. ช้างซึ่งเป็นเชื้อชาติแห่งสัตว์มีมานะ ลุกขึ้นโดยเร็ว ดำรงอยู่บนบกได้. ภิกษุทั้งหลายเห็นเหตุนั้นแล้ว จึงกราบทูลแด่พระศาสดา. พระศาสดา ตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย ช้างตัวนั้นถอนตนขึ้นจากหล่มคือเปือกตมตามปกติก่อน, ส่วนเธอทั้งหลาย แล่นลงแล้วในหล่มคือกิเลส; เพราะฉะนั้นแม้เธอทั้งหลายจงเริ่มตั้ง (ความเพียร) โดยแยบคายแล้ว ถอนตนขึ้นจากหล่มคือกิเลสนั้นเถิด" แล้วตรัสพระคาถานี้ว่า :-

* พระครูธรรมาธิการ (ฟื้น ป. ธ. ๗ ปัจจุบันเป็น พระธรรมโสภณ) วัดราชบพิธ แปล

**"ท่านทั้งหลายจงยินดีในความไม่ประมาท, จงตาม**
**รักษาจิตของตน, จงถอนตนขึ้นจากหล่ม ประหนึ่ง**
**ช้างที่จมลงในเปือกตม ถอนตนขึ้นได้ฉะนั้น."**

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อปฺปมาทรตา** ความว่า ท่านทั้งหลายจงยินดียิ่งในความไม่อยู่ปราศจากสติ.

บทว่า **สจิตฺตํ** ความว่า จงรักษาจิตของตนในอารมณ์ทั้งหลายมีรูปเป็นต้น โดยอาการที่มันจะทำความก้าวล่วงไม่ได้.

บทว่า **สนฺโน** ความว่า ช้างที่จมลงไปแล้วในเปือกตมตัวนั้น ทำความพยายามด้วยเท้าหน้าและเท้าหลัง ถอนตนขึ้นพ้นจากเปือกตม ดำรงอยู่บนบกได้ ฉันใด, แม้ท่านทั้งหลายก็จงถอนตนขึ้นจากหล่มคือกิเลส คือยังตนให้ดำรงอยู่บนบกคือพระนิพพาน ฉันนั้นเถิด.

ในกาลจบเทศนา ภิกษุเหล่านั้น ดำรงอยู่ในพระอรหัตตผลแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องช้างชื่อปาเวรกะ จบ.

## ๗. เรื่องสัมพหุลภิกษุ* [ ๒๓๘ ]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อทรงอาศัยป่าชื่อปาลิไลยกะ ประทับอยู่ในไพรสณฑ์ชื่อรักขิตะ ทรงปรารภภิกษุเป็นอันมาก ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"สเจ ลเภถ"** เป็นต้น.

[ภิกษุ ๕๐๐ รูปอยากเข้าเฝ้าพระศาสดา]

เรื่องมาในอรรถกถาแห่งพระคาถาว่า **"ปเร จ น วิชานนฺติ"** เป็นต้น ในยมกวรรค๑แล้วแล. อันที่จริง ข้าพเจ้ากล่าวเรื่องนี้แล้วว่า "ความประทับอยู่ของพระตถาคตเจ้าผู้ซึ่งพระยาช้างในไพรสณฑ์ชื่อรักขิตะนั้นบำรุงอยู่ ได้ปรากฏไปในสกลชมพูทวีปแล้ว. ตระกูลใหญ่มีอาทิอย่างนี้ คือ "ท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี นางวิสาขามหาอุบาสิกา" ส่งข่าวไปจากพระนครสาวัตถีแก่พระอานนทเถระว่า "ท่านผู้เจริญ ขอท่านจงแสดง พระศาสดาแก่ข้าพเจ้าทั้งหลายเถิด.' ภิกษุประมาณ ๕๐๐ รูป แม้ผู้มีปกติอยู่ในทิศ ออกพรรษาแล้ว เข้าไปหาพระอานนทเถระ วิงวอนว่า "อานนท์ ผู้มีอายุ เราทั้งหลายฟังธรรมกถาเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาคเจ้า ต่อกาลนานแล้ว, ดีละ อานนท์ผู้มีอายุ เราทั้งหลายพึงได้เพื่อฟังธรรมกถา ณ ที่เฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาค."

* พระครูธรรมาธิการ (ฟื้น ป. ธ. ๗ ปัจจุบันเป็น พระธรรมโสภณ) วัดราชบพิธ แปล

๑. ธมฺมปทฏฺฐกถา ภาค ๑ เรื่องภิกษุชาวเมืองโกสัมพี.

[ช้างปาลิไลยกะจับไม้จะตีพระอานนท์]

พระเถระ พาภิกษุเหล่านั้นไป ณ ไพรสรณ์ชื่อว่ารักขิตะนั้นแล้ว ดำริว่า "การเข้าไปสู่สำนักพระตถาคตเจ้า ผู้มีปกติประทับอยู่พระองค์เดียวตลอดไตรมาส พร้อมกับภิกษุประมาณเท่านี้ ไม่สมควร" ดังนี้แล้ว องค์เดียวเท่านั้นเข้าไปเฝ้าพระศาสดา. ช้างชื่อปาลิไลยกะเห็นท่านแล้ว จับไม้แล่นแปร๋ไป. พระศาสดาทอดพระเนตรเห็นแล้วตรัสว่า "เจ้าจงหลีกไป ปาลิไลยกะ, อย่าห้าม, นั่นเป็นพุทธปัฏฐาก." มันทิ้งท่อนไม้ลงในที่นั้นนั่นเอง ถามโดยเอื้อเฟื้อถึงการรับบาตรและจีวร. พระเถระมิได้ให้. ช้างคิดว่า "ถ้าภิกษุนี้จักเป็นผู้มีวัตรอันเรียนแล้วไซร้, ท่านจักไม่วางบริขารของตนลงบนแผ่นหินที่ประทับนั่งของพระศาสดา." พระเถระวางบาตรและจีวรลงบนพื้น. แท้จริง ภิกษุผู้สมบูรณ์ด้วยวัตรทั้งหลาย ย่อมไม่วางบริขารของตนลงบนที่นั่งหรือที่นอนของครู. พระเถระถวายบังคมพระศาสดาแล้วนั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง. พระศาสดาตรัสถามว่า "เธอมารูปเดียวเท่านั้นหรือ ?" ทรงสดับความที่พระเถระมากับภิกษุประมาณ ๕๐๐ รูป ตรัสว่า "ก็ภิกษุพวกนั้นอยู่ที่ไหนเล่า ? เมื่อพระเถระกราบทูลว่า "ข้าพระองค์ เมื่อไม่ทราบจิตของพระองค์ จึงพักไว้ข้างนอก (ก่อน) แล้วมาเฝ้า," ตรัส "จงเรียกพวกภิกษุเหล่านั้นเข้ามาเถิด." พระเถระได้กระทำอย่างนี้.

[เที่ยวไปคนเดียวดีกว่าไปกับเพื่อนชั่ว]

พระศาสดาทรงทำปฏิสันถารกับภิกษุเหล่านั้นแล้ว, เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเจ้าเป็น

พระพุทธเจ้าผู้สุขุมาล และเป็นกษัตริย์ผู้สุขุมาล, พระองค์ผู้เดียวประทับยืนและประทับนั่งอยู่ตลอดไตรมาส ทรงทำกรรมที่ทำได้โดยยากแล้ว, ผู้กระทำวัตรและปฏิวัตรก็ดี ผู้ถวายวัตถุมีน้ำบ้วนพระโอษฐ์เป็นต้นก็ดี ชรอยจะมิได้มี," จึงตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย กิจทุกอย่างช้างชื่อปาลิไลยกะทำแล้วแก่เรา, อันที่จริง การที่บุคคลเมื่อได้สหายผู้มีรูปเช่นนี้ อยู่ร่วมกัน สมควรแล้ว, เมื่อบุคลไม่ได้ ความเที่ยวไปคนเดียวเท่านั้นเป็นการประเสริฐ" แล้วได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ไว้ในนาควรรคว่า :-

**"ถ้าว่า บุคคลพึงได้สหายผู้มีปัญญาเครื่องรักษาตัว มีธรรมเครื่องอยู่อันดี เป็นนักปราชญ์ ไว้เป็นผู้เที่ยวไปด้วยกันไซร้, เขาพึงครอบงำอันตรายทั้งสิ้นเสียแล้ว พึงเป็นผู้มีใจยินดี มีสติ เที่ยวไปกับสหายนั้น. หากว่าบุคคลไม่พึงได้สหายผู้มีปัญญาเครื่องรักษาตัว มีธรรมเครื่องอยู่อันดี เป็นนักปราชญ์ไว้เป็นผู้เที่ยวไปด้วยกันไซร้, เขาพึงเที่ยวไปคนเดียว เหมือนพระราชาทรงละแว่นแคว้น ที่ทรงชนะเด็ดขาดแล้ว (หรือ) เหมือนช้างชื่อว่ามาตังคะละโขลงแล้ว เที่ยวไปในป่าตัวเดียวฉะนั้น. ความเที่ยวไปแห่งบุคคลคนเดียวประเสริฐกว่า, เพราะคุณเครื่องเป็นสหายไม่มีอยู่ในชนพาล; บุคคลนั้นพึงเป็นผู้ ๆ เดียวเที่ยวไป เหมือนช้างชื่อ**

**มาตังคะ ตัวมีความขวนขวายน้อยเที่ยวไปอยู่ใน**

**ป่าฉะนั้น และไม่พึงทำบาปทั้งหลาย."**

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **นิปกํ** คือผู้ประกอบด้วยปัญญาเครื่องรักษาตน.

บทว่า **สาธุวิหาริธีรํ** คือผู้มีธรรมเครื่องอยู่อันเจริญ เป็นบัณฑิต.

บทว่า **ปริสฺสยานิ** เป็นต้น ความว่า เขาเมื่อได้สหายผู้มีเมตตาเป็นวิหารธรรมเช่นนั้น พึงครอบงำอันตรายทั้งหลาย คือ "อันตรายที่ปรากฏ มีสีหะและพยัคฆเป็นต้น และอันตรายที่ปกปิด มีราคะและโทสะเป็นต้น" ทั้งหมดทีเดียวแล้ว พึงเป็นผู้มีใจยินดี มีสติมั่นคง เที่ยวไป คืออยู่กับสหายนั้น.

สองบทว่า **ราชาว รฏฺฐํ** ความว่า เหมือนพระราผู้ฤาษี ทรงละแว่นแคว้นผนวชอยู่ฉะนั้น. ท่านกล่าวคำอธิบายนี้ไว้ว่า "พระราชาผู้มีภูมิประเทศอันพระองค์ทรงชนะเด็ดขาดแล้ว ทรงละแว่นแคว้นที่ทรงชนะเด็ดขาดแล้วเสีย ด้วยทรงดำริว่า 'ชื่อว่าความเป็นพระราชานี้เป็นที่ตั้งแห่งความประมาทอันใหญ่, ประโยชน์อะไรของเราด้วยราชสมบัติที่เราครอบครองแล้ว' ลำดับนั้นแหละเสด็จเข้าไปยังป่าใหญ่ผนวชเป็นดาบส เที่ยวเสด็จไปเฉพาะพระองค์เดียวในอิริยาบถทั้ง ๔ ฉันใด; บุคคลก็พึงเที่ยวไปเฉพาะผู้เดียวฉันนั้น."

สองบทว่า **มาตฺงรญฺเญว นาโค** ความว่า เหมือนอย่างว่า พระยาช้างตัวนี้ได้นามว่า "มาตังคะ" เพราะพิจารณาเห็นอย่างนี้ว่า "เราแลย่อมอยู่นัวเนียด้วยพวกช้างพลาย ช้างพัง ช้างสะเทิน และลูกช้างทั้งหลาย, เราย่อมเคี้ยวกินหญ้าที่เขาเด็ดปลายแล้ว, และเขาย่อมเคี้ยวกินกิ่งไม้อัน*พอหักได้ที่เขาหักลงแล้ว ๆ, และเราย่อมดื่มน้ำที่ขุ่น, เมื่อเราหยั่งลง (สู่ท่าน้ำ) และก้าวขึ้น (จากท่าน้ำ) เหล่าช้างพังย่อมเดินเสียดสีกายไป, ถ้าอย่างไร เราตัวเดียวเท่านั้น พึงหลีกออกไปจากโขลงอยู่" ดังนี้แล้ว ดำเนินไปด้วยความรู้ ละโขลงแล้ว ย่อมเที่ยวไปในป่านี้ตามสบายตัวเดียวเท่านั้น ในอิริยาบถทั้งปวง ฉันใด; บุคคลพึงเที่ยวไปคนเดียวเท่านั้น แม้ฉันนั้น.

บทว่า **เอกสฺส** ความว่า ความเที่ยวไปแห่งบรรพชิตผู้ยินดียิ่งแล้วในเอกีภาพ ตั้งแต่กาลที่ตนบวช ชื่อว่า ผู้ ๆ เดียวท่านั้นประเสริฐ.

บาทพระคาถาว่า **นตฺถิ พาเล สหายตา** ความว่า เพราะคุณธรรมนี้ คือ "จุลศีล มัชฌิมศีล มหาศีล กถาวัตถุ ๑๐ ธุดงคคุณ ๑๓ วิปัสสนาญาณ มรรค ๔ ผล ๔ วิชชา ๓ อภิญญา ๖ อมตมหานิพพาน" ชื่อว่าคุณเครื่องเป็นสหาย. บุคคลไม่อาจบรรลุคุณเครื่องเป็นสหายนั้น เพราะอาศัยเหล่าพาลชน เพราะฉะนั้น คุณเครื่องเป็นสหาย จึงชื่อว่าไม่มีในพาลชน.

บทว่า **เอโก** เป็นต้น ความว่า เพราะเหตุนี้ บุคคลพึงเป็น

๑. สาขาภงฺคํ ซึ่งรุกขาวัยวะอันบุคคลพึงหักคือกิ่งไม้. Faggots แขนงกิ่งไม้เล็ก ๆ.

ผู้ ๆ เดียวเท่านั้นเที่ยวไปในอิริยาบถทั้งปวง, และไม่พึงทำบาปทั้งหลาย แม้มีประมาณน้อย. อธิบายว่า "บุคคลนั้น พึงเป็นผู้ ๆ เดียวเท่านั้น เที่ยวไป เหมือนช้างชื่อมาตังคะ ตัวมีความขวนขวายน้อย คือ ไม่มี อาลัย เที่ยวไปตามสบายในสถานที่ ๆ ตนปรารถนาแล้ว ๆ ในป่านี้ ฉะนั้น, และไม่พึงทำบาปทั้งหลายแม้มีประมาณน้อย.

เพราะฉะนั้น พระศาสดา เมื่อจะทรงแสดงเนื้อความนี้ว่า "แม้ ท่านทั้งหลาย เมื่อไม่ได้สหายมีรูปเช่นนี้ พึงเป็นผู้เที่ยวไปคนเดียว เท่านั้น" จึงทรงแสดงพระธรรมเทศนานี้แก่ภิกษุเหล่านั้น.

ในกาลจบเทศนา ภิกษุเหล่านั้นแม้ทั้ง ๕๐๐ รูป ดำรงอยู่ใน พระอรหัตแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องสัมพหุลภิกษุ จบ.

## ๘. เรื่องมาร* [ ๒๓๙ ]

[ข้อความเบื้องต้น]

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ณ กุฎีซึ่งตั้งอยู่ในป่าที่ข้างป่าหิมพานต์ ทรงปรารภมาร ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **"อตฺถมฺหิ "** เป็นต้น.

[มารทูลให้พระศาสดาทรงครองราชสมบัติ]

ได้ยินว่า ในกาลนั้น พระราชาทั้งหลายทรงครอบครองราชสมบัติเบียดเบียนเหล่ามนุษย์. ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทอดพระเนตรเห็นมนุษย์ทั้งหลายถูกเบียดเบียนด้วยการลงอาชญา ในรัชสมัยของพระราชาผู้มิได้ตั้งอยู่ในธรรม ทรงดำริด้วยสามารถแห่งความกรุณาอย่างนี้ว่า "เราอาจเพื่อจะครอบครองราชสมบัติโดยธรรม ไม่เบียดเบียนเอง ไม่ให้ผู้อื่นเบียดเบียน ไม่ชนะเอง ไม่ให้ผู้อื่นชนะ ไม่เศร้าโศกเอง ไม่ให้ผู้อื่นเศร้าโศก[๑]หรือหนอ ?"

มารผู้มีบาป ทราบพระปริวิตกข้อนั้นของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว จึงดำริว่า "พระสมณโคดมทรงดำริว่า 'เราอาจเพื่อครอบครองราชสมบัติหรือหนอ ?' บัดนี้ พระสมณโคดมนั้น จักเป็นผู้ใคร่เพื่อครอบครองราชสมบัติ, ก็ชื่อว่าราชสมบัตินี้ เป็นที่ตั้งแห่งความประมาท, เมื่อพระสมณโคดมครอบครองราชสมบัตินั้นอยู่, เรา

* พระครูธรรมาธิการ (ฟื้น ป. ธ. ๗ ปัจจุบันเป็น พระธรรมโสภณ) วัดราชบพิธ แปล.

๑. โดยพยัญชนะแปลว่า เราอาจหรือหนอแลเพื่ออันเป็นผู้ไม่เบียดเบียนเอง...ครอบครองราชสมบัติโดยธรรม. ศัพท์อนฺตปัจจัยที่ ๖ ศัพท์มีอหนํ เป็นต้น เป็นปฐมาววิภัติลงในอรรถตติยาวิภัติ เป็นวิกติกัตตาในหุตฺวา ๆ สมานกาลกิริยาใน การเตุํ.

อาจเพื่อจะได้โอกาส; เราจะไป, จักยังความอุตสาหะให้เกิดขึ้นแก่พระองค์." แล้วเข้าไปเฝ้าพระศาสดา กราบทูลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าจงทรงครอบราชสมบัติ, ขอพระสุคตเจ้าจงทรงครองราชสมบัติโดยธรรม ไม่เบียดเบียนเอง ไม่ให้ผู้อื่นเบียดเบียน ไม่ชนะเอง ไม่ให้ผู้อื่นชนะ ไม่เศร้าโศกเอง ไม่ให้ผู้อื่นเศร้าโศก."

[พระศาสดาตรัสถามเหตุผลที่มารทูล]

ครั้งนั้น พระศาสดา ตรัสกะมารนั้นว่า "มารผู้มีบาป ก็ท่านเห็นอะไร ของเรา ผู้ซึ่งท่านกล่าวอย่างนี้ ?" เมื่อมารกราบทูลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเจ้าแล ทรงอบรมอิทธิบาททั้ง ๔ ดีแล้ว, ก็พระผู้มีพระภาค เมื่อทรงจำนงหวัง พึงทรงน้อมนึกถึงเขาหลวงหิมวันต์ว่า "จงเป็นทอง" และเขาหลวงที่ทรงน้อมนึกถึงนั้น พึงเป็นทองทีเดียว, แม้ข้าพระองค์จักทำกิจที่ควรทำด้วยทรัพย์เพื่อพระองค์, เพราะเหตุนี้ พระองค์จักทรงครอบครองราชสมบัติโดยธรรม" ดังนี้แล้ว ทรงยังมารให้สังเวชด้วยคาถาเหล่านี้ว่า:-

**"บรรพต พึงเป็นของล้วนด้วยทองคำที่สุกปลั่ง**
**แม้ความที่บรรพตนั้น (ทวีขึ้น) เป็น ๒ เท่า๒**
**ก็ยังไม่เพียงพอแก่บุคคลหนึ่ง, บุคคลทรงดังนี้**
**แล้ว พึงประพฤติแต่พอสม. ผู้เกิดมาคนใด**
**ได้เห็นทุกข์ว่ามีกามใดเป็นแดนมอบให้ (เป็นเหตุ),**
**ไฉนผู้ที่เกิดมาคนนั้น จะพึงน้อมไปในกามนั้นได้**

๑. สํ. ส. ๑๕/๑๗๐. ๒. แม้ประชุมแห่งบรรพต ๒ ลูกก็ว่า.

**เล่า ? ผู้เกิดมารู้จักอุปธิ (สภาพเข้าไปทรงไว้)**

**ว่า ' เป็นธรรมเครื่องข้อง' ในโลกแล้ว**

**พึงศึกษาเพื่อนำอุปธินั้นนั่นแล ออกเสีย."**

แล้วตรัสว่า "มารผู้ลามก โอวาทของท่านเป็นอย่างอื่นทีเดียวแล, ของเราก็เป็นอย่างอื่น (คนละอย่างกัน), ขึ้นชื่อว่าการปรึกษาธรรมกับท่านย่อมไม่มี, เพราะเราย่อมสอนอย่างนี้" แล้วได้ภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า:-

**"เมื่อความต้องการเกิดขึ้น สหายทั้งหลายนำ**

**ความสุขมาให้, ความยินดีด้วยปัจจัยนอกนี้ ๆ**

**(ตามมีตามได้) นำความสุขมาให้, บุญนำ**

**ความสุขมาให้ในขณะสิ้นชีวิต, การละทุกข์ทั้ง**

**ปวงเสียได้นำความสุขมาให้. ความเป็นผู้เกื้อกูล**

**แก่มารดา นำความสุขมาให้ในโลก, อนึ่ง**

**ความเป็นผู้เกื้อกูลแก่บิดา นำความสุขมาให้.**

**ความเป็นผู้เกื้อกูลแก่สมณะ นำความสุขมาให้,**

**ในโลก, อนึ่ง ความเป็นผู้เกื้อกูลแก่พรหม**

**นำความสุขมาให้. ศีลนำความสุขมาให้ตราบเท่า**

**ชรา, ศรัทธาที่ตั้งมั่นแล้ว นำความสุขมาให้,**

**การได้เฉพาะซึ่งปัญญา นำความสุขมาให้, การไม่**

**ทำบาปทั้งหลาย นำความสุขมาให้."**

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อตฺถมฺหิ** ความว่า ก็เมื่อกิจ มี

การทำจีวรเป็นต้นก็ดี มีระงับอธิกรณ์เป็นต้น บังเกิดขึ้นแก่บรรพชิตบ้าง, (หรือ) เมื่อกิจ มีกสิกรรมเป็นต้นก็ดี มีการถูกเหล่าชนผู้อาศัยร่วมด้วยฝักฝ่ายที่มีกำลังย่ำยีก็ดี บังเกิดขึ้นแก่คฤหัสถ์บ้าง, สหายเหล่าใดสามารถเพื่อยังกิจนั้นให้สำเร็จได้ หรือให้สงบได้, สหายผู้เห็นปานนั้นนำความสุขมาให้.

สองบทว่า **ตุฏฺฐี สุขา** ความว่า ก็แม้คฤหัสถ์ทั้งหลาย ผู้ไม่สันโดษแล้วด้วยของแห่งตน จึงปรารภ ทุจริตกรรมมีการตัดที่ต่อเป็นต้น, แม้บรรพชิตทั้งหลายผู้ไม่สันโดษแล้วด้วยปัจจัยของตนจึงปรารภอเนสนามีประการต่าง ๆ, เพราะเหตุนี้ คฤหัสถ์และบรรพชิตทั้ง ๒ นั้น จึงไม่ประสพความสุขเลย; เพราะฉะนั้น ความสันโดษด้วยของมีอยู่แห่งตนนอกนี้ ๆ คือเล็กน้อยหรือมากมายนี่เอง นำความสุขมาให้.

บทว่า **ปุญฺญํ** ความว่า ก็บุญกรรมที่เริ่มทำไว้ตามอัธยาศัยอย่างไรนั่นแล นำความสุขมาให้ในมรณกาล.

บทว่า **สพฺพสฺส** ความว่า อนึ่ง พระอรหัต กล่าวคือการละวัฏฏทุกข์ทั้งสิ้นได้นั่นแล ชื่อว่านำความสุขมาให้ในโลกนี้.

การปฏิบัติชอบในมารดา ชื่อว่า **มตฺเตยฺยตา**. การปฏิบัติชอบในบิดา ชื่อว่า **เปตฺเตยฺยตา**. การทะนุบำรุงมารดาบิดานี่แลพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแล้วด้วยบทแม้ทั้งสอง. อันที่จริง มารดาและบิดาทราบว่าบุตรทั้งหลายไม่บำรุงแล้ว ย่อมฝังทรัพย์อันเป็นของมีอยู่แห่งตนเสียในแผ่นดินบ้าง ย่อมสละให้แก่ชนเหล่าอื่นบ้าง, อนึ่ง

การนินทาย่อมเป็นไปแก่บุตรเหล่านั้นว่า "คนพวกนี้ไม่ทะนุบำรุงมารดาบิดา," บุตรเหล่านั้นย่อมบังเกิดแม้ในคูถนรก เพราะกายแตกทำลายไป; ส่วนบุตรเหล่าใดทะนุบำรุงมารดาบิดาโดยเคารพ, บุตรเหล่านั้นย่อมได้รับทรัพย์อันเป็นของมีอยู่ของมารดาบิดาเหล่านั้น ทั้งย่อมได้ซึ่งการสรรเสริญ, เพราะร่างการแตกทำลายไป ย่อมบังเกิดในสวรรค์; เพราะฉะนั้น แม้ทั้งสองข้างนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า "นำความสุขมาให้" ดังนี้.

การปฏิบัติชอบในบรรพชิตทั้งหลาย ชื่อว่า **สามญฺญตา**. การปฏิบัติชอบในพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธ และพระสาวกแห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ผู้มีบาปอันลอยเสียแล้วเท่านั้น ชื่อว่า **พฺรหฺมญฺญตา**. ความเป็นคือการบำรุง พระพุทธเจ้าพระปัจเจกพุทธและพระพุทธสาวกทั้งหลายเหล่านั้นด้วยปัจจัย ๔ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแล้วแม้ด้วยบททั้ง ๒. แม้ข้อนี้ พระองค์ก็ตรัสว่า ชื่อว่า นำความสุขมาให้ในโลก (นี้).

บทว่า **สีลํ** เป็นต้น ความว่า แท้จริง เครื่องอลังการทั้งหลายมีแก้วมณี ตุ้มหู และผ้าแดงเป็นต้น ย่อมงดงามสำหรับเหล่าชนผู้ตั้งอยู่แล้วในวัยนั้น ๆ เท่านั้น, เครื่องอลังการของคนหนุ่ม จะงดงามในกาลแก่ หรือเครื่องอลังการของคนแก่ จะงดงามในกาลหนุ่ม ก็หาไม่, อนึ่ง, (เครื่องอลังการที่ตกแต่งไม่ถูกกาลนี้) ย่อมก่อให้เกิดความเสียหายถ่ายเดียว เพราะให้การครหาบังเกิดขึ้นว่า "คนนั่นชะรอยจะเป็นบ้า;" ส่วนศีลมีศีล ๕ และศีล ๑๐ เป็นต้นเป็นประเภท

ย่อมงดงามในทุก ๆ วัย ทั้งแก่คนหนุ่ม ทั้งแก่คนแก่ทีเดียว, ย่อม นำมาแต่ความโสมนัสถ่ายเดียว เพราะให้ความสรรเสริญบังเกิดขึ้นว่า "แม้ ท่านผู้นี้มีศีลหนอ" เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า **"สุขํ ยาว ชรา สีลํ."**

สองบทว่า **สทฺธา ปติฏฺฐิตา** ความว่า ศรัทธาที่เป็นโลกิยะ และโลกุตตระแม้ทั้ง ๒ อย่าง เป็นคุณชาติไม่หวั่นไหว ตั้งมั่นแล้ว เทียว นำความสุขมาให้.

บาทพระคาถาว่า **สุโข ปญฺญาปฏิลาโภ** ความว่า การได้ เฉพาะปัญญาแม้ที่เป็นโลกิยะและโลกุตตระ นำความสุขมาให้.

สองบทว่า **ปาปานํ อรกณํ** ความว่า อนึ่ง การไม่กระทำบาป ทั้งหลายด้วยอำนาจแห่งเสตุฆาตวิรัติ[๑] นำความสุขมาให้ในโลกนี้.

ในกาลจบเทศนา ธรรมาภิสมัยได้มีแก่เทวดาเป็นอันมาก ดัง นี้แล.

เรื่องมาร จบ.

นาควรรค วรรณนา จบ.

วรรคที่ ๒๓ จบ.

๑. ด้วยสามารถแห่งวิรัติเครื่องฆ่าซึ่งบาปธรรมนับเนื่องแล้วในอริยมรรคชื่อว่า เสตุ. แปลเป็นภาวสาธนะก็ได้.